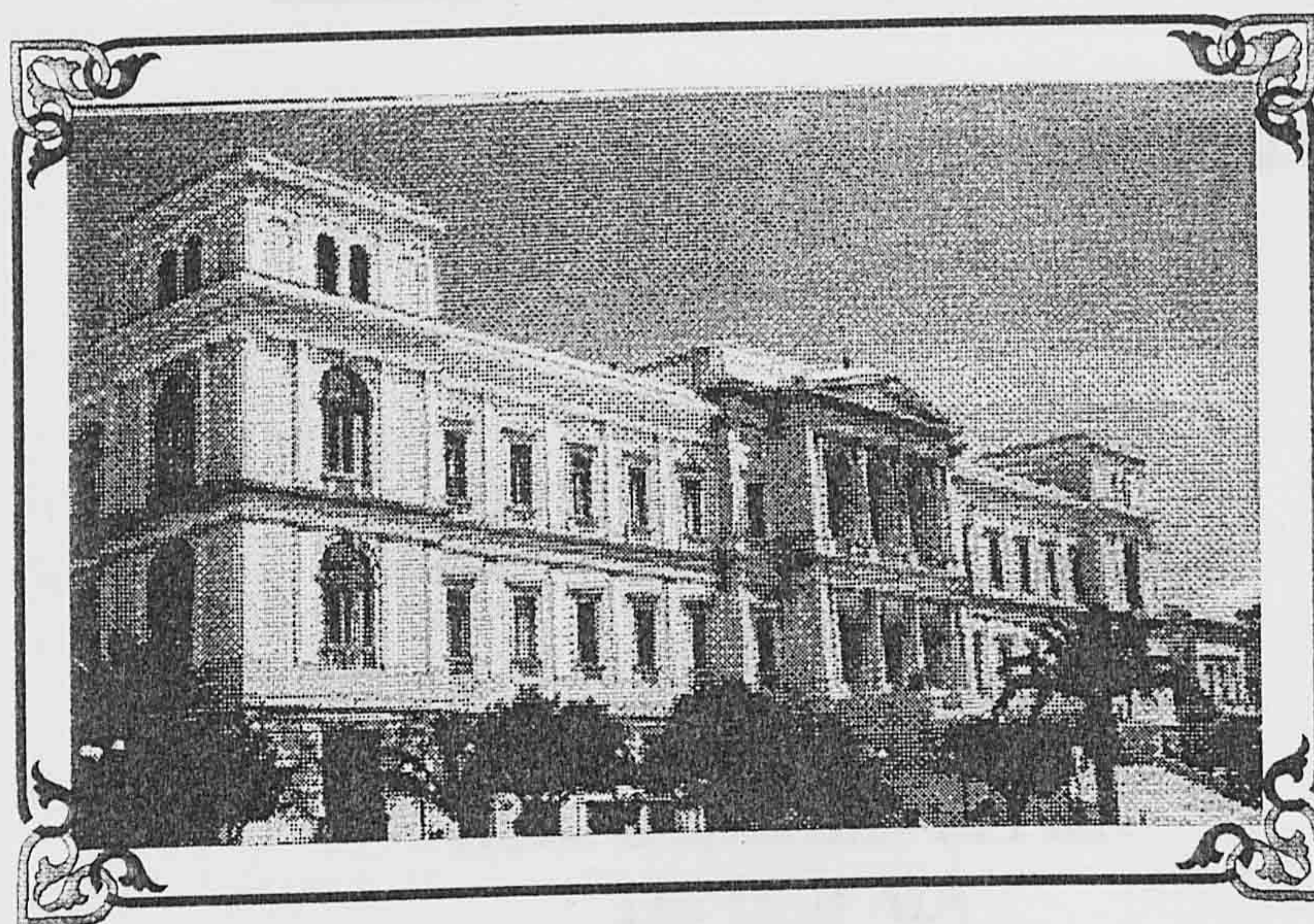

150
ΠΟΛ

Τα Νεοκλασικά κτίρια της Σύρου

Τ.Ε.Ι. ΠΕΙΡΑΙΑ
ΣΠ. ΕΤΟΣ 1999-2000

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΚΑΛΟΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗ ΣΟΦΙΑ - ΚΑΒΟΥΔΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ

Εισαγωγή: α Μπουρραχάση

Μέλη επιτροπής:

Κύκλος σπουδών:

Ημερομηνία:

Περίληψη

Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζεται η πτυχιακή εργασία με θέμα *Τα Νεοκλασικά κτίρια της Σύρου* η οποία απαιτείτε για το δίπλωμα των Καλογερόγιαννη Σοφία και Καβούδη Χριστίνα ως πτυχιούχοι της σχολής Πολ. Δομικών Έργων. Γίνεται μια αναφορά στον Νεοκλασικισμό γενικά , αλλά κυρίως στις επιδράσεις του στον Ελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα στην Ερμούπολη της Σύρου. Αναφέρετε η Ιστορία και η Γεωγραφία του νησιού αλλά και το Εμπόριο η ναυτιλία και γενικά η Ανάπτυξη του νησιού και οι αλλαγές της αρχιτεκτονικής του τα χρόνια αυτά. Στο τέλος του βιβλίο γίνεται μια μελέτη ιστορική και αρχιτεκτονική ενός νεοκλασικού κτιρίου που βρίσκονται στην Ερμούπολη και επισυνάπτονται σχέδια και φωτογραφίες του κτιρίου αυτού.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗ ΣΟΦΙΑ & ΚΑΒΟΥΔΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	
2. ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΥ	1
3. ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΡΟΜΑΝΤΙΣΜΟΣ.....	2
• ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ ΠΟΥ ΕΠΑΙΞΑΝ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΡΟΛΟ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.....	2
• ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΥ ΠΟΥ ΣΥΝΑΝΤΑΜΕ ΣΕ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ.....	6
4. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ.....	7
• ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ.....	8
• ΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ.....	8
• ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ, ΛΙΜΕΝΑΡΧΕΙΟΥ, ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΣΤΟ ΝΗΣΙ.....	10
• ΠΩΣ ΑΠΟΚΤΗΣΕ ΤΟ ΛΙΜΑΝΙ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ.....	11
• Η ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ ΑΝΑΠΤΥΣΣΕΤΑΙ ΚΑΙ ΑΠΟΚΤΑΕΙ ΜΙΑ ΞΕΧΩΡΙΣΤΗ ΘΕΣΗ ΣΤΟ ΝΕΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ.....	11
• ΔΗΜΟΣΙΑ ΥΓΕΙΑ ΣΤΟ ΝΗΣΙ.....	15
• ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΟΥ ΣΥΝΔΕΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗ ΣΥΡΟ ΚΑΙ ΦΑΝΕΡΩΝΟΥΝ ΤΗΝ ΕΝΤΟΝΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΣΥΡΙΑΝΩΝ ΣΤΑ ΚΟΙΝΑ.....	16
5. ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ.....	20
6. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ.....	28
• ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΕΒΑΛΑΝ ΣΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙΑ ΜΙΑΣ «ΞΕΧΩΡΙΣΤΗΣ» ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ.....	28
• Η ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΛΕΣΧΗΣ - ΛΕΣΧΗ ΕΛΛΑΣ.....	28
• ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΠΟΥ ΦΑΝΕΡΩΝΟΥΝ ΤΗΝ ΚΟΜΨΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΡΓΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΣΥΡΙΑΝΩΝ.....	30
7. ΝΑΥΤΙΛΙΑ - ΕΜΠΟΡΙΟ- ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ.....	31
• ΝΑΥΤΙΛΙΑ.....	31
• ΕΜΠΟΡΙΟ.....	32
• ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ.....	33
8. ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ.....	35
9. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ.....	39
10. ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΤΙΡΙΑ.....	54
• ΔΗΜΑΡΧΕΙΟ.....	54
• ΛΕΣΧΗ ΕΛΛΑΣ.....	63
• ΘΕΑΤΡΟ ΑΠΟΛΛΩΝ.....	67
11. ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ.....	73

12. ΣΧΟΛΕΙΑ.....	74
13. ΣΠΙΤΙΑ.....	76
• ΛΑΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΣΠΙΤΙΑ.....	79
• ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΑ ΣΠΙΤΙΑ.....	83
14. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	142
15. ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ- ΓΛΥΠΤΙΚΗ.....	162
16. ΚΤΙΡΙΟ - ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΦΙΛΙΝΗ.....	163
• ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΤΙΡΙΟΥ.....	163
• ΣΧΕΔΙΑ.....	166
17. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	167

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι πραγματικά εκπληκτικό πως μπορεί ν' αλλάξει τόσο ριζικά, μέσα σε μια γενιά, η αρχιτεκτονική και γενικά η μορφή μιας πόλης. Ακόμα περισσότερο μάλιστα, όταν δεν πρόκειται μονάχα για τις νέες οικοδομές που έρχονται να προστεθούν κάθε φορά με τη σφραγίδα των αρχιτεκτονικών αντιλήψεων της εποχής, αλλά για τη συστηματική κατεδάφιση και ανοικοδόμηση όλων των παλαιότερων κτηρίων που, για εκατό τουλάχιστον χρόνια, έδιναν το χαρακτήρα της πόλεως στην Αθήνα και στις περισσότερες άλλες ανεπτυγμένες πόλεις της Ελλάδος. Κάθε μέρα βλέπουμε να εξαφανίζονται μεγάλα και πολλές φορές μνημειώδη κτήρια, μα και ταπεινά σπιτάκια με τη δική τους προσωπικότητα και τις διακριτικές διαστάσεις των κλασσικών αναλογιών, να σαρώνονται όλα χωρίς εξαίρεση και τη θέση τους να παίρνουν νέες οικοδομές, με νέα υλικά και με τις σύγχρονες αρχιτεκτονικές αντιλήψεις, αλλά με δυσανάλογα ύψη, που ξεπερνούν τα όρια της κλίμακας της πόλεως και εμποδίζουν την ομαλή λειτουργία της με τη συμφόρηση που προκαλούν. Μόνο σε θεομηνία ή σε εχθρική καταστροφή, σαν αυτές που γνώρισε αλλεπάλληλα στη μακρά ιστορία της η Αθήνα, θα μπορούσε ο ιστορικός του μέλλοντος να αποδώσει την ξαφνική αυτή αλλαγή,

Για μας όμως που τη ζήσαμε, είναι ένα μάθημα, γιατί διαπιστώνουμε πως για πρώτη φορά στην ιστορία της αρχιτεκτονικής η χρησιμοποίηση ενός νέου υλικού φέρνει μια τέτοια επανάσταση.

Όπως συμβαίνει με κάθε καινούριο οικοδομικό υλικό, έτσι και με το τσιμέντο, η χρήση του στην αρχή ήταν πολύ περιορισμένη και χρησιμοποιήθηκε μονάχα σε ορισμένα μέρη της οικοδομής. Βασικά όμως οι κατασκευαστικές του ικανότητες επηρέασαν τη μορφολογική εμφάνιση του κτιρίου, με το άκαμπτο και δυσάρεστο σε χρώμα, όταν είναι ορατό, υλικό. Έτσι όλες οι προσπάθειες για την αναβίωση του κλασικισμού σε μνημειώδη κτίρια στη χώρα μας, στη χρονική περίοδο ανάμεσα στους δύο παγκόσμιους πολέμους, όπου έγινε χρήση beton-arme, απέτυχαν. Παρ' όλη την επένδυσή τους με μάρμαρα και την κάλυψή τους με σοβάδες, έδωσαν την πιο ψεύτικη εμφάνιση νεοκλασικισμού.

Μόνο ύστερα από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο βρήκε το νέο υλικό και στην Ελλάδα την πραγματική του έκφραση, απαλλαγμένο από κακές απομιμήσεις παλιών αρχιτεκτονικών στοιχείων, ελεύθερο να επιδείξει όλες του τις δυνατότητες.

Τώρα όμως που ο κλασικισμός ανήκει οριστικά στο παρελθόν, ξύπνησε και πάλι το ενδιαφέρον μας και η αγάπη μας γι' αυτόν, όχι για να μιμηθούμε ή να συνεχίσουμε την κατασκευή τέτοιων κτηρίων, αλλά για να τα μελετήσουμε και να τα εκτιμήσουμε σωστά, σαν ιστορικά στοιχεία μιας περασμένης εποχής, που συνδέεται με την απελευθέρωση και την ίδρυση του νέου Ελληνικού κράτους.

Τα ιδιωτικά σπίτια, και αυτό ισχύει για όλη την Ελλάδα, σιγά – σιγά θα κατεδαφιστούν, αν μάλιστα το επίσημο κράτος δεν φροντίσει για τη διατήρηση ορισμένων αντιπροσωπευτικών τύπων. Ας ελπίσουμε, τουλάχιστον, πως θα σωθούν τα λίγα, αλλά τόσο εκφραστικά δημόσια κτίρια, σα λαμπρά δείγματα της αρχιτεκτονικής της περασμένης αυτής εποχής: το Πανεπιστήμιο, η Ακαδημία, η Βιβλιοθήκη, τα Παλιά Ανάκτορα, το Ζάππειο, το Πολυτεχνείο κ.α. Τόσο η μνημειακή τους εμφάνιση, όσο και η τελειότητα της επεξεργασίας των αρχιτεκτονικών τους μελών, που μιμούνται τα αρχαία πρότυπα, θα θυμίζουν στις ερχόμενες γενιές πόσους κόπους, θυσίες, αλλά και πίστη στην ανάδειξη της πρώτης πόλεως της Ελλάδος, προσέφεραν όλοι οι Έλληνες για τη μεταμόρφωση μιας ασήμαντης επαρχιακής πόλεως των χρόνων της Τουρκοκρατίας, σε μια πόλη εφάμιλλη των ωραιότερων ευρωπαϊκών και αντάξια της δόξας του ονόματός της.

Μετά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η Αθήνα παρουσίαζε μια απογοητευτική όψη. Την τραγική αυτή εικόνα που παρουσίαζε ύστερα από τις περιπέτειες του πολέμου περιγράφουν οι ταξιδιώτες της εποχής εκείνης με τα πιο μελανά χρώματα. Τα αρχαία μνημεία είχαν υποστεί αφάνταστες καταστροφές και τα ερείπια των σπιτιών σχημάτιζαν άμορφους όγκους που σκέπαζαν τους δρόμους.

Αντίθετα απ' την Αθήνα, που η συνεχής ζωή, από τα πανάρχαια χρόνια, είχε επιβάλλει το σχέδιό της, στον Πειραιά στην Ερέτρια, στην Σπάρτη και στην Ερμούπολη της Σύρου οι αρχιτέκτονες, ελεύθεροι από κάθε δέσμευση, μπόρεσαν να χαράξουν καινούριες πόλεις με πλατύς και ίσους δρόμους. Αυτές όμως είναι σπάνιες περιπτώσεις, γιατί όπως η Αθήνα έτσι και οι περισσότερες πόλεις της Ελλάδος διατήρησαν την παλιά τους ρυμοτομία και μόνον επεκτείνοντας τα όρια τους κατόρθωσαν να εφαρμόσουν κανονικότερο σχέδιο. Παράδειγμα η Πάτρα, όπου το νέο της ευρύχωρο και κανονικό σχέδιο το χάραξε το 1828 ο Κερκυραίος μηχανικός Σταμάτιος Βούλγαρης, ο ίδιος που σχεδίασε και την Τρίπολη.

Η ανοικοδόμηση της Αθήνας προχωρεί τώρα με ραγδαίο ρυθμό. Οι δρόμοι καθαρίζονται από τα ερείπια και σύμφωνα με τις οικοδομικές γραμμές του νέου σχεδίου, χτίζονται παντού μεγάλα και ωραία σπίτια. Έτσι σ' εκείνον που ξαναγυρίζει ύστερ' από ένα ή δύο χρόνια, η διαφορά της πόλεως κάνει καταπληκτική εντύπωση.

Τα πρώτα δημόσια κτίρια χτίζονται το 1835 και το 1836 στην οδό Σταδίου, που τότε μόλις αρχίζει να διαμορφώνεται: το Νομισματοκοπείο, που αφού δέχτηκε πολλές προσθήκες και μεταρρυθμίσεις κατεδαφίστηκε ύστερ' από εκατό περίπου χρόνια. Το τυπογραφείο, και αυτό στην οδό Σταδίου, μεταξύ των οδών Σανταρόζα και Αρσάκη, που με πολλές αλλαγές σώζεται και σήμερα.

Αυτά όμως τα κτίρια δεν είναι από τα πιο χαρακτηριστικά της περιόδου εκείνης. Την εποχή ακριβώς της ανοικοδόμησης της Αθήνας κυριαρχούσε σε όλη την Ευρώπη ο Νεοκλασικισμός και είχε την τύχη η πρωτεύουσα της Ελλάδος στα πρώτα χρόνια της δημιουργίας της να εργασθούν για την ανάδειξή της αρχιτέκτονες από τους πιο διακεκριμένους της εποχής εκείνης: ο Schinkel, ο Klenze, ο Gaertner, και οι αδελφοί Hansen. Απ' αυτούς πάλι πρέπει να ξεχωρίσουμε τους δύο πρώτους που κατόρθωσαν, μολονότι κανένα από τα σχέδιά τους δεν πραγματοποιήθηκε, να δώσουν το πνεύμα και την κλίμακα για την δημιουργία μιας σύγχρονης ευρωπαϊκής πόλης.

Αλλά και για όλους τους αρχιτέκτονες που έρχονται να εργασθούν στην Ελλάδα, είναι μια αληθινή αποκάλυψη το αντίκρισμα των αρχαίων μνημείων της. Έχουν την ευκαιρία να θαυμάσουν από κοντά την τελειότητα της επεξεργασίας του μαρμάρου, την καθαρότητα και τον παλμό των διαφόρων κυματίων. Η μελέτη τους αποκαλύπτει σιγά-σιγά όλα τα μυστικά της αρχιτεκτονικής των αρχαίων, με τις λανθάνουσες καμπυλότητες και τις αρμονικές αναλογίες, ενώ με κατάπληξη ανακαλύπτουν τη γραπτή διακόσμηση επάνω στο μάρμαρο, που ως τότε πίστευαν πως παρουσίαζε γυμνή τη λευκή του επιφάνεια. Είναι ακριβώς η στιγμή που η Ακρόπολη βρίσκεται στα χέρια των αρχαιολόγων. Κατεδαφίζονται τα διάφορα μεταγενέστερα προκτίσματα που σκέπαζαν τα μνημεία, γίνεται γενικός καθαρισμός και αρχίζουν οι πρώτες μεγάλες ανασκαφές. Οι ίδιοι οι αρχιτέκτονες παίρνουν μέρος στις αρχαιολογικές έρευνες και επιχειρούν τις πρώτες αναστηλώσεις των μνημείων. Κι αυτή η συχνή επαφή τους με τα αρχαία πρότυπα τους δίνει τη χαρά να εμβαθύνουν στο μεγαλείο του κλασικού πνεύματος.

ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΥ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η αρχιτεκτονική που εφαρμόζουν τώρα στα νέα αθηναϊκά κτίρια είναι ολοφάνερα επηρεασμένη από τα κλασικά μνημεία. Λείπει η επίδραση και ο φόρτος της ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής. Με το ίδιο υλικό, το λευκό μάρμαρο της Πεντέλης, δημιουργούν, όλοι οι αρχιτέκτονες που πέρασαν από την Αθήνα, έναν καθαρά ελληνικό νεοκλασικισμό, που τον εφαρμόζουν έπειτα και στα κτίρια της Ευρώπης.

Σε κάθε εποχή μπορεί να βρει κανείς την επίδραση των κλασικών προτύπων, κυρίως όμως τρεις είναι οι μεγάλοι σταθμοί του κλασικισμού στην ιστορία της τέχνης.

Ο πρώτος εμφανίζεται στην ρωμαϊκή εποχή και αρχίζει από τα τέλη του 2^{ου} π.Χ. αιώνα με τη συστηματική αντιγραφή αρχιτεκτονικών και γλυπτικών έργων των φημισμένων καλλιτεχνών του 5^{ου} και 4^{ου} π.Χ. αιώνα. Γι' αυτό ακόμα και τα πρωτότυπα έργα της εποχής αυτής στην Ελλάδα έχουν επηρεαστεί από την παρουσία των κλασικών μνημείων και ιδίως τα κτίρια, αντίθετα με το καταθλιπτικό βάρος των μνημείων της Ρώμης, έχουν μίαν αττική ελαφρότητα και χάρη.

Ο δεύτερος παρουσιάζεται πολλούς αιώνες αργότερα και είναι μια μεγάλη κίνηση στην αρχιτεκτονική της Ευρώπης, που αρχίζει στην Ιταλία με τον Palladio, στα μέσα του 16^{ου} αιώνα και από κει ξαπλώνεται στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Ίσως όμως η καλύτερη εκδήλωση του κλασικισμού στην αρχιτεκτονική είναι η τρίτη εμφάνιση του στην Ευρώπη, ανάμεσα στα 1770 και 1830. Επικρατεί και επιβάλλεται σε μια περίοδο που, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, έχει απομακρυνθεί η τέχνη από το κλασικό πνεύμα, όταν το Rococo βρίσκεται στην ακμή του.

Πολλοί πιστεύουν πως η αλλαγή αυτή δεν είναι άσχετη με τις ανασκαφές της Πομπηίας, που συμπίπτουν χρονολογικά με το νέο κίνημα του κλασικισμού. Φαίνεται όμως πως στην περίπτωση αυτή σπουδαιότερο ρόλο έπαιξαν οι μεγάλες δημοσιεύσεις των μνημείων της Αθήνας με τα θαυμάσια και πιστότατα σχέδια των Άγγλων αρχιτεκτόνων J. Stuart και N. Revett και του Γάλλου Le Roy.

Η συστηματική μελέτη των μνημείων αρχίζει ακριβώς στα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Επιτελεία ολόκληρα από αρχαιολόγους, φιλόλογους και αρχιτέκτονες επισκέπτονται την Ελλάδα και για πολλούς μήνες μελετούν συστηματικά τους αρχαιολογικούς χώρους, κάνουν ανασκαφές και σχεδιάζουν με πολύ προσοχή τα αρχαία μνημεία. Αλλά και μεμονωμένοι ταξιδιώτες Άγγλοι, Γάλλοι, Γερμανοί, με βαθιά μόρφωση και γνώση των

αρχαίων κειμένων, περιηγούνται την Ελλάδα και με οδηγό τον Πausανία περιγράφουν, σχεδιάζουν και ταυτίζουν τα ερείπια, σε περισπούδαστες μελέτες. Μέσα σ' αυτό το κλίμα γεννιέται ο νεοκλασικισμός ή αρχαιολογικός κλασικισμός, όπως λέγεται, που είναι τώρα περισσότερο αυστηρός και μεθοδικός, γιατί βάση του έχει την αρχαιολογική έρευνα.

ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΡΟΜΑΝΤΙΣΜΟΣ

Σύγχρονα όμως με την κίνηση αυτή εμφανίζεται και ο ρομαντισμός. Οι αρχιτέκτονες που τον ακολουθούν, υποστηρίζουν τις ιδέες τους με πάθος, πιστεύοντας πως η αρχιτεκτονική δεν πρέπει να δεσμεύεται από τους αυστηρούς κανόνες των κλασικών αντιλήψεων, αλλά να βασίζεται στο πηγαίο αίσθημα.

Καθαρός διαχωρισμός ανάμεσα στις δύο κινήσεις δεν υπάρχει πριν από την περίοδο 1820-1830. Τότε μόνο ο ρομαντισμός αρχίζει να γίνεται ρυθμός, με πραγματικά προοδευτικές τάσεις και κυριαρχεί στην Ευρώπη ολόκληρη τον 19^ο αιώνα.

Η περίοδος αυτή του διαχωρισμού των δύο μεγάλων ρευμάτων, του νεοκλασικισμού και του ρομαντισμού, συμπίπτει χρονικά με την απελευθέρωση της Ελλάδος και με την εποχή που καλούνται δικοί μας και ξένοι αρχιτέκτονες για να χτίσουν την πρωτεύουσα και τις άλλες ελληνικές πόλεις.

Από τα πιο αντιπροσωπευτικά κτίρια της πρώτης αυτής περιόδου, σε καθαρό νεοκλασικό ρυθμό, είναι : το Πανεπιστήμιο, που έχτισε ο Christian Hansen και τα Ανάκτορα του Friedrich von Gaertner. Την ίδια εποχή από τον Βαυαρό υπολοχαγό του μηχανικού W. Von Weiler, χτίζεται νοτίως της Ακροπόλεως, απέναντι στο σπίτι του Μακρυγιάννη, το στρατιωτικό Νοσοκομείο σε ρομαντικό ρυθμό.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ ΠΟΥ ΕΠΑΙΞΑΝ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΡΟΛΟ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Από τους Έλληνες αρχιτέκτονες που έπαιξαν μεγάλο ρόλο στην ανοικοδόμηση των Αθηνών είναι ο Σταμάτιος Κλεάνθης και ο Λύσανδρος Κανταντζόγλου που σπούδασαν αρχιτεκτονική, ο πρώτος στο Βερολίνο, ο δεύτερος στη Ρώμη.

Ο Σταμάτης Κλεάνθης, καθαρά ρομαντικός, εκτός από το σχέδιο της πόλεως των Αθηνών, μας άφησε και θαυμάσια δείγματα της

αρχιτεκτονικής του, όπως τα Παλάτια της Δούκισσης της Πλακεντίας, με στοιχεία βυζαντινά και γοθτικά, και το μέγαρο του Αμβροσίου Ράλλη, στην πλατεία Κλαυθμώνος, με στοιχεία κλασικά. Αυτό χτίστηκε το 1834 και δυστυχώς κατεδαφίστηκε το 1937, όπως και τόσα άλλα αρχιτεκτονικά αριστουργήματα της οθωμανικής περιόδου.

Ο Λύσανδρος Καυταντζόγλου φτάνει στην Αθήνα το 1838, οκτώ χρόνια ύστερ' από τον Κλεάνθη, και παρουσιάζει αμέσως σχέδια και αρχιτεκτονικές του μελέτες σε μια έκθεση που οργανώνει μέσα στο Θησείο. Οι εφημερίδες της εποχής εκφράζονται με θαυμασμό για τις σπουδές και το έργο του και περιγράφουν λεπτομερώς τα σχέδιά του. Ανάμεσα σ' αυτά ήταν και του μνημείου των Ηρώων του 1821, που σχεδίασε σύμφωνα με επιθυμία του κυβερνήτη Καποδίστρια. Από τα καλύτερα έργα του στην Αθήνα είναι το Αρσάκειο, το Τοσίτσειο και το Πολυτεχνείο. Έχτισε ακόμα πολλές εκκλησίες και, όπως φαίνεται από τα σχέδια του που σώθηκαν, ένα μεγάλο αριθμό σπιτιών. Μερικά απ' αυτά, που δημοσιεύονται εδώ, αντιπροσωπεύουν το ρομαντισμό και, αν δεν είχαν την υπογραφή του, δύσκολα θα μπορούσαμε να τα αποδώσουμε στον αυστηρό και φανατικό κλασικιστή.

Ένας σπουδαίος συντελεστής για την ανάδειξη της πρωτεύουσας του νεοσύστατου κράτους και τη δημιουργία ενός καθαρά νεοκλασικού ελληνικού ρυθμού είναι η παρουσία του Theophil von Hansen στην Αθήνα, όπου με μικρές διακοπές, από το 1838, εργάστηκε πενήντα ολόκληρα χρόνια. Μεγάλος καλλιτέχνης, προικισμένος με εξαιρετικά χαρίσματα, στη Βιέννη όπου εργάστηκε είχε αποκτήσει ενθουσιώδεις φίλους και θαυμαστές, και όχι μόνο οι αρχιτέκτονες, μα και οι ζωγράφοι και οι γλύπτες τον θεωρούσαν πνευματικό τους αρχηγό. Με πάθος αφοσιώθηκε στη μελέτη και σχεδίαση των αρχαίων μνημείων και είναι ο αρχιτέκτων που, περισσότερο από κάθε άλλον, εργάστηκε και παρακολούθησε τις αρχαιολογικές έρευνες και πήρε μέρος στις αναστηλώσεις.

Οι μελέτες και οι λύσεις που έδωσε στα κτίρια του, δεν είχαν για πρότυπο τους τον απόλυτα συμμετρικό αρχαίο ναό, που συνήθως έχουμε σα μέτρο του κλασικού ιδεώδους, αλλά τα Προπύλαια και το Ερεχθείο, έτσι όπως τα συνέλαβε και τα εξετέλεσε με ελεύθερες και πρωτότυπες λύσεις η μεγαλοφυΐα του Μνησικλή και του Καλλικράτη.

Από τα έργα της πρώτης περιόδου του Th. Hansen είναι το Αστεροσκοπείο, στην κορυφή του λόφου των Νυμφών, και το μέγαρο του Αντωνίου Δημητρίου, στην πλατεία Συντάγματος. Το τελευταίο, σ' ένα συγκρατημένο ρυθμό Αναγεννήσεως, αφού για πολλά χρόνια

χρησιμοποιήθηκε ως ξενοδοχείο, της «Μεγάλης Βρετανίας», κατεδαφίστηκε το 1958.

Μια μεγάλη αποκάλυψη για τον κλασικιστή αρχιτέκτονα ήταν ακόμα και η βυζαντινή αρχιτεκτονική, που είχε την ευκαιρία να γνωρίσει από τα εκκλησάκια των Αθηνών και της γύρω περιοχής.

Η πολύχρωμη εντύπωση αυτών των μικρών αριστουργημάτων είχε μια μεγάλη επίδραση στα μεταγενέστερα του κτίρια, που τη βλέπουμε στο Οφθαλμιατρείο και στο «Βασιλικό Φαρμακείο», όπως ονόμαζαν τη Στρατιωτική Φαρμακαποθήκη.

Από τα καλύτερα όμως έργα του είναι η Σιναία Ακαδημία σε ιωνικό ρυθμό και η Βαλλιάνειος Βιβλιοθήκη σε δωρικό, όπου είχε την ευκαιρία να δείξει όλες τις ικανότητες. Τα δύο αυτά κτίρια μαζί με το Πανεπιστήμιο, που αποτελούν την «Αθηναϊκή Τριλογία», παρουσιάζουν ένα ολοκληρωμένο αρμονικό σύνολο, που είναι χωρίς αμφιβολία από τα πιο πετυχημένα δημιουργήματα όλων των περιόδων του κλασικισμού.

Ο Hansen προσφέρει παντού, όπου του τη ζητούν, πρόθυμα τη συνεργασία του για την τελειωτική μορφή των μεγάλων κτιρίων, όπως λ.χ. του Αρχαιολογικού Μουσείου, του Ζαπτείου κ.α. Στο τελευταίο μάλιστα, με την προσθήκη του ωραίου κορινθιακού προπύλου και την τέλεια απόδοση των κιονόκρανων, που είναι πιστά αντίγραφα των κιονόκρανων του χορηγικού μνημείου του Λυσικράτους, είχε την ευκαιρία να δείξει με πόση ευχέρεια δούλευε όλους τους αρχαίους ρυθμούς. Από τα έργα του όμως που περισσότερο αγάπησε, αλλά είχαν την ατυχία να μην πραγματοποιηθούν, είναι το Αρχαιολογικό Μουσείο, που πρότεινε να χτιστεί στη νότια πλευρά της Ακρόπολης, και τα ανάκτορα του βασιλέως Γεωργίου του Α' που τα τοποθετούσε στον Πειραιά. Οι μελέτες αυτές ήταν και η τελευταία του προσφορά προς την αγαπημένη του Αττική, γιατί ύστερ' από δύο χρόνια, το 1891, πέθανε.

Η επίδραση όμως του έργου του είναι μεγάλη στους Έλληνες αρχιτέκτονες που εργάστηκαν την ίδια εποχή και έχτισαν δημόσια κτίρια και σπίτια σ' έναν απλό νεοκλασικό ρυθμό.

Αντίθετα, τα έργα ορισμένων, ξένων ιδίως, αρχιτεκτόνων, όπως του Fr. Boulangier και του Em. Troumpre, παρουσιάζονται σα μεμονωμένα δείγματα του γαλλικού εκλεκτισμού, χωρίς να επηρεάσουν το καθιερωμένο πνεύμα της Αθηναϊκής αρχιτεκτονικής.

Ο Ernst Ziller πάλι ανήκει στους αρχιτέκτονες εκείνους που πραγματικά επέδρασαν στην κτιριολογία και στην οικοδομική, με την δημιουργία μιας αρκετά φορτωμένης νεοκλασικής αναγεννήσεως με ρωμαϊκά στοιχεία. Στην Αθήνα ο Ziller έρχεται το 1860 ως βοηθός του Th. Hansen και αμέσως αναλαμβάνει την επίβλεψη των έργων του. Από το 1870 όμως

παίρνει και δικές του δουλειές και, ως το θάνατο του, το 1923, χτίζει μια σειρά από τα δημόσια και ιδιωτικά κτίρια στην Αθήνα και σε πολλές επαρχιακές πόλεις: Ανάκτορα, δημαρχεία, δικαστήρια, θέατρα, μουσεία, φιλανθρωπικά ιδρύματα, εκκλησίες, μνημεία ταφών και ένα εκπληκτικά μεγάλο αριθμό σπιτιών. Συγχρόνως, ακολουθώντας το παράδειγμα άλλων ξένων συναδέλφων του, δεν παραλείπει να ασχολείται με την αρχαιολογία, να συνεργάζεται σε ανασκαφές και να γράφει αξιόλογες αρχαιολογικές μελέτες.

Από τα έργα του, μ' όλο τους το διακοσμητικό φόρτο, δεν λείπει η καλαισθησία και οι ωραίες αναλογίες. Γι' αυτό κατορθώνουν να επιβληθούν και, το κυριότερο, να διατηρήσουν στην Ελλάδα ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα αμείωτο το ενδιαφέρον του κλασικισμού.

Παράλληλα και οι Έλληνες αρχιτέκτονες εξακολουθούν να χτίζουν με την καθιερωμένη απλότητα του Ελληνικού νεοκλασικισμού και ρομαντισμού.

Έτσι όλα τα κτίρια της περιόδου αυτής, είτε με απλές επιφάνειες στην πρόσοψη είτε με πλούσια διακόσμηση, διατηρούν την αληθινή τους οικοδομική έκφραση. Παντού υπάρχει η πέτρινη ή μαρμάρινη βάση του κτιρίου, τα ατόφια μαρμάρινα σκαλοπάτια και οι «πορτοσιές», όπως και τα μπαλκόνια με τα τόσο διακοσμητικά «φουρούσια». Εκείνο όμως που χαρακτηρίζει τα αθηναϊκά κτίρια, ακόμα και τα πιο φτωχικά σπιτάκια, είναι οι τόσο διακοσμητικοί ανθεμωτή πήλινοι ακροκέραμοι, που σα γιρλάντα στεφανώνουν την πρόσοψη τους.

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί, ότι σ' όλο αυτό το διάστημα των εκατό περίπου χρόνων, που επικρατούσε η νεοκλασική αρχιτεκτονική, δεν έπαψε παράλληλα και η πηγαία λαϊκή δημιουργία που συνέχισε την παράδοση του παλιού απέριττου και τόσο γραφικού αθηναϊκού σπιτιού.

Τα πολύτιμα αυτά δημιουργήματα, που αντιπροσωπεύουν την αληθινή κτιριολογία, όπως την επιβάλλουν το κλίμα και οι πρακτικές ανάγκες της ζωής των κατοίκων, κίνησαν ιδιαίτερα το ενδιαφέρον του συναδέλφου κ. Άρη Κωνσταντινίδη, που τα παρουσίασε σε μία ωραία μελέτη του το 1950 με δικά του σχέδια και φωτογραφίες.

Άλλα και σε πολλές περιπτώσεις νεοκλασικών σπιτιών, που οφείλονται σε άγνωστους δημιουργούς, αναγνωρίζουμε καθαρά την αρχιτεκτονική του παλιού λαϊκού σπιτιού και μόνον η πρόσοψη τους, σα σκηνικό, ακολουθεί τη μόδα του νεοκλασικισμού.

ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΥ ΠΟΥ ΣΥΝΑΝΤΑΜΕ ΣΕ
ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ.

Ευτύχημα είναι που έχουν διασωθεί στο εξωτερικό τα περισσότερα από τα πρωτότυπα σχέδια των ξένων αρχιτεκτόνων, που εργάστηκαν στην Ελλάδα, όπως του Schinkel, Klenze, Schaubert, Gaertner και των αδερφών Hansen. Πολλοί μάλιστα απ' αυτούς φρόντισαν οι ίδιοι για την συγκέντρωση τους και τα πρόσφεραν σε μουσεία πανεπιστημίων, βιβλιοθηκών, και ακαδημιών μαζί με όλα τα σχετικά χαρτιά τους, εκθέσεις, ημερολόγια, έγγραφα και αλληλογραφία. Έτσι οι επισκέπτες αυτών των μουσείων μπορούν να θαυμάσουν τα ωραία σχέδια και οι ειδικοί να μελετήσουν την αρχιτεκτονική της Αθήνας του 19^{ου} αιώνα. Αλλά και μνημειώδεις δημοσιεύματα των σχεδίων και γενικά του αρχιτεκτονικού τους έργου έχουν γίνει, και από τους ίδιους και από άλλους μελετητές. Από τις εργασίες αυτές αναφέρω την μελέτη του Hans Hermann Ryssack "Deutsche bauen in Athen" (Βερολίνο 1942), όπου υπάρχει και πλουσιότατη βιβλιογραφία, και το μνημειώδες βιβλίο του Oswald Hederer για την ζωή και το έργο του Klenze, που τυπώθηκε στο Μόναχο το 1964.

Για άλλες πόλεις παρουσιάζεται ακόμα μεγαλύτερη δυσκολία. Η έρευνα ελάχιστα έχει προχωρήσει και τα μόνα στοιχεία που υπάρχουν είναι στις τοπικές εφημερίδες και στα διάφορα βιβλία ταξιδιωτών, που δεν έχουν ακόμα συγκεντρωθεί και μελετηθεί. Εν τούτοις στα γραφεία των δήμων και στα αρχεία των μεγάλων οργανισμών βρίσκεις πολλά από τα πρωτότυπα σχέδια και φωτογραφίες κτιρίων, που άλλα σώζονται ακόμα κι' άλλα έχουν στο μεταξύ κατεδαφιστεί.

Θετική συμβολή για τη μελέτη των παλιών κτιρίων είναι η πλουσιότατη συλλογή από σχέδια και φωτογραφίες της Εθνικής Πινακοθήκης, καθώς και σχέδια που βρίσκονται στα χέρια απογόνων των αρχιτεκτόνων που εργάστηκαν τον περασμένο αιώνα στην Αθήνα και στις άλλες πόλεις.

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ

Η Ερμούπολη, η πρωτεύουσα της Σύρου, δίνει την πιο ολοκληρωμένη εικόνα μιας ελληνικής πόλης στο 19^ο αιώνα. Δημιουργήθηκε μέσα στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης από πρόσφυγες διωγμένους από τα παράλια της Μ. Ασίας, τη Χίο, τα Ψαρά και την υπόλοιπη Ελλάδα. Οι οικιστές της, με την εργατικότητα και την πίστη στη δημιουργία μιας ελεύθερης πατρίδας, κατάφεραν να μεταβάλουν την έρημη ως τότε παραλία του λιμανιού σε πολυάνθρωπη πόλη, που σύντομα αναδείχτηκε σ' εμπορικό κέντρο και σε πρώτο λιμάνι της χώρας, με έντονη ταυτόχρονα πολιτιστική και καλλιτεχνική κίνηση.

«Πολύφημη» και «ονομαστότατη των πόλεων της Αναγεννηθείσης Ελλάδος» χαρακτηρίζεται η Ερμούπολη στο 19^ο αιώνα από Έλληνες και ξένους. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και σήμερα όχι μόνο ο ερευνητής από τη μελέτη των πολυάριθμων στοιχείων που έχουν σωθεί, αλλά και ο απλός ταξιδιώτης, όταν περιδιαβάσει στους δρόμους της παλιάς πόλης οι εκκλησίες, τα δημόσια κτίρια και τα άλλα οικοδομήματα, μαζί με τα καλλιτεχνήματα της γλυπτικής και της ζωγραφικής, μιλούν ακόμη για την άνθηση που γνώρισε το μικρό αυτό νησί του Αιγαίου στον περασμένο αιώνα.

Η αρχιτεκτονική της Ερμούπολης παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον. Δύσκολα θα μπορούσε να ξεχωρίσει κανείς ορισμένα μόνο οικοδομήματα, μια και διατηρείται ολόκληρη σχεδόν η παλιά πόλη του 19^{ου} αιώνα. Για τούτο και προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε, μαζί με τις εκκλησίες και τα δημόσια κτίρια, και τα πιο αντιπροσωπευτικά από τα σπίτια, που μας δίνουν μια γενική εικόνα της αρχιτεκτονικής. Εξίσου πλούσιο είναι και το καλλιτεχνικό υλικό, τοιχογραφίες, πίνακες ζωγραφικής και έργα γλυπτικής. Όσο κι αν παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες η συγκέντρωση του υλικού -πολλά από τα σπίτια μένουν κλειστά ή δεν είναι προσιτά- κατορθώσαμε να δούμε αρκετά από τα έργα που σώζονται. Με τη συστηματική έρευνα βρήκαμε επίσης στοιχεία, που μας επιτρέπουν να παρακολουθήσουμε την καλλιτεχνική κίνηση στο νησί και να αποδώσουμε πολλά από τα έργα στους καλλιτέχνες που τα δημιούργησαν.

Η σημασία της Ερμούπολης για τον νεοελληνικό πολιτισμό είναι πρωταρχική και η ιστορία της παραμένει ανεξάντλητη πηγή για την ζωή στο 19^ο αιώνα. Είναι επιβεβλημένη κάθε θυσία, τόσο από το κράτος όσο

και από τις τοπικές αρχές και τους πολίτες, για να γίνει δυνατή η διατήρηση και η ανάδειξη της πρώτης ελληνικής πόλης που δημιουργήθηκε μέσα στα χρόνια της Επανάστασης. Η Ερμούπολη δεν είναι μόνο ένα μοναδικό μνημειακό αρχιτεκτονικό σύνολο, αλλά, πάνω από όλα μια πόλη ιστορική, «μαρτύριο» της γέννησης και της δημιουργίας της Νεώτερης Ελλάδας.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ

Για τις περισσότερες ελληνικές πόλεις, το ιστορικό της δημιουργίας τους και τα ονόματα των πρώτων οικιστών χάνονται μέσα σε μύθους και παραδόσεις. Για την Ερμούπολη όμως, πόλη καινούργια του 19^{ου} αιώνα, είμαστε σε θέση να παρακολουθήσουμε την ιστορία και την εξέλιξη της από τα πρώτα βήματα ως την εποχή της ακμής και της ωριμότητάς της.

Στα 1821 καταπλέουν στη Σύρο τα πρώτα πλοία για να αποβιβάσουν στις κατάξερές, αλλά ασφαλείς, ακτές της τους διωγμένους και ανυπεράσπιστους Έλληνες. Σμυρναίοι και Κυδωνιείς ήταν οι πρώτοι οικιστές, οι “πάροικοι”, όπως τους ονόμασαν οι αυτόχθονες Συριοί. Αμέσως μετά ακολουθούν πολλοί άλλοι πρόσφυγες από διάφορα μέρη της Μ. Ασίας και από τα νησιά του Αιγαίου. Δυο δραματικά γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης, η καταστροφή της Χίου στα 1822 και των Ψαρών στα 1824, θα δώσουν τη μεγαλύτερη ζωή στον προσωρινό τότε οικισμό. Αλλά και αργότερα, ως το 1850 περίπου, φτάνουν στη Σύρο πρόσφυγες από κάθε ελληνική γωνιά, από τη Θράκη ως την Κρήτη, από την Ήπειρο, τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία, τη Στερεά, την Πελοπόννησο και τα νησιά. Μόνο που όσο περνούν τα χρόνια, δεν έρχονται για να βρουν ασφαλές καταφύγιο, όπως οι πρώτοι οικιστές, αλλά για να αναζητήσουν καλύτερη τύχη και να συμβάλουν στη σταθερή εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξη της νέας πόλης.

ΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ

Δεν τράβηξε από την αρχή η Σύρος την προτίμηση των προσφύγων. Άλλα νησιά, κυρίως η Τήνος, δέχτηκαν το μεγαλύτερο αριθμό – 40.000 πρόσφυγες αναφέρονται στα πρώτα χρόνια. Ωστόσο, πολύ σύντομα η Τήνος χάνει τα πρωτεία. Αφορμή στάθηκε η χολέρα που ξέσπασε στα 1823, ο κυριότερος όμως λόγος ήταν ότι η θέση στο λιμάνι της δε βοηθούσαν στην ανάπτυξη ενός εμπορικού κέντρου. Έτσι, οι πρόσφυγες εγκαταλείπουν και μεταφέρονται σιγά – σιγά στη Σύρο. Το νέο

καταφύγιο, αν και δεν ήταν παρά ένας ξερός "βράχος" - έτσι αποκαλούσαν κι αργότερα το νησί τους με συμπάθεια οι Ερμουπολίτες - είχε να προσφέρει πολλά στους κατοίκους του. Πρώτα απ' όλα η θέση του στο κέντρο των Κυκλάδων και το φυσικό λιμάνι επέτρεπαν την ανάπτυξη του εμπορίου, μια και ήταν εύκολη η επικοινωνία με τα άλλα νησιά και τις γειτονικές χώρες. Το κυριότερο όμως, καθώς οι αυτόχθονες κάτοικοι ήταν καθολικοί, προστατευόταν, όπως είδαμε, από τους Γάλλους, γεγονός που εξασφάλιζε και την ανοχή των Τούρκων, άλλωστε, η Σύρος δεν είχε λάβει από την αρχή μέρος στην Ελληνική Επανάσταση.

Δεν ήταν όμως τυχαία η ανάπτυξη που ακολούθησε. Δεν οφειλόταν μόνο στις ιδιαίτερες συνθήκες, απόρροια της Ελληνική Επανάστασης και της Γαλλικής προστασίας, που αναμφίβολα βοήθησαν στην εξέλιξη της νέας πόλης, στηρίζονταν κυρίως στη σωστή οργάνωση και στη φιλεργία και τις ικανότητες των προσφύγων. Οι περισσότεροι, ιδιαίτερα οι Χιώτες, είχαν υπηρετήσει με επιτυχία στην πατρίδα τους το εμπόριο και τη ναυτιλία, είχαν πείρα και όρεξη να συνεχίσουν το έργο τους και πίστευαν στη δημιουργία μιας ελεύθερης πατρίδας.

Δεν χρειάστηκαν πολλά χρόνια για να αναπτυχθεί γύρω από το λιμάνι - εκεί όπου υπήρχαν παλιότερα μόνο αποθήκες, μαγαζιά και καφενεία - ένας προσωρινός στην αρχή οικισμός, που πολύ σύντομα αναδείχτηκε σ' εμπορικό κέντρο και σε λιμάνι πρωταρχικής σημασίας. Είναι εκπληκτικό το πόσο γρήγορα δημιουργήθηκε η νέα πόλη, ανώνυμη στα πρώτα χρόνια της ζωής της. Ο πρεσβευτής της Αυστρίας Prokesch von Osten δίνει με τον πιο παραστατικό τρόπο την εικόνα της δημιουργίας. Το Σεπτέμβριο του 1824, όταν ήρθε για πρώτη φορά στη Σύρο, περιγράφει τις σκηνές της δυστυχίας και της αθλιότητας που αντίκρισε, μόλις το πλοίο πλησίασε στο λιμάνι. Χιλιάδες πρόσφυγες, ανάμεσά τους πολλές γυναίκες και παιδιά, ήταν σκορπισμένοι στην παραλία, άλλοι κάτω από σκηνές, άλλοι σε ξύλινες παράγκες και άλλοι στο ύπαιθρο, χωρίς προσωρινά έστω καταλύματα. Όταν όμως ύστερα από πέντε μήνες, το Φεβρουάριο του 1825, βρέθηκε και πάλι στη Σύρο, μιλάει με έκπληξη και θαυμασμό για τα καινούργια σπίτια, καμιά εκατοσταριά, που είχαν χτιστεί στις πλαγιές του λόφου πάνω από το λιμάνι. Δε διστάζει μάλιστα να σημειώσει ότι στη Σύρο βλέπει κανείς πως γεννιέται μια πόλη και πως αναπτύσσεται. Τα σχέδια των περιηγητών παρουσιάζουν επίσης την εκπληκτική ανάπτυξη της νέας πόλης στις αρχές του 19^{ου} αιώνα.

Το περίεργο είναι ότι ο νέος οικισμός, ολότελα ελληνικός, δημιουργήθηκε σε μια εποχή που η Σύρος συνέχιζε, όσο κι αν είχε τη Γαλλική προστασία, να είναι φόρου υποτελής στο Σουλτάνο και να πληρώνει ετήσιο φόρο 1.000 γρόσια περίπου. Ύστερα όμως από τη συγκέντρωση τόσων προσφύγων, η Προσωρινή τότε Ελληνική Διοίκηση δεν ήταν δυνατό να παραμείνει αδρανής. Στις 30 Απριλίου 1822 ψηφίστηκε ο “Όργανισμός των ελληνικών επαρχιών” και αμέσως μετά η Σύρος αποτέλεσε μαζί με τη Μύκονο την “Επαρχία Μυκόνου και Σύρας”. Το Μάιο του 1823 οι Συριοί θα γνωστοποιήσουν στην Εθνοσυνέλευση ότι το νησί τους δεν “προστατεύεται πολιτικώς από Ευρωπαίους, αλλά μένει εις την υποταγήν της Ελληνικής Διοικήσεως”.

ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ, ΛΙΜΕΝΑΡΧΕΙΟΥ, ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΣΤΟ ΝΗΣΙ

Λίγο αργότερα, τον Ιούλιο του 1823, φτάνει στη Σύρο ο πρώτος Έλληνας Διοικητής, ο Έπαρχος Αλέξανδρος Αξιώτης, με την υποχρέωση να την οργανώσει σύμφωνα με την ελληνική διοίκηση. Τον Οκτώβριο του 1823 διορίζει ελληνική αστυνομία και λιμενάρχη για την κίνηση του λιμανιού και ταυτόχρονα οργανώνει το πρώτο, υποτυπώδες έστω, δικαστήριο, την ίδια χρονιά επιβάλλει “την κάθαρσιν των υποκειμένων εις μολυσμόν πραγμάτων ερχομένων εξ Αιγύπτου και Κωνσταντινουπόλεως”, για να προστατέψει τους κατοίκους από σοβαρές ασθένειες και επιδημίες, όχι σπάνιες στα χρόνια εκείνα. Από το 1825 διορίζεται επίσης πολιτάρχης ο Υδραίος Ανδρέας Κοσμάς ή Δρούτζης, θέση όπου πρόσφερε για πολλά χρόνια τις υπηρεσίες του.

Μεγάλες όμως δυσκολίες θα συναντήσει ο Αξιώτης στο έργο του. Πολλές ήταν οι αντιδράσεις των ξένων και ιδιαίτερα των Γάλλων, που θεωρούσαν ως ανώτατη εξουσία στο νησί τη διαταγή του βασιλιά της Γαλλίας. Γι’ αυτό, άλλωστε, όπως έγραφε ο ίδιος ο Αξιώτης στα 1823, μετρίασε “όσον συγχωρητέον με τα δίκαια της νομίμου κυριαρχίας, την επίδειξιν της ενταύθα Ελληνικής εξουσίας ...”. “Ένα ιστορικό γεγονός, η “επιδρομή του Φαζιόλη” στη Σύρο στα 1822-23, που συνδέεται με τα πρώτα αυτά χρόνια, δείχνει καθαρά, ανεξάρτητα απ’ αυτό το ίδιο γεγονός, σε τι έκταση και με τι τρόπο είχε τη δύναμη να επεμβαίνει η Γαλλία στη ζωή του νησιού. Οι όχι και τόσο καλές σχέσεις ανάμεσα στους αυτόχθονες Συριανούς και τους πρόσφυγες δημιούργησαν επίσης πολλά προβλήματα στον πρώτο Διοικητή. Οι σχέσεις αυτές δεν επηρεάζονταν

μόνο από τη διαφορά του δόγματος – καθολικοί οι αυτόχθονες, ορθόδοξοι οι οικιστές – αλλά και από λόγους καθαρά οικονομικούς. Δυστυχώς, συνεχίστηκαν οι αντιθέσεις για χρόνια και κυρίως στη διεκδίκηση των ορίων των δήμων της Ερμούπολης και την Άνω Σύρου.

Σ' όλη τη διάρκεια, πάντως, της Επανάστασης δε σταματούν οι προσπάθειες για την οργάνωση του νέου οικισμού. Σ' ολόκληρη την παραλία χτίζονται μαγαζιά και αποθήκες, δεν προλαβαίνουν να τελειώσουν και νοικιάζονται σε τιμές υπερβολικές για την εποχή εκείνη. Το λιμάνι φιλοξενεί επίσης καθημερινά πολλά ελληνικά και ξένα πλοία. Γι' αυτό, δημιουργούνται από την αρχή προσωρινές εγκαταστάσεις για τελωνείο, λαζαρέττα και υγειονομείο, απαραίτητες για την κίνηση του λιμανιού. Παράλληλα με την εμπορική ανάπτυξη φροντίζουν οι Ερμούπολιτες να καλυτερέψουν τους όρους της ζωής τους. Χτίζουν σιγά – σιγά μικρά, προσωρινά, στην αρχή, σπίτια. Στα 1823 ζητούν επίσης από την Προσωρινή Διοίκηση την άδεια να οικοδομήσουν εκκλησία, “όπου να εκπληρώσει το απαραίτητον Χριστιανικόν χρέος των”. Μέσα στα χρόνια της Επανάστασης λειτουργούν και τα πρώτα σχολεία, στα 1823 ιδρύθηκε επίσης νοσοκομείο, που από το 1825 λειτουργούσε σε ιδιαίτερο κτίριο και δεχόταν ασθενείς και τραυματίες από ολόκληρη την επαναστατημένη τότε Ελλάδα.

ΠΩΣ ΑΠΟΚΤΗΣΕ ΤΟ ΛΙΜΑΝΙ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ

Χάρη στην αλματώδη ανάπτυξη του, ο οικισμός παύει πολύ σύντομα να είναι μια ανώνυμη εγκατάσταση στην παραλία του λιμανιού. Γίνεται η Ερμούπολη, όνομα με το οποίο τίμησε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο. Η τελετή της ονοματοθεσίας – τα βαφτίσια, θα λέγαμε – έγινε στα 1826 στη νεόχτιστη εκκλησία της Μεταμόρφωσης. Εκεί συγκεντρώθηκαν οι κάτοικοι, με πρωτοβουλία του Δρόσου Μανσόλα και του Λουκά Ράλλη, για να διατρανώσουν την απόφαση τους να συγκροτήσουν κοινότητα και για να διαλέξουν το όνομά της. Πολλές ονομασίες προτάθηκαν για τη νέα πόλη, τελικά έγινε δεκτή η πρόταση του Χιώτη Λουκά Ράλλη, που είναι ο ανάδοχός της. Ο ίδιος έχει διασώσει στις “Αναμνήσεις” του τη μοναδική πραγματικά αυτή σκηνή της ονοματοθεσίας : “... τότε μεταξύ των άλλων αναστάς και εγώ, είπα. Κύριοι, υπό την σκέπη του Ερμού, Εφόρου του εμπορίου, συνέστη και προήχθη η πόλις αυτή, δίκαιον και πρέπον δια τούτο, νομίζω, να την αφιερώσωμεν εις τον Κερδώον Ερμήν, και να την

ονομάσωμεν “Ερμούπολιν”, Ερμούπολιν! Ερμούπολιν! Αντήχησαν πανταχόθεν όλων αι φωναί και συνετάχθη κατά συνέπειαν πρωτόκολλον, το οποίον παραλαβών ο κυρ’ Μανσόλας, ενήργησε παρά τη Κυβερνήσει και έκτοτε καθιερώθη το όνομα της νέας πόλεως “Ερμούπολις”.

Η ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ ΑΝΑΠΤΥΣΣΕΤΑΙ ΚΑΙ ΑΠΟΚΤΑΕΙ ΜΙΑ ΞΕΧΩΡΙΣΤΗ ΘΕΣΗ ΣΤΟ ΝΕΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

Αμέσως μετά την επίσημη αναγνώριση, οι Ερμούπολιτες εκλέγουν τους πρώτους δημογέροντες και λίγο αργότερα, τον Απρίλιο του 1827, ζητούν από τη Γ’ Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας “... την αυτήν προστασίαν των Νόμων και τα αυτά των λοιπών Ελληνικών πόλεων δικαιώματα”. Στην Δ’ Εθνική Συνέλευση, στα 1829, οι πληρεξούσιοι της Ερμούπολης θα μιλήσουν για τα δικαιώματά τους και θα τονίσουν την προσφορά της Σύρου στον Αγώνα: “πυρπολικά, στρατιωτικούς μισθούς, συνεισφοράς, βοήθειας εις το αείμνηστον Μεσολόγγιον, εις Αθήνας, εις το τακτικόν στράτευμα της Ελλάδος. Αυτή εχρησίμευεν πολλάκις ως άλλη αποθήκη του πολέμου. Αυτή σχετίζει εμπορικώς την ελληνική επικράτειαν με τον έξω κόσμον”. Θα διακηρύξουν ακόμη ότι “η Ερμούπολις μόνη συστήνει την Σύραν, χωρίς αυτήν η Σύρα ήτον και θέλει είναι μηδέν!”.

Με τον ερχομό του Καποδίστρια στην Ελλάδα, στα 1828, η Ερμούπολη είναι συγκροτημένη πια πόλη, με 13.850 κατοίκους. Στη νέα διοικητική διαίρεση της τότε Ελληνικής επικράτειας – δηλαδή Πελοπόννησος και νησιά - ορίζεται έδρα των Βορείων Κυκλάδων, όπου περιλαμβάνονταν τα νησιά Σέριφος, Τζια, Κύθνος, Άνδρος, Τήνος, Μύκονος και Δήλος. Πρώτος Έκτακτος Επίτροπος τοποθετείται ο Μπενιζέλος Ρούφος και αμέσως μετά, στα 1828, ο Κωνσταντίνος Μεταξάς, που παρέμεινε στο νησί για ένα περίπου χρόνο. Διάδοχός του διορίστηκε στις 15 Φεβρουαρίου 1829 ο Νικόλαος Καλλέργης, που η αρχή του καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της Καποδιστριακής περιόδου.

Έδρα ολόκληρης επαρχίας, η Ερμούπολη οργανώνεται τώρα πια συστηματικά και αποκτάει νέες διοικητικές αρχές. Στα 1828 ανασυγκροτείται επίσημα το Εμποροδικείο και την ίδια χρονιά συγκαταλέγεται η Ερμούπολη στις πέντε πόλεις, όπου εγκαταστάθηκαν τα πρώτα ταχυδρομεία. Στα 1829 αποφασίζεται επίσης ότι “εις την νήσον

Σύραν θέλει εξακολουθεί να ενεργείται η διαμετακόμιση των πραγματειών τόσο δια τα της Ελληνικής, όσο και δια των ξένων επικρατειών εμπορικά είδη, αποταμιευόμενα εις δημοσίας αποθήκας". Τον Απρίλιο του 1829 θα ιδρύσουν οι Ερμούπολιτες και το πρώτο ασφαλιστικό κατάστημα. Χιώτες ήταν οι ιδρυτές του και το ονόμασαν "Ελληνικόν Ασφαλιστικόν Κατάστημα". Τον Αύγουστο του 1830 ιδρύθηκε ένα ακόμη, η "Φιλεμπορική Ασφάλεια", και στα 1832 έφτασε να έχει η Ερμούπολη πέντε ασφαλιστικά καταστήματα.

Τα χρόνια αυτά, όπως θα δούμε, συνδέονται και με την ίδρυση των πρώτων δημόσιων αλληλοδιδασκτικών σχολείων. Γενικότερα παρατηρείται ξεχωριστό ενδιαφέρον για θέματα παιδείας, ενδιαφέρον που εκδηλώνεται όλο και ζωηρότερα με το πέρασμα του χρόνου. Είναι όμως η εποχή του Καποδίστρια περίοδος μεγάλων ταραχών για το νησί. Οι πρώτες βίαιες αντιδράσεις θα εκδηλωθούν τον Απρίλιο του 1830, όταν ο Κυβερνήτης θα προσπαθήσει να εφαρμόσει ειδικό νομοσχέδιο για τους εμπόρους. Σύμφωνα με μεταγενέστερη πληροφορία, έφυγαν τότε πολλοί από το νησί, κυρίως Κυδωνιείς πρόσφυγες. Οι αντιθέσεις θα κορυφωθούν αργότερα, στα 1831, όταν η Σύρος θα πρωτοστατήσει, μαζί με την "Υδρα, στον αγώνα κατά του Καποδίστρια, με κύριο αίτημα την καθιέρωση συντάγματος. Οι ταραχές θα σταματήσουν με τη δολοφονία του Καποδίστρια στις 27 Σεπτεμβρίου 1831. Μετά το δραματικό τέλος του Κυβερνήτη, η Σύρος θα δεχτεί να υποταγεί στην προσωρινή διοίκηση που ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας ως το 1833, όταν ήρθε ο Όθωνας στην Ελλάδα.

Με την Οθωνική περίοδο αρχίζει εποχή ακμής για την Ερμούπολη. Η οργάνωση, η ανάπτυξη και η εξέλιξή της συντελούνται ουσιαστικά στα χρόνια αυτά, που αποτελούν σταθμό για την ιστορία της. Δε σημαίνει βέβαια αυτό ότι θα πάψει η Ερμούπολη – αν και θα συναντήσει αργότερα πολλές δυσκολίες – να έχει έντονη οικονομική και πολιτιστική ζωή σ' ολόκληρο το 19^ο αιώνα, τα πρώτα όμως χρόνια του αιώνα σημαδεύουν αναμφίβολα την ιστορία της.

Από τον Απρίλιο του 1833, όταν η Αντιβασιλεία ορίζει τη διοικητική διαίρεση της χώρας σε νομούς, η Σύρος υπάγεται στο νομό Κυκλάδων και η Ερμούπολη γίνεται πρωτεύουσα ολόκληρου του νομού, παίρνει έτσι θέση ξεχωριστή μέσα στην ελληνική επικράτεια από την πρώτη στιγμή της δημιουργίας του νέου κράτους. Θα έχει την τύχη μάλιστα να διοριστεί ως πρώτος νομάρχης ο Ιακωβάκης Ρίζος Νερουλός, τόσο γνωστός από

την πολιτική, αλλά και τη φιλολογική του δράση. Την ίδια χρονιά θα ψηφιστεί και ο θεσμός των δημάρχων. Οι πρώτες όμως εκλογές θα γίνουν αργότερα, στα 1835, πρώτος δήμαρχος θα εκλεγεί ο Γεώργιος Πετρίτσης.

Το πόσο συνέβαλαν οι εκάστοτε δήμαρχοι στην ανάπτυξη της Ερμούπολης γίνεται φανερό από τα έργα τους, αλλά και από τα πολυάριθμα έγγραφα που έχουν σωθεί και μιλούν για τη δράση τους. Στην τοπική αυτοδιοίκηση χρωστάει η Ερμούπολη την εκπληκτική πρόοδο στον περασμένο αιώνα. Ήταν τιμή για τον Ερμούπολίτη η συμμετοχή του στα κοινά. Οι δήμαρχοι ήταν οι περισσότεροι πετυχημένοι έμποροι, άνθρωποι δραστήριοι και έξυπνη, χωρίς να επιδιώκουν οικονομικά οφέλη – πολλές φορές πρόσφεραν και την αμοιβή τους για τα δημοτικά έργα – είχαν μοναδική επιδίωξη την προκοπή του τόπου. Αρκεί να θυμηθούμε τους Χιώτες Νικόλαο Πρασσακάκη, Ιωάννη Ράλλη, Αμβρόσιου Δαμαλά, Δημήτριο Βαφιαδάκη και Κωνσταντίνο Τσιροπινά, τους Σμυρναίους Γεώργιο Πετρίτση και Γεώργιο Καραγιαννάκη, τον Αμφισιώτη Νικόλαο Γιαγτζή, τον Σερραίο Αργύριο Ταρποχτζή και τον Τριπολιτσιώτη Δημήτριο Παπαδάκη, για να σταματήσουμε μόνο στους πιο παλιούς. Έγγραφε χαρακτηριστικά ο Θ. Ορφανίδης στα 1859 : “Δεν γνωρίζω κανένα δήμον του Κράτους, εκτός της Ερμούπόλεως, μη εξαιρουμένου ουδ’ αυτού του δήμου των Αθηναίων, όπου να γίνεται τόσον καλή χρήσις των εισπραττόμενων φόρων, όπου και αρχαί και πολίται να συντελώσι τοσούτον εις τα κοινωφελή έργα. Φαίνεται ότι όστις γινώσκει πως κερδίζονται τα χρήματα, αυτός ηξεύρει και να τα δαπανά καλώς. Η πρωτεύουσα μας ήθελεν αλλάξει μορφήν, εάν ηδύνατο να μαθητεύση παρά τοις Ερμούπολίταις, λαλώ εν συνειδήσει”.

Στα 1833 ορίζεται επίσης η Ερμούπολη έδρα της “Επισκοπής Κυκλάδων”: την αποτέλεσαν τότε τα νησιά Τήνος, Μύκονος, Δήλος και Αμοργός. Πρώτος επίσκοπος – για ένα διάστημα από το 1823 υπήρχε αρχιερατικός επίτροπος, ο Σωφρόνιος – ανέλαβε ο Άνθιμος Κομνηνός (1833-1842). Αργότερα είχε την τύχη η Σύρος να γνωρίσει ιεράρχες που λάμπρυναν το αξίωμα τους, όπως οι Δανιήλ Κοντούδης (1842-1862) , Αλέξανδρος Λυκούργος Λογοθέτης (1866-1875), Μεθόδιος Παπαναστασόπουλος (1882-1903), κ.α.

Ως έδρα του νομού Κυκλάδων θα συγκεντρώσει η Ερμούπολη όλες τις διοικητικές αρχές. Εδώ εγκαθίστανται επίσης τα δικαστήρια του νομού – Εμποροδικείο, Ειρηνοδικείο, Κακουργιοδικείο, Πρωτοδικείο και αργότερα Εφετείο – και λειτουργούν πολιτικές και ποινικές φυλακές.

Αυτό, άλλωστε, δικαιολογεί και το μεγάλο αριθμό δικηγόρων που υπήρχε παντού στο νησί. Έντεκα δικηγόροι υπογράφουν ανακοίνωση του Δικηγορικού συλλόγου στα 1848 και τριάντα οχτώ αναφέρονται στα 1875. Αλλά και οι άλλες τοπικές αρχές, το Λιμεναρχείο, το Υγειονομείο, το Ταχυδρομείο και η Αστυνομία οργανώνονται τώρα πιο συστηματικά. Στα 1858, όταν θα λειτουργήσει στην Ελλάδα η τηλεγραφική επικοινωνία, η Ερμούπολη θα αποκτήσει πρώτη τηλεγραφικό σταθμό. Στα 1870 αποφασίζεται και η ίδρυση Σώματος των πυροσβεστών, απαραίτητο, άλλωστε, σε μια εμπορική και βιομηχανική πόλη με τόσες πολλές αποθήκες και εργοστάσια.

Χάρη στην εμπορική και βιομηχανική της κίνηση η Ερμούπολη γίνεται έδρα πολλών ευρωπαϊκών προξενείων. Τα πρώτα προξενεία, της Γαλλίας, της Βενετίας και της Αγγλίας, ιδρύθηκαν στο 18^ο αιώνα. Στο 19^ο αιώνα υπήρχαν πρόξενοι ή υποπρόξενοι της Γαλλίας, Αγγλίας, Ιταλίας, Αυστρίας, Γερμανίας, Κάτω Χωρών, Νορβηγίας, Δανίας, Σουηδίας, Τουρκίας και ακόμη προξενικός πράκτορας της Αμερικής.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΥΓΕΙΑ ΣΤΟ ΝΗΣΙ

Η προσοχή των πολιτών στρέφεται από την αρχή στα θέματα της δημόσιας υγείας. Δικαιολογημένες και απαραίτητες ήταν οι ενέργειες αυτές, μια και συγκεντρώνονταν στην Ερμούπολη πλοία και εμπορεύματα από την Ευρώπη και τις χώρες της Ανατολής. Τα πρώτα μέτρα για την κάθαρση των πλοίων και των εμπορευμάτων είχαν καθιερωθεί από το 18^ο αιώνα. Στο 19^ο όμως αιώνα. Και κυρίως από την εποχή του Όθωνα, οργανώνονται συστηματικά οι υπηρεσίες του Λοιμοκαθαρητηρίου και του Υγειονομείου. Στα 1842, θα αποκτήσει η Ερμούπολη και το μεγαλύτερο στον ελληνικό χώρο κτίριο Λοιμοκαθαρητηρίου.

Πέρα από τα γενικά αυτά μέτρα, ιδιαίτερες είναι οι φροντίδες για την υγεία των κατοίκων. Στα 1823 ιδρύθηκε το πρώτο νοσοκομείο – στα 1837 έγινε Δημοτικό – και από το 1834 ορίστηκε το νησί έδρα του γιατρού του νομού Κυκλάδων.

Ωστόσο, παρ' όλα τα μέτρα για τη δημόσια υγεία, η Σύρος δε θα γλιτώσει από τις μεγάλες επιδημικές ασθένειες, όχι σπάνιες στον περασμένο αιώνα. Στη φοβερή επιδημία χολέρας του 1854, της ευλογιάς του 1873 και 1888, του δάγκειου πυρετού του 1881, όταν πρωτοεμφανίστηκε η αρρώστια στην Ευρώπη, και της διφθερίτιδας στα 1881 και 1882 θρήνησε πολλά θύματα. Γι' αυτό και αποφάσισαν στα

1882, με πρωτοβουλία του νομάρχη Τσιτσάρα, να συστήσουν ειδική επιτροπή από τους γιατρούς Θ. Σκάσση και Θ. Παπαλεξόπουλο και τον έμπορο Παντιά Ράλλη, για να πάρουν έντονα και συστηματικά μέτρα για την εξασφάλιση της δημόσιας υγείας. Από παλιά φροντίζουν οι Ερμουπολίτες και για τους αδύναμους συμπολίτες τους, τα ορφανά, τους γέροντες και τους ασθενείς. Στα 1856 ιδρύθηκε το Ορφανοτροφείο Αρρένων και στα 1874 το Ορφανοτροφείο Θηλέων. Στα 1872, ύστερα από πολύχρονες προσπάθειες, συστήθηκε επίσης το Πτωχοκομείο και στα 1908 το Άσυλο Φρενοβλαβών.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΟΥ ΣΥΝΔΕΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗ ΣΥΡΟ ΚΑΙ ΦΑΝΕΡΩΝΟΥΝ ΤΗΝ ΕΝΤΟΝΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΣΥΡΙΑΝΩΝ ΣΤΑ ΚΟΙΝΑ

Το ενδιαφέρον τους δεν περιορίζεται στα θέματα του νησιού. Πρωταρχική επιδίωξη είναι βέβαια η ευημερία του τόπου, αλλά πάντα μέσα στα πλαίσια της ελληνικής πραγματικότητας. Αυτό το νησί των 86τ.χλμ. δε θα λείψει από καμιά εθνική πρόσκληση : παρακολουθεί ότι συμβαίνει στην υπόλοιπη χώρα, συμμετέχει στις χαρές και τις λύπες, τιμάει τους ήρωες και τους ανθρώπους του πνεύματος, πρωτοστατεί δυναμικά στους αγώνες, βοηθάει χωρίς υστεροβουλία, όταν χρειαστεί.

Στα 1833, όταν θα φτάσει το θλιβερό άγγελμα για το θάνατο του Κοραή, οι Ερμουπολίτες θα κάνουν πρώτοι στην εκκλησία της Μεταμόρφωσης “τον εορτασμό της κηδείας” του μεγάλου δασκάλου. Με τη Σύρο είναι συνδεδεμένη και η ζωή του Θεόφιλου Καΐρη, που κατηγορήθηκε ως αιρετικός για τις θρησκευτικές ιδέες του και για την πίστη του στη “θεοσέβεια”. Εδώ έγινε στα 1852 η πολύκροτη δίκη του : καταδικάστηκε σε φυλάκιση, δύο χρόνια και δέκα μέρες. Δεν πρόλαβε όμως ο μεγάλος φιλόσοφος να εκτίσει την ποινή του, πέθανε στην Ερμούπολη τη νύχτα της 9^{ης} Ιανουαρίου 1853 και θάφτηκε στο Λοιμοκαθαρτήριο.

Δύο μεγάλα ιστορικά γεγονότα, ιδιαίτερα σημαντικά για τη νεώτερη ελληνική ιστορία, συνδέονται επίσης στενά με τη Σύρο : το “κίνημα” του Λεωτζάκου στα 1862 και η Κρητική Επανάσταση του 1866. Δύσκολη και τραγική χρονιά ήταν το 1862 για την Ελλάδα. Γνωστοί είναι οι αγώνες για την κατοχύρωση του συντάγματος, που οδήγησαν τελικά στην έξωση του

Όθωνα τον Οκτώβριο του 1862. Η Σύρος δε μένει αμέτοχη σ' αυτούς τους αγώνες. Στις 28 Φεβρουαρίου 1862, όταν στο Ναύπλιο συγκρούονταν οι "Κυβερνητικοί" με τους "Στασιαστές", η στρατιωτική φρουρά της Ερμούπολης με επικεφαλής τους αξιωματικούς Νικόλαο Λεωτζάκο ή Λεουτζάκο και Περικλή Μωραϊτίνη και τον πρώην σχολάρχη Αριστοτέλη Τζάτζο, θα υψώσει τη σημαία της Επανάστασης και με τη συμπαράσταση των Ερμούπολιτών θα ξεκινήσει για την Κύθνο, για να απελευθερώσει τους πολιτικούς κρατούμενους. Άτυχη όμως στάθηκε η εκστρατεία. Οι "κυβερνητικές δυνάμεις" περικύκλωσαν τους άνδρες της φρουράς και σκότωσαν τον Λεωτζάκο, τον Μωραϊτίνη και το φοιτητή Σκαρβέλη. Λίγο μετά την έξωση του Όθωνα, η Ερμούπολη θα τιμήσει τους νεκρούς ήρωες. Στις 26 Οκτωβρίου 1862 έγινε στην εκκλησία του Αγ. Νικολάου επίσημο μνημόσυνο για τους νεκρούς της Κύθνου και του Ναυπλίου. Ταυτόχρονα, με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, οι τρεις πλατείες της Ερμούπολης - η κεντρική και οι δύο πλατείες στην συνοικία των Ψαριανών και στην Τερψιθέα - πήραν αντίστοιχα τα ονόματα των Λεωτζάκου, Μωραϊτίνη και Σκαρβέλη.

Η συμμετοχή της Σύρου στα κοινά φαίνεται ακόμη πιο καθαρά στα γεγονότα της Κρητικής Επανάστασης. Πρόσφυγες από την Κρήτη φτάνουν στην Ερμούπολη από το 1858, όταν άρχισαν οι πρώτες συγκρούσεις με τους Τούρκους έξω από τα Χανιά. Λίγο αργότερα, στα 1866, με την κήρυξη της Κρητικής Επανάστασης, γίνεται η Σύρος το καταφύγιο των καταδιωγμένων. Σχολεία, εκκλησίες και το Λοιμοκαθαρτήριο προσφέρονται για τη στέγαση τους και χρήματα συγκεντρώνονται με εράνους για την οικονομική τους ενίσχυση. Το κυριότερο όμως, γίνεται η Σύρος το κέντρο ανεφοδιασμού του αγώνα. Τα ατμόπλοια της Ελληνική Ατμοπλοΐας αναλαμβάνουν τη δύσκολη αυτή αποστολή. Στην αρχή η "Υδρα" και το "Πανελλήνιον", αργότερα ειδικά καταδρομικά, προσφορές των ομογενών στον Κρητικό Αγώνα. Αναφέρουμε το "Αρκάδι", που αυτοπυρπολήθηκε για να μην πέσει στα χέρια των Τούρκων στις 8 Αυγούστου 1867, ύστερα από είκοσι δύο πετυχημένα ταξίδια, και ακόμη την "Κρήτη" και την "Ένωση". Το τελευταίο μάλιστα πλοίο έχει μείνει ιστορικό από την περίφημη ναυμαχία μπροστά από το λιμάνι της Σύρου το Δεκέμβριο του 1868, το λιμάνι έμεινε τότε αποκλεισμένο τριάντα οχτώ ολόκληρες μέρες, γιατί είχε καταφύγει εκεί η "Ένωσις", ύστερα από άγρια καταδίωξη του τουρκικού στόλου.

Η Σύρος δε θα πάψει κι αργότερα να δέχεται φιλόξενα τους κατατρεγμένους Έλληνες. Στα 1882 φτάνουν στην Ερμούπολη – έμειναν μόνο για λίγο καιρό – ομογενείς από την Αίγυπτο ύστερα από την εξέγερση των οπαδών του Αραβή. Με τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922 βρίσκουν επίσης καταφύγιο στο νησί χιλιάδες Έλληνες από τη Μ. Ασία. Είναι συγκινητικό να βλέπει κανείς πόσο κοντά στάθηκε και με τι τρόπο βοήθησε η Ερμούπολη άτομα ή πόλεις που ατύχησαν μέσα και έξω από τον ελληνικό χώρο. Ας θυμηθούμε τη συνδρομή του Δήμου στην καταστροφή της Χίου από το σεισμό του 1881 και στη φοβερή πυρκαγιά της Τρίπολης την ίδια χρονιά, καθώς και τις συνεισφορές για τις πλημμύρες της Γαλλίας του 1858, τη θεομηνία της Ιταλίας του 1879 και τις πλημμύρες της Ισπανίας του 1880.

Σ' ολόκληρο το 19^ο αιώνα η Ερμούπολη παίζει πρωταρχικό και πολυσήμαντο ρόλο στη ζωή του τόπου. Δεύτερη πόλη του κράτους μετά την Αθήνα, με πληθυσμό γύρω στις 20.000, είναι ουσιαστικά η πρώτη σε εμπορική και βιομηχανική σημασία πόλη. Ο Πειραιάς, που η ίδρυσή του στο 19^ο αιώνα παρουσιάζει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με την Ερμούπολη, θα χρειαστεί πολύ περισσότερα χρόνια για να φτάσει τη δική της ανάπτυξη. Στο 19^ο όμως αιώνα θα γνωρίσει η Ερμούπολη διαφοροποιήσεις που θα επηρεάσουν την ανάπτυξη της. Θα την αποδυναμώσουν, ενώ ταυτόχρονα θα αναδείξουν άλλες πόλεις, όπως τον Πειραιά, την Πάτρα και την Καλαμάτα, σε μεγάλα εμπορικά και βιομηχανικά κέντρα.

Ωστόσο, η περίπτωση της Ερμούπολη παραμένει μοναδική. Η οικονομική, πολιτιστική και κοινωνική ζωή της όχι μόνο έγινε πρότυπο για πολλές άλλες πόλεις, αλλά και ως σήμερα δίνει την εικόνα μιας πετυχημένης πολιτείας. Για τούτο, έχει τόση σημασία η ιστορία της ίδρυσης και της δημιουργίας της.

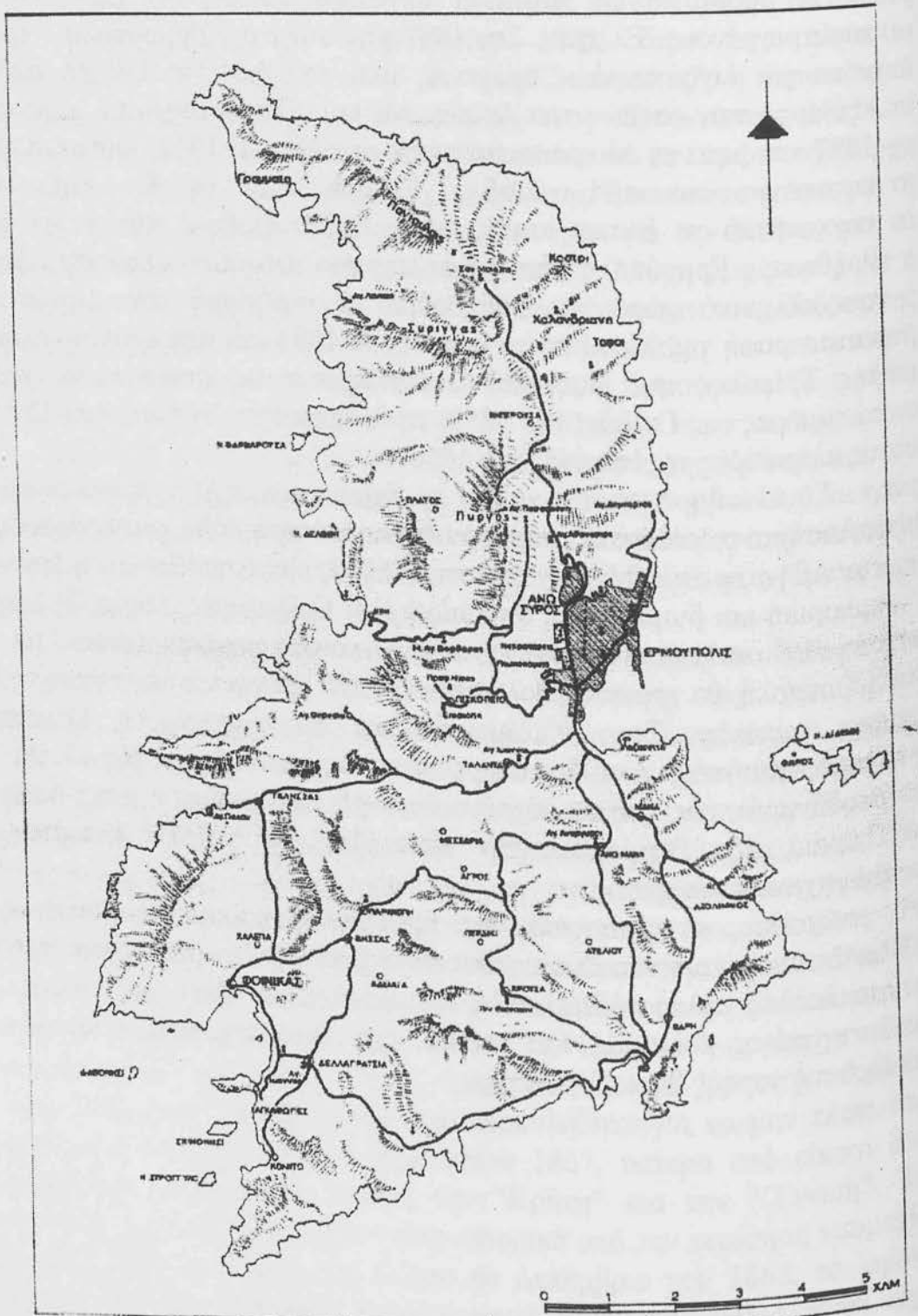

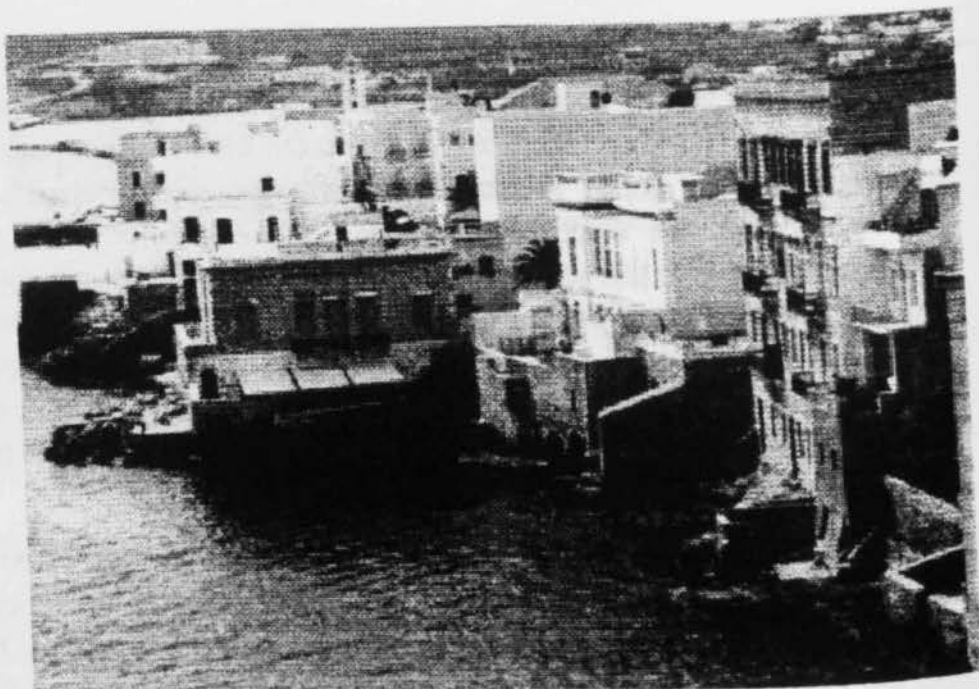
Fig. 1 Χάρτης της Σύρου. Επισημαίνονται οι πιο γνωστές θέσεις και το οδικό δίκτυο.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ

Για τον ταξιδιώτη που πρωτοαντικρίζει τη Σύρο, καθώς έρχεται με το πλοίο από τον Πειραιά, τίποτε το ιδιαίτερο δεν έχει να παρουσιάσει η θέα του νησιού. Ένας ξερός κι απόκρημνος βράχος -διακόπτεται μόνο από μικρούς όρμους και κολπίσκους- χωρίς ίχνος βλάστησης, και ιδιαίτερα τους καλοκαιρινούς μήνες, όταν και οι λιγοστοί ξεροί θάμνοι έχουν γίνει ένα με το χρώμα του βράχου, είναι η εικόνα που προβάλλει μπροστά στα μάτια του επισκέπτη, όσο το πλοίο περιπλέει τη βόρεια και ανατολική πλευρά του νησιού. Οι γυμνές κορυφές των λόφων, που ξεχωρίζουν ανάγλυφες, καθώς φωτίζονται από τις αχτίδες του ήλιου, είναι η μοναδική εναλλαγή στη μονοτονία του βιβλικού αυτού τοπίου.

Ωστόσο, από την πρώτη στιγμή, γίνεται φανερή η ανθρώπινη παρουσία στο νησί από τις ξερολιθιές, που χωρίζουν τον κατάξερο βράχο σε μικρές ή μεγάλες άγονες ιδιοκτησίες. Τα πρώτα κτίσματα, σκόρπια εδώ και εκεί, αργούν πολύ να φανούν, αλλά και πάλι, για αρκετή ώρα, δεν αλλάζει η εικόνα του μονότονου μα και περίεργα ελκυστικού τοπίου. Μόνο όταν φανεί από μακριά η εκκλησία του Αγ. Δημητρίου, χτισμένη στην κορυφή ενός πευκόφυτου υψώματος πάνω από τη θάλασσα, και ακουστεί το σφύριγμα του πλοίου, μόνο τότε θα καταλάβει ο ταξιδιώτης ότι πλησιάζει σε κατοικημένη περιοχή και ότι το λιμάνι της Σύρου, η Ερμούπολη, δεν είναι πια μακριά.

Καινούρια είναι τα πρώτα σπίτια στο βόρειο άκρο της πόλης, εκεί όπου απλώθηκε η Ερμούπολη τα τελευταία χρόνια. Αμέσως μετά δύο γαλάζιοι τρούλοι, της Ανάστασης και του Αγ. Νικολάου, μαζί και με τα σπίτια της συνοικίας Βαπόρια (εικ.2), που μοιάζουν μετέωρα πάνω από τη

εικ.2 (περιοχή βατόρια)

θάλασσα, δίνουν μια πρώτη γεύση της παλιάς πόλης, που φανερώνεται σε λίγο ολόκληρη, χτισμένη γύρω από το λιμάνι και στις πλαγιές ενός χαμηλού λόφου. Όσο το πλοίο προχωρεί, ο λόφος της Ερμούπολης λες και ξεδιπλώνεται, και αρχίζει να προβάλλει σιγά-σιγά, το δεύτερο πλάνο, λίγο πιο πίσω, ένας άλλος κωνικός λόφος, είναι η Άνω Σύρος, κατάλευκη από τα σπίτια της μεσαιωνικής πόλης, που φτάνουν ως την κορυφή, όπου δεσπόζει η καθολική εκκλησία του Αγ. Γεωργίου. Όταν το πλοίο πλησιάζει στο λιμάνι, οι δύο πόλεις έχουν φανερωθεί σ' όλο τους το ανάπτυγμα, η μία δίπλα στην άλλη, σαν σε πανοραμικό πίνακα.

Γι' αυτή τη διπλή πόλη, που ξεπροβάλλει σαν δια μαγείας μέσα από τα ξερά κι απότομα βράχια, για τα γραφικά σπίτια στις πλαγιές των λόφων και για το κλειστό κι απάνεμο λιμάνι μιλούν συνήθως οι σημερινοί ταξιδιώτες. Τις ίδιες ομορφιές, μαζί και με τους μύλους που υπήρχαν άλλοτε στο νησί, περιγράφουν και οι περισσότεροι από τους περιηγητές που επισκέφθηκαν τη Σύρο στο 19^ο αιώνα.

Αν όμως ο ταξιδιώτης δεν αρκεστεί στην πρώτη αυτή εντύπωση και δε συνεχίσει το ταξίδι του με το πλοίο της γραμμής για τα άλλα νησιά του Αιγαίου, αλλά σταματήσει στην Ερμούπολη για να γνωρίσει ολόκληρο το νησί, τότε οι εντυπώσεις του θ' αλλάξουν και θα πλουτιστούν, η Σύρος θα πάψει να είναι ο ξερός και αφιλόξενος βράχος που παρουσιάστηκε στην

αρχή. Αν μάλιστα θελήσει με τη βοήθεια ενός βιβλίου να ανατρέξει στο παρελθόν της, τότε θα διαπιστώσει έχει δική της πανάρχαιη ιστορία και ότι η δημιουργία της Ερμούπολης στις αρχές του 19^{ου} αιώνα είναι σταθμός για τη νεώτερη ελληνική ιστορία.

Η Σύρος, όπως φαίνεται στην θέση της στους γεωγραφικούς χάρτες, βρίσκεται στο κέντρο περίπου των Κυκλάδων. Πολλοί την περιγράφουν στη βάση ενός τριγώνου με την Κύθνο στη δυτική γωνία, τη Μύκονο και τη Δήλο στην ανατολική, την Άνδρο στην κορυφή, και την Τήνο και τη Τζια στις άλλες δύο πλευρές του τριγώνου. Από τη κορυφή του λόφου της Άνω Σύρου, όταν η μέρα είναι ξάστερη, βλέπει κανείς, σαν σε ανάγλυφο πίνακα, τα νησιά που απλώνονται γύρω. Η Σύρος, όπως και τα άλλα νησιά του Αιγαίου, αναδύεται μέσα από τη θάλασσα σε μορφή γυμνών κι απότομων βράχων. Το σχήμα της είναι στενό και επίμηκες, πλαταίνει μόνο στο νότιο άκρο. Το μέγεθος της δεν είναι μεγάλο, το μήκος της φτάνει τα 17 χλμ. περίπου και το εμβαδόν δε ξεπερνά τα 86 χλμ. Σχιστολιθικά και σκληρά ασβεστολιθικά είναι τα πετρώματα του ορεινού όγκου, που παρουσιάζεται πολύ πιο συμπαγής στο βόρειο τμήμα, στη ψηλότερη κορυφή το Πύργο (431 μ.). Δύο είναι τα φυσικά και μεγάλα λιμάνια: η Ερμούπολη στην ανατολική πλευρά και ο Φοίνικας στη δυτική. Πολυάριθμοι όμως είναι οι όρμοι και οι κολπίσκοι σ' ολόκληρη την περίμετρο του νησιού: η Βάρη, ο Γαλησσάς, το Κίνι, το Δελφίни και τα Γράμματα, για να αναφέρουμε μόνο τους πιο γνωστούς. Χαρακτηριστικά είναι και τα μικρά ξερονήσια κοντά στα λιμάνια: η Δίδυμη ή Γαϊδουρονήσι, όπου ο Φάρος, στην είσοδο του λιμανιού της Ερμούπολης, και το Στρογγυλό, το Ψαθονήσι και το Σχινονήσι στο Φοίνικα.

Δεν είναι όμως μόνο οι φυσικές ομορφιές που τόσο δειλά παρουσιάζει η Σύρος στον επισκέπτη το ίδιο συμβαίνει και με την ιστορία της. Εκτός από το μικρό αρχαιολογικό μουσείο στο Δημαρχείο της Ερμούπολης, δεν έχει να επιδείξει λείψανα τέτοια που να μιλούν για την πανάρχαιη ιστορία της. Ωστόσο, η ζωή στη Σύρο αρχίζει από τα προϊστορικά χρόνια, όπως φανερώνουν τα ερείπια των σπιτιών και της προϊστορικής Ακρόπολης στο Καστρί, στα βόρεια της Χαλανδριανής. Πλούσια είναι επίσης τα ευρήματα από τους τάφους -πάνω από εξακόσιους ανάσκαψε ο Χρ. Τσουντας- που βρέθηκαν στη Χαλανδριανή: αγγεία, μαρμάρινα ειδώλια και χάλκινα αντικείμενα, χαρακτηριστικά έργα του πρώιμου Κυκλαδικού πολιτισμού, που μαρτυρούν τη μεγάλη σημασία της Σύρου στα προϊστορικά χρόνια. Τα περισσότερα κοσμούν

σήμερα την προϊστορική συλλογή του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου στην Αθήνα ενώ μερικά ακόμη υπάρχουν στο αρχαιολογικό μουσείο της Ερμούπολης, σε ιδιωτικές συλλογές και σε μουσεία της Γερμανίας.

Στα ιστορικά χρόνια το νησί είναι γνωστό ως Συρία και οι κάτοικοί του ως Σύριοι. Αργότερα, ο Διογένης ο Λαέρτιος και οι λεξικογράφοι μας έχουν διασώσει και τη γραφή Σύρα, που επικράτησε ως τις αρχές του αιώνα μας, όταν καθιερώθηκε και πάλι επίσημα η ονομασία Σύρος. Πολύ λίγες είναι οι μαρτυρίες που έχουμε από τους αρχαίους συγγραφείς για την ιστορία του νησιού. Γνωστό είναι μόνο ότι αποικίστηκε από τους Αθηναίους με αρχηγό τον Ιππομέδοντα, ότι αργότερα περιήλθε στην κατοχή της Σάμου, ύστερα από προδοσία του Κιλλικώντα, και ότι τέλος, έγινε μέλος της Αθηναϊκής συμμαχίας. Αυτό που την έκανε περίφημη ήταν το γεγονός ότι ήταν πατρίδα του μεγάλου φιλόσοφου Φερεκύδη, δασκάλου του Πυθαγόρα.

Αν όμως οι φιλοσοφικές μαρτυρίες προσφέρουν λιγοστά στοιχεία για την ιστορία της Σύρου, οι πολυάριθμες επιγραφές μας επιτρέπουν να παρακολουθήσουμε καλύτερα την τύχη και τις περιπέτειες της ως τη Ρωμαϊκή εποχή. Πολλά είναι γνωστά από τις επιγραφές για την εποχή που η Σύρος ήταν μέλος της Αθηναϊκής Συμμαχίας, πολύ περισσότερα όμως για τα Ρωμαϊκά χρόνια, εποχή ακμής για το νησί. Η καταστροφή της Δήλου από τον Μιθριδάτη και τους πειρατές του Αθηνόδωρου το 88 και 69 π.Χ. έγινε αιτία να αναπτυχθούν τα γειτονικά νησιά και ιδιαίτερα η Σύρος. Μεγάλη ήταν επίσης η εύνοια των Ρωμαίων αυτοκρατόρων για το νησί, όπως μαρτυρούν τα αυτοκρατορικά ψηφίσματα, όσα έχουν σωθεί και ο Ανδριάντας του Αδριανού, αφιέρωμα των Συριανών, που σώζόταν ως τα χρόνια του Ρωσοτουρκικού πολέμου του 1770-1774, όταν το πήραν Ρώσοι αξιωματικοί. Στην εκκλησία της Μεταμόρφωσης σώζεται ως σήμερα η ογκώδης κυκλική βάση του αγάλματος, στα 1858 λαξεύτηκε το κεντρικό τμήμα της και από τότε χρησιμοποιείται ως κολυμβήθρα.

Από τις δύο μεγάλες αρχαίες πόλεις ελάχιστα λείψανα σώζονται ή έστω σώζονταν τα παλιότερα χρόνια. Η θέση της αρχαίας Σύρου εντοπίζεται με ακρίβεια εκεί που υψώνεται η Ερμούπολη. Η δεύτερη πόλη, που διάφορες εικασίες έχουν γίνει για την ονομασία της, τοποθετείται στη δυτική πλευρά, στην περιοχή του Φοίνικα. Οι περισσότεροι από τους περιηγητές, που επισκέφθηκαν το νησί στο 18^ο και 19^ο αιώνα, μιλούν γενικά για τα αρχαία λείψανα, χωρίς να τα ερμηνεύουν και να τα περιγράφουν.

Μια σημαντική αποκάλυψη για την ιστορία της αρχαίας πόλης έγινε στα 1843, όταν βρέθηκαν λείψανα του αρχαίου θεάτρου στο υπόγειο του σπιτιού του παπά Κυριάκου Αλεξίου. Ο δάσκαλος Ι. Βαλέττας και οι αρχιτέκτονες Εμμ. Ψύχας και Διον. Μπαρότζης έκαναν τότε μια μικρή ανασκαφή. Εδώλια θεάτρου βρέθηκαν και στα 1882, καταστράφηκαν όμως "βανδαλικός" όπως σημειώνει ο αρχαιολόγος Π. Ευστρατιάδης στο Ημερολόγιό του. Σήμερα, τέσσερις βαθμίδες του αρχαίου θεάτρου, από τις χαμηλότερες, σώζονται στο υπόγειο του σπιτιού της οικογένειας Χαλαβαζή στην οδό Κλεισθένους αριθμ. 18, που μας επιτρέπουν να υπολογίσουμε την ακτίνα της ορχήστρας σε 5 μ. περίπου. Στη δεύτερη βαθμίδα από χαμηλά διακρίνεται ακόμη η επιγραφή ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ, που αναφέρουν οι παλιότεροι ταξιδιώτες. Ένα άλλο αξιόλογο εύρημα έγινε στα 1855, στην εκσκαφή των θεμελίων του Παντοπωλείου, στη νοτιοδυτική γωνία της κεντρικής πλατείας Μιαούλη, ήρθαν στο φως ερείπια και πολλά αρχαία μάρμαρα που θεωρήθηκαν τότε ως "αρχαία δεξαμενή".

Οι πολυάριθμες επιγραφές, τα ανάγλυφα, ο βωμός με τα βουκράνια - παλιά στο Λοιμοκαθατήριο, σήμερα στο μουσείο της Σύρου- η βάση του αγάλματος του Αδριανού -κολυμβήθρα αργότερα στην εκκλησία της Μεταμόρφωσης- και μερικά άλλα ευρήματα συμπληρώνουν την εικόνα της αρχαίας πόλης, όπως την ξέρουμε από τα λιγοστά ερείπια που σώθηκαν. Δε θα πρέπει ίσως να παραλείψουμε εδώ ότι πολλά αρχαία χρησιμοποιήθηκαν σαν οικοδομικό υλικό τα πρώτα χρόνια της δημιουργίας της Ερμούπολης. Ο ruckler- Muskau έγραφε στα 1836 ότι ο αρχιτέκτονας J. Erlacher, που εργαζόταν τότε στη Σύρο, είχε πάρει διαταγή να ψάχνει για αρχαία μάρμαρα στο νησί και να τα χρησιμοποιεί στις δημόσιες οικοδομές. Άλλοι περιηγητές μιλούν επίσης για αρχαίες πέτρες που χρησιμοποιήθηκαν επίσης στην οικοδομή των πρώτων εκκλησιών.

Δεν είναι δυστυχώς, πληρέστερη η εικόνα που έχουμε για τη δεύτερη αρχαία πόλη στην περιοχή του Φοίνικα. Αρχαίοι τάφοι, τμήμα της προκυμαίας, μάρμαρα, κολόνες και το ψηφιδωτό, που βρέθηκε στα 1873, είναι τα λείψανα της αρχαιότητας που αναφέρουν οι παλιότεροι μελετητές. Σήμερα τα περισσότερα δεν είναι πια ορατά. Πολλές άλλες αρχαίες θέσεις αναφέρονται στο νησί και ιδιαίτερα στο βόρειο τμήμα. Εκτός από την προϊστορική Ακρόπολη στη Χαλανδριανή, αξίζει να σημειώσουμε το σπήλαιο του φιλόσοφου Φερεκύδη -δύο σπήλαια

θεωρούνται σαν πιθανά- τα ερείπια στις θέσεις Αγ. Λουκάς, Πανιαυλαίς, Αγιαπακού, κ.α., το αρχαίο πηγάδι στη θέση Ελληνικό και τέλος το γνωστό όρμο Γράμματα, όπου έχουν σωθεί σκαλισμένες στα βράχια ρωμαϊκές και χριστιανικές επιγραφές, επικλήσεις των ναυτικών για ένα καλό ταξίδι.

Πως τελειώνει ο αρχαίος κόσμος στη Σύρο και πια ήταν η αιτία που έφερε την καταστροφή στις δύο αρχαίες πόλεις, δεν είναι ιστορικά εξακριβωμένο. Οι βαρβαρικές επιδρομές, που άρχισαν στο 3^ο μ. Χ. αιώνα και που τόσες καταστροφές προξένησαν στην ηπειρωτική Ελλάδα, πιθανών να ευθύνονται και για την ερήμωση της Σύρου. Οπωσδήποτε όμως αργότερα οι πειρατείες -συχνές στο Αιγαίο από τα βυζαντινά χρόνια- έγιναν αιτία να ζήσει το νησί, μια μακριά περίοδο εγκατάλειψης. Στα χρόνια αυτά, τα παράλια δεν προσφέρουν πια καμία ασφάλεια στους λίγους κατοίκους, που αναζητούν τώρα ασφαλέστερο καταφύγιο. Στο 13^ο αιώνα δημιουργούν στον ψηλό κωνικό λόφο πάνω από το λιμάνι τη πόλη της άνω Σύρου ή την Παλιά Σύρα, όπως αλλιώς ονομάζεται. Από την εποχή αυτή το νησί μας είναι γνωστό και ως Σούδα, ονομασία που διατηρήθηκε ως το 15^ο αιώνα.

Η ίδρυση και η ζωή της μεσαιωνικής πόλης είναι στενά συνδεδεμένη με τη περίοδο της Φραγκοκρατίας στην Ελλάδα. Στα 1207, τρία δηλαδή χρόνια μετά το τέλος της Δ' Σταυροφορίας και την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους, ο Βενετός Μάρκος Σανούδος καταλαμβάνει στ' όνομα του Δόγη της Βενετίας Ερρίκου Δάνδολου τις περισσότερες από τις Κυκλάδες -μαζί και τη Σύρο- και ιδρύει το περίφημο δουκάτο της Νάξου. Άσημη όμως παραμένει η Σύρος στα χρόνια αυτά. Στα 1420 ο Chr. Buondelmonti την παρουσιάζει φτωχό νησί, έρμαιο των πειρατικών επιδρομών, με λίγους αλλά φιλοπάτριδες κατοίκους. Ο χάρτης του Buondelmonti και η μεταγενέστερη άποψη του Raffaello Monanni το 1629 μας δίνουν μια εικόνα του νησιού στα πρώιμα τούτα χρόνια. Η Φραγκοκρατία στη Σύρο θα λήξει ουσιαστικά στα 1537, όταν ο Τούρκος ναύαρχος Χαϊρεδίν Βαρβαρόσας θα κυριέψει τα νησιά του δουκάτου. Τυπικά όμως θα καταλυθεί στα 1566, όταν θα πέσει και ο τελευταίος Φράγκος δούκας, ο Ιάκωβος Δ' Κρίσπος, ως τότε φόρου υποτελής στο Σουλτάνο.

Τα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας δεν παρουσιάζουν μεγάλο ιστορικό ενδιαφέρον. Ωστόσο, ο 17^{ος} αιώνας σημαδεύεται από γεγονότα που επηρέασαν τη ζωή του τόπου στα μετέπειτα χρόνια. Εγκαινιάστηκε μ' ένα δραματικό γεγονός: στις 17 Οκτωβρίου 1617 απαγχονίστηκε από τους Τούρκους ο Καθολικός επίσκοπος Ιωάννης Ανδρέας Κάργας. Ο μαρτυρικός θάνατος του είχε δυσάρεστες συνέπειες για τους Συριανούς και πολύ από αυτούς αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το νησί. Οι δύο Τουρκοβενετικού πολέμου του 1664-1669 και 1684-1697 δεν έφεραν λιγότερη δυστυχία, ενώ οι πειρατείες δεν έπαψαν να δημιουργούν μεγάλα και συνεχή προβλήματα.

Το σημαντικό όμως στα χρόνια αυτά είναι ότι εκδηλώνεται ζωνρό ενδιαφέρον από το βασιλιά της Γαλλίας για το νησί, καθολικό στο μεγαλύτερο μέρος του. Οι καπουτσίνοι μοναχοί, που εγκαταστάθηκαν στη Σύρο στα 1633 και οι Ιησουΐτες, που ήρθαν λίγο αργότερα, βοήθησαν επίσης τους Συριανούς να έρθουν σε αμεσότερη επικοινωνία με τον Ευρωπαϊκό κόσμο. Είναι ακόμη η εποχή που το λιμάνι αρχίζει να εξυπηρετεί τα ξένα πλοία. Μ' ένα ψήφισμα της κοινότητας του 1680 αποφασίστηκε να είναι ελεύθερο από κάθε φορολογική επιβάρυνση. Ωστόσο, μόνο αργότερα, στο 18^ο αιώνα, και ιδιαίτερα στα τελευταία χρόνια, θα δημιουργηθούν συνθήκες ευνοϊκές για την ανάπτυξη του νησιού.

Τα πρώτα χρόνια του 18^{ου} αιώνα δεν ήταν εύκολα για τους Συριανούς, ύστερα μάλιστα από την φοβερή επιδημία χολέρας του 1728. Οι πειρατείες, που λυμαίνονταν το Αιγαίο από τα μεσαιωνικά χρόνια, συνεχίζουν να αποτελούν μόνιμη απειλή. Δύο χαλκογραφίες, χρονολογημένες στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, δώρο ευγνωμοσύνης των Συριανών στο βασιλιά της Γαλλίας, εικονίζουν την ήρεμη πολιτεία, αλλά και τους κινδύνους που διέτρεχε από τις επιθέσεις των πειρατών. Η Σύρος δεν θα αποφύγει επίσης τη Ρωσική κατοχή, επακόλουθο του Ρωσοτουρκικού πολέμου του 1770- 1774. Το τέλος όμως του πολέμου αυτού θα σημάνει την αρχή μιας νέας εποχής. Με τη συνθήκη του Κιουτζούκ Καϊναρτζή οι Ρώσοι θα παραδώσουν τα νησιά του Αιγαίου στους Τούρκους, αλλά οι Τούρκοι αυτή τη φορά, θα δεχτούν να δώσουν γενική αμνηστία στους Χριστιανούς και περισσότερες ελευθερίες στους Έλληνες ναυτικούς.

Οι ευνοϊκοί αυτοί όροι έμελλε να βρουν πρόσφορο έδαφος για την πραγματοποίησή τους στη Σύρο, όταν στα 1779 ο Σουλτάνος Αβδούλ

Οι ευνοϊκοί αυτοί όροι έμελλε να βρουν πρόσφορο έδαφος για την πραγματοποίησή τους στη Σύρο, όταν στα 1779 ο Σουλτάνος Αβδούλ Χαμήτ παραχώρησε το νησί, μαζί και με την Άνδρο, στην ανεψιά του Σαχ Σουλτάνα. Η διοίκησή της που κράτησε ως το 1803, εξασφάλισε πολλές ελευθερίες στους Συριανούς. Συνέχισαν φυσικά να πληρώνουν φόρο στο νέο άρχοντά τους, αλλά ήταν ελεύθεροι να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, να έχουν τοπική αυτοδιοίκηση και να ρυθμίζουν κάθε θέμα σχετικό μ' αυτή. Τουρκικές αρχές δεν υπήρχαν, αλλά και ούτε και άλλοι Τούρκοι κάτοικοι στο νησί. Το ενδιαφέρον της Σαχ Σουλτάνας, οι δραστηριότητες της Καθολικής εκκλησίας και, το κυριότερο, η Γαλλική προστασία δημιούργησαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την πρόοδο του νησιού. Στα τελευταία χρόνια του 18^{ου} αιώνα η Σύρος βγαίνει από την αφάνεια. Αναπτύσσεται το εμπόριο, κυρίως του κρασιού, και το λιμάνι δέχεται πολλά Ελληνικά και ξένα πλοία.

Οι εμπορικές και ναυτιλιακές αυτές δραστηριότητες του 18^{ου} αιώνα θα αποτελέσουν σταθερό υπόβαθρο για την ανάπτυξη που θα ακολουθήσει στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Με την κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης, χιλιάδες Έλληνες, διωγμένοι από τα τουρκοκρατούμενα εδάφη, θα ζητήσουν καταφύγιο στη Σύρο και θα δημιουργήσουν στην παραλία του λιμανιού την πρώτη πόλη της Νεώτερης Ελλάδας, την Ερμούπολη, που έμελλε να παίξει καθοριστικό ρόλο στην οικονομική και πολιτιστική ζωή του τόπου σ' ολόκληρο το 19^ο αιώνα.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΕΒΑΛΑΝ ΣΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙΑ ΜΙΑΣ «ΞΕΧΩΡΙΣΤΗΣ» ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Πολλοί ήταν οι λόγοι που συνέλαβαν στη δημιουργία μιας “ξεχωριστής” κοινωνίας. Πρώτα απ’ όλα η θέση του νησιού, που επέτρεπε στους κατοίκους να έρχονται σε επικοινωνία με τον ελληνικό, αλλά και τον ευρωπαϊκό κόσμο, από τη Σύρο περνούσαν όλα τα ατμόπλοια, που κατευθύνονταν από την Ευρώπη στην Ελλάδα, την Τουρκία και την Αίγυπτο. Η πρώιμη ναυτική, εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξη έφερε με τη σειρά της πλούτο και ευημερία, γεγονός που επέτρεψε την ταυτόχρονη πολιτιστική ανάπτυξη. Σαν έδρα του νομού Κυκλάδων συγκέντρωσε επίσης η Ερμούπολη όλες τις διοικητικές και δικαστικές αρχές. Έτσι, από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης της καταφέρνει να αποκτήσει αυτάρκεια και αυτοτέλεια σ’ όλους τους τομείς της οικονομικής, πολιτιστικής και κοινωνικής ζωής.

Η συμμετοχή των Ερμουπολιτών στα κοινά, το ενδιαφέρον τους για τα προβλήματα του Δήμου, για τα φιλανθρωπικά ιδρύματα και τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, καθώς και οι πετυχημένες εμπορικές δραστηριότητες, θα συμβάλλουν στη δημιουργία μιας ανώτερης, πολιτισμένης κοινωνίας. Σε καμία άλλη ελληνική πόλη δεν είχαν συγκεντρωθεί, συγκριτικά με τον πληθυσμό της, τόσο πολλοί άνθρωποι των τεχνών και των γραμμάτων, καθηγητές και δάσκαλοι, δικηγόροι και γιατροί, γλύπτες και ζωγράφοι, όσοι στην Ερμούπολη. Από την άλλη μεριά, η οικονομική άνθηση δημιούργησε τάξεις αρχόντων και αστών και έφερε την πολυτέλεια στη ζωή της πόλης. Η διαφορετική σύνθεση των κατοίκων – οι περισσότεροι Χιώτες, πολλοί Μικρασιάτες, Πελοποννήσιοι, Νησιώτες και Βορειοελλαδίτες – έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της συριανής κοινωνίας. Οι έντονες αρχικά διακρίσεις ανάμεσα σε Χιώτες και μη Χιώτες, σε Σμυρναίους και άλλους Έλληνες, ξεπεράστηκαν σιγά – σιγά και με τον καιρό άρχισαν να αισθάνονται Ερμουπολίτες, ανεξάρτητα από τον τόπο της καταγωγής τους.

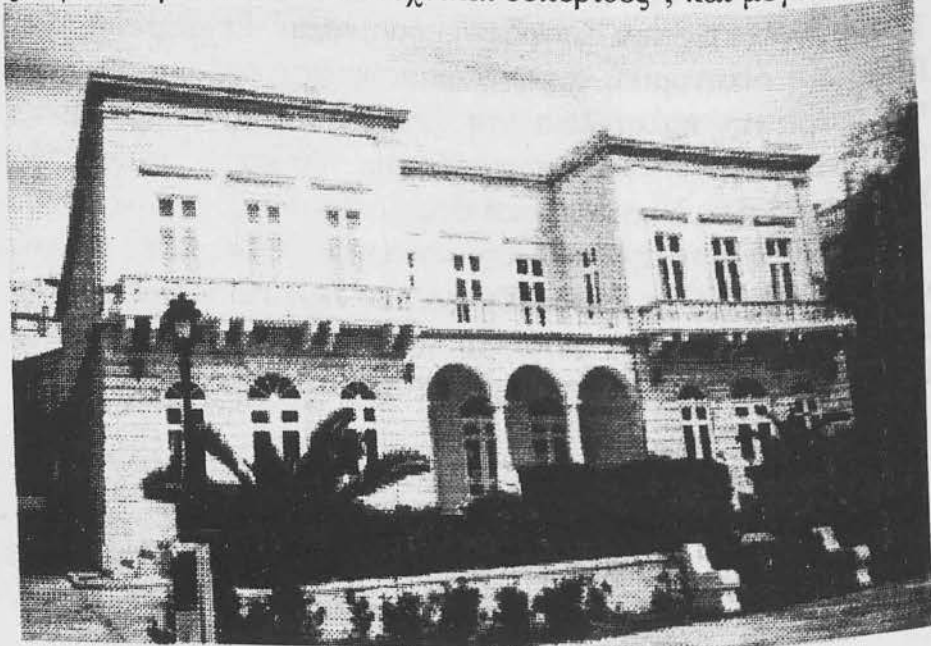
Η ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΛΕΣΧΗΣ - ΛΕΣΧΗ ΕΛΛΑΣ

Πρωταρχική σημασία για τη δομή της συριανής κοινωνίας είχε η καθιέρωση του θεσμού της Λέσχης. Ο κανονισμός της πρώτης λέσχης, που ιδρύθηκε στην Ερμούπολη τον Ιανουάριο του 1836 με την επωνυμία

“Ερμής”, εξηγεί τους λόγους που οδήγησαν στη σύστασή της: “Σκοπός της λέσχης είναι να προμηθεύει εις πεπολιτισμένους άνδρας μίαν καθημερινήν, ευάρεστον και ωφέλιμον διασκέδασιν, συνισταμένην εις εμπορικάς πληροφορίας, πολιτικάς ειδήσεις, χορούς κατά προσδιωρισμένας εποχάς, συγκεχωρημένα παιγνίδια και μουσικάς αρμονίας, κάθε άλλος σκοπός είναι αλλότριος εις αυτήν και απαράδεκτος”. Για την εκπλήρωση των σκοπών αυτών κρίθηκε απαραίτητο να στεγαστεί η λέσχη σε κατάλληλο κτίριο και να έχει εφημερίδες, ελληνικές και ξένες, ημερολόγιο για την κίνηση των πλοίων στο λιμάνι, καφενείο και μπιλιάρδο. “Αθώας διασκεδάσεις και μάλιστα την κατά το δυνατόν πνευματικήν πρόοδο” καθιέρωσε και ο κανονισμός της “Φιλολογικής Λέσχης” Σύρου, που ιδρύθηκε στα 1839.

Αρχικά υπήρχαν στην Ερμούπολη δύο λέσχες, των “Χίων” και των “μη Χίων”, πράγμα που δείχνει πόση σημασία είχε η διαφορά της καταγωγής για τους πρώτους κατοίκους. Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα οι δύο αυτές λέσχες ήταν γνωστές ως “Λέσχη των Ερμουπολιτών” η μια και “Λέσχη Ελλάς” η άλλη. Όταν όμως στα 1861 ο Δήμος ενέκρινε την οικοδομή “Δημοτικής Λέσχης”, θεωρήθηκε απαραίτητο να συγχωνευτούν οι δύο λέσχες σε μια, με την επωνυμία “Λέσχη Ελλάς” (εικ.3), συνένωση που πραγματοποιήθηκε στα 1864, όταν ολοκληρώθηκε το νέο κτίριο.

Η ιστορία της λέσχης “Ελλάς” είναι στενά συνδεδεμένη με τη ζωή της Ερμούπολης στον περασμένο αιώνα. Στις αίθουσες της δίνονταν συχνά διαλέξεις, “φιλολογικά και καλλιτεχνικά εσπερίδες”, και μεγάλοι χοροί.

εικ.3 (κτίριο Λέσχης Ελλάς)

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΠΟΥ ΦΑΝΕΡΩΝΟΥΝ ΤΗΝ
ΚΟΜΨΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΡΓΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΣΥΡΙΑΝΩΝ

Σε μια όμως περιορισμένη κοινωνία, όπως αυτή της Ερμούπολης, όπου το θέατρο ήταν “η μόνη του χειμώνας διασκέδασις”, φυσικό ήταν οι δημόσιες εμφανίσεις και οι άλλες διασκέδασις να παίρνουν ξεχωριστή σημασία. Παροιμιώδεις για την πολυτέλειά τους έχουν μείνει οι χοροί που δίνονταν στις εθνικές γιορτές ή όταν οι βασιλείς επισκέπτονταν το νησί κι ακόμη τις απόκριες ή με άλλες ευκαιρίες. Πολλά ήταν και τα γλέντια και οι διασκέδασις στα σπίτια, στην Ερμούπολη αλλά και στις εξοχές, και ιδιαίτερα τους καλοκαιρινούς μήνες. Μια ακόμη ευκαιρία για δημόσια εμφάνιση ήταν ο περίπατος στην κεντρική πλατεία, στο “υπαίθριο σαλονάκι”, όπως την αποκαλούσαν οι Συριανοί, όπου έπαιζε η φιλαρμονική του Δήμου και παλιότερα η μουσική των μεγάλων πλοίων, που αγκυροβολούσαν στο λιμάνι. Εκεί μπορούσε να θαυμάσει κανείς την κομψότητα των γυναικών της Σύρου που είχαν αδυναμία στους “συρμούς της Εσπερίας”. Αρκεί να ρίξει κανείς μια ματιά στις διαφημίσεις των εφημερίδων της εποχής, για να δει πόσες ράπτριες και πόσοι κομμωτές, “Έλληνες και ξένοι, δούλευαν στην Ερμούπολη και πόσα γαλλικά προϊόντα, υφάσματα, αρώματα, καπελίνα και άλλα κυκλοφορούσαν στην αγορά, χωρίς να λησμονεί, φυσικά, ότι οι πλουσιότεροι έφερναν τα είδη αυτά απευθείας από την Ευρώπη.

Δεν ενδιαφέρονταν όμως οι Συριανές μόνο για την κομψότητα. Από πολύ νωρίς πρωτοστατούν στην ίδρυση σχολείων και στη βοήθεια των φτωχών. Η εργατικότητα των κατοίκων, το ενδιαφέρον τους για κάθε πνευματική ή καλλιτεχνική κίνηση και η ολόψυχη συμμετοχή τους σε γεγονότα τοπικής ή γενικότερης σημασίας, γέμιζε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους.

ΝΑΥΤΙΛΙΑ - ΕΜΠΟΡΙΟ- ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

ΝΑΥΤΙΛΙΑ

Το λιμάνι της Σύρου γνώρισε ξεχωριστή κίνηση στα χρόνια της Επανάστασης, λίγο αργότερα, με τη δημιουργία του ελληνικού κράτους, αναδεικνύεται σε εμπορικό κέντρο με διεθνή σημασία. Στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, εποχή που το εμπόριο, εισαγωγικό και εξαγωγικό, αλλά και οι επικοινωνίες γενικότερα, γίνονταν κυρίως από τη θάλασσα, η Ερμούπολη αποτελεί γέφυρα που συνδέει την Ελλάδα με τα μεγάλα εμπορικά κέντρα της Ευρώπης και τις χώρες της Ανατολής.

Ένας τέτοιος προορισμός φυσικό ήταν να στρέψει το κρατικό ενδιαφέρον και τις φροντίδες των πολιτών στην οργάνωση του λιμανιού. Στα 1834, ένα μόλις χρόνο μετά τον ερχομό του Όθωνα στην Ελλάδα, χτίζονται στην Ερμούπολη οι πρώτες στον ελληνικό χώρο «Δημόσιες Αποθήκες Διαμετακομίσεως» και θεμελιώνεται ο Φάρος. Με την οικοδομή του νέου μεγάλου Λοιμοκαθαρητηρίου στα 1839-1842, το λιμάνι παρουσιάζεται τέλεια οργανωμένο, έτοιμο να Δεχτεί ελληνικά και ξένα πλοία, μικρά και μεγάλα.

Την ναυτιλιακή ανάπτυξη - παράγοντα πρωταρχικό για τη γενική πρόοδο του νησιού- τη χρωστάει η Ερμούπολη κατά κύριο λόγο στη δράση της «Ελληνικής Ατμοπλοΐας». Ήταν η πρώτη ελληνική ατμοπλοϊκή εταιρεία που ιδρύθηκε στα 1856, με έδρα την Ερμούπολη. Κύριο έργο της ήταν η διεξαγωγή της συγκοινωνίας στα νησιά και τις παράλιες πόλεις, καθώς και η ατμοπλοϊκή σύνδεση της Ελλάδας με το εξωτερικό. Άρχισε τις εργασίες της στα 1857 με τρία ατμόπλοια, το «Υδρα», το «Βασίλισσα της Ελλάδος» και το «Πανελλήνιον». Τα πρώτα δρομολόγια έφταναν στον Πειραιά, στα παράλια της Πελοποννήσου ως τη Ζάκυνθο, στις Κυκλάδες και στον Ευβοϊκό και Μαλιακό κόλπο.

Η «Ελληνική Ατμοπλοΐα» δεν αρκείται μόνο στις ατμοπλοϊκές δραστηριότητες. Τον Απρίλιο του 1861 εγκαινιάστηκε το ατμοκίνητο σιδηρουργείο της, που ήταν γνωστό αργότερα ως «Νεώριο και Μηχανουργεία Σύρου». Με αρχιμηχανικό τον Άγγλο David Smith δεν ανελάμβανε μόνο την επισκευή πλοίων, αλλά και την κατασκευή καινούριων, ήταν ταυτόχρονα σχολείο για τα νεαρά Ελληνόπουλα, όσα ήθελαν να ασχοληθούν με τη ναυπηγική και τη μηχανολογία γενικότερα.

Μεγάλη επιτυχία θα γνωρίσει η εταιρεία στην πολύχρονη δράση της. Από την τελευταία όμως δεκαετία του περασμένου αιώνα αρχίζει η παρακμή της. Οι προσπάθειες του Στ. Σκουλούδη στα 1881 και στα 1890 για την ίδρυση μιας μεγάλης «Ελληνικής Εθνικής Ατμοπλοΐας», που θα περιελάμβανε και την «Ελληνική Ατμοπλοΐα», δεν καρποφόρησαν. Έτσι, στα 1892, η εταιρία αναγκάζεται να κάνει πτώχευση και το εργοστάσιο και τα ατμόπλοιά της νοικιάστηκαν στους Τζών Μάκ Δούαλ και Βαρβούρ, που είχαν στον Πειραιά το ναυπηγείο και μηχανουργείο ο «Ηφαιστος». Η «Νέα Ελληνική Ατμοπλοΐα» που ιδρύθηκε στα 1893 ως διάδοχος της προηγούμενης, δεν καταφέρνει να επιβιώσει για πολύ, ύστερα από ολιγόχρονη δράση, κηρύσσει πτώχευση στα 1905. Μαζί της κλείνει, δυστυχώς, η μεγάλη της Συριανής ναυτιλίας. Οι μικρότερες ατμοπλοϊκές εταιρείες των αρχών του αιώνα μας δεν ήταν παρά μακρινοί απόηχοι της παλιάς μεγάλης εποχής.

Η κίνηση των ναυπηγείων ήταν ιδιαίτερα ζωηρή στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, όταν κυριαρχούσε ο Συριανός τύπος πλοίου, Από επίσημη έκθεση του 1835 μαθαίνουμε ότι κατασκευάζονταν τότε στο νησί εκατό πλοία το χρόνο -υπολογίζονται μόνο όσα έφεραν ελληνική σημαία- κυρίως βρίκια, γολέτες, βομβάρδες, λέμβοι και τζερνίκια, χωρητικότητας 134.318 τόνων. Από το 1866 χρονολογείται και το δημοτικό Ναυπηγείο, που συστήθηκε από το Δήμο ως μετοχική εταιρεία με την επωνυμία «Εταιρία του Ναυπηγείου Ερμούπολεως». Ήταν έργο συνεταιρισμού, αρχή που τόσο εφαρμόστηκε στη Σύρο και μάλιστα με πολύ καλά αποτελέσματα. Η κυβέρνηση παραχώρησε στο Δήμο για το Ναυπηγείο μια μεγάλη έκταση στη θέση «Άμμος», ενώ ταυτόχρονα η διεύθυνση του Μηχανικού Κυκλάδων ανέλαβε να κάνει τις απαραίτητες εγκαταστάσεις.

Το μεγάλο αυτό ναυπηγείο, αλλά και τα μικρότερα, παρ' όλες τις κρίσεις που πέρασαν κατά καιρούς, συνέχισαν να εργάζονται σταθερά ως τις τελευταίες δεκαετίες του περασμένου αιώνα.

ΕΜΠΟΡΙΟ

Δεν ήταν όμως μόνο η ναυτιλία και η ναυπηγική που γνώρισαν τόσο μεγάλη άνθηση στη Σύρο. Δύο ακόμη τομείς της οικονομικής ζωής, το εμπόριο και η βιομηχανία, βρίσκονται στο νησί πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξή τους. Λίγο μετά το 1821, έγινε η Ερμούπολη «το ορμητήριο κατά μέγα μέρος του ελληνικού εμπορίου και παρ' ολίγον να γίνει η αποθήκη αυτή της Ανατολής», όπως έγραφε το *Ένωσις* στις 15 Οκτωβρίου 1860.

Ο κυριότερος όμως λόγος της εμπορικής υπεροχής της Σύρου απέναντι στις ελληνικές πόλεις ήταν το γεγονός ότι είχε καταφέρει να γίνει η «κεντρική αγορά». Οι ελληνικές πόλεις και τα νησιά της ελεύθερης, αλλά και υπόδουλης ακόμη τότε Ελλάδας, η Συρία, η Αίγυπτος και οι περισσότερες τουρκικές επαρχίες, ιδιαίτερα στα παράλια της Μ. Ασίας, προμηθεύονταν τα εμπορεύματά από τη Σύρο. Στο 19^ο αιώνα, και κυρίως, στα πρώτα πενήντα χρόνια, η Ερμούπολη ήταν το αδιαφιλονίκητο κέντρο του διαμετακομιστικού εμπορίου.

Ανάλογες με την εμπορική κίνηση είναι και οι προσπάθειες για την καλύτερη οργάνωση του εμπορίου. Από το 1835 συσταίνεται στη Σύρο, με απόφαση της Νομαρχίας, δεκαμελής επιτροπή για θέματα εμπορίου και στα 1836 ορίζεται η Ερμούπολη μια από τις τρεις πόλεις -το Ναύπλιο και η Πάτρα ήταν οι άλλες δύο- όπου ιδρύθηκαν, για πρώτη φορά, Εμπορικά Επιμελητήρια.

Γεγονός πάντως είναι ότι ως το 1858, ως τα τέλη δηλαδή του Κριμαϊκού πολέμου, το εξωτερικό εμπόριο της Σύρου γνωρίζει μεγάλη και συνεχή ανάπτυξη. Από εκεί και ύστερα αρχίζουν να παρουσιάζονται έντονα τα σημάδια της παρακμής.

Η παρακμή της Σύρου θα γίνει φανερή από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Ύστερα από τη διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου στα 1882 και την ανάπτυξη των σιδηροδρόμων θα χάσει την πρωταρχική σημασία της και θα δώσει τη θέση της στον Πειραιά, που θα αναπτυχθεί σε πρώτο λιμάνι της χώρας. Και η παρακμή της, σε σύγκριση με την αλλοτινή ακμή, θα γίνει πιο φανερή μετά τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912, όταν με την προσάρτηση της Ηπείρου, της Μακεδονίας, της Χίου, της Σάμου και της Κρήτης στην Ελλάδα, θα δημιουργηθούν νέα εμπορικά κέντρα σε θέσεις καίριες για την ανάπτυξη και τη σημασία τους.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ

Οι βιομηχανικές δραστηριότητες ήρθαν να συμπληρώσουν την πρώιμη εμπορική κίνηση. Η πρώτη βιομηχανία, που ακμάζει στο νησί, είναι η κατεργασία των δερμάτων. Από επίσημη στατιστική του 1876 μαθαίνουμε ότι υπήρχαν τότε στην Ελλάδα επτά βυρσοδεψία, από τα οποία τα έξι βρίσκονται στην Ερμούπολη. Η κατεργασία του σιδήρου συγκαταλέγεται επίσης στις πρώιμες βιομηχανικές δραστηριότητες. Τα πρώτα όμως σιδηρουργεία ήταν μικρά και περιορισμένα εργαστήρια και οι σιδηρουργοί, όπως μαθαίνουμε από επίσημη έκθεση του 1835, «άνθρωποι άπειροι διόλου και της μηχανικής και της χημείας». Την

πρώτη μεγάλη βιομηχανία αυτού του είδους θα την αποκτήσει η Ερμούπολη στα 1861, με την ίδρυση του εργοστασίου της «Ελληνικής Ατμοπλοΐας». Διάφορες μηχανές, λέβητες, εργαλεία, πυροβόλα, σφαίρες, καπνοδόχοι και άλλα, ήταν τα κυριότερα προϊόντα του Σιδηρουργείου, που λειτουργούσε στο εργοστάσιο της «Ελληνικής Ατμοπλοΐας».

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ

Όταν τον Αύγουστο του 1837 εγκρίθηκε το πολεοδομικό σχέδιο της Ερμούπολης, η πόλη είχε αναπτυχθεί ακανόνιστα σε αρκετή έκταση στην παραλία του λιμανιού. «Η νήσος αυτή», έγραφε εφημερίδα του 1840, «έλαβε μορφή σχεδόν άμορφη, ή και παντάπασιν ακανόνιστον». Η αρχή και η ραγδαία εξέλιξη του πρώτου, χωρίς σχεδόν οικισμού, παρουσιάζεται παραστατικά στα περιηγητικά κείμενα του περασμένου αιώνα. Στα χρόνια πριν από την Επανάσταση, οι ταξιδιώτες μιλούν για την Άνω Σύρο και λιγοστά αρχαία λείψανα γύρω από το λιμάνι, από το 1822 όμως και μετά περιγράφουν την κίνηση του λιμανιού, καθώς και τις αποθήκες και τα μαγαζιά στην παραλία.

Στα 1829 ο J. Bogy de Saint-Vincent, μέλος της Γαλλικής Αποστολής του Μοριά, μαζί με τα ξύλινα παραπήγματα του οικισμού, αναφέρει διάσπαρτα εδώ και εκεί τα πρώτα λιθόχτιστα σπίτια, σημαίνει επίσης ότι είχαν αναπτυχθεί δυο συνοικίες γύρω από τις νεόχτιστες τότε εκκλησίες της Μεταμόρφωσης και της Κοίμησης. Λίγο αργότερα, από τον Όθωνα και μετά, ο προσωρινός αρχικά οικισμός παρουσιάζεται ως μόνιμη πια εγκατάσταση.

Όσο όμως αυξάνει ο αριθμός των Ερμούπολιτών και αρχίζουν να πυκνώνουν τα κτίσματα στην παραλία και στις πλαγιές του λόφου πάνω από το λιμάνι, τόσο γίνεται πιο αισθητή η έλλειψη ενός ρυμοτομικού σχεδίου και η ανάγκη να ληφθούν μέτρα για την οργάνωση της νέας πόλης. Ωστόσο, η έλλειψη πολεοδομικού σχεδίου δεν εμποδίζει την ανάπτυξη του οικισμού στα πρώτα χρόνια της ζωής του. Στα 1824 χτίστηκε η εκκλησία της Μεταμόρφωσης και στα 1828/29 η Κοίμηση και η Ευαγγελίστρια των Καθολικών. Στα 1825 αρχίζει η οικοδομή του Νοσοκομείου και στα 1834, ένα μόλις χρόνο μετά τον ερχομό του Όθωνα στην Ελλάδα, θεμελιώνονται τα πρώτα δημόσια κτίρια: οι Αποθήκες της Διαμετακομίσεως, ο Φάρος στο νησάκι μπροστά από το λιμάνι και το Γυμνάσιο στο εσωτερικό της πόλης. Τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου εκδόθηκε, όπως θα δούμε, και το πρώτο διάταγμα για την κατασκευή του μώλου.

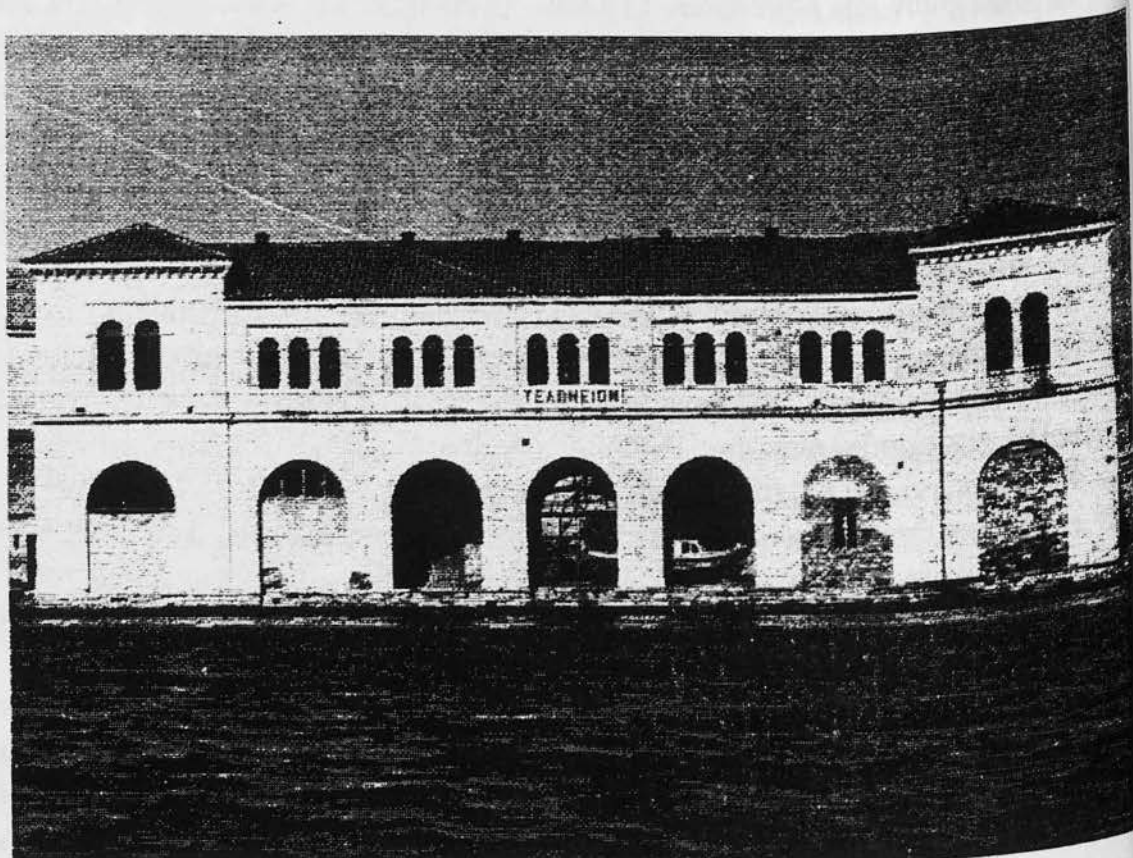
Ευτυχώς οι οδηγίες δεν αργούν να φτάσουν. Ύστερα από προτάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου, ψηφίστηκε στις 2/14 Αυγούστου 1839 το σχετικό διάταγμα για τη εφαρμογή του πολεοδομικού σχεδίου και για τον τρόπο των αποζημιώσεων. Σύμφωνα μ' αυτό ορίστηκαν έντεκα

«πρώτισται οδοί ... του Ερμού, της Αιμασιάς, του Υγειονομείου, του Απόλλωνος, του Θεάτρου, του Οδυσσέως, της Αγοράς, του Βότσαρη, της Αρτέμιδος, του Λάλα και των Μουσών». Καθορίστηκε επίσης το εμβαδόν των άρτιων οικοπέδων, ανάλογα με τη θέση τους σε κεντρικούς δρόμους και πλατείες ή σε δευτερεύοντες δρόμους. Τέλος, αποφασίστηκε να ισχύσουν για τις απαλλοτριώσεις και τον τρόπο οικοδομής των κτιρίων ορισμένα άρθρα από τα ανάλογα διατάγματα του 1836 για το σχέδιο της Αθήνας.

Ο ίδιος ο Weiler ανέλαβε τη χάραξη του σχεδίου, ενώ για την εφαρμογή του ορίστηκε υπεύθυνο το Σώμα του Μηχανικού Κυκλάδων, που το διεύθυνε ως το 1842 ο Weiler. Γνωστό είναι επίσης ότι στο πρώτο σχέδιο -το οποίο δεν έχει βρεθεί- είχαν χαράξει εκατό είκοσι τέσσερις δρόμους και έντεκα πλατείες και ακόμη είχαν προβλέψει τη θέση των δημόσιων και δημοτικών κτιρίων. Τρεις ήταν και είναι οι κύριες πλατείες της Ερμούπολης: η κεντρική πλατεία, γνωστή αρχικά ως πλατεία Όθωνος, αργότερα ως Λεωτσάκου και σήμερα ως Μιαούλη η Δημαρχείου, η πλατεία Αμαλίας, πίσω από το παλιό Δημοτικό Νοσοκομείο, έπειτα Μωραϊτίνη και Πρωίου, σήμερα Λάνα και Βασ. Αλεξάνδρου, και η πλατεία Τερψιθέας στα Βαπόρια, γνωστή από το 1862 ως πλατεία Σκαρβέλη και αργότερα ως πλατεία Μπαμπαγιώτου. Α' αυτές η σπουδαιότερη είναι η πλατεία Μιαούλη, μια από τις μεγαλύτερες και ωραιότερες πλατείες που υπάρχουν στις ελληνικές πόλεις. Η δένδροφύτευση της άρχισε στα 1855 και η λιθόστρωση έγινε στα 1868, με μαρμαρόπλακες της Τήνου. Το Δημαρχείο, τα άλλα δημόσια κτίρια και τα σπίτια με τις στοές, που υψώνονται στις τέσσερις πλευρές της, της δίνουν ξεχωριστό, μνημειακό, θα λέγαμε, χαρακτήρα. Δύο μικροί κήποι υπάρχουν επίσης σε άλλα σημεία: απέναντι από την εκκλησία της Μεταμόρφωσης και μπροστά από την εκκλησία του Αγ. Νικολάου, όπου το Ηρώο του «Άταφου Αγωνιστή».

Συστηματικά έγινε από τα πρώτα χρόνια και η λιθόστρωση όλων των δρόμων. Για το ωραίο τους πλακόστρωτο, που χαρακτηρίζει ως σήμερα την παλιά πόλη, μιλούν όσοι επισκέφθηκαν το νησί στον περασμένο αιώνα. Η δημιουργία του μώλου στο λιμάνι είναι από τα πρώτα λιμενικά έργα της χώρας μας. Άρχισε τον Οκτώβριο του 1834 με σχέδια του αρχιτέκτονα J. Erlacher και συνεχίστηκε ως το 1842 από το Βαυαρό υπολοχαγού του Μηχανικού W. Von Weiler. Σ' ένα σχέδιο του, χρονολογημένο στα 1841, που εκτίθεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

στην Αθήνα, έχει απεικονίσει ο Weiler τον τρόπο της κατασκευής. Στις 30 Μαΐου 1850 έγινε, με κάθε επισημότητα, από τον ίδιο τον Όθωνα η θεμελίωση των νέων έργων. Υπεύθυνος για την κατασκευή τους ήταν στην αρχή ο τότε λοχαγός του Μηχανικού Κυκλάδων Γ. Μεταξάς και αργότερα οι λοχαγοί Α. Γεωργαντάς και Α. Ρίζος, με βοηθό για ένα διάστημα τον «Τήνιον γλύπτη και τέκτονα» Ι. Βιδάλη ή Φυντάλη. Ευνόητο όμως είναι πόσο χρόνο και τι χρήματα απαιτούσαν τέτοιου είδους εργασίες και μάλιστα σε τόσο πρώιμη εποχή. Από επίσημη έκθεση μαθαίνουμε ότι στα 1861 ήταν έτοιμη μια επιμήκης γλώσσα στο βόρειο άκρο για την ασφάλεια του λιμανιού, είχε ισοπεδωθεί επίσης το Νησάκι, όπου άλλοτε η μικρή εκκλησία του Αγ. Νικολάου, και είχε προσχωθεί η θάλασσα στο σημείο αυτό, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια μεγάλη λωρίδα γης, χτίστηκε το κτίριο του Τελωνείου. (εικ.4)

εικ.4 (Τελωνείο -περιοχή Νησάκι - παλιά όψη)

Τα έργα συνεχίζονται με εντατικούς ρυθμούς και αργότερα στα 1873 η Κυβέρνηση θα μετακαλέσει το Γάλλο μηχανικό Pascal, διευθυντή των λιμενικών έργων στη Μασσαλία, για να μελετήσει καλύτερα τα θέματα του λιμανιού. Λίγο αργότερα, στα 1881, αρχίζουν νέα μεγάλα έργα με

δάνειο 1.200.000 φράγκων, που παραχώρησε ο Στ. Σκουλούδης στο Δήμο της Ερμούπολης.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Καμία ελληνική πόλη δεν παρουσιάζει τόσο όμορφη , χρονικά και τυπικά, αρχιτεκτονική εικόνα όσο η Ερμούπολη. Όλα της τα κτίρια, δημόσια και ιδιωτικά, οι εκκλησίες και τα μνημεία είναι δημιουργήματα του 19^{ου} αιώνα. Κανένα αρχαίο ερείπιο, καμία βυζαντινή εκκλησία δεν προβάλλει ανάμεσά τους. Μόνο οι τσιμεντένιοι όγκοι , που χτίστηκαν στα νεώτερα χρόνια στα άκρα της πόλης και στην παραλία του λιμανιού, διακόπτουν αυτή την ομοιομορφία, που δίνει στην πόλη πρωταρχική, μοναδική, θα λέγαμε, σημασία.

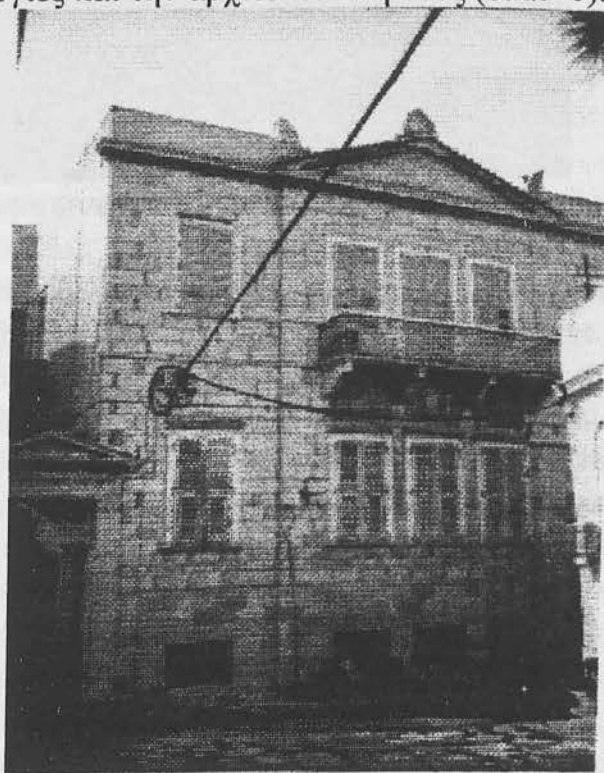
Η δημιουργία της Ερμούπολης στις αρχές του 19^{ου} αιώνα συμπίπτει με την αρχή την αρχή της νεώτερης ελληνικής αρχιτεκτονικής. Οι δυο ρυθμοί , ο νεοκλασικός και ο ρομαντισμός , που από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα και για εκατό περίπου χρόνια χαρακτηρίζουν την ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική , επικρατούν τώρα, για πρώτη φορά , και στην Ελλάδα. Ο Κλασικισμός , πιστός στις αρχές της αρχαίας ελληνικής και της ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής, βρίσκει όπως είναι φυσικό, καθολική παραδοχή στον ελληνικό χώρο. Παράλληλα εμφανίζεται και ο Ρομαντισμός, ρυθμός πιο εκλεκτικός, με θερμούς οπαδούς που δημιουργούν ελεύθερα τα αρχιτεκτονήματα τους χρησιμοποιώντας στοιχεία από παλιότερους ρυθμούς, χωρίς να δεσμεύονται από αυστηρούς κανόνες.

Τα ευρωπαϊκά διδάγματα βρίσκουν στον ελληνικό χώρο πολύ πετυχημένη εφαρμογή. Και αυτό, γιατί οι αρχιτέκτονες που δημιουργούν τις πρώτες ελληνικές πόλεις, δεν αντιγράφουν τα ξένα πρότυπα, αλλά μελετούν απευθείας τα ίδια τα αρχαία μνημεία. κατορθώνουν, έτσι, να δώσουν στα κτίρια τους κλασικές αναλογίες, να δουλέψουν το μάρμαρο με την ίδια καθαρότητα και δεξιοτεχνία, όπως οι αρχαίοι τεχνίτες , και να αποδώσουν τις αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες με θαυμαστή τελειότητα. Η Αθήνα γίνεται το αδιαφιλονίκητο κέντρο της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής και τα κτίριά της πρότυπα για τις επαρχιακές πόλεις. Η Πάτρα, ο Πειραιάς, η Χαλκίδα, η Τρίπολη, η Καλαμάτα, ακόμη και το Ναύπλιο που έχει ένα δικό του αρχιτεκτονικό χαρακτήρα, ακολουθούν την αρχιτεκτονική της και επιτυγχάνουν , χάρη στην οικονομική τους άνθηση, μια αρτιότερη, σε σύγκριση με άλλες πόλεις , πολεοδομική και αρχιτεκτονική συγκρότηση.

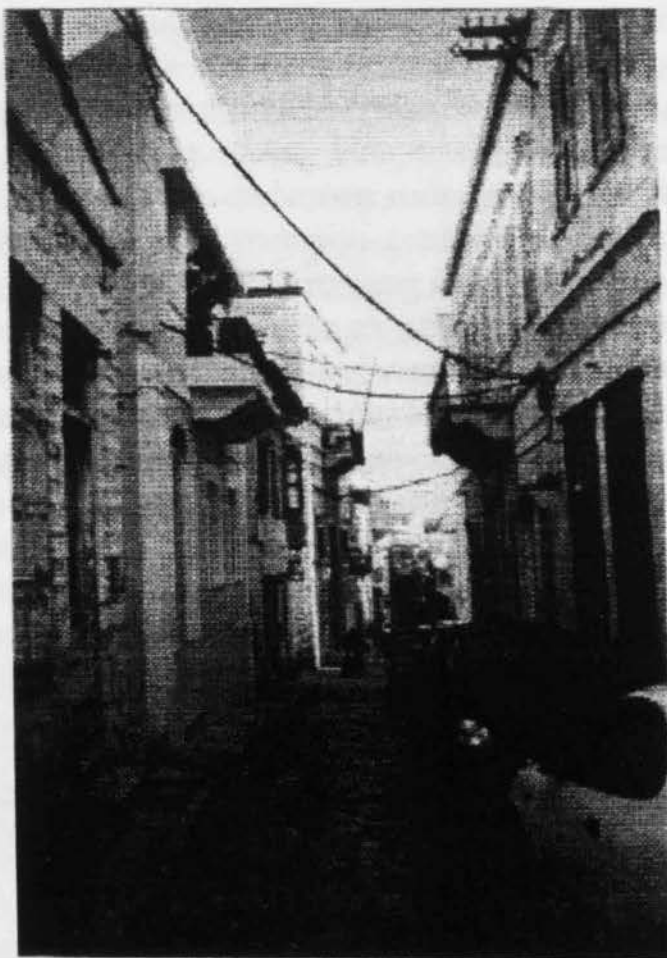
Η Ερμούπολη όμως ξεχωρίζει απ' όλα τα άλλα επαρχιακά κέντρα. Η πρόωμη και ζωνρή οικονομική της ανάπτυξη, οι συχνές επαφές με τα

ευρωπαϊκά κέντρα και το γεγονός ότι δούλεψαν εκεί στα πρώτα χρόνια πολλοί Ευρωπαίοι αρχιτέκτονες, Γερμανοί και Ιταλοί κυρίως, συντέλεσαν στο να δημιουργηθεί ένας αρχιτεκτονικός ρυθμός, σύμφωνα με τις αρχές του «Ρομαντικού Κλασικισμού», αλλά επηρεασμένος περισσότερο από δυτικά πρότυπα. Δε σημαίνει φυσικά αυτό ότι δεν υπάρχουν κτίρια πιστά στο πνεύμα της αθηναϊκής αρχιτεκτονικής, όπως διαμορφώθηκε και επικράτησε στον ελληνικό χώρο στο 19^ο αιώνα.

Ανεξάρτητα, πάντως, από τις εσωτερικές ή εξωτερικές επιδράσεις, θα πρέπει να χαρακτηρίσουμε ως μνημειακή την αρχιτεκτονική της Ερμούπολης. Τα κτίρια, δημόσια και ιδιωτικά, όπως θα δούμε στα κεφάλαια που ακολουθούν, διακρίνονται για τις ολομάρμαρες προσόψεις και γενικά για την προσεγμένη λαξευτή τοιχοδομία, τη στερεή κατασκευή και τον αρχιτεκτονικό διάκοσμο, λιγότερο ή περισσότερο πλούσιο, αλλά πάντα δουλεμένο με συνέπεια στα κλασικά διδάγματα και με περισσή δεξιοτεχνία. Δεν αναδεικνύονται όμως κτίρια της Ερμούπολης όσο τους αξίζει. Καθώς υψώνονται σε στενούς και ακανόνιστους δρόμους, δεν αφήνουν να τα χαρείς ολόκληρα και οι φωτογραφίες παραμορφώνουν συχνά τις αναλογίες και την αρχιτεκτονική τους (εικ.5-6).

εικ.5 (νεοκλασικό κτίριο με ολομάρμαρη πρόσοψη)

εικ.6 (Στενά σοκάκια που δύσκολα κάποιος βγάζει φωτογραφία ένα κτίριο)

Κάτι άλλο ακόμη δίνει ξεχωριστή σημασία στην αρχιτεκτονική της Ερμούπολης: η ποικιλία των κτιρίων της. Εκτός από τα σπίτια, που παρουσιάζουν, όπως θα δούμε, μεγάλο ενδιαφέρον, έχει να επιδείξει πολλές εκκλησίες, από τις πρώτες που χτίζονται στο 19^ο αιώνα, σειρά ολόκληρη από δημόσια κτίρια, εργοστάσια και αποθήκες κι ακόμη ολομάρμαρα μνημεία, επιτύμβια και άλλα, έργα γνωστών καλλιτεχνών. Έχουν διασωθεί επίσης πολλά, σε σύγκριση με άλλες πόλεις, αρχιτεκτονικά σχέδια. Το γεγονός παίρνει ιδιαίτερη βαρύτητα, αν αναλογιστούμε πόσο περιορισμένες είναι οι γνώσεις μας για τους αρχιτέκτονες του 19^{ου} αιώνα. Γι' αυτό θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε όσα στοιχεία είναι γνωστά για τη ζωή και το έργο τους.

Γεώργιος Παλαμάρης είναι το όνομα του πρώτου εμπειρικού αρχιτέκτονα, που ξέρουμε ότι εργάστηκε στην Ερμούπολη γύρω στα 1825. Την ίδια εποχή βρισκόταν εκεί και ο Τήνιος αρχιτέκτονας Χα.

Σήμος ή Χατζησήμος, που σχεδίασε στα 1829 την καθολική εκκλησία της Ευαγγελίστριας. Σ' ένα έγγραφο του 1830 συναντάμε επίσης το όνομα του εμπειρικού αρχιτέκτονα Νικολάου Σμυρναίου, χωρίς τίποτα περισσότερο για τη δράση του. Πιθανόν να έχει κάποια σχέση με τον Ευστράτιο Σμυρναίο, τον αρχιτέκτονα της Παναγίας της Τήνου.

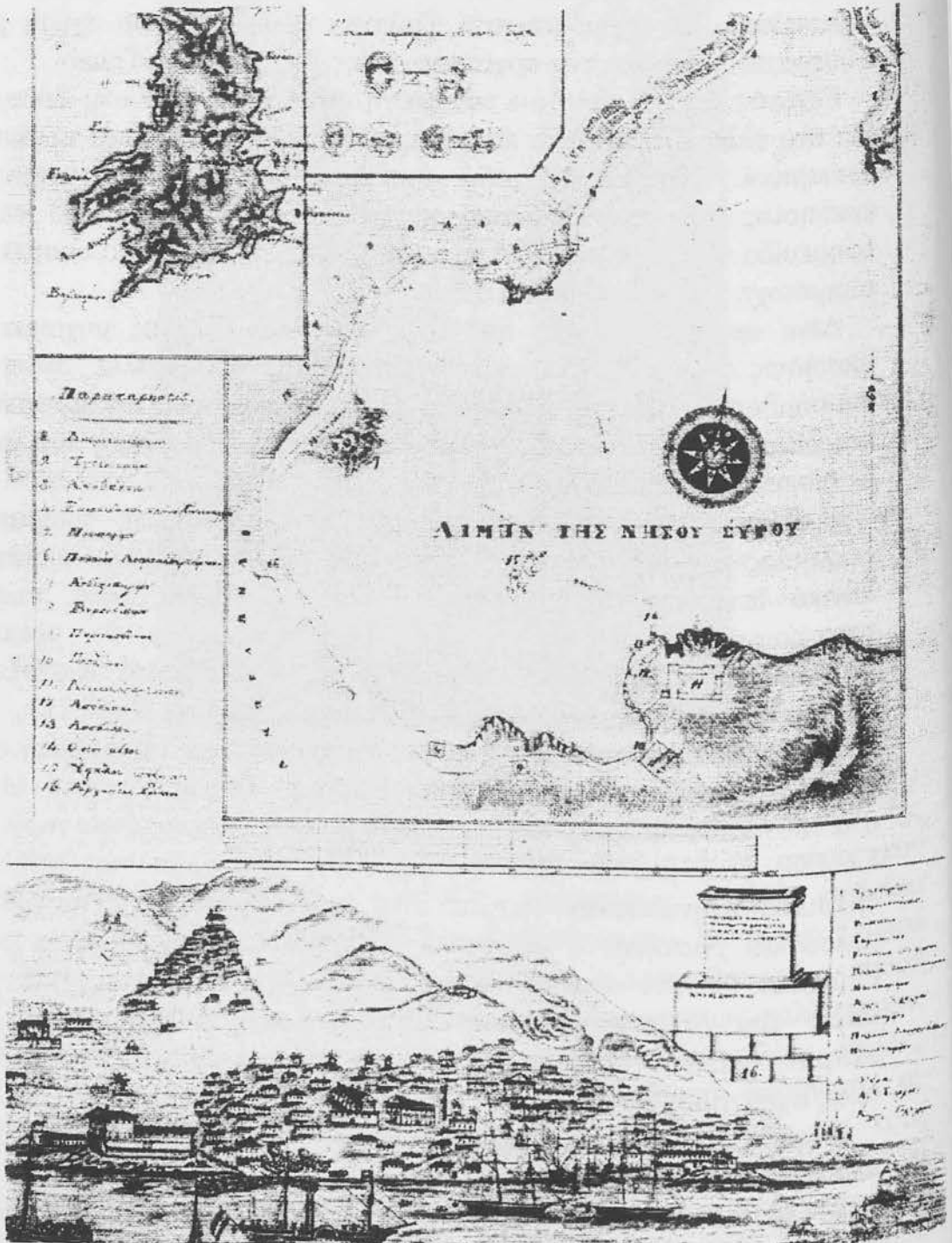
Γεγονός πάντως είναι ότι την εποχή αυτή δουλεύουν στη Σύρο, όπως και στα άλλα νησιά και τα παράλια της Μ. Ασίας, άξιοι και ταλαντούχοι εμπειρικοί αρχιτέκτονες, που σχεδίασαν και έχτισαν μνημειώδεις εκκλησίες, πλούσια αρχοντικά και άλλα κτίρια. Στα 1855 συριανή εφημερίδα τόνιζε τη συμβολή τους και ζητούσε να είναι πιο ουσιαστική η συμμετοχή τους στα δημόσια έργα.

Λίγο αργότερα, ένας από τους πρώτους Έλληνες μηχανικούς, ο Ιθακήσιος Λάμπρος Ζαβός, που είχε σπουδάσει στην Ιταλία, συνεργάτης και σύμβουλος του Καποδίστρια σε Τεχνικά θέματα, θα εγκατασταθεί για ένα διάστημα στη Σύρο. Σ' αυτόν αποδίδεται η οικοδομή του πρώτου Λοιμοκαθαρηρίου στον όρμο, όπου σήμερα το Νεώριο. Στα 1847, όπως διαβάζουμε σε ψήφισμα του Δήμου, δούλεψε και για την οικοδομή της εκκλησίας του Αγ. Νικολάου, πήρε 300 δρχ. Έχει σωθεί επίσης στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο στην Αθήνα ένα απλό, αλλά πολύτιμο, τοπογραφικό του σχέδιο για την Ερμούπολη, που θα πρέπει να χρονολογηθεί γύρω στα 1840. Σημειώνονται πάνω σ' αυτό τα σχολεία, οι εκκλησίες και τα άλλα οικοδομήματα που υπήρχαν τότε (σχεδ.1).

Τα πρώτα όμως μνημειώδη κτίρια τα χρωστάει η Ερμούπολη σ' ένα Γερμανό αρχιτέκτονα, στον Johann Erlacher. Γεννημένος στο Μόναχο στα 1807 και σπουδασμένος στην Ακαδημία της πατρίδας του, ήρθε στην Ελλάδα, μαζί με τον Όθωνα. Στα 1834 τον βρίσκουμε στη Σύρο «βασιλικό αρχιτέκτονα». Άρχισε τότε με σχέδιά του η κατασκευή του μόλου και χτίστηκαν ο Φάρος, οι Αποθήκες Διαμετακομίσεως και το Γυμνάσιο. Γνωστό είναι επίσης ότι την ίδια χρονιά έκανε σχέδια για το κτίριο του Λοιμοκαθαρηρίου. Στα 1835 τον βρίσκουμε και στην επιτροπή για την υποδοχή του Όθωνα στην Ερμούπολη παραιτήθηκε όμως σχεδόν αμέσως.

Ωστόσο, οι δραστηριότητες του στην Ερμούπολη είχαν εκτιμηθεί ιδιαίτερα από την Ελληνική κυβέρνηση. Γι' αυτό, άλλωστε, το Νοέμβριο του 1834, ο Ιωάννης Κωλέττης, υπουργός τότε των εσωτερικών, πρότεινε να αντικαταστήσει ο Erlacher, μαζί και με τον Stauffert, τους δύο αρχιτέκτονες Στ. Κλεάνθη και Ed. Schaubert, που είχαν παραιτηθεί από

το Αρχιτεκτονικό τμήμα του υπουργείου εσωτερικών, πρόταση όμως που δεν

σχεδ.1

πραγματοποιήθηκε τελικά. Ειδικευμένος καθώς ήταν στα λιμενικά έργα, ανέλαβε ο Erlacher στα 1836 να κάνει σχέδια και για την προκουμαία στο λιμάνι του Πειραιά. Αρνήθηκε όμως να αναλάβει την κατασκευή του μόλου στην Πάτρα, γιατί οι εργασίες του στη Σύρο δεν του άφηναν ελεύθερο χρόνο. Για τον ίδιο λόγο δε δέχτηκε στα 1836 να ελέγξει και να διορθώσει το πολεοδομικό σχέδιο της Ερμούπολης.

Παράλληλα με τα δημόσια έργα αναλαμβάνει ο Erlacher και πολλές ιδιωτικές εργασίες. Στα 1834 χτίστηκε με σχέδιά του το σπίτι του Χιώτη προύχοντα, δημάρχου και γερουσιαστή αργότερα, Νικόλαου Πρασσακάκη, ένα από τα πρώτα με μνημειακό χαρακτήρα αρχοντικά. Η συμβολή του στη διαμόρφωση της αρχιτεκτονικής στην Ερμούπολη υπήρξε πρωταρχική. Δικαιολογημένη είναι η κρίση του Γερμανού περιηγητή Gottfried Heinrich Von Schubert στα 1837, ότι δηλαδή η Ερμούπολη είναι σαν ένα κομμάτι από το Μόναχο, χάρη στον αρχιτέκτονα Erlacher.

Μαζί με τις αρχιτεκτονικές εργασίες αναλαμβάνει ο Erlacher να εκπαιδεύσει τους Τεχνίτες για την καλύτερη και όσο το δυνατόν οικονομικότερη κατασκευή των κτιρίων. Πρώτος αυτός χρησιμοποίησε επίσης στα κτίρια του τη «θηραϊκή γη ή μπορτζελάνα», που τόσο διαδόθηκε και επικράτησε η χρήση της αργότερα. Στα 1836 όμως θα εγκαταλείψει για λίγο τη Σύρο για να βοηθήσει στην οικοδομή των ανακτόρων στην Αθήνα. Θα επιστρέψει και πάλι στην Ερμούπολη μετά το 1842. Από το 1845 ως το 1847 υπηρετεί ως αρχιτέκτονας του Δήμου. Στο διάστημα μάλιστα αυτό σχεδίασε το κτίριο του Κρεοπωλείου και έκανε διάφορα άλλα έργα. Μνεία για τη δράση του συναντάμε για τελευταία φορά σ' ένα έγγραφο του Δήμου του 1849. Από εκεί κι έπειτα δεν ακούμε τίποτε πια γι' αυτόν. Μόνο μια ταφόπλακα στο νεκροταφείο μνημονεύει στα 1856 το θάνατο του Ιωάννη Παύλου Ερλάχερ, πρωτογέννητου γιου του αρχιτέκτονα I. B. Ερλάχερ και στα 1866 το θάνατο και πάλι στη Σύρο του δευτερότοκου γιου του, Ιωσήφ I. Ερλάχερ. Η επιγραφή «Κτήμα των κληρονόμων της χήρας Ερλάχερ» στο άκρο της πλάκας δηλώνει έμμεσα και το θάνατο του αρχιτέκτονα, είναι όμως άγνωστο ποια ακριβώς χρονιά πέθανε.

Ένας ακόμη Γερμανός αρχιτέκτονας, ο λοχαγός του μηχανικού Wilhelm Von Weiler, έχει συνδέσει το όνομά του με την Ερμούπολη στα πρώτα χρόνια της σταδιοδρομίας του. Είναι κι αυτός ένας από τους

Βαυαρούς τεχνικούς που συνόδεψαν τον Όθωνα στην Ελλάδα. Στα 1834 τον βρίσκουμε στην Αθήνα να χτίζει το Στρατιωτικό Νοσοκομείο την ίδια χρονιά παίρνει ενεργό μέρος και στη χάραξη του πολεοδομικού σχεδίου της πρωτεύουσας. Από το 1837 αρχίζει η δράση του στη Σύρο αναλαμβάνει τη σύνταξη του πολεοδομικού σχεδίου και ως το 1842 παραμένει διευθυντής του Μηχανικού Κυκλάδων. Από το διάστημα αυτό τρία έργα του είναι γνωστά. Στα 1838 χτίστηκε με σχέδιά του το Β' Δημοτικό Σχολείο στην πλατεία Μωραϊτίνη - σήμερα Β. Αλεξάνδρου - που σωζόταν ως το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αξίζει να σημειώσουμε ότι στο αρχείο του Δήμου της Άνω Σύρου υπάρχει και ένα σχέδιο του για σχολεία στην Άνω Σύρο, που χρονολογείται στα 1839. Στο διάστημα 1839-1842 έγινε επίσης το κτίριο του Λοιμοκαθαρηρίου, που η αφιερωτική επιγραφή του στην είσοδο θυμίζει ως σήμερα στον επισκέπτη ότι είναι έργο του «λοχαγού Βάιλερ αριστοτέχνου». στα χρόνια αυτά αναλαμβάνει ακόμη ο Weiler να συνεχίσει την κατασκευή του μόλου στο λιμάνι, έργο που είχε αρχίσει, όπως είδαμε, με σχέδια του Erlacher, και επιστατεί στην κατασκευή των Αποθηκών της Διαμετακομίσεως που είχαν σχεδιαστεί επίσης από τον Erlacher. Στον Weiler χρωστάμε και δυο ωραίες απόψεις της Ερμούπολης, σχεδιασμένες στα 1840 και 1842, καθώς και μια ακουαρέλλα του Λοιμοκαθαρηρίου του 1842, έργα που ανήκουν σήμερα στο Μουσείο Μπενάκη στην Αθήνα.

Υστερα από την απομάκρυνση των ξένων από τις δημόσιες ελληνικές υπηρεσίες στα 1843, δεν ακούμε τίποτε πια για τον αρχιτέκτονα. Τα σχέδια του, κυρίως ακουαρέλλες με τοπία ή κτίρια, που σώζονται σ' αθηναϊκά μουσεία, και το γεγονός ότι είναι άγνωστος στη Γερμανία, θα μπορούσε να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι έζησε και πέθανε στην Ελλάδα. Ωστόσο, στα 1860, σε σχόλιο που δημοσιεύτηκε σ' αθηναϊκή εφημερίδα σχετικά με το έργο του, αναφέρεται ότι είχε φύγει πολύ πιο πριν από την Ελλάδα.

Στα πρώτα αυτά χρόνια εργάστηκε ως αρχιτέκτονας στην Ερμούπολη και ο Χιώτης Εμμανουήλ Ζ. Ψύχας. Είχε σπουδάσει στο Πανεπιστήμιο στο Παρίσι στα 1825 πήρε μάλιστα το πρώτο βραβείο για την επίδοσή του στα μαθηματικά. Στην Ελλάδα κατατάσσεται αρχικά στο στρατό και για ένα διάστημα φαίνεται ότι δίδαξε και στη νεοσύστατη τότε Σχολή των Ευελπίδων. Σύντομα όμως εγκαταλείπει τη στρατιωτική καριέρα -έφερνε ως το τέλος της ζωής του βαθμό επίτιμου αξιωματικού. Από το 1834 τον βρίσκουμε καθηγητή της «Φυσικής και της Μαθηματικής Γεωγραφίας»

στο Γυμνάσιο του Ναυπλίου. Την ίδια χρονιά αναφέρεται ότι έκανε την τοπογράφηση της Ναυπάκτου και ότι συνέταξε το σχέδιο της νέας πόλης. Στα 1839, από επιστολή του στον τότε δήμαρχο Ν. Πρασσακάκη μαθαίνουμε το ενδιαφέρον του να διδάξει στο Γυμνάσιο της Ερμούπολης, αλλά και τις αρχιτεκτονικές του ικανότητες: «Προς Δε δύναμαι να διευθύνω ως Γεωμέτρης και Αρχιτέκτων το σχέδιον της πόλεως». Από το 1843 υπηρετεί ως αρχιτέκτονας στο Δήμο. Σώζεται στο Δημαρχείο ένα σχέδιο του για Ιχθυοπωλείο και κρεοπωλείο, χρονολογημένο στο 1845. Γνωστό είναι επίσης ότι αναλάμβανε εργασίες και έξω από την Σύρο στα 1842 έκανε σχέδια για μια εκκλησία στο Πειραιά, που τελικά όμως δεν εφαρμόστηκαν. Γενικότερα πάντως ο Ψύχας, με άρθρα του στις εφημερίδες ή ως μέλος επιτροπών και συμβούλων, έπαιξε σημαντικό ρόλο σε οικονομικά, τεχνικά και καλλιτεχνικά θέματα της εποχής του. Πέθανε στην Ερμούπολη σε βαθιά γεράματα στα 1891 ανάγλυφη εικονίζεται η μορφή του στην στήλη του τάφου του.

Ο Διονύσιος Μπαρότζης αναφέρεται ως «αρχιτέκτονας» στα 1843. Το μόνο που ξέρουμε για αυτόν είναι ότι πείρε τότε μέρος, μαζί με τον δάσκαλο Ι. Βαλέττα και τον αρχιτέκτονα Εμμ. Ψύχα στην πρώτη ανασκαφή του αρχαίου θεάτρου της Σύρου. Στα 1848 δούλεψε στο νησί και ο αρχιτέκτονας Π. Βουγιούκας, γνωστός κυρίως από τις εργασίες του στην επισκευή του γυναικωνίτη στην εκκλησία της Μεταμόρφωσης.

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ζει και εργάζεται στην Ερμούπολη ο Τήνιος γλύπτης και «τέκτονας» Ι. Βιδάλης ή Φυτάλης όπως αλλιώς αναφέρεται. Είχε φοιτήσει στο Πολυτεχνικό Σχολείο στην Αθήνα, όπως και η μικρότερη αδελφοί του, οι γνωστοί γλύπτες Γεώργιος, Λάζαρος και Μάρκος Φυτάλης. Στα 1851 δούλεψε ως βοηθός στην οικοδομή της εκκλησίας του Αγ. Νικολάου και πήρε 200 δρχ. «δι' αποζημίωσιν των κόπων του και την διαγραφήν του σχεδίου του αυτού Ιερού καταστήματος». Στα 1855 αναφέρεται βοηθός και στα έργα της προκυμιάς και στα 1858, όταν υπηρετούσε στη διεύθυνση Μηχανικού Κυκλάδων, εγκρίθηκε το σχέδιό του για Ηρώο στο Δήλι. Στα 1859 ο αρχιτέκτονας Σταμάτιος Κλεάνθης, με επιστολή του στο Δανό αρχιτέκτονα Th. Hanwen, τον είχε προτείνει για την επίβλεψη της οικοδομής της Ακαδημίας στην Αθήνα. Με την ευκαιρία αυτή έγραφε για τον Φυτάλη «Ούτος αποκατασταθείς προ χρόνων εις Σύρον δια της ικανότητός του και της άκρας του τιμιότητος εσύστησε την υπόληψιν του και κερδίζει ως δημόσιος και ιδιωτικός αρχιτέκτων 500-600 δραχμας

κατά μήνα...Ο κύριος Φυτάλης εξετέλεσεν εις Σύρον και αλλαχού έργα άξια λόγου με πολλην φιλοκαλίαν και επιτυχίαν». Στα 1860 ο Λύσανδρος Καυταντζόγλου, διευθυντής του Πολυτεχνικού Σχολείου, έγραφε «Ο Ι. Φυτάλης, ομοίως γεωμέτρης και βοηθός του μηχανικού εν Σύρω, αρχιτεκτονεί εκεί». Δυστυχώς, τίποτε περισσότερο δε γνωρίζουμε για το έργο του.

Από το 1860 ουσιαστική στην αρχιτεκτονική της Ερμούπολης είναι η συμβολή του Ιταλού αρχιτέκτονα P. Sampro, που υπηρέτησε στο Δήμο ως το Φεβρουάριο του 1864. Με σχέδιά του χτίστηκε η λέσχη «Ελλάς» και το θέατρο «Απόλλων», κτίρια που υπάρχουν ως σήμερα, καθώς και το παλιό Δημοτικό Καφενείο στο Νησάκι -αργότερα Υγειονομείο- που κατεδαφίστηκε πριν αρκετά χρόνια. Ο ίδιος επέβλεψε στα 1861 και στην οικοδομή του εργοστασίου της Ελληνικής Ατμοπλοΐας. Στο Αρχείο του Δήμου, εκτός από τα σχέδια του θεάτρου και της λέσχης, σώζονται σχέδια του για τροποποιήσεις στο παλιό Δημοτικό Νοσοκομείο, για αποθήκες και για τον καθορισμό των οικοδομικών γραμμών στην κεντρική πλατεία και στην πλατεία Μωραϊτίνη. Σύντομα όμως θα εγκαταλείψει ο Sampro την Ερμούπολη. Από ειδοποίηση, δημοσιευμένη σε συριανή εφημερίδα του 1872, μαθαίνουμε ότι ενδιαφερόταν να ξαναγυρίσει τότε στο νησί. Δε θα πρέπει όμως να έμεινε τελικά στην Ερμούπολη. Στα 1875 βρίσκουμε σε αθηναϊκή εφημερίδα ειδοποίηση για πτώχευση του Π. Σαμπώ, στα 1880 τον συναντάμε επαρχιακό μηχανικό στην Αθήνα και στα 1886 αρχιτέκτονα στις τελευταίες εργασίες για την αποπεράτωση της καθολικής του Αγ. Διονυσίου στην πρωτεύουσα. Ύστερα από τον Sampro, τρεις Έλληνες αρχιτέκτονες διακρίνονται στο Αρχιτεκτονικό τμήμα του Δήμου οι Ιωάννης Βλυσίδης, Ανδρέας Ζηνόπουλος και Δημήτριος Ελευθεριάδης. Ο Ι. Βλυσίδης γεννημένος στην Ερμούπολη γύρω στα 1843, εγγονός του Χρ. Ευαγγελίδη, γνωστού από το περίφημο «Λύκειο», σπούδασε με υποτροφία του Δήμου στο Πολυτεχνείο στην Αθήνα. Συριανή εφημερίδα του 1895 αναφέρεται στην υποτροφία του Βλυσίδη και ζητούσε μάλιστα από το Δήμο να τον προτιμήσει στα δημοτικά έργα και από τους Συριανούς να τον υποστηρίξουν και να τον ενθαρρύνουν.

Τα πρώτα γνωστά σχέδια του Βλυσίδη χρονολογούνται στο διάστημα 1864 ως 1866 και έχουν γίνει στην Αθήνα, από την εποχή δηλαδή που ήταν φοιτητής. Πλούσια είναι η δράση του στο Δήμο της Ερμούπολης. Στα 1868 ορίζεται υπεύθυνος για τη λιθόστρωση της πλατείας Μιαούλη.

στα 1869 επιβλέπει στην κατασκευή της γέφυρας στο χείμαρρο Λαλακιά και στα 1873 αναλαμβάνει να σχεδιάσει το Μητροπολιτικό μέγαρο και τις Δημοτικές αποθήκες στην παραλία, κτήρια που σώζονται ως σήμερα. Πολλά είναι και τα σπίτια που χτίστηκαν με σχέδια του. Ο κ. Ευ. Πετρίτζης έχει στην κατοχή του πολλά σχέδια σπιτιών, χρονολογημένα από το 1870 - 1887. Σχεδιά του - πολλά από αυτά δεν έγιναν τελικά - σώζονται επίσης στο Αρχείο του Δήμου. Ως το 1887 πηγαίνει στην Τήνο για την κατασκευή του λιμανιού και αργότερα αναλαμβάνει λιμενικά έργα στο Ναύπλιο, στη Στυλίδα, στην Κέρκυρα, στη Νάξο, κ.α. Τελικά εγκαταστάθηκε στην Αθήνα στο ιδιόκτητο σπίτι του στην οδό Πειραιώς και Επικούρου, όπου και πέθανε στα 1912.

Ο Α. Ζηνόπουλος εργάστηκε ως δημοτικός αρχιτέκτονας από το 1869. Θα πρέπει να υπηρέτησε στη θέση αυτή, όπως φαίνεται από τα σχέδια του, ως το 1871 τουλάχιστον. Στα 1869 ανέλαβε να τροποποιήσει την είσοδο της εκκλησίας του Αγ. Νικολάου. Μερικά ακόμη σχέδια του είναι γνωστά για κτίρια της Ερμούπολης, που τελικά όμως δεν εφαρμόστηκαν.

Για πολύ μεγαλύτερο χρονικό διάστημα υπηρέτησε στο Δήμο ο αρχιτέκτονας Δ. Ελευθεριάδης. Είχε σπουδάσει στο Πολυτεχνείο στην Αθήνα, όπως και ο Βλυσίδης, με υποτροφία του Δήμου. Διορίστηκε στο Αρχιτεκτονικό τμήμα της Δημαρχίας στα 1868 ως βοηθός του Ν. Σούτσου, που ήταν τότε διευθυντής του Μηχανικού Κυκλάδων και ταυτόχρονα «Δημομηχανικός». Τα σχέδια του Ελευθεριάδη, όσα σώζονται στο Αρχείο του Δήμου, χρονολογούνται από το 1869 ως το 1904. Με δικά του σχέδια χτίστηκε στα 1873 η εκκλησία της Ανάστασης στο λόφο Δήλι πολύτιμες είναι επίσης σήμερα οι αποτυπώσεις του για το ναό της Μεταμόρφωσης, προτού γίνουν οι μεταγενέστερες επισκευές και προσθήκες. Σχέδιο για «ναό των υπέρ πίστεως και πατρίδος πεσόντων ηρώων» παρουσίασε ο Ελευθεριάδης και στην έκθεση των «Ολυμπίων» στην Αθήνα στα 1870, όπου έγινε ιδιαίτερη μνεία. Τα σχέδια του όμως για Ορφανοτροφείο (1896), Απολυμαντήριο (1901) και Δημοτικό Σφαγείο (1904), που σώζονται στο Αρχείο του Δήμου, δε φαίνεται να πραγματοποιήθηκαν.

Στο διάστημα 1869-1871 εργάστηκε στο Δήμο και ο Γάλλος πολιτικός Μηχανικός Vaugarny. Είχε μετακληθεί ειδικά από το Παρίσι για να αναλάβει τη μεταφορά του νερού από το Επισκοπείο στην Ερμούπολη, αλλά και για να επιστατήσει γενικότερα σ' όλα τα δημοτικά έργα. Έχουν σωθεί σχέδια του για δεξαμενή, αποχετευτικά έργα, δρόμους, κ.α. Δε

φαίνεται όμως να έκανε κανένα σημαντικό έργο. Έφυγε από την Σύρο το 1871.

Από τα σχέδια και τα έγγραφα, που σώζονται στο Αρχείο του Δήμου, είναι γνωστοί επίσης οι δημοτικοί αρχιτέκτονες Ιωάννης Κουμέλης και Χρήστος Παπαδάκης. Ο Κουμέλης, που καταγόταν από την Άνδρο, σπούδασε στη Βιέννη κοντά στο διάσημο τότε αρχιτέκτονα Th. Hansen και επέστρεψε στην Ελλάδα στα 1876. Από το 1880 τον βρίσκουμε να εργάζεται στο Δήμο, στην Αθήνα. Τα σχέδια του στη Σύρο χρονολογούνται από το 1888, όταν διορίστηκε δημοτικός αρχιτέκτονας, ως το 1890. Είναι σχέδια για νέο νεκροταφείο -είσοδος, ναός και οστεοφυλάκιο- για Δημοτικό Ιχθυοπωλείο και Δημοτικό Σφαγείο. Ο Παπαδάκης υπηρέτησε ως δημοτικός αρχιτέκτονας από το 1889 τουλάχιστον ως το 1892/1893, ίσως κι αργότερα. Σώζονται σχέδια του για Δημοτικές αποθήκες και για την τροποποίηση στην είσοδο του Δημοτικού «Παντοπωλείου».

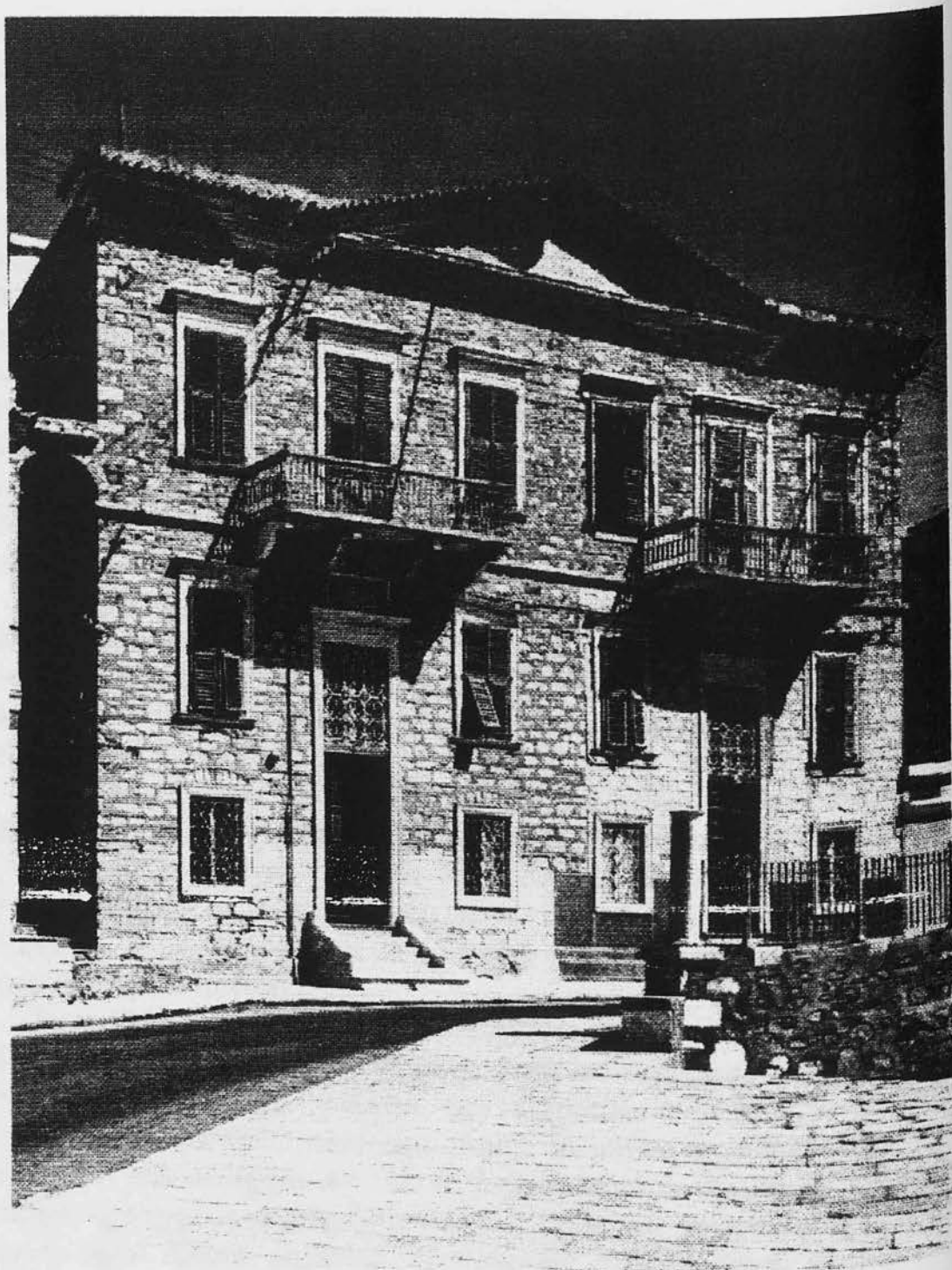
Μερικοί ακόμη αρχιτέκτονες εργάζονταν ιδιωτικά στην Ερμούπολη στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Μια πλάκα εντοιχισμένη πάνω από την είσοδο σπιτιού στα Βαλόνια, στην οδό Μπαμπαγιώτου, αριθ.3 (εικ.7), διασώζει το όνομα του αρχιτέκτονα Κ. Κοκκίνη «Σχεδιασθέν υπό Κ. Κοκκίνη, 1870».

Ο αρχιτέκτονας μας είναι γνωστός και από σχέδια του για το ναό της Κοίμησης (1863), αποτυπώσεις με προτάσεις για την αλλαγή του σχεδίου, που σώζονται στο Αρχείο του Δήμου. Ο δάσκαλος Ιωάννης Μαντόπουλος, σε επιστολή του προς τον αρχιτέκτονα Κωνσταντίνο Κοκκίνη, με ημερομηνία 2 Μαρτίου 1870, μιλάει επίσης για τις ικανότητες του αρχιτέκτονα.

Στα 1874 αναφέρεται ως «αρχιτέκτονας» στην οικοδομή του Πτωχοκομείου ο Αριστείδης Βιδάλης, όπως φαίνεται όμως από την πλάκα του τάφου του, που σώζεται στο νεκροταφείο, ήταν εργολάβος οικοδομών. Στα 1875 συναντάμε επίσης το μηχανικό Αδαμαντίδη στην οικοδομή του αλευρόμυλου των Π. Σεβαστόπουλου και Χειλά. Συριανή εφημερίδα έγραφε χαρακτηριστικά πως στάθηκαν τυχεροί οι δυο τους γιατί είχαν άριστο μηχανικό. Ο Γεώργιος Χατζη Γρέκας αναφέρεται επίσης ως ο αρχαιότερος των αρχιτεκτόνων στην Ερμούπολη. Πολλοί ήταν και οι εργολάβοι, ιδίως μετά το 1860, που είχαν εγκατασταθεί και δούλευαν στη Σύρο.

Με την Ερμούπολη έχει συνδέσει το όνομα του και ο τόσο γνωστός στην Ελλάδα Γερμανός αρχιτέκτονας Ερνέστος Τσίλλερ. Με δικά του σχέδια χτίστηκε το Δημαρχείο (1876-1898), στα 1880 δέχτηκε επίσης να δει και να ελέγξει ως προς την αρχιτεκτονική τα σχέδια του γλύπτη Γ. Βιτάλη για το Ηρώο του «Άταφου Αγωνιστή». Πιθανόν ο ίδιος να σχεδίασε και μερικά σπίτια που θυμίζουν την αρχιτεκτονική του.

Πρωταρχικό ρόλο στη διαμόρφωση της αρχιτεκτονικής στην Ερμούπολη έπαιξαν και οι κατά καιρούς αξιωματικοί του Μηχανικού Σώματος Κυκλάδων. Ήταν υπεύθυνοι για την εφαρμογή του πολεοδομικού σχεδίου, τη χάραξη και την κατασκευή δρόμων και πλατειών και γενικότερα για όλα τα δημόσια έργα. Πολλοί από αυτούς ανελάμβαναν επίσης να επιβλέπουν τα έργα του Δήμου ή να χτίζουν ιδιωτικές

Σπίτι στα Βαπόρια. Αρχιτέκτονας Κ. Κοκκίνης. 1870.

ΕΙΚ. 7

οικοδομές. Στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, στο Αρχείο του Δήμου και στις συριανές εφημερίδες έχουν διασωθεί πολλά στοιχεία για τους

αξιωματικούς του Μηχανικού Σώματος, το έργο τους όμως πολύ λίγο είναι γνωστό.

Ο Γερμανός υπολοχαγός - και αργότερα λοχαγός - Wilhelm von Weiler ήταν , όπως είπαμε, ο πρώτος διευθυντής του Μηχανικού Κυκλάδων. Τον διαδέχτηκε προσωρινά στα 1842 ο Γερμανός αρχιτέκτονας E. Laurent, ο γνωστός στα ελληνικά κείμενα ως Λαυρέντιος . Από το 1843 αναλαμβάνει τη διεύθυνση ο Γεράσιμος Μεταξάς , υπολοχαγός τότε , πολύ γνωστός από τη μεταγενέστερη δράση του στην Αθήνα . Στην Ερμούπολη ασχολείται με την εφαρμογή του σχεδίου και την κατασκευή του μόλου στο λιμάνι, καθώς και με όσα δημοτικά κτίρια χτίζονταν τότε. Με δικά του σχέδια θεμελιώθηκε στα 1848 και η εκκλησία του Αγ. Νικολάου. Μετά τον Μεταξά, στα 1854, διορίζεται διευθυντής ο λοχαγός Αλέξανδρος Γεωργαντάς, που έμεινε στην Ερμούπολη ως το 1861, χρόνο του θανάτου του. Γόνος γνωστής αθηναϊκής οικογένειας, αποφοίτησε από τη Σχολή των Ευελπίδων στα 1836. Αργότερα, όταν ήταν ανθυπολοχαγός, πήγε στο Παρίσι, με απόφαση του Όθωνα, για να συνεχίσει τις σπουδές του . Στα πρώτα χρόνια της σταδιοδρομίας του εργάστηκε στην Αθήνα, στην ολοκλήρωση της οικοδομής του Πανεπιστημίου και στην επισκευή του Παλιού Βουλευτηρίου, στα 1851 . Γνωστή είναι επίσης η εκτίμηση που έτρεφε για αυτόν η Δούκισσα της Πλακεντίας, τον είχε σύμβουλο της σε καλλιτεχνικά και Τεχνικά θέματα και επιστατούσε στην κατασκευή των οικοδομών της στην Πεντέλη . Στην Ερμούπολη η δράση του αρχίζει από το 1855, όταν ανέλαβε τα έργα της προκυμαίας και την κατασκευή της οδού Ποσειδωνίας, μεγάλου για την εποχή εκείνη οδικού έργου. Την ίδια χρονιά φαίνεται ότι είχε κάποια ανάμειξη και στην οικοδομή του Παντοπωλείου και στα 1857/58 έγινε με σχέδια του η επισκευή του γυναικωνίτη στην εκκλησία του Αγ. Γεωργίου. Αργότερα, σχεδίασε το νέο κτίριο του Τελωνείου, που χτίστηκε στα 1859-1861 δίπλα στις Αποθήκες της Διαμετακομίσεως. Σώζεται επίσης ένα σχέδιο του , του 1859, για το κτίριο του Υγειονομείου, που επρόκειτο να χτιστεί δίπλα στο Τελωνείο.

Μετά τον Γεωργαντά, ως το 1865 περίπου, υπηρετούν στην Ερμούπολη ο λοχαγός Ν. Παλαμάς και οι ανθυπολοχαγοί Διαμαντίδης και Αλέξανδρος Ρίζος. Από το 1865 ως τον Οκτώβριο του 1869 αναλαμβάνει τη διεύθυνση του Μηχανικού ο Ν. Σούτσος, βουλευτής αργότερα, που ταυτόχρονα είχε και την επιστασία των δημοτικών έργων. Στο Αρχείο του

Δήμου σώζεται σχέδιο του για σχολείο, με ημερομηνία 4 Φεβρουαρίου 1869. Την ίδια εποχή βρίσκονται στη Σύρο και οι ανθυπολοχαγοί Θ. Σαχτούρης και Αλέξανδρος Αμπελάς. Μετά τον Δούτσο διορίζεται διευθυντής του Μηχανικού ο λοχαγός Ι. Μπούρης, που υπηρέτησε στην Ερμούπολη ως το 1872, χρόνο του θανάτου του. Στα 1871 δούλευε ως βοηθός και ο Ν. Βρετός. Στα 1875 αναφέρονται ως διευθυντές οι αξιωματικοί Σεχος και στα 1875 ο Α. Ρίζος. Στα χρόνια αυτά υπηρετούν επίσης στη Σύρο ο ανθυπολοχαγός Αλέξανδρος αμπελάς και ο υπολοχαγός Παπανικολής. Αργότερα, όταν καθιερώθηκε ο θεσμός των νομομηχανικών, συναντάμε νομομηχανικούς Κυκλάδων τους Τριανταφυλλίδη, Ισιγώνη (1882), Γ. Κατσαρό (1886), Ι. Τζουρά (1890-1892), Γερ. Μεταξά (1891), Ηλ. Αγγελόπουλο (1892), Αριστ. Έσλεν (1897), Κ. Βελίνη (1898) και Άγγελο Δεληβορριά (1900).

Αυτοί και πολλοί άλλοι αρχιτέκτονες, που δε γνωρίζουμε ακόμη, είναι οι δημιουργοί της Ερμούπολης. Η παρουσίαση που έγινε, Βασισμένη στα ως σήμερα γνωστά στοιχεία, βάση για μελλοντική και ολοκληρωμένη μελέτη. Το έργο των πρώτων αρχιτεκτόνων φαίνεται καθαρά και στα κεφάλαια που ακολουθούν, όπου παρουσιάζονται οι εκκλησίες και τα άλλα δημόσια και ιδιωτικά κτίρια της Ερμούπολης.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΤΙΡΙΑ

Καμιά άλλη ελληνική πόλη δεν έχει να επιδείξει τόσα πολλά και τόσο πρώιμα σε χρονολόγηση δημόσια κτίρια, όσα η Ερμούπολη. Πολλά χτίστηκαν με χρήματα του κράτους, τα περισσότερα όμως ως έργα δημοτικά «δια συνεταιρισμού» αρχή που πρώτος είχε την ιδέα να εφαρμόσει στη Σύρο ο Ι. Περίσης, λίγο πριν από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Οι Ερμούπολιτες ένιωθαν τη σημασία που είχαν για την πόλη τους τα δημόσια κτίρια και συνέβαλαν στην οικοδομή τους.

Τα δημόσια κτίρια της Ερμούπολης, σχεδιασμένα από γνωστούς αρχιτέκτονες, παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για την αρχιτεκτονική τους, αλλά και για την εσωτερική τους διαρρύθμιση, γιατί χτίστηκαν από την αρχή για το σκοπό που χρησιμοποιήθηκαν. Τα περισσότερα διατηρούνται ως σήμερα, αλλά λιγότερο και άλλα περισσότερα αλλοιωμένα από νεώτερες επεμβάσεις και προσθήκες. Ακολουθεί μια παρουσίαση από μερικά από τα πιο γνωστά δημόσια κτίρια της Σύρου.

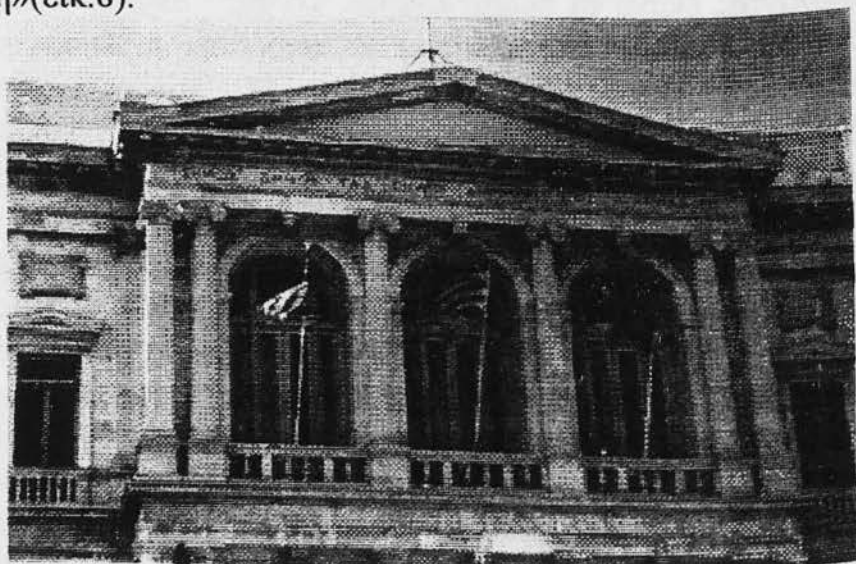
ΔΗΜΑΡΧΕΙΟ

Οι ενέργειες για την οικοδομή Δημαρχείου χρονολογούνται από πολύ παλιά. Στο πολεοδομικό σχέδιο είχαν προβλέψει για τη θέση του κτιρίου, αργότερα, στα 1854, ο τότε διευθυντής του Μηχανικού Κυκλάδων Αλ. Γεωργαντάς έκανε τα πρώτα σχέδια. Το θέμα ανακινήθηκε και πάλι στα 1856 και 1858, με αποτέλεσμα να αγοράσει ο Δήμος το κατάλληλο οικόπεδο στην κεντρική πλατεία. Στα 1869 συνέταξαν σχέδια για το Δημαρχείο και οι αρχιτέκτονες Α. Ζηνόπουλος και Vaugarny, χάθηκαν όμως τα σχέδια αυτά στο Παρίσι, όπου τα είχαν στείλει για να τα δουν και να τα κρίνουν Γάλλοι αρχιτέκτονες και μηχανικοί.

Ωστόσο, χρειάστηκε να περάσουν πολλά χρόνια, έως ότου πραγματοποιηθεί η επιθυμία του Δήμου. Στα 1875 έκαναν τις σχετικές ενέργειες για να ανεγερθούν τα «Αρχεία του Δήμου» στο δημοτικό οικόπεδο της κεντρικής πλατείας, δίπλα στη Λέσχη, με σχέδια του Γερμανικού αρχιτέκτονα Ε. Τσίλλερ (τα σχέδιά του χρονολογούνται από το 1871). Επταμελής επιτροπή ανέλαβε να κάνει τη δημοπρασία και ο προϋπολογισμός της δαπάνης έφτασε τις 500.000- 600.000 δρχ. Στις αρχές Οκτωβρίου ήρθε στην Ερμούπολη και ο αρχιτέκτονας του κτιρίου ο Ε. Τσίλλερ. Η θεμελίωση έγινε με μεγάλη επισημότητα στις 11 Ιανουαρίου 1876 από το μητροπολίτη Ξάνθης Διονύσιο. Οι διοικητικές

και στρατιωτικές αρχές, ο δήμαρχος και πολὺς κόσμος τίμησαν την τελετή με την παρουσία τους.

Οι εργασίες άρχισαν μ' εντατικό ρυθμό, αλλά από την αρχή εκδηλώθηκαν έντονες αντιδράσεις για τα τεράστια έξοδα της οικοδομής. Ταυτόχρονα αρχίζουν να διατυπώνουν ποικίλες άλλες γνώμες: άλλοι ζητούν να σταματήσει το κτίριο στο σημείο που είχε φτάσει, άλλοι να συνεχιστεί και άλλοι να μεταρρυθμιστεί. Το Δημοτικό Συμβούλιο θα ζητήσει να σταματήσει η οικοδομή ή τουλάχιστον να μεταρρυθμιστεί το αρχικό σχέδιο. Τελικά, το Υπουργείο θα απορρίψει το αίτημα του Δήμου για το σταμάτημα της οικοδομής. έτσι μαθαίνουμε από την σχετική ειδοποίηση, στις αρχές του 1880 συνεχίστηκαν οι εργασίες, αφού προηγουμένως εγκρίθηκε από το Δημοτικό Συμβούλιο η ανάλογη πίστωση. Το κτίριο ολοκληρώθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με έξοδα του Δήμου. Στα 1891 μετέφεραν εκεί το δημαρχείο και νοίκιασαν ορισμένες αίθουσες για Πρωτοδικείο και εφετείο, ενώ ταυτόχρονα συνέχιζαν τις εργασίες στο εσωτερικό. Το συγκινητικό είναι ότι το τέλος της οικοδομής συμπίπτει με τον θάνατο του δημάρχου Δ. Βαφιαδάκη -πέθανε στις 8 Μαΐου 1898- που στην επιμονή και το ζήλο του οφείλεται η θεμελίωση και η ολοκλήρωση του δημαρχείου. Στην πρόσοψη του κτιρίου είναι χαραγμένη η επιγραφή «Ερμού Δήμος τάδ' είσατο δημαρχούντος Δ. Βαφιαδάκη»(εικ.8).

εικ.8

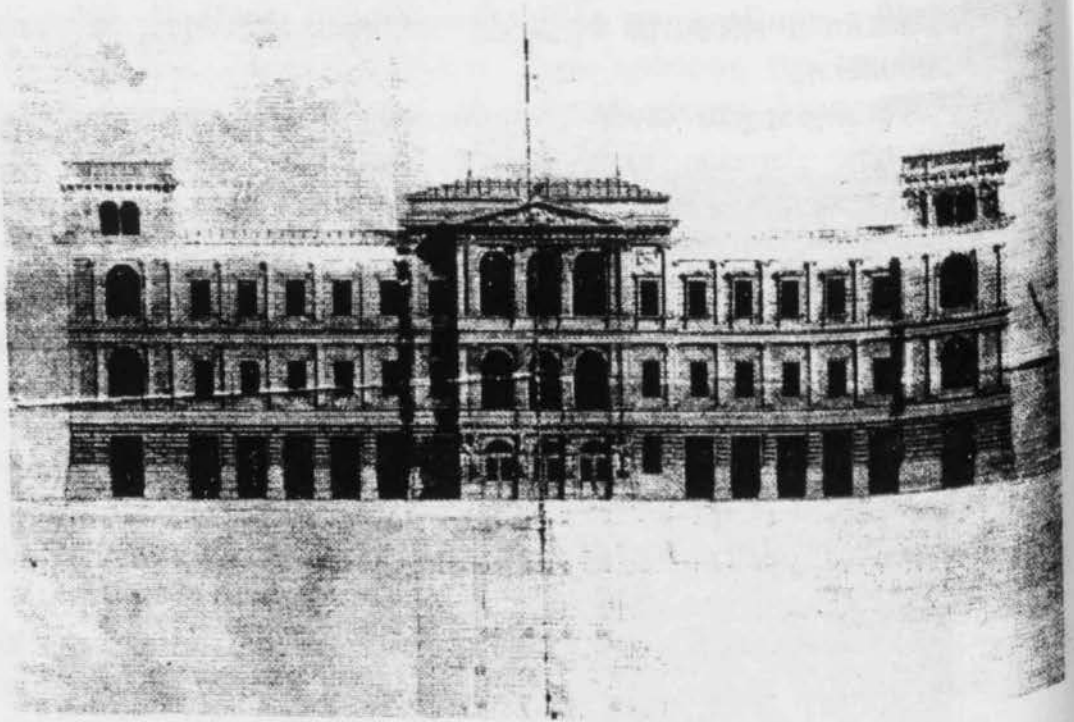
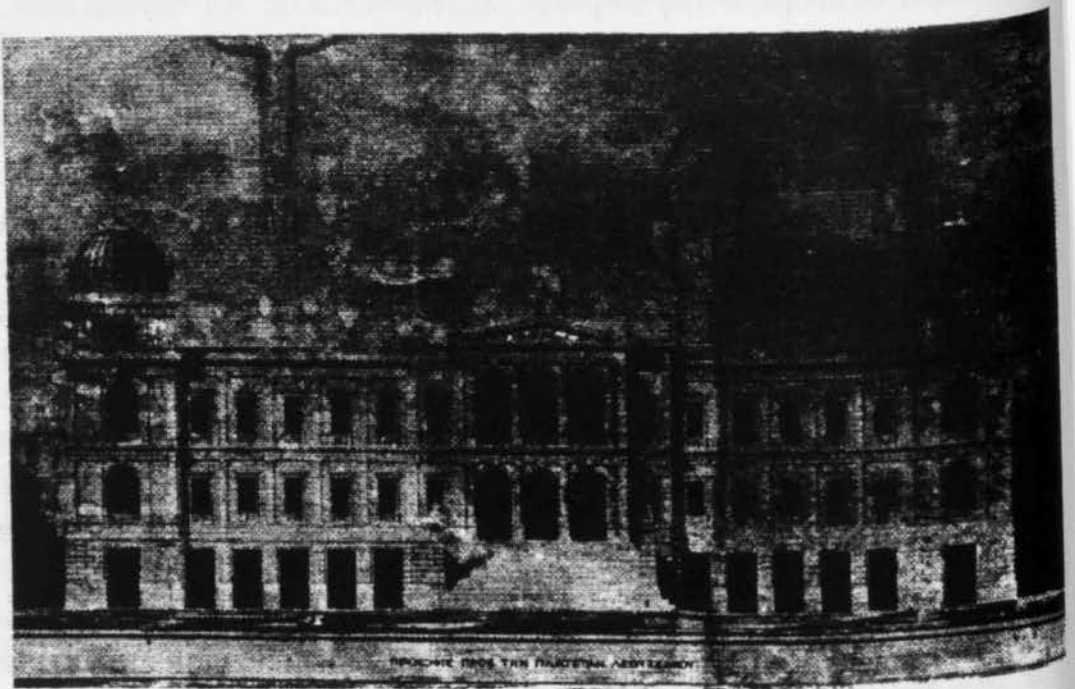
Τα πολλά σχέδια μεταρρυθμίσεων - τα περισσότερα βρίσκονται στο Αρχείο του Δήμου και μερικά στο Αρχείο Τσίλλερ στην Εθνική Πινακοθήκη στην Αθήνα- μαρτυρούν τα προβλήματα που

παρουσιάστηκαν στη διάρκεια της κατασκευής. Τα σχέδια αυτά, αν και συμφωνούν βασικά με το σημερινό κτίριο, ως προς το μέγεθος και τη γενική διάταξη, παρουσιάζουν πολλές και διαφορετικές λύσεις. Είναι πάντως, ιδιαίτερα διδακτικά, γιατί μας επιτρέπουν να παρακολουθήσουμε τις διαφορές μετατροπές στο αρχικό σχέδιο. (σχ.2)

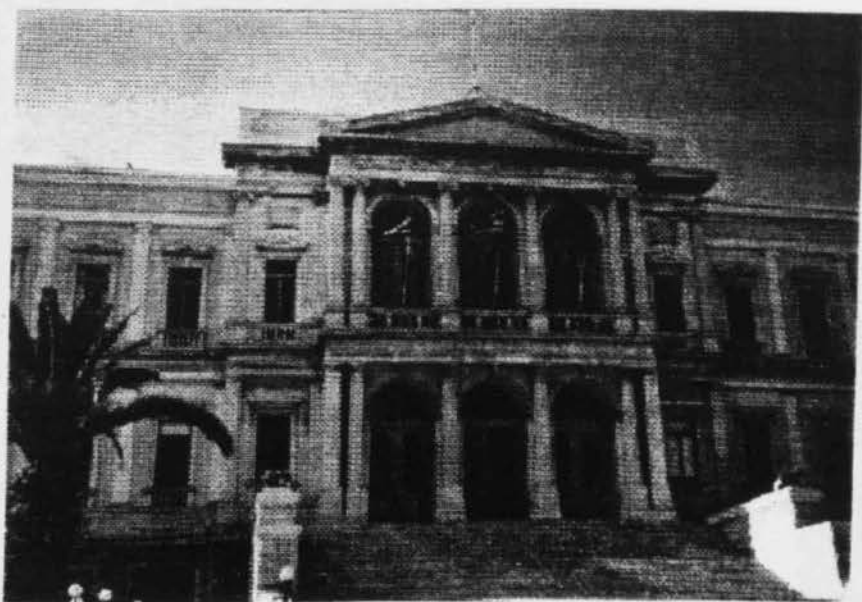
Τρεις είναι οι βασικές αλλαγές που έγιναν στη διάρκεια της κατασκευής. Πρώτα απ' όλα η κεντρική είσοδος, σύμφωνα με το πρώτο σχέδιο, βρίσκονταν στο ισόγειο, όπου έφτανε κανείς απευθείας από την πλατεία, χωρίς την ψηλή μαρμάρινη σκάλα που υπάρχει σήμερα. Αντίθετα, στην πίσω πλευρά, όπου την επέβαλε η υψομετρική διαφορά σ' αυτό το σημείο (8.20μ. πάνω από την πλατεία). Τέλος, στις τρεις πλευρές του κτιρίου, εκτός από την πρόσοψη, προέβλεπαν τρίτο όροφο, που θα ένωνε ουσιαστικά τους πύργους που υπάρχουν στις τέσσερις γωνίες του κτιρίου. Το σημαντικό είναι ότι οι αλλαγές στα αρχικά σχέδια έγιναν από τον ίδιο τον Τσίλλερ, που κατάφερε να δώσει στο δημαρχείο ενιαία μορφή. Η εντύπωση που προκαλεί είναι μνημειακή (εικ.9), μοιάζει, θα έλεγε κανείς, περισσότερο με ανάκτορο. Η πλούσια αρχιτεκτονική του διακόσμηση έρχεται σε αντίθεση με τις απλές, συνήθως προσόψεις των σπιτιών της Ερμούπολης.

Το δημαρχείο είναι χτισμένο στη βόρεια πλευρά της μεγάλης κεντρικής πλατείας, ακριβώς στον άξονα της οδού Ερμού. Υψώνεται τριώροφο στην πρόσοψη και διώροφο στην πίσω πλευρά, λύση που επέβαλε η υψομετρική διαφορά. Οι διαστάσεις του κτιρίου, στη θέση των παραστάδων του πρώτου ορόφου, είναι 69.75 x 40.40μ. Δυο δρόμοι, ο ένας βαθμιδωτός και ο άλλος επίπεδος, ορίζουν τις στενές πλευρές του. Το ισόγειο, ύψους 7μ., είναι διαμορφωμένο σε καταστήματα και είναι το πιο μνημειακό τμήμα, χτισμένο ολόκληρο από μαρμάρινη λαξευτή τοιχοποιία. Ψηλή σκάλα, πλάτους 15.50μ., οδηγεί από την πλατεία στον πρώτο όροφο. Στην αντίστοιχη πίσω πλευρά φτάνει κανείς στην είσοδο του πρώτου ορόφου, αφού κατέβει μερικά σκαλοπάτια από τον δρόμο. Δυο ακόμη είσοδοι ανοίγονται, τέλος, στις στενές πλευρές.

Στο κέντρο του κτιρίου, και στις δύο όψεις των μακριών πλευρών, προεξέχει το κεντρικό τμήμα. Στην πρόσοψη τονίζεται ιδιαίτερα με την ολομάρμαρη αρχιτεκτονική διακόσμηση του προπύλου και με το αέτωμα που το επιστέφει (εικ.10).

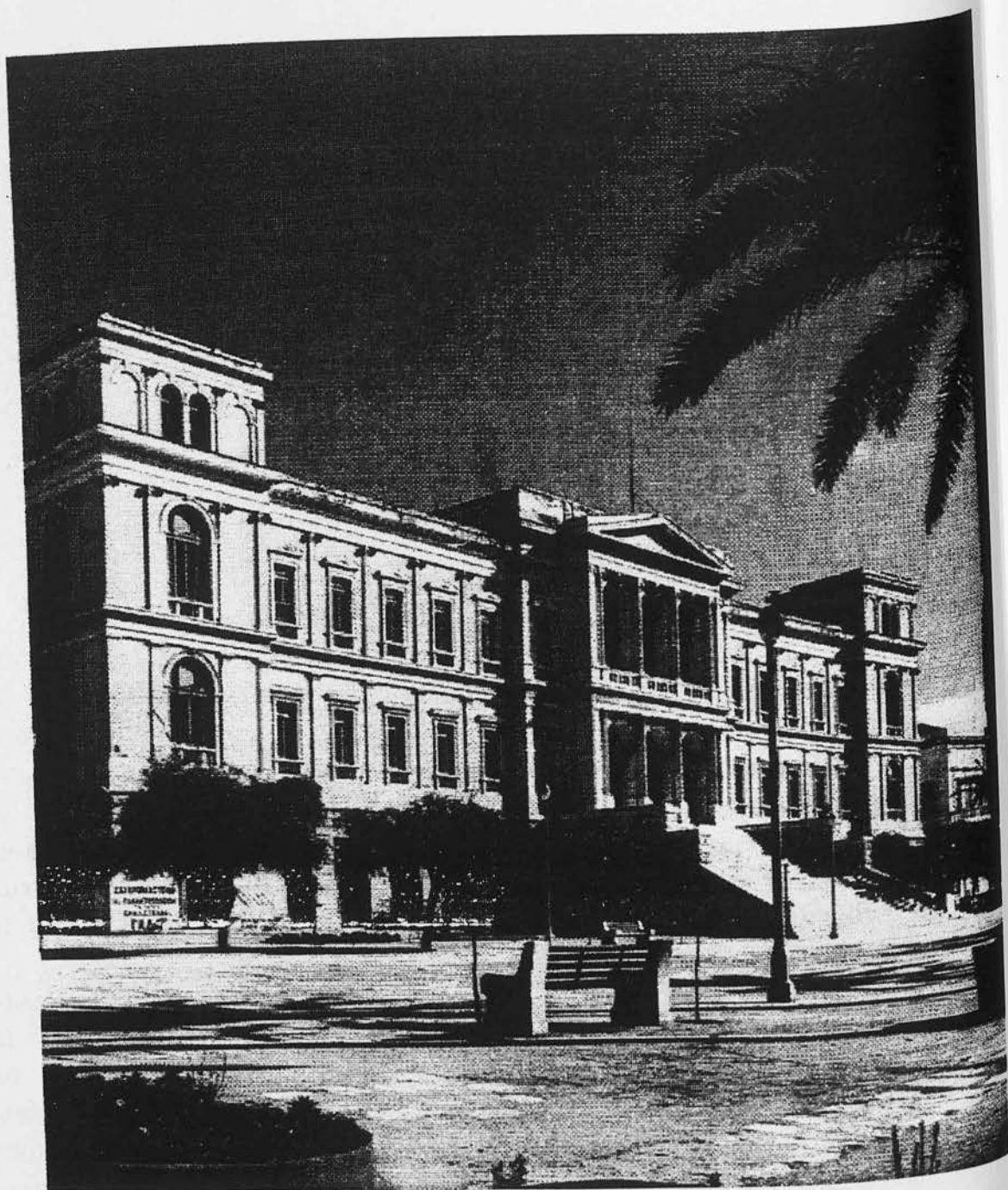
σχεδ. 2

εικ.9

Όλο το πλάτος του κεντρικού αυτού τμήματος αποτελεί την είσοδο και περιλαμβάνει ένα μεγάλο προθάλαμο, διαστ. 9.27×7.25 μ. , και δυο μεγάλες αίθουσες: στην πρώτη υπάρχουν τρία ζεύγη τοσκανικών κιόνων με ραβδώσεις και στη δεύτερη δύο ζεύγη όμοιων κιόνων. Αμέσως μετά τον προθάλαμο αρχίζει η σκάλα, πλάτους 1.95 μ. , που εξυπηρετεί την επικοινωνία με τον δεύτερο όροφο, έχει τρεις βραχίονες με άνετα σκαλοπάτια και στεγάζεται με γυάλινη οροφή. Υπάρχουν τρεις ακόμη βοηθητικές σκάλες, δυο σε σχήμα κοχλία, δεξιά και αριστερά από την αίθουσα με τα δύο ζεύγη των τοσκανικών

κιόνων - Δε χρησιμοποιούνται σήμερα- και μια άλλη κοντά στη δυτική πλάγια είσοδο. Δύο περιστύλια, διαστ. 5.85×11 μ. , ανοίγονται δεξιά και αριστερά από τον άξονα του κτιρίου και καθορίζουν τη διάταξη των εσωτερικών χώρων . Αξιοπρόσεχτη είναι η κατασκευή τους: περιβάλλονται από τοξοστοιχίες με πεσσούς, που δημιουργούνται αντίστοιχα και στο δεύτερο όροφο, και καλύπτονται με σιδερένια δικλινή υαλόφρακτη στέγη (εικ.11). Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η κάλυψη των τοξοστοιχιών, κυλινδρικοί θόλοι στους διαδρόμους και σταυροθόλια στις γωνίες. Απλά μωσαϊκά πλακάκια καλύπτουν τα δάπεδα των διαδρόμων και την αυλή. Διπλές σειρές αιθουσών υπάρχουν γύρω από τα περιστύλια, οι εσωτερικές φωτίζονται από το περιστύλιο και οι εξωτερικές από το δρόμο.

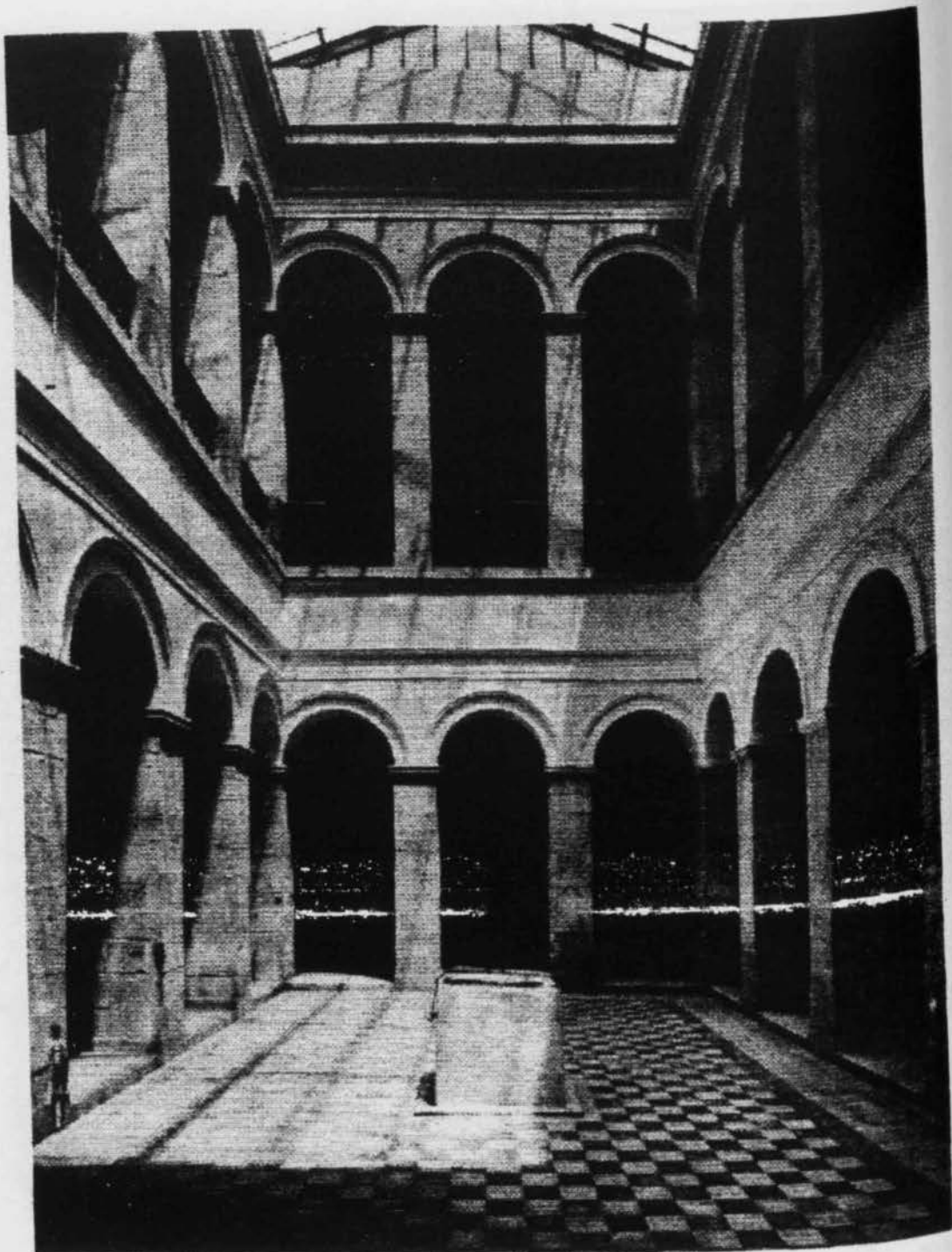
εικ. 10

Τα δάπεδα τους είναι ξύλινα και οι οροφές με χαμηλά τόξα, που στηρίζονται σε σιδηροδοκούς, λύση που πρώτος ο Τσίλλερ εφάρμοσε στην Ελλάδα. Καλοδουλεμένες είναι όλες οι ξύλινες κατασκευές, πόρτες (εικ. 12α), παράθυρα και εσωτερικά παραθυρόφυλλα. Αν εξαιρέσει κανείς την αίθουσα των συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου, που έχει

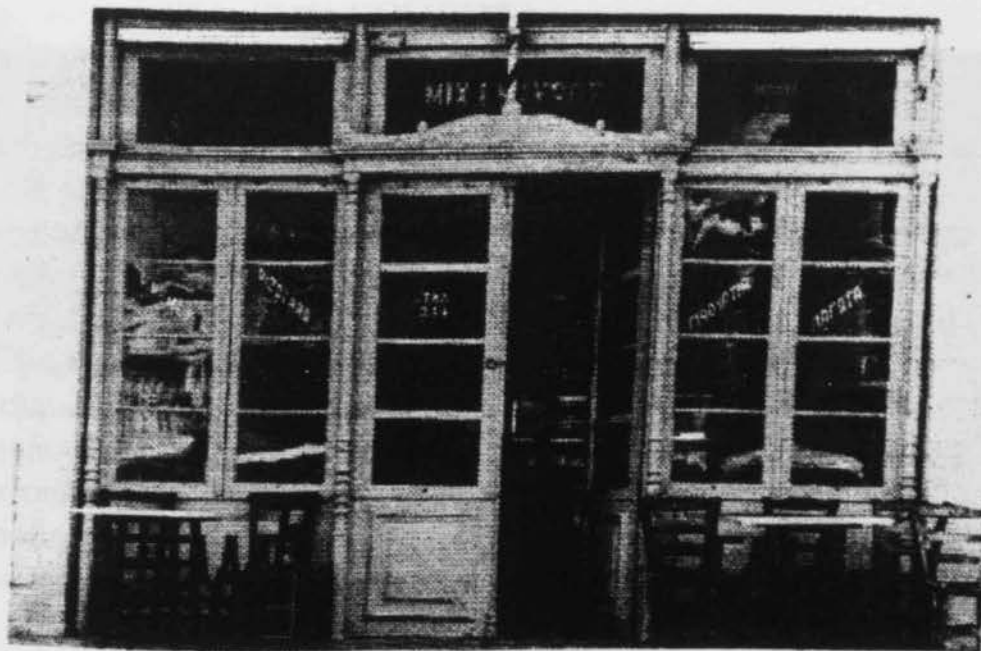
πλούσιο αρχιτεκτονικό διάκοσμο, οι υπόλοιπες αίθουσες είναι απλές και σοβατισμένες. Αρχικά όμως ο Τσίλλερ, όπως φαίνεται από τα σχέδια του και όπως, άλλωστε, το συνήθιζε, προέβλεπε πλούσια ζωγραφική διακόσμηση. Η έλλειψη της δίνει ψυχρότητα στο εσωτερικό, όπου επικρατούν μεγάλες λευκές επιφάνειες.

Αξιοπρόσεχτη είναι η συνέπεια της αρχιτεκτονικής διαμόρφωσης του κτιρίου. Εδράζεται πάνω σ' ένα ισχυρό βάθρο, που το πάχος των τοίχων του φτάνει σε ορισμένα σημεία το 1.50μ. Το ισόγειο είναι, όπως είπαμε ολομάρμαρο και διακρίνεται για τις καλοδουλεμένες, με κλασική διακόσμηση, ξύλινες πόρτες των καταστημάτων (εικ.12β). Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η αρχιτεκτονική διακόσμηση του προπύλου. Στο κεντρικό τμήμα, που επιστέφεται με μαρμάρινο αέτωμα, ανοίγονται από τρεις τοξωτές πόρτες στον πρώτο και το δεύτερο όροφο, που πλαισιώνονται αντίστοιχα με τοσκανικούς και ιωνικούς κίονες. Παράθυρα δεξιά και αριστερά από την κεντρική είσοδο και παραστάδες στα άκρα κλείνουν τη σύνθεση του προπύλου. Ολόκληρο το άλλο κτίριο είναι σοβατισμένο, εκτός από τις αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες. Τα πλαίσια των παραθύρων, τα γείσα, οι βάσεις και τα επίκρανα των παραστάδων είναι από μάρμαρο, ενώ τα ιωνικά κιονόκρανα των παραστάδων του δεύτερου ορόφου, τα φουρούσια και τα κολονάκια στο στηθαίο είναι από πηλό.

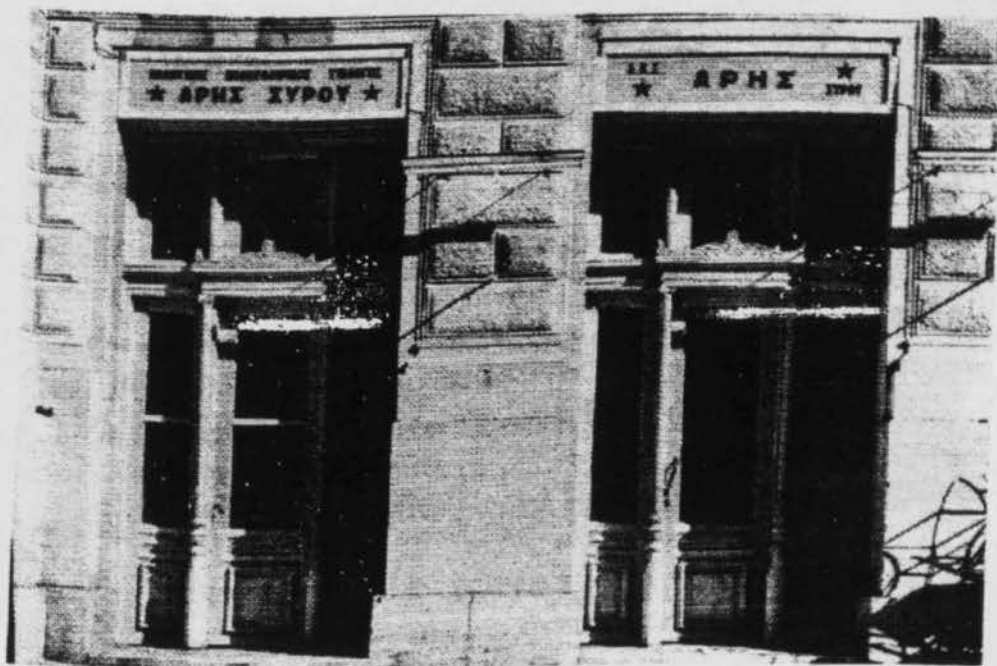
Ο συνδυασμός της πήλινης και μαρμάρινης διακόσμησης, τόσο αγαπητός στον Τσίλλερ, το ολομάρμαρο πρόπυλο στο κέντρο και οι πύργοι στις γωνίες, στοιχεία που χρησιμοποιεί ο αρχιτέκτονας και σε πολλά άλλα αθηναϊκά του κτίρια, καθώς και η συνεχής σειρά των παραθύρων στους ορόφους, ανάμεσα στις παραστάδες, αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής του Δημαρχείου, του δίνουν ευχάριστη και μνημειακή ταυτόχρονα μορφή.

Μία από τις δύο εσωτερικές αυλές του Δεσποτείου
ΕΙΚ. 11

α. Σίλινη τζαμιετή πόρτα και παράθυρα από καταστήματα στην κεντρική πλατεία.

β. Σιλιανές τζαμιετές πόρτες από καταστήματα στο ισόγειο του Δημοσυνεδρίου.

εικ. 12

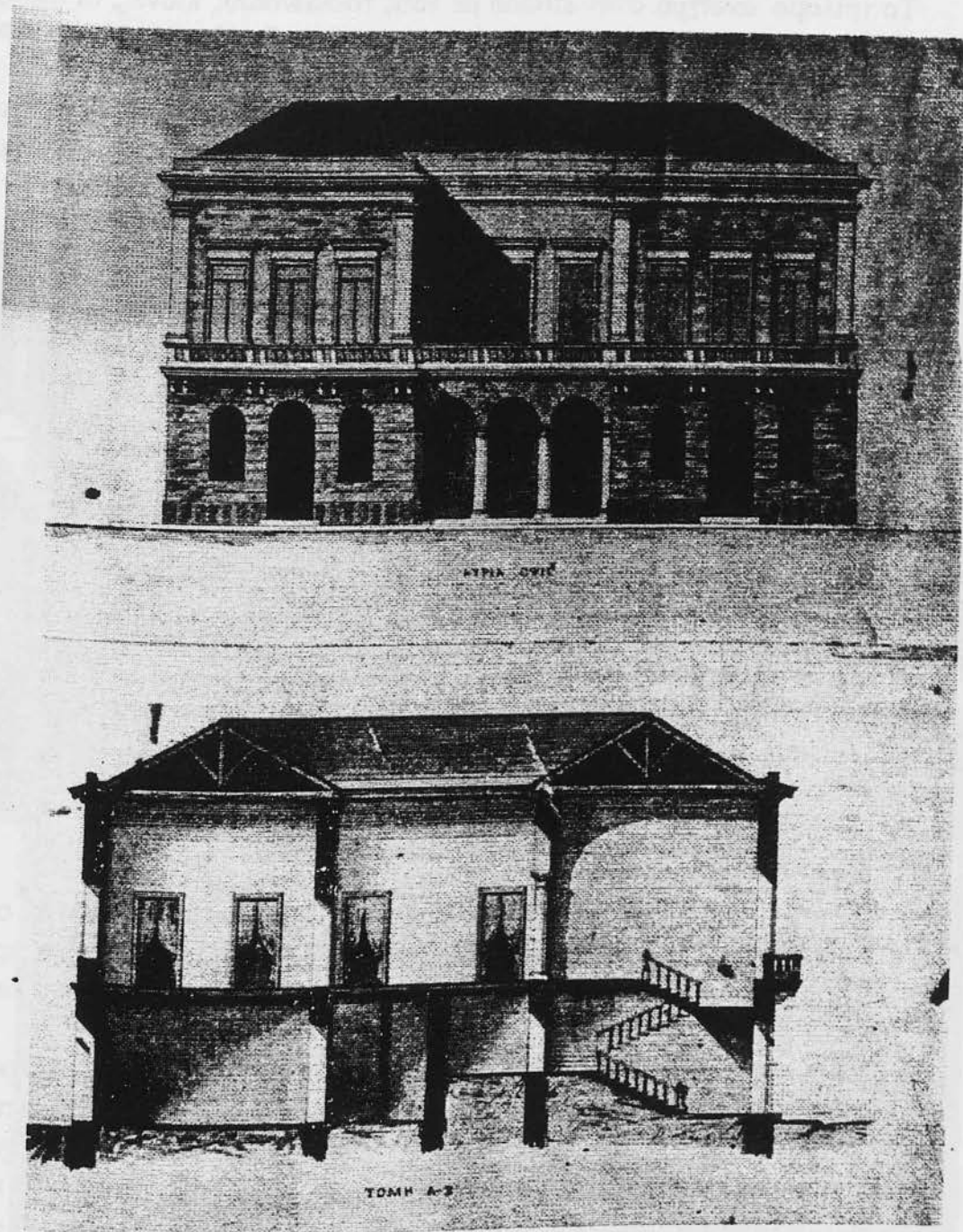
ΛΕΣΧΗ ΕΛΛΑΣ

Στις 30 Οκτωβρίου 1861 εγκρίθηκε από το Δημοτικό Συμβούλιο, μαζί με την ανέγερση θεάτρου, και η οικοδομή Δημοτικής Λέσχης για να στεγάσει τις δύο τότε λέσχες της Ερμούπολης, «Των Χίων» και των «μη Χίων». Ταυτόχρονα ο Δήμος δώρισε ένα μεγάλο οικοπέδο στη ΒΑ γωνιά της κεντρικής πλατείας και αποφάσισε «την ανέργειν οικοδομήματος, το οποίον να χρησιμεύση ως κοινή της πόλεως Λέσχη, επικληθησομένη Λέσχη Δημοτική και Χρηματιστήριον». Τα σχέδια, που σώζονται στο Αρχείο του Δήμου, έγιναν από τον αρχιτέκτονα Ρ. Σαμρο, στα 1861-1863 (σχεδ.3). Με την συμβολή των Ερμουπολιτών, «δια συνεταιρισμού», συγκεντρώθηκαν, όπως και για το θέατρο, τα αναγκαία χρήματα. Ο προϋπολογισμός της δαπάνης έφτασε τις 105.000δρχ. Αποφάσισαν μάλιστα τότε να στεγάσουν στο ισόγειο του κτιρίου τα γραφεία της Αστυνομίας, και να δημιουργήσουν αποθήκες και στρατώνες για τους πυροσβέστες και τους χωροφύλακες.

εικ.13

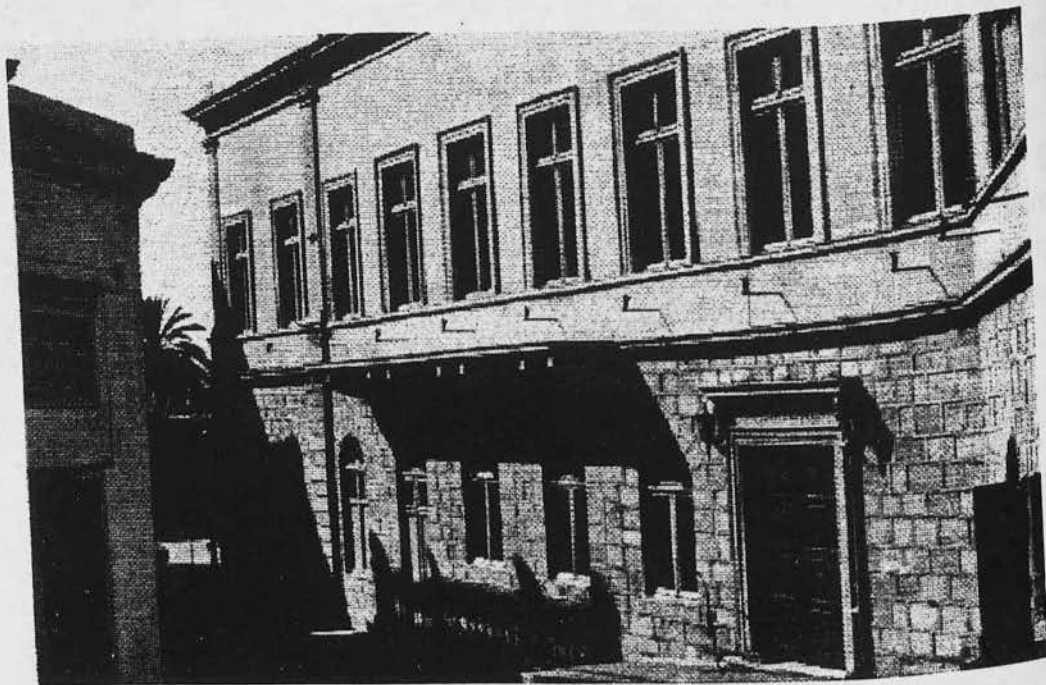
Μνημειακή είναι η εντύπωση που προξενεί το κτίριο της Λέσχης με την επιμελημένη από μάρμαρο τοιχοδομία. Ιδιαίτερα τονισμένη στο ισόγειο με τους βαθύς, οριζόντιους, λοξότμητους αρμούς, γίνεται απλή

σχεδ.3

στον πρώτο όροφο που επιστέφεται με μαρμάρινο γείσο, μαρμάρινες παραστάδες στις γωνίες του πρώτου ορόφου κρατούν επιστύλιο και γείσο.

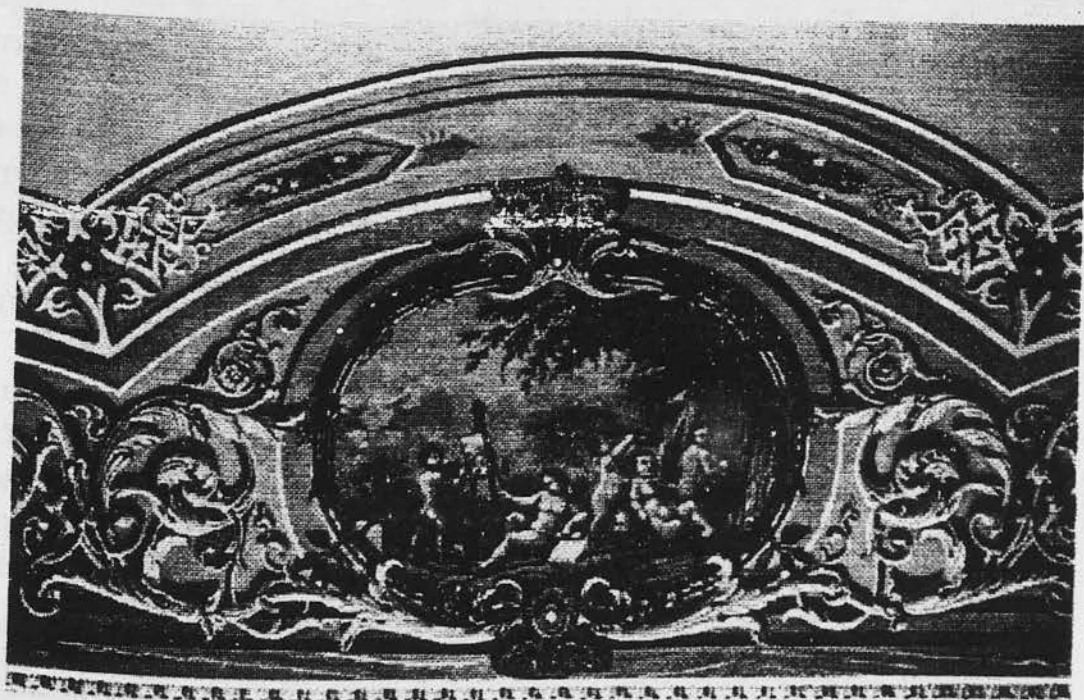
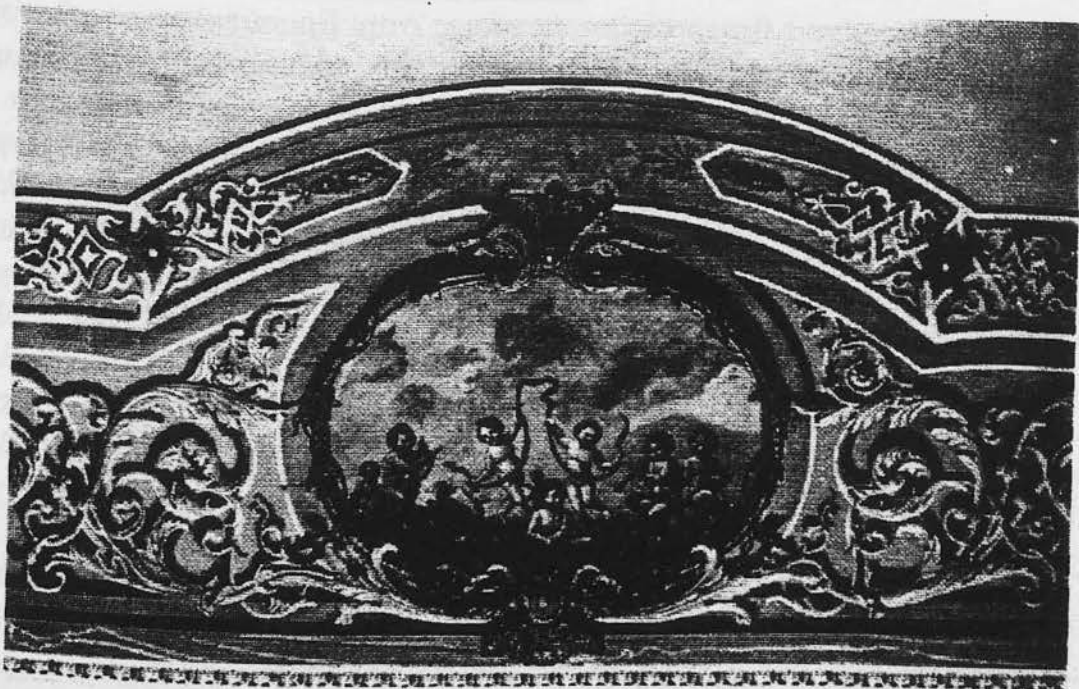
Το τρίλοβο άνοιγμα στην είσοδο με τους τοσκανικούς κίονες, οι συνεχείς εξώστες στον πρώτο όροφο και τα ανοίγματα, τοξωτά στο ισόγειο και με ορθογωνικά πλαίσια στον πρώτο όροφο, χαρακτηρίζουν την αρχιτεκτονική του (εικ.13). Ύστερα από τις επισκευές που έγιναν μετά το 1970, το κτίριο της Λέσχης έχει υποστεί αρκετές αλλαγές, στο εσωτερικό κυρίως, αλλά και στην ανατολική εξωτερική όψη (εικ.14).

εικ.14 (Ανατολική όψη Λέσχης Ελλάς)

Οι αρχικές κατόψεις των ορόφων μα είναι γνωστές από τα σχέδια του P. Sampo. Οι τοιχογραφίες με τους ερωτιδείς και τις μάσκες, που διατηρούνται στην αίθουσα του χορού στον πρώτο όροφο, δίνουν μια ιδέα της πλούσιας εσωτερικής διακόσμησης (εικ.15).

Στο ισόγειο του κτιρίου στεγάζεται σήμερα η δημοτική Βιβλιοθήκη και υπάρχουν αίθουσες εκθέσεων, ενώ ο πρώτος όροφος εξυπηρετεί τις ανάγκες της Λέσχης και προσφέρει άνετους χώρους για διαλέξεις, χώρους και άλλες εκδηλώσεις. Στο κηπάριο μπροστά από το κτίριο έχουν στηθεί τα τελευταία χρόνια τέσσερις προτομές λογίων του περασμένου αιώνα, που έζησαν για μεγάλο διάστημα στο νησί: των Εμμ. Βικέλα, Εμμ. Δ. Ροΐδη, Γ. Χρ. Σουρή και Τ.Δ. Αμπελά. Οι τρεις πρώτες προτομές είναι έργα της γλύπτριας Δ. Τσερκέδου.

εικ.15 (εσωτερική διακόσμηση Λέσχης Ελλάς)

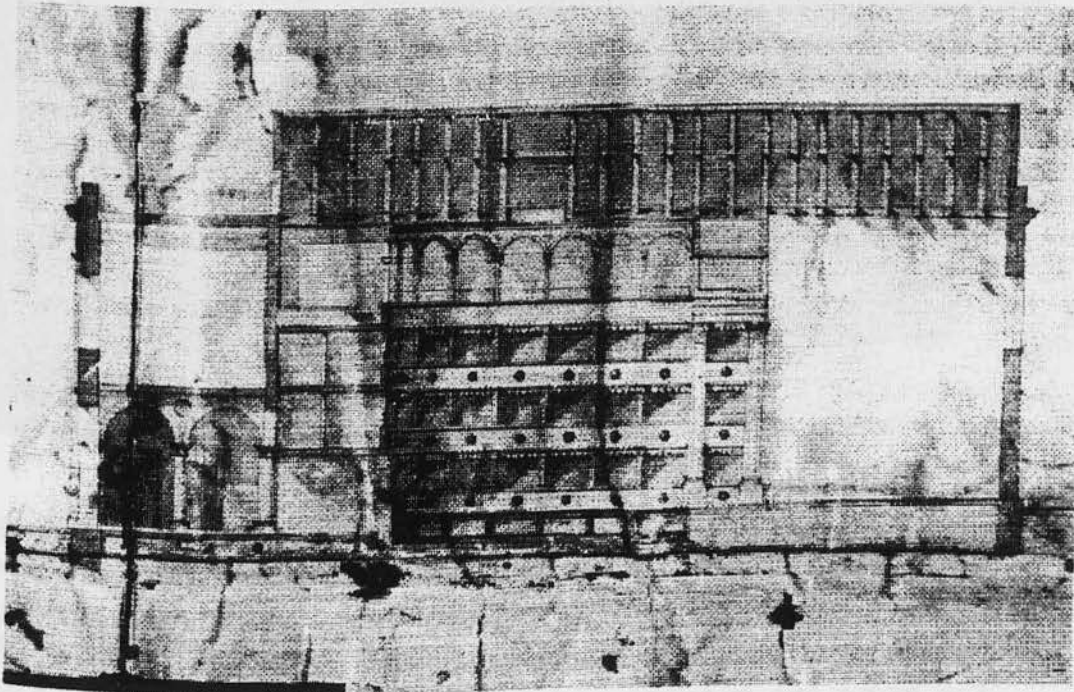
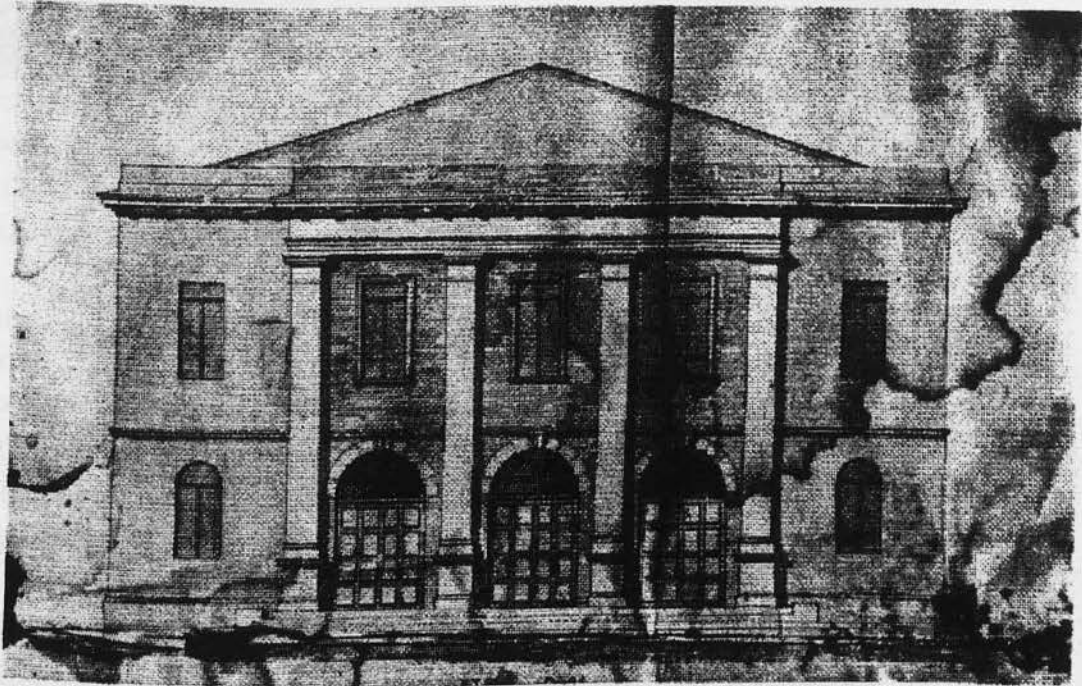
ΘΕΑΤΡΟ ΑΠΟΛΛΩΝ

Οι πρώτες θεατρικές παραστάσεις στην Ερμούπολη χρονολογούνται, όπως είδαμε, από το 1826. Στα πρώτα χρόνια μια ξύλινη παράγκα εξυπηρετούσε τους διάφορους θιάσους που επισκέπτονταν το νησί. Μόνιμο και λιθόχτιστο κτίριο θα αποκτήσει η Ερμούπολη πολύ αργότερα. Το χρωστάει στο ενδιαφέρον των κατοίκων της, στην πρωτοβουλία του Μ. Σαλβάγου και μερικών άλλων Ερμουπολιτών. Στις 21 Οκτωβρίου 1861 το Δημοτικό Συμβούλιο δέχτηκε τις προτάσεις τους για τη συμμετοχή και την υποστήριξη του Δήμου, υπολόγισαν τα έξοδα της κατασκευής σε 60.000δρχ. Η θεμελίωση στο οικόπεδο της «πλατείας θεάτρου» (σήμερα πλατεία Ιω. Βαρδάκα), πολύ κοντά στην κεντρική πλατεία Μιαούλη, έγινε στα τέλη του 1862 ή τις αρχές του 1863 και η οικοδομή ολοκληρώθηκε στα 1864. Τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου άρχισαν και οι πρώτες παραστάσεις με ιταλικό μελόδραμα.

Το κτίριο του θεάτρου «Απόλλων» στην κατάσταση που σώζονταν μόνο θλίψη μπορούσε να προξενήσει. Η μορφή του είχε αλλοιωθεί από τις επισκευές, που άρχισαν στα 1970 και τελείωσαν τα τελευταία χρόνια (περίπου 2000). Ήταν μισογκρεμισμένο, με ενίσχυση μπετόν-αρμέ στο εσωτερικό και στη στέγη, με ορθομαρμάρωση στα μέρη που καλύπτονταν άλλοτε με σοβά. Πολύ λίγο θυμίζει την αρχιτεκτονική του. Ένα σχέδιο που σώζεται στο αρχείο του Δήμου (κύρια όψη και τομή) δίνει μια ιδέα του αρχικού κτιρίου. (σχεδ.4) Δυστυχώς η κάτοψη, που υπήρχε στο σχέδιο, έχει κοπεί, άγνωστο πότε και γιατί. Στα σχέδια αυτά δεν υπάρχει ημερομηνία ούτε υπογραφή του αρχιτέκτονα. Είναι όμως γνωστό ότι το θέατρο σχεδιάστηκε από τον Ιταλό P. Sampo, που δούλευε τότε ως δημοτικός αρχιτέκτονας στην Ερμούπολη.

Εξωτερικά το θέατρο δεν έχει πλούσιο αρχιτεκτονικό διάκοσμο. Είναι απλό διάφορο κτίριο, χτισμένο με μικρές πέτρες και καλυμμένο με σοβά. Πώρινη ταινία τονίζει τους δυο ορόφους και βαρύ, πώρινο, ολόσωμο γείσο, που στηρίζεται σε γεισίποδες, επιστέφει ολόκληρο το κτίριο. Μόνο στην πρόσοψη, στο κεντρικό τμήμα, η κατασκευή γίνεται ολομάρμαρη και παίρνει μνημειακό χαρακτήρα. Πλατιά μαρμάρινη σκάλα, που την επιβάλλει η υψομετρική διαφορά σ' αυτό το σημείο, οδηγεί στην είσοδο.

Τέσσερις μαρμάρινες παραστάδες στο κέντρο της πρόσοψης, που καλύπτουν το ύψος και των δυο ορόφων, εξέχουν λίγο από το κτίριο,

σχεδ. 4 (Σχέδια του P. Sapro για την οικοδομή του θεάτρου «Απόλλων»)

εικ.16 (Πρόσοψη Θεάτρου «Απόλλων» - πριν την επισκευή)

για να τονίσουν τη θέση της εισόδου: έχουν ψηλά μαρμάρινα βάρθρα και στηρίζουν μαρμάρινο επιστύλιο και γείσο. Ανάμεσά τους, στο ύψος του ισογείου, δημιουργούνται τοξωτά ανοίγματα για τις τρεις εισόδους του θεάτρου, ενώ στον πρώτο όροφο υπάρχουν αντίστοιχα μεγάλα παράθυρα. Και στους δυο ορόφους ανοίγονται επίσης μεγάλα παράθυρα δεξιά και

αριστερά από την είσοδο, καθώς και στις άλλες πλευρές του κτιρίου (εικ.16).

Το θέατρο παρουσιάζει ορθογώνια κάτοψη, διαστ. 23.10x34.60μ. στο εσωτερικό ήταν, όπως αναφέρεται, μικρογραφία της σκάλας του Μιλάνου. Αμέσως μετά την είσοδο υπήρχε προθάλαμος με τρίλοβο άνοιγμα από τοσκανικούς κίονες, που οδηγούσε στην πλατεία. Δίλοβο άνοιγμα με τοσκανικό κίονα υπάρχει και στην αριστερή πλευρά του προθάλαμου. Ανάλογο άνοιγμα θα πρέπει να υπάρχει επίσης στη δεξιά πλευρά, γιατί από τα σημεία ακριβώς αυτά ξεκινούσαν οι σκάλες για τα θεωρεία.

Τοιχογραφίες με μορφές αρχαίων ποιητών και νεώτερων μουσουργών, έργα Ιταλού ζωγράφου, διακοσμούσαν την οροφή του θεάτρου. Έγραφε με πίκρα για την καταστροφή τους ο φιλόλογος Ευ. Ρούσσος στα 1959: «Οι τοιχογραφίες της οροφής με τις μορφές του Μότσαρτ, του Ντάντε, Του Αισχύλου, είχαν κομματιαστεί σε ξασπρισμένους σουβάδες κι έπεφταν από τους καπλαμάδες και θρυμματίζονταν στα σανίδια της σάλας. Ένας άλλος μεγάλος σουβάς πιο πέρα είχε φουσκώσει από τον ώμο του Βέρντι παίρνοντας κατήφορο όλο του το χέρι. Ήταν σαν να κρέμονταν ένα κομμάτι σάρκα. Σου 'σκιζε την ψυχή αυτός ο οικτρός θάνατος...».

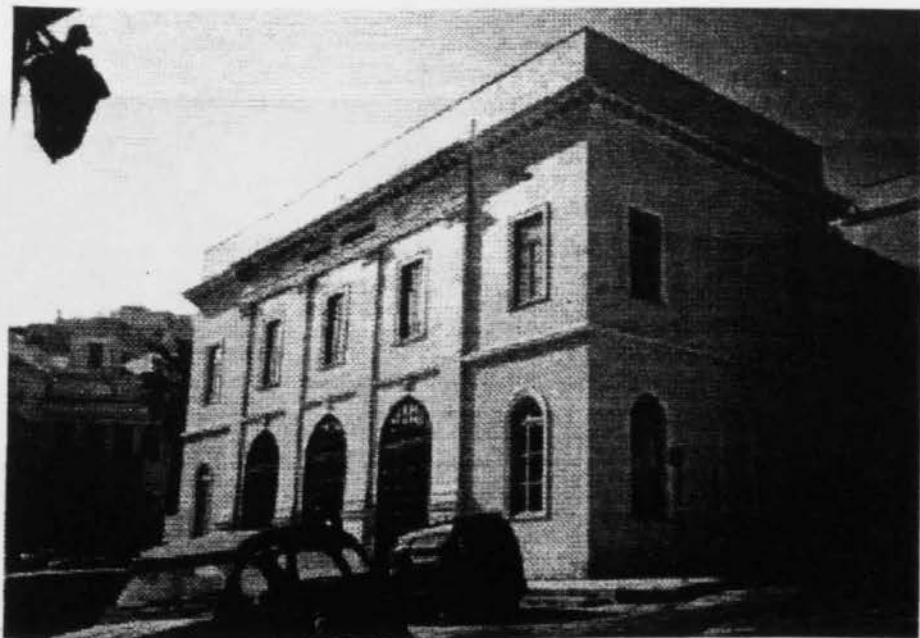
Η τελευταία παράσταση στο θέατρο «Απόλλων» δόθηκε τον Απρίλιο του 1953. Ήταν με τη Μαρίκα Κοτοπούλη στη «Σκιά» του Νικοντέμι. Από τότε το θέατρο μένει κλειστό και επισκευάζεται. Στις εικόνες που ακολουθούν φαίνεται το εσωτερικό και το εξωτερικό μετά την επισκευή (εικ.17-19). Όπως φαίνεται το θέατρο ξανά ζωντάνεψε χάρις την αγάπη των Συριανών.

εικ.17 (εσωτερικό Θεάτρου Απόλλων)

εικ.17 (Πρόσοψη Θεάτρου Απόλλων)

εικ.18 (πλάγια όψη Θεάτρου Απόλλων)

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εκκλησίες της Ερμούπολης για τη νεώτερη εκκλησιαστική αρχιτεκτονική. Οι σπουδαιότερες χρονολογούνται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και διακρίνονται για το σχέδιο και την προσεγμένη κατασκευή. Οι περισσότερες είναι βασιλικές με ημικυκλική αψίδα, μεγάλα παράθυρα και τοξοστοιχίες στην πρόσοψη ή και στις τρεις πλευρές. Ανάλογα παραδείγματα αυτού του τύπου, που χρονολογούνται από τις αρχές του 18^{ου} και σ' ολόκληρο το 19^ο αιώνα, είναι γνωστά απ' ολόκληρη την Ελλάδα, χαρακτηριστικά δείγματα έχουμε από τα νησιά του αιγαίου και κυρίως από τη Μυτιλήνη, καθώς και από τα παράλια της Μ. Ασίας. Εκείνο που θα πρέπει να σημειώσουμε, είναι ότι οι εκκλησίες αυτές είναι περισσότερο επηρεασμένες από τις παλαιοχριστιανικές βασιλικές παρά από τη βυζαντινή αρχιτεκτονική, όπως θα περίμενε κανείς.

Αξιοπρόσεχτος είναι και ο πλούσιος διάκοσμος στο εσωτερικό. Τέμπλα και επισκοπικοί θρόνοι, δουλεμένοι στο ξύλο ή το μάρμαρο, εικόνες με περίτεχνα μαρμάρινα ή ξύλινα συνήθως πλαίσια, έργα οι περισσότερες λαϊκών ζωγράφων, πολυέλαιοι, κανδήλια, μανουάλια και προσκυνητάρια, δίνουν μοναδική μεγαλοπρέπεια στους ναούς της Ερμούπολης. Ο καθένας απ' αυτούς θα μπορούσε να αποτελέσει θέμα ειδικής μελέτης, τόσο μεγάλη είναι η αρχιτεκτονική και καλλιτεχνική σημασία τους.

Πολλές είναι επίσης οι εκκλησίες που χτίστηκαν στις αρχές του αιώνα μας, καθώς και οι ιδιωτικοί ναοί και τα παρεκκλήσια ιδρυμάτων. Ορθόδοξες εκκλησίες, χτισμένες στον περασμένο αιώνα, υπάρχουν ακόμη στις εξοχές και τα χωριά. Αν και μικρές, ξεχωρίζουν με την επιμελημένη κατασκευή και το διακριτικό διάκοσμο στο εσωτερικό.

ΣΧΟΛΕΙΑ

Στους πολυάριθμους πρόσφυγες, όπως γράφει ο Λ. Ράλλης, όπου με τη δική τους πρωτοβουλία και στην χρηματική τους βοήθεια χρωστάει η Ερμούπολη την άνθηση που γνώρισαν τα σχολεία της σ' ολόκληρο το 19^ο αιώνα. Από το 1827 καθιερώθηκε μάλιστα μικρός φόρος στα εμπορεύματα, που εισάγονταν και εξάγονταν από το τελωνείο της σύρου, για θρησκευτικά, εκπαιδευτικά και φιλανθρωπικά καταστήματα.

Σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση, στα πρώτα χρόνια, θα παίξουν οι ιεραπόστολοι της αγγλικανικής εκκλησίας και άλλων αποστολικών εταιρειών της Αμερικής. Ο Κόρκ, ήταν διευθυντής του σχολείου της Φιλελληνικής αγγλικής Εταιρείας, αργότερα, όταν, με συνεισφορές των Ερμουπολιτών, χτίστηκε το πρώτο αλληλοδιδασκτικό σχολείο για αγόρια στα 1828 και για κορίτσια 1829, ο Κόρκ ανέλαβε τη διεύθυνση τους.

Στα 1829 θα ιδρυθεί στην Ερμούπολη και δημόσιο «Ελληνικό σχολείο», με πρώτο δάσκαλο το Θεσσαλό Δημήτρη Φιλάρετο. Την ίδια χρονιά λειτούργησε και το «Φιλελληνικό Παιδαγωγείο» του Φρ. Χίλνερ, γνωστό αργότερα ως «Αμερικάνικο Παιδαγωγείο». Περιλάμβανε τέσσερα τμήματα: το «Ανώτερο Σχολείο των κορασίδων», δυο αλληλοδιδασκτικά, ένα για αγόρια και ένα για κορίτσια, και ένα νηπιακό για παιδιά από τριών ως έξι χρόνων.

Σταθμό για την εκπαιδευτική ιστορία της Ερμούπολης αποτελεί η ίδρυση του γυμνασίου, που υπήρξε δημιούργημα των Ερμουπολιτών. Στις 8 Οκτωβρίου 1833 γιορτάστηκε η έναρξη του πρώτου σχολικού έτους στο γυμνάσιο, που στεγάστηκε προσωρινά στο δημοτικό σχολείο για τα κορίτσια.

Στην Ερμούπολη υπήρχαν στο 19^ο αιώνα πολλά καλά οργανωμένα σχολεία, δημόσια και ιδιωτικά, από νηπιαγωγεία ως ανώτερα εκπαιδευτήρια. Σε καμία άλλη ελληνική πόλη δεν υπήρχαν τόσο πολλοί δάσκαλοι για ιδιαίτερα μαθήματα, πολλοί απ' αυτούς ξένοι, Ιταλοί, Γάλλοι και Ελβετοί κυρίως. Δίδασκαν ελληνικά, ξένες γλώσσες, πιάνο, κιθάρα, βιολί, φωνητική μουσική, χορό και ζωγραφική. Οι συριανές εφημερίδες του περασμένου αιώνα δημοσιεύουν λεπτομερείς ειδήσεις για την πρόοδο των σχολείων, για τις εξετάσεις, τους μαθητές και τους καθηγητές, καθώς και αγγελίες για τους ιδιωτικούς δασκάλους.

Ως τις αρχές του αιώνα μας λειτουργούσε επίσης στη Σύρο Το ανώτερο «Δημοτικό Παρθεναγωγείο», που πολλές από τις απόφοιτες του, ύστερα από εξετάσεις σε ειδική επιτροπή, είχαν δικαίωμα να διδάσκουν στα δημοτικά σχολεία.

Στην Ερμούπολη, κέντρο της ναυπηγικής και της ναυτιλίας, φυσικό ήταν να αναπτυχθούν σχολές ναυτικές, όπου φοιτούσαν Συριανοί, αλλά και πολλοί άλλοι Έλληνες και ξένοι ναυτικοί. Πρώτος ο Νικόλαος Βρυώνης, Κεφαλλονίτης, ίδρυσε στα 1828 ναυτική σχολή στη Σύρο, τρία χρόνια αργότερα, στα 1831, τύπωσε εκεί το πρώτο του βιβλίο.

Από το 1857 η Ερμούπολη ορίζεται επίσης έδρα της Ιερατικής Σχολής Κυκλάδων. Τα εγκαίνια έγινα πολύ αργότερα, στις 9 Απριλίου 1862, πρώτος διευθυντής ανέλαβε ο αρχιμανδρίτης Λεόντιος Καμπάνης. Αρχικά η σχολή στεγάστηκε σ' ένα κτίριο μέσα στο νεκροταφείο, πολύ σύντομα όμως η θέση της κρίθηκε ανθυγιεινή και μετά το 1873 αποφασίστηκε η μεταφορά της. Έπαψε να λειτουργεί στα 1893.

Οι Ερμουπολίτες φρόντισαν επίσης και για την εκπαίδευση των άπορων παιδιών. Οι μαθητές της, ηλικίας από 5 ως 15 χρόνων - πολλές φορές και μεγαλύτεροι- δεν ήταν μόνο Συριανοί ή Κυκλαδίτες, αλλά προέρχονταν και από άλλα μέρη, όπου δεν υπήρχαν ανάλογα ιδρύματα.

ΣΠΙΤΙΑ

Αν τα δημόσια κτήρια μαρτυρούν την άρτια διοικητική οργάνωση, τα εργοστάσια και οι αποθήκες την εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξη, τα σπίτια είναι οπωσδήποτε οι καλύτεροι μάρτυρες της ευημερίας και της προοδευμένης κοινωνίας της Ερμούπολης στο 19^ο αιώνα. Η σημασία τους είναι ταυτόχρονα μοναδική για την αστική αρχιτεκτονική στον Ελληνικό χώρο: διακρίνονται για το σχέδιο και την επιμελημένη κατασκευή. Θα μπορούσαμε να επαναλάβουμε για τους Ερμούπολίτες τα όσα έγραφε ο Διογένης ο Κυνικός για τους αρχαίους Μεγαρείς, ότι δηλαδή έχτιζαν τα σπίτια τους τόσο καλά και τόσο στέρεα σαν να ήταν να ζήσουν αιώνια. Πρόκειται για αρχιτεκτονική μνημειακή και, το κυριότερο, τα περισσότερα σπίτια διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση, χωρίς πολλές αλλαγές και προσθήκες. Χάρη σ' αυτά κυρίως διατηρεί η πόλη τον αρχικό χαρακτήρα της. Είναι ο μοναδικός τόπος που μας δίνει τόσο ολοκληρωμένη εικόνα μιας ελληνικής πόλης στο 19^ο αιώνα.

Τα πρώτα σπίτια, όσα χτίστηκαν στην Ερμούπολη λίγο μετά την επανάσταση του 1821, ήταν απλά κτίσματα. Το σημειώνει ο πρεσβευτής της Αυστρίας A. Prokesch von Osten στα 1824 και οBory de Saint-Vincent, μέλος της Γαλλικής Αποστολής του Μοριά, που επισκέφτηκε τη Σύρο στα 1829. Ο τελευταίος γράφει στο βιβλίο του ότι όλα σχεδόν ήταν ξύλινα και έμοιαζαν προσωρινά και ότι τότε είχαν αρχίσει να χτίζονται και μερικά πέτρινα σπίτια. Σ' έγγραφο επίσης της Δημογεροντίας, πιθανόν του 1833, προς τη Νομαρχία Κυκλάδων, βρίσκουμε μερικά ακόμη στοιχεία για τα πρώτα σπίτια: «Τα οικήματα και η διάταξις αυτών, έργα προσωρινά της εσχάτης ανάγκης και οικονομίας ως ουδεμιάς φροντίδος των προλαβουσών διοικήσεων δι' αιτίαν της προσωρινότητος της δεινότητος των περιστάσεων και της αδηλότητος του μέλλοντος, και σήμερον ακόμη είναι τοιαύτα, ώστε δεν παρέχουσιν εχέγγυα καλής υγείας και ευζωίας εις τους κατοίκους. Μόλις μετά την παύσιν του πολέμου, οικοδομήθησαν τα σήμερον διακρινόμενα σποράδην ολίγα τινά οικήματα, ανώγεια. Τα άλλα όλα, ήτοι το μέγα μέρος, είναι κατώγεια, χαμηλά χωματοσκέπαστα...». Ωστόσο, ο αριθμός τους ήταν πολύ σημαντικός. Σύμφωνα με την απογραφή του 1828, η Ερμούπολη είχε 13.805 κατοίκους και 4.167 οικοδομές.

Για τα πρώτα σπίτια, για τη θέση και τα ονόματα των κατόχων τους, μας έχει διασώσει ορισμένα στοιχεία ο Συριανός ιστοριοδίφης και δημοσιογράφος Ανδρέας Χούμης, σε μια σειρά άρθρα που δημοσιεύτηκαν

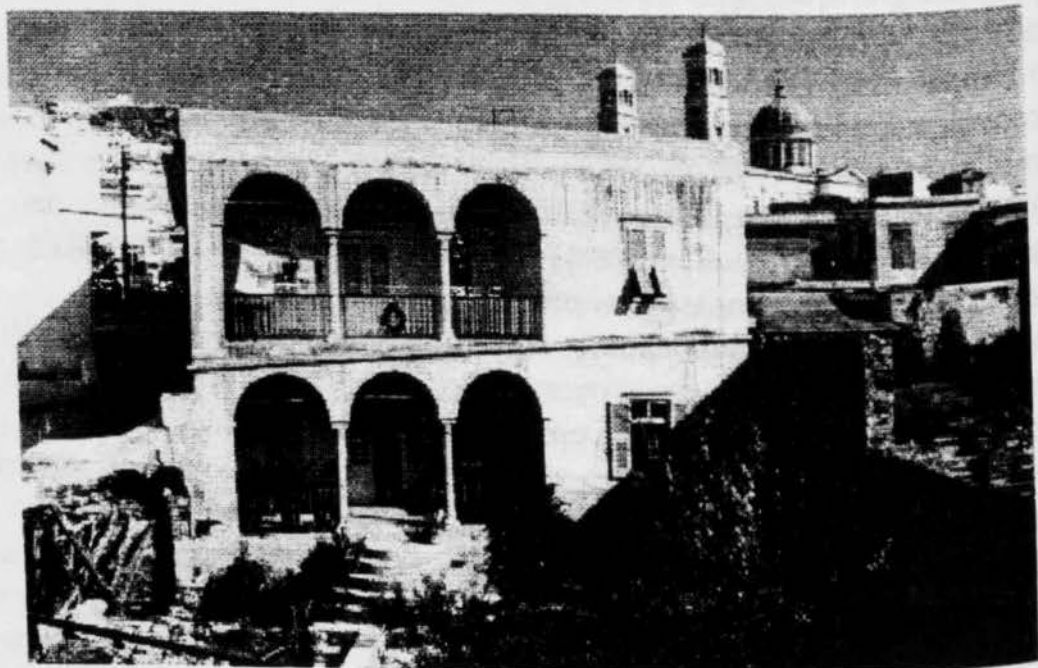
στην εφημερίδα Ήλιος. Η διάρκεια αυτών των σπιτιών ήταν πολύ σύντομη. Μετά την εφαρμογή κυρίως του πολεοδομικού σχεδίου, στη θέση τους υψώθηκαν μεγάλες λιθόχτιστες οικοδομές. Ελάχιστα από τα πρώτα αυτά κτίσματα διατηρούνται ως σήμερα, τα περισσότερα αλλοιωμένα από νεώτερες επισκευές και προσθήκες. Ωστόσο, αν και λίγα, μας δίνουν την αρχή της αστικής αρχιτεκτονικής στην Ερμούπολη στο 19^ο αιώνα.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πρώτες οικοδομικές δραστηριότητες και οι κανονισμοί που θεσπίστηκαν με την εφαρμογή του πολεοδομικού σχεδίου. Ο Γερμανός αρχιτέκτονας J. Eglacher, που εργάστηκε για πολλά χρόνια στη Σύρο, ανέλαβε πρώτος να εκπαιδεύσει τους ντόπιους σε άξιους Τεχνίτες. Έγραφε στα 1836 ο πρίγκιπας Puckler-Muskau ότι ο Eglacher θα μπορούσε να χρησιμοποιεί μελλοντικά Συριανούς και μόνο εργάτες στα δημόσια έργα. Στο Αρχείο των σχεδίων του Δήμου της Ερμούπολης σωζόταν ως το 1973 ένα πολύ ενδιαφέρον σχέδιο του Eglacher, που μαρτυρούσε τις εκπαιδευτικές του δραστηριότητες: ήταν υπόδειγμα οικοδομικού σχεδίου για την κατασκευή στέγης και ξυλοδεσιάς, για πόρτες και παράθυρα, για δέσιμο θόλων, κτλ. Πόση μεγάλη σημασία είχαν οι εκπαιδευτικές αυτές δραστηριότητες του Eglacher, μπορούμε να το αντιληφθούμε καλύτερα, αν σκεφτούμε ότι το «Σχολείο των Τεχνών» για την εκπαίδευση Τεχνικών λειτούργησε στην Αθήνα μόλις στα 1837. Ο Eglacher χρησιμοποίησε επίσης από τους πρώτους -αν όχι ο πρώτος- στις οικοδομές του τη θηραϊκή γη ή πορσελάνη, όπως αλλιώς ονομάζεται.

Οι πρώτοι οικοδομικοί κανονισμοί ίσχυσαν από το 1839 και ακολουθούν προγενέστερα σχετικά διατάγματα για την Αθήνα. Εκτός από τις διατάξεις για το μέγεθος των οικοδομήσεων οικοπέδων στους κύριους και δευτερεύοντες δρόμους και για την αποζημιώσεις σε περίπτωση απαλλοτριώσεων, θεσπίστηκαν ειδικά μέτρα για την ασφάλεια των κτιρίων, κυρίως από τον κίνδυνο της πυρκαγιάς. Τα καπνοδοχεία και οι «εστίες» ήταν υποχρεωτικό να κατασκευάζονται με πλίνθους και να στηρίζονται σε δοκούς ή ξύλα. Κάθε οικοδομή, «εις εμπησμόν υποκειμένη», θα έπρεπε να είναι λιθόχτιστη, χωρίς ξυλοδέσματα. Τα σπίτια, αλλά και όλα τα άλλα κτίσματα, καθορίστηκε να στεγάζονται με κεραμίδια ή δώματα μόνο μια βαθμίδα ήταν επιτρεπτό να υπάρχει μπροστά από τις εισόδους. Οι ιδιοκτήτες ήταν υποχρεωμένοι επίσης να φροντίζουν να μη χύνονται τα νερά της βροχής στο δρόμο ή στο γειτονικό

οικόπεδο. Οι «φούρνοι, χοιρώνες, λάκκοι αποπάτων και κόπρου, κτλ.» Έπρεπε να είναι λιθόχτιστοι και μακριά από τους μεσότοιχους. Μακριά από ξύλινες κατασκευές όφειλαν να κατασκευάζουν επίσης τα λιθόχτιστα καμίνια και τις καπνοδόχους. Τέλος, απαγορεύτηκε να χτίζονται «τα μεσότοιχα δια ξυλίνου διαφράγματος ή με ωμάς πλίνθους· αυτά συγχωρούνται μόνον δια τα έσω χωρίσματα και το πρόσωπον».

Σε τρεις γενικές κατηγορίες, ως προς την αρχιτεκτονική, μπορούμε να διακρίνουμε τα σπίτια της Ερμούπολης. Στην πρώτη ανήκουν όσα ακολουθούν το λαϊκό ή νησιώτικο τύπο, όπως τον ξέρουμε από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Τα περισσότερα απ' αυτά χρονολογούνται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, από το 1821 και ύστερα. Η ανάμνηση όμως της λαϊκής αρχιτεκτονικής είναι φανερή πολλές φορές και στα νεοκλασικά σπίτια, όπου συνυπάρχουν παλιότερα, παραδοσιακά στοιχεία. Στη δεύτερη κατηγορία, που είναι η πιο μεγάλη, περιλαμβάνονται όσα σπίτια χτίστηκαν σε νεοκλασικό ρυθμό, όπως διαμορφώθηκε στην Ερμούπολη στο 19^ο αιώνα, με στοιχεία από ελληνικά και αναγεννησιακά κυρίως

εικ. 19 (Παλιό Αρχοντικό του Ν. Πρασσακάκη)

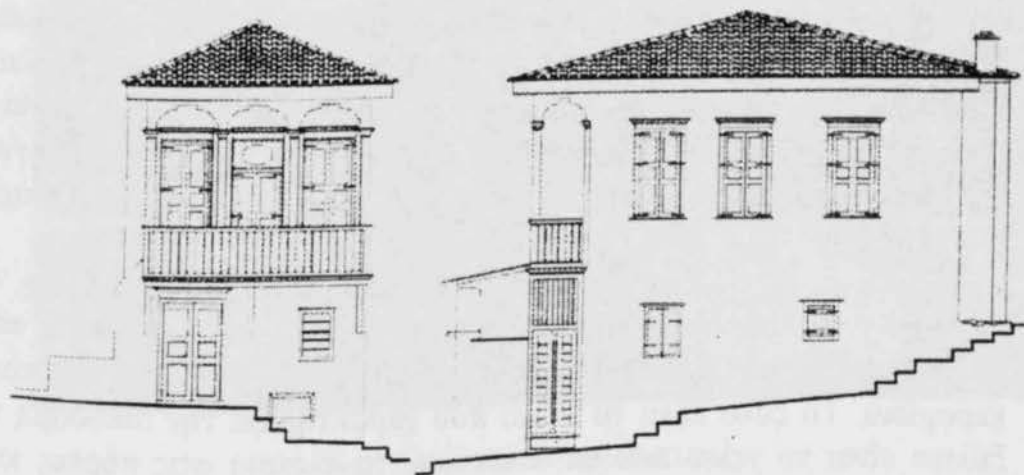
πρότυπα. Στην Τρίτη, τέλος, κατηγορία ανήκουν νεοκλασικά και πάλι κτίρια, αλλά επηρεασμένα περισσότερο από την αθηναϊκή αρχιτεκτονική.

Από τα παλιά γνωστά ιστορικά σπίτια, σώζονται ακόμη το σπίτι του Συριανού προύχοντα Σαλάχα, στην πλατεία Μιαούλη, το αρχοντικό του G. Stefano (1822), σήμερα κλινική «Ευαγγελισμός», στην οδό Κλ. Και

Κυπ Στεφάνου , το παλιό αρχοντικό του Ν. Πρασσακάκη στις οδούς Χαρίτων και Δ. Βαφιαδάκη (εικ.19) και μερικά άλλα ακόμη. Εκτός από το σπίτι του Σαλάχα, που είναι απλό κτίσμα, χωρίς ιδιαίτερη αρχιτεκτονική, τα δυο άλλα, αν και αλλοιωμένα από νεώτερες επισκευές και προσθήκες, μαρτυρούν πολύ πιο επιμελημένα αρχιτεκτονική και θυμίζουν τα νησιώτικα αρχοντικά. Είναι μεγάλα διώροφα κτίρια , με πολλά δωμάτια και στους δυο ορόφους. Στην πρόσοψη έχουν σκεπαστές βεράντες, που στηρίζονται σε λεπτούς μαρμαρίνους κίονες με απλά κιονόκρανα και βάσεις, που ακολουθούν την Τεχνοτροπία των χρόνων της Τουρκοκρατίας.

ΛΑΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΣΠΙΤΙΑ

Πολύ αξιόλογα είναι και του λαϊκού τύπου σπίτια. Αξίζει να αναφέρουμε τρία απ' αυτά που διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση. Το ένα χτισμένο σε μια στενή πάροδο, λίγο πιο μέσα από τον αριθ. 50 της κεντρικής οδού Στ. Πρωίου, θυμίζει τη μακεδονίτικη αρχιτεκτονική (σχεδ.5 και εικ.20). Οι ξύλινες κατασκευές είναι εντυπωσιακές. Σημειώνουμε ιδιαίτερα τη σκεπαστή βεράντα : τέσσερις ξύλινοι πεσσοί δημιουργούν τρία τοξωτά ανοίγματα στην πρόσοψη, με το χαρακτηριστικό κόψιμο στα κλειδιά των τόξων. Ξύλινο είναι και το μπαλκόνι που στηρίζεται σε τρεις ξύλινους δοκούς. Απλά και καλοδουλεμένα είναι επίσης τα ξύλινα πλαίσια των ανοιγμάτων, αλλά και οι πόρτες και τα παράθυρα. Το γείσο, ξύλινο, προεξέχει πολύ, η στέγη είναι με κεραμίδια.

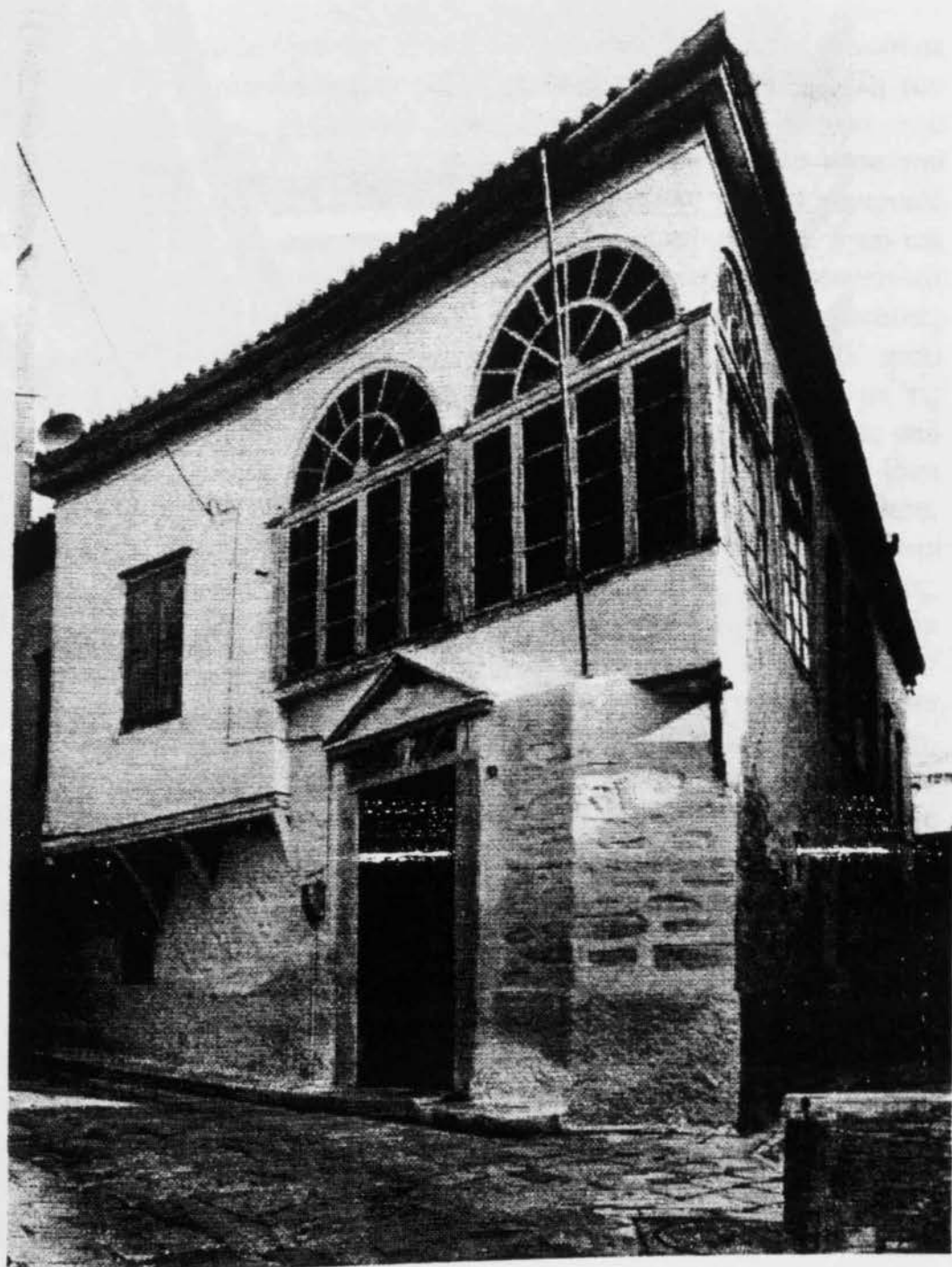
σγεδ.5

εικ.20 (Λαϊκό σπίτι κοντά στον αριθ. 50 της οδού Στ. Προΐου)

Το δεύτερο σπίτι, που ανήκει σήμερα στην οικογένεια Μυταρά, βρίσκεται στη συνοικία του Αγ. Νικολάου, στην οδό Απόλλωνος αριθ. 28. Είναι διώροφο σοβατισμένο κτίριο· ο πρώτος όροφος προεξέχει σε ορισμένα σημεία στην πρόσοψη και στηρίζεται σε ξύλινους δοκούς. Τα χαρακτηριστικά τοξωτά ανοίγματα στη γωνία φαίνεται ότι αρχικά ήταν ανοιχτά και ότι αργότερα κλείστηκαν με ξύλινα τζάμια. Όλα τα ανοίγματα έχουν ξύλινα πλαίσια και παραθυρόφυλλα πλήρη (σκούρα)· μόνο η κεντρική είσοδος έχει μαρμάρινα πλαίσια και μικρό μαρμάρινο αέτωμα με ανάγλυφο στεφάνι στο κέντρο (εικ.21). Στην οδό Απόλλωνος, στον αριθ.20, υπάρχει ένα ακόμη από τα πρώτα σπίτια, με στοιχεία από τη λαϊκή παράδοση. Αξιοπρόσεχτο το χαγιάτι με τα τοξωτά ανοίγματα. Στην απλή μαρμάρινη εξωτερική είσοδο υπάρχουν χαραγμένα τα αρχικά Κ.Π. και η χρονολογία 1839 (εικ.22).

Τα άλλα λαϊκού τύπου σπίτια που σώζονται στην Ερμούπολη, είναι πολύ πιο απλά. Διώροφα συνήθως, χτισμένα με πλίνθους ή μικρές πέτρες και ξυλοδεσιές, είναι σοβατισμένα εξωτερικά και στεγάζονται με κεραμίδια. Το ξύλο είναι το υλικό που χαρακτηρίζει την οικοδομή τους· ξύλινο είναι το γείσο που τα επιστέφει, τα πλαίσια στις πόρτες και τα παράθυρα, οι πεσσοί που στηρίζουν τη σκεπαστή βεράντα -το χαγιάτι- καθώς και τα ταβάνια στο εσωτερικό.

εικ.21 (Λαϊκό σπίτι στην οδό Απόλλωνος)

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Καλογερόγιαννη Σοφία - Καβούδη Χριστίνα

Σελ. 81

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

εικ.22 (Σπίτι στην οδό Απόλλωνος με στοιχεία αρχιτεκτονικής , 1839)

ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΑ ΣΠΙΤΙΑ

Όταν όμως μιλάμε για την αρχιτεκτονική στην Ερμούπολη, εννοούμε τα κτίρια που χτίστηκαν από το 1834 περίπου και μετά ως τα τέλη του περασμένου αιώνα. Η μορφή τους είναι πιστή στο πνεύμα του Κλασικισμού, που επικράτησε στον ευρωπαϊκό χώρο από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα και ύστερα. Καθώς μάλιστα η Ερμούπολη ήταν ο κεντρικός σταθμός των θαλάσσιων συγκοινωνιών από την Ευρώπη στη Μ. Ασία και τη Μέση Ανατολή και ένα από τα μεγαλύτερα εμπορικά και βιομηχανικά κέντρα, είχε τη δυνατότητα να έρχεται σε άμεση επαφή με τις ευρωπαϊκές χώρες και να μετακαλεί ξένους αρχιτέκτονες και καλλιτέχνες. Γι' αυτό και δέχτηκε πιο έντονα την ευρωπαϊκή επίδραση σε σύγκριση με τις άλλες επαρχιακές πόλεις, που είναι πολύ περισσότερο επηρεασμένες από την αθηναϊκή νεοκλασική αρχιτεκτονική. Πολλές φορές μάλιστα οι ίδιοι αρχιτέκτονες δούλευαν στην πρωτεύουσα και τις επαρχίες. Αντίθετα, στην Ερμούπολη, αν και έχει, όπως είπαμε, σπίτια που ακολουθούν την αθηναϊκή νεοκλασική αρχιτεκτονική, δημιουργήθηκε ένας ρυθμός, συριανός θα λέγαμε, πιστός στο πνεύμα του «Ρομαντικού Κλασικισμού» του 19^{ου} αιώνα, αλλά με περισσότερα δυτικά στοιχεία.

Η αρχιτεκτονική του σπιτιού στην Ερμούπολη και η εξέλιξή του παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον. Τα σπίτια όμως δεν αναδεικνύονται, όσο τους αξίζει, γιατί το ύψος τους είναι μεγάλο και οι δρόμοι πολύ στενοί. Είναι διώροφα ή τριώροφα, πολλές φορές, κτίρια, που βλέπουν σε δύο ή τρεις δρόμους. Καθώς μάλιστα η πόλη είναι χτισμένη στις πλαγιές του λόφου, η υψομετρική διαφορά τα κάνει μονώροφα στον ένα δρόμο και διώροφα ή τριώροφα στον άλλο. Οι ιδιοκτησίες είναι τις περισσότερες φορές μεγάλες, αν και δε λείπουν σπίτια με πλάτος πρόσοψης μόλις 4,50μ. Στοές στα σπίτια της Ερμούπολης υπάρχουν μόνο στην κεντρική πλατεία. Ολόκληρη η νότια πλευρά της έχει μια σειρά από αξιοπρόσεχτα διώροφα και τριώροφα σπίτια, ολομάμαρα ή με επιμελημένη αρμολογημένη τοιχοδομία. Στους άλλους δρόμους, κυρίως στους δευτερεύοντες, τα σπίτια είναι χτισμένα ακριβώς στην οικοδομική γραμμή, μόνο η πόρτα της εισόδου είναι τοποθετημένη 1μ ή και περισσότερο μέσα από την πρόσοψη.

Καθώς τα οικοπέδα είναι μεγάλα και τα σπίτια πολύ ψηλά, οι οικοδομές είναι ογκώδεις, άλλοτε με πλούσια αρχιτεκτονική διακόσμηση και άλλοτε με απλές, καλοχτισμένες προσόψεις. Χαρακτηριστικό των

συριανών σπιτιών είναι η ασυμμετρία που παρουσιάζει πολλές φορές στην πρόσοψη, ενώ δηλαδή υπάρχει μια κανονικότητα στη διάταξη των ανοιγμάτων, δημιουργείται σε μια άκρη του σπιτιού ένα σύνολο με δική του μορφή. Κάτι ακόμη, που παρατηρείται στα κτίρια αυτής της περιόδου, είναι η διαφορά της τοιχοδομίας στην πρόσοψη και στις άλλες όψεις, όχι μόνο σε υλικό, αλλά και στον τρόπο της κατασκευής. Η πρόσοψη είναι πάντοτε με πολύ πιο επιμέλεια χτισμένη και με πλουσιότερο διάκοσμο. Χαρακτηριστικό της συριανής αρχιτεκτονικής είναι και η πυκνή διάταξη των παραθύρων και των ανοιγμάτων γενικότερα.

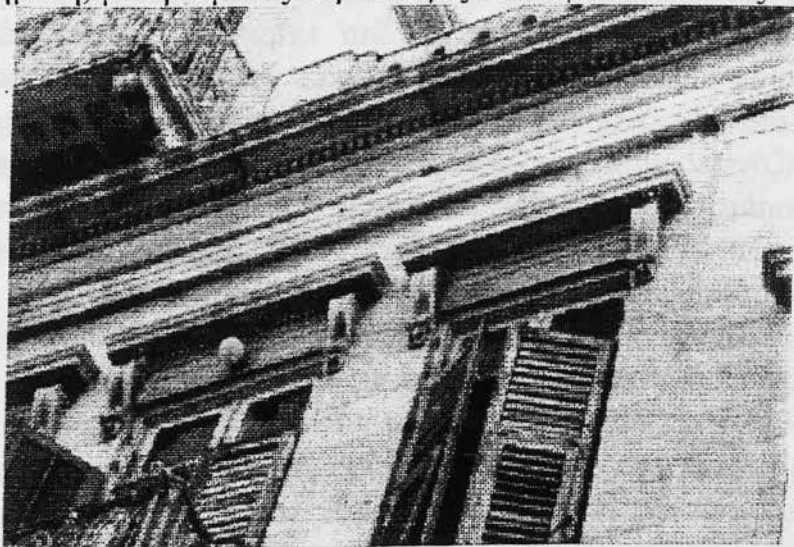

εικ.19 (Νεοκλασικό κτίριο)

Η λίθινη βάση, που αποτελεί το χαρακτηριστικό του αθηναϊκού σπιτιού, στα συριανά σπίτια δεν τονίζεται πάντα και, κυρίως, όταν η τοιχοδομία είναι ολομάρμαρη. Όταν όμως υπάρχουν υπόγεια, διακρίνεται με το μαρμάρινο κυμάτιο που την επιστέφει ή από τη διαφορετική τοιχοδομία, καθώς και από τα παράθυρα του υπογείου που ανοίγονται στο ύψος της. Μαρμάρινη ταινία χωρίζει τους ορόφους, αν και δε λείπουν παραδείγματα -έστω και λίγα- με συνεχή όψη και στους δύο ορόφους. Ο τελευταίος όροφος επιστέφεται με γείσο και στηθαίο και σπανιότερα με μεγάλο αέτωμα. Η επίστεψη με πήλινους ακροκεράμους, που συμπληρώνει σχεδόν πάντα τα αθηναϊκά σπίτια, καθώς και τα πήλινα αγάλματα, αντίγραφα αρχαίων έργων, που συνηθίζονται σε πολλά νεοκλασικά σπίτια, είναι πολύ σπάνια στην Ερμούπολη. Σε πολλά σπίτια έχουμε, όπως θα δούμε, πλούσιο αρχιτεκτονικό διάκοσμο: μαρμάρινες παραστάδες, κιονόκρανα και επίκρανα, επιστύλια, γείσα, καλοδουλεμένα

πλαίσια στις πόρτες και τα παράθυρα και τα μπαλκόνια με πλούσια διακόσμηση. Τα περισσότερα όμως σπίτια έχουν απλές, τυπικές προσόψεις, που χαρακτηρίζει και τις διακοσμηί η τοιχοδομία.

Οι όψεις των Συριανών σπιτιών είναι συνήθως λιθόχτιστες. Διακρίνουμε δυο βασικούς τρόπους τοιχοδομίας, τη λαξευτή και την αρμολογημένη, με ορισμένες παραλλαγές που οφείλονται στις

εικ.20 (κτίριο με επένδυση από μαρμάρινες πλάκες)

λεπτομέρειες της κατασκευής. Πολλά είναι τα σπίτια με λαξευτή, ισόδομη συνήθως, τοιχοδομία. Θα πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι στις περιπτώσεις αυτές δεν πρόκειται για συμπαγή κατασκευή, αλλά επένδυση με μαρμάρινες πλάκες (εικ.20) - το πάχος τους ποικίλλει από 0,06-0,12μ. που συνδέονται με την τοιχοποιία με σιδερένιους συνδέσμους, σχήματος Π. Η επιφάνεια των λίθων είναι συνήθως λεία και καλοδουλεμένη, πολλές φορές όμως αδρά επεξεργασμένη: προεξέχει στο κέντρο και περιβάλλεται στα άκρα με στενή ταινία. Πολύ σπανιότερη είναι η «κυφωτή» επιφάνεια των λίθων, που θυμίζει ελληνιστικά πρότυπα. Η προσαρμογή στους αρμούς είναι συνήθως απόλυτη, ώστε να δημιουργείται ενιαία επιφάνεια. Πολλές φορές υπάρχει μεταξύ τους πολύ λεπτό στρώμα από κονίαμα, ενώ άλλοτε οι οριζόντιοι αρμοί είναι λοξότμητοι, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται έντονες σκιές.

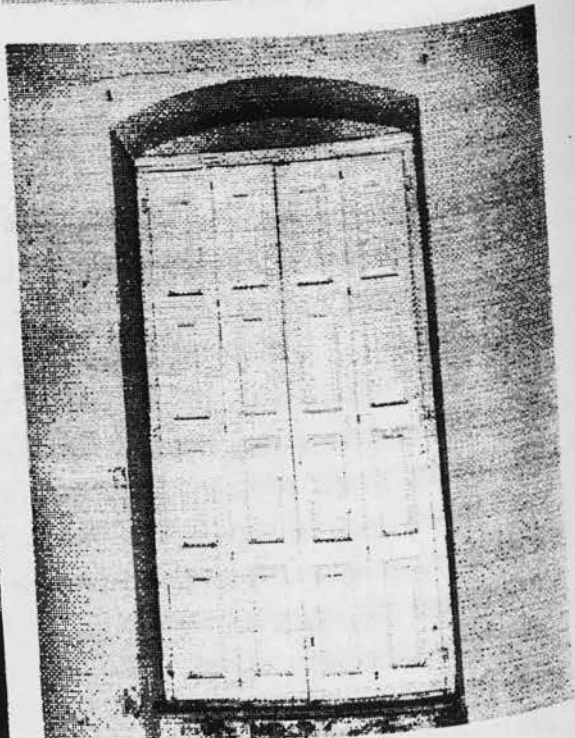
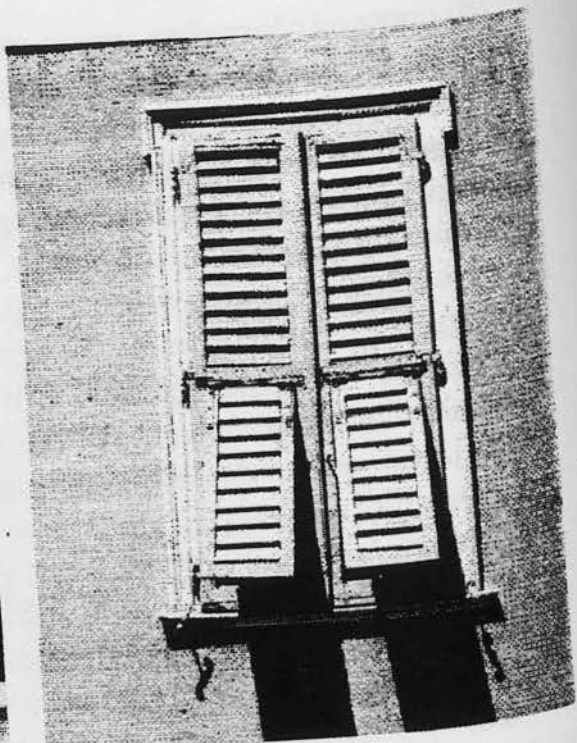
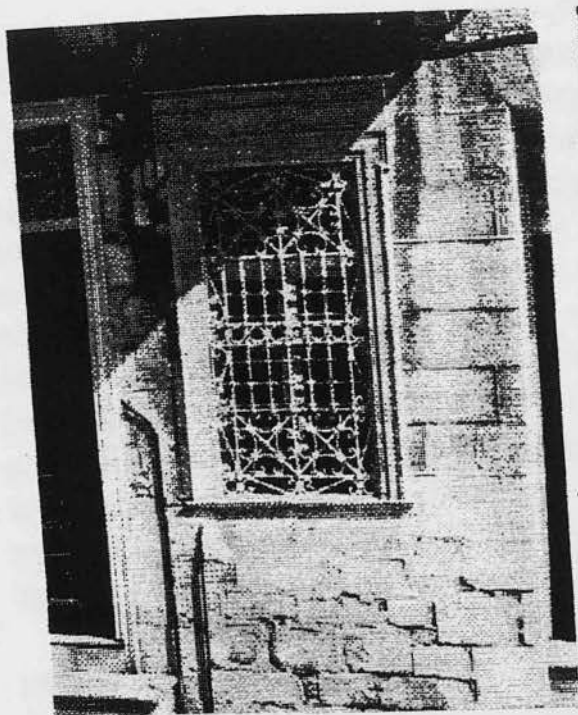
Η αρμολογημένη τοιχοδομία είναι επίσης πολύ συνηθισμένη. Γίνεται με μεγάλες μαρμαρόπετρες, δουλεμένες μόνο στην εξωτερική όψη και με μικρές πέτρες στα κενά ανάμεσα τους, που καλύπτονται με κονίαμα, πάχους 0,04-0,06μ. Λεπτές οριζόντιες και κάθετες γραμμές είναι

χαραγμένες αντίστοιχα στους οριζόντιους και κάθετους αρμούς και δίνουν από μακριά την εντύπωση των μικρών λίθων που παρεμβάλλονται στα κενά. Στα σημεία όπου έχει πέσει το κονίαμα, είναι φανερός ο τρόπος της τοιχοδομίας που θυμίζει ανάλογες κατασκευές από τους τελευταίους αρχαϊκούς και κλασικούς χρόνους. Μια άλλη παραλλαγή της αρμολογημένης τοιχοδομίας, λιγότερο συνηθισμένη, είναι με κόκκινα τούβλα και κονίαμα στους οριζόντιους και κάθετους αρμούς, κατασκευή πάντοτε ιδιαίτερα επιμελημένη. Στα κτίρια με σοβατισμένες όψεις η τοιχοδομία είναι με μαρμαρόπετρες και με μικρές πέτρες και τούβλα ή ξυλοδεσιά με πλιθάρια συχνά, πάνω στο σοβά, σημειώνονται με κάθετες και οριζόντιες μαύρες γραμμές οι αρμοί των δομών. Οι τρόποι αυτοί της τοιχοδομίας χρησιμοποιούνται πολλές φορές ταυτόχρονα στο ίδιο κτίριο: το ισόγειο είναι π.χ. μαρμαρόχτιστο με λαξευτή τοιχοδομία, ενώ ο πρώτος όροφος με αρμολογημένη τοιχοδομία ή με σοβά.

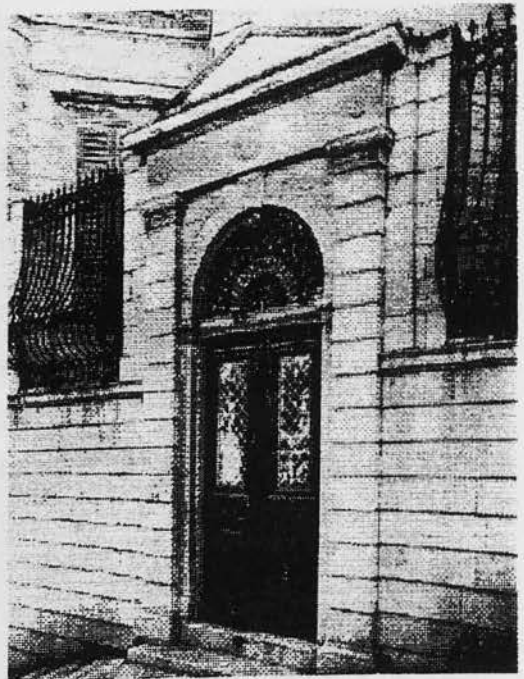
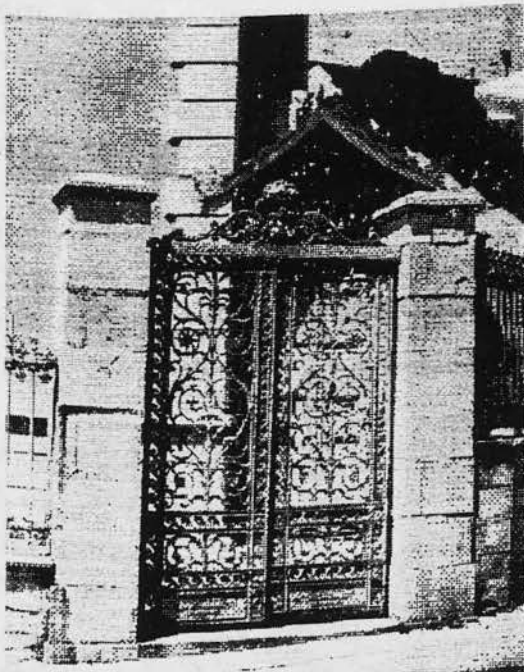
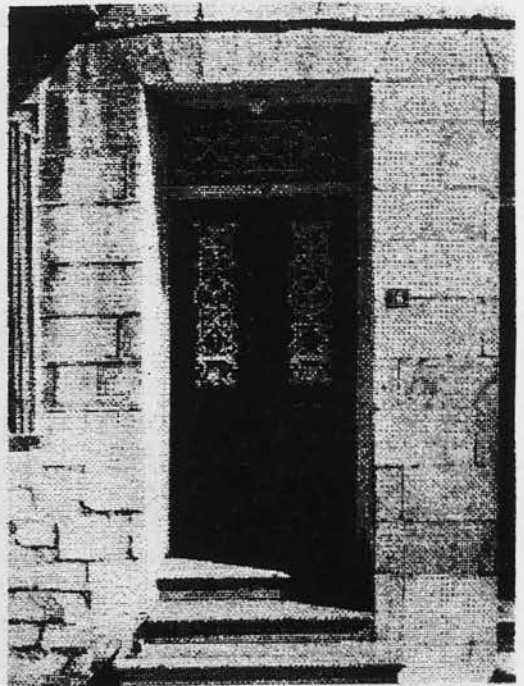
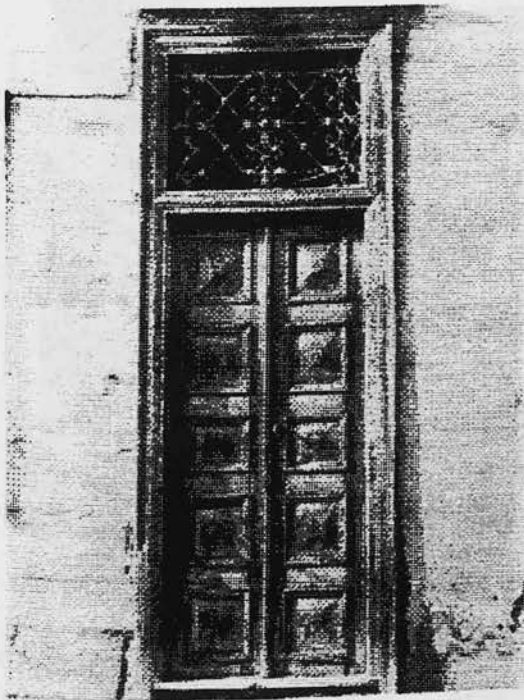
Οι αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες, δουλεμένες τις περισσότερες φορές στο μάρμαρο, αποδίδουν πιστά τα κλασικά πρότυπα. Τα πλαίσια των παραθύρων και τα οριζόντια γείσα πάνω απ' αυτά είναι συνήθως ξύλινα - ακόμη και όταν τα κτίρια είναι μαρμαρόχτιστα - και συχνά διακοσμούνται με ξυλόγλυπτους ρόμβους και ροζέτες. Δε λείπουν βέβαια παράθυρα με πλαίσια μαρμάρινα, ενώ, πολλές φορές, όταν η τοιχοδομία είναι μαρμαρόχτιστη, δεν έχουμε καθόλου πλαίσια (εικ.21). Αξιοπρόσεχτη είναι γενικότερα η επίστεψη των παραθύρων, άλλοτε με γείσα και μικρά φουρούσια και άλλοτε με μικρά αετώματα, όπως θα δούμε και πιο κάτω. Τα παραθυρόφυλλα στα παλιότερα σπίτια είναι εσωτερικά πλήρη, ενώ αργότερα συνηθίζονται παραθυρόφυλλα γερμανικού τύπου.

Εξίσου προσεγμένη κατασκευή παρουσιάζουν τα ανοίγματα για τις πόρτες (εικ.22). Όταν στο ισόγειο υπάρχουν καταστήματα, γεφυρώνονται με τόξα ή οριζόντια υπέρθυρα. Ιδιαίτερα επιμελημένη είναι πάντα η κεντρική είσοδος. Στα απλά, τυπικά, συριανά σπίτια έχει μεγάλο ύψος και πάνω από το κανονικό ύψος της πόρτας, ξύλινα πλαίσια ψηλός φεγγίτης με σιδερένια κλείνει το επί πλέον κενό. Στα πιο μνημειώδη σπίτια ο διάκοσμος είναι πλούσιος: οι παραστάδες είναι μαρμάρινες, με καλοδουλεμένα επίκρανα ή κιονόκρανα και στο υπέθυρο υπάρχουν ανάγλυφοι ρόδακες ή στεφάνια, μαζί με τη χρονολογία της κατασκευής και τα αρχικά ή το όνομα του ιδιοκτήτη (εικ.23). Ένα μικρό αέτωμα επιστέφει συχνά την κεντρική είσοδο. Στις τοξωτές πόρτες τονίζεται ιδιαίτερα το κλειδί του τόξου και τα επίκρανα στη γένεσή τους. Πολλές

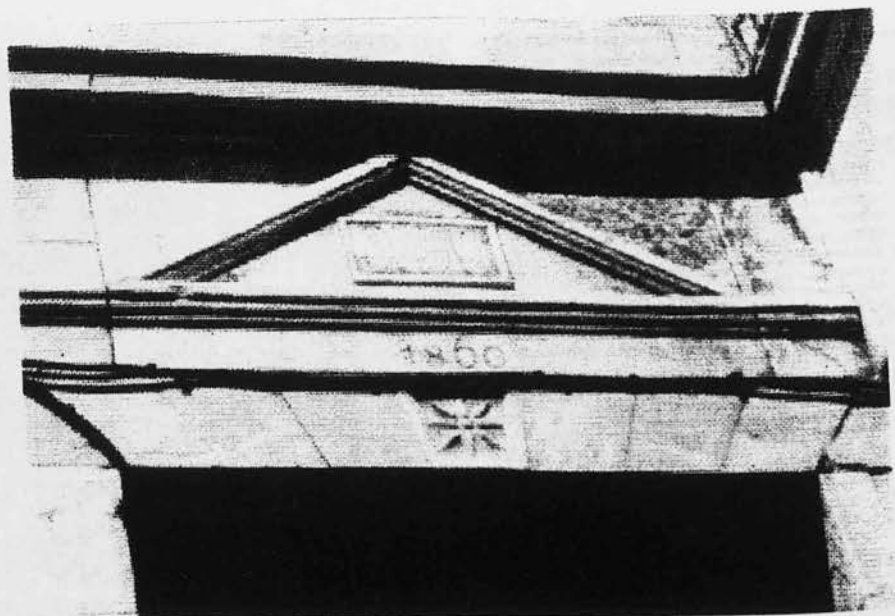
φορές, λοξότμητοι αρμοί στη μαρμαρόχτιστη τοιχοδομία δίνουν στην είσοδο πολύ πιο μνημειακό χαρακτήρα. Σε πολλά σπίτια η κεντρική είσοδος τονίζεται ακόμη περισσότερο με την προσθήκη προπύλου ή προστώου με μαρμάρινους κίονες, συνήθως τοσκανικού ρυθμού. Πολύ ενδιαφέρουσες και αξιοπρόσεχτες είναι επίσης οι ξύλινες κατασκευές.

εικ.21

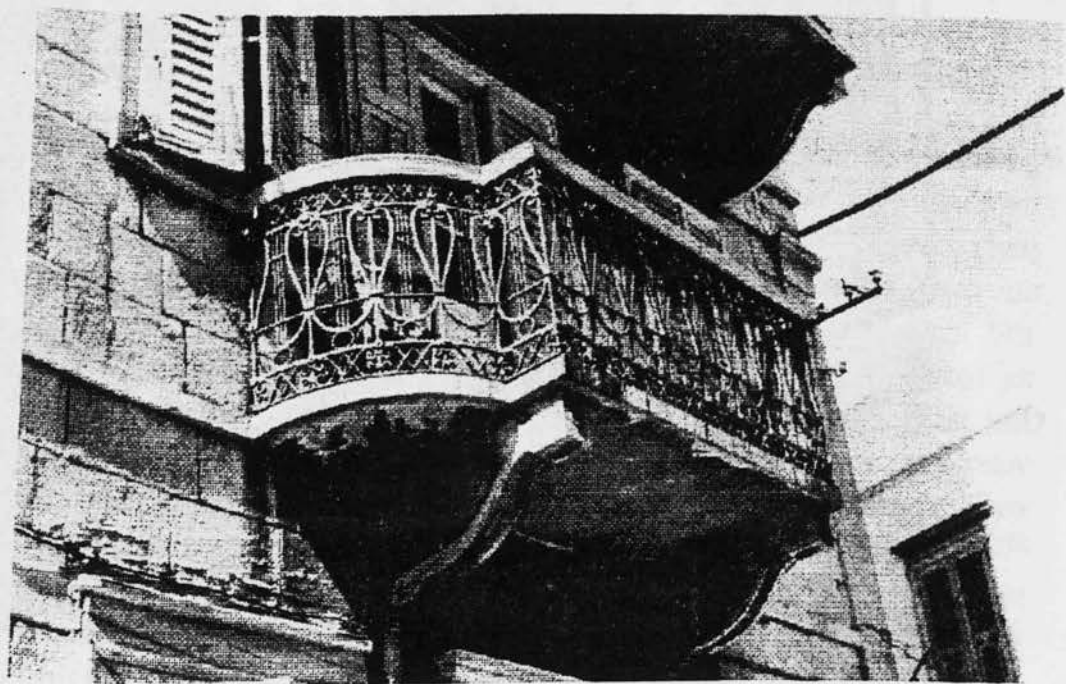
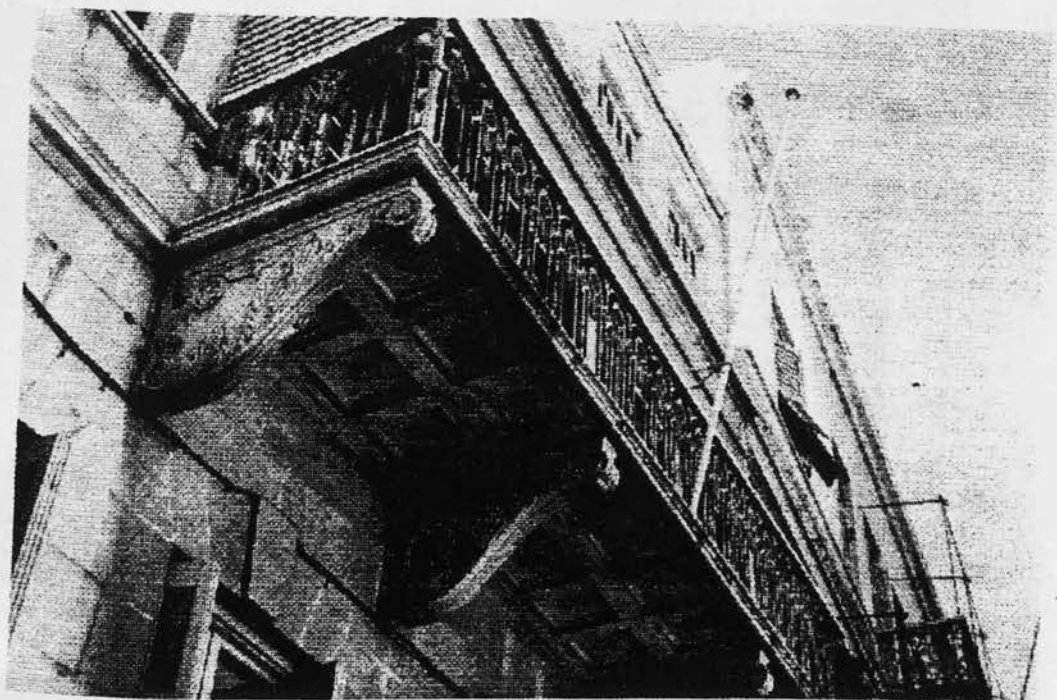
εικ.22

εικ.23

Ο εξωτερικός διάκοσμος των σπιτιών συμπληρώνεται με τα μαρμάρινα μπαλκόνια (εικ.24-26). Τα φουρούσια, τα ανάγλυφα κοσμήματα στις μπαλκονοποδιές - όταν υπάρχουν - και οι σιδεριές παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία. Τα μπαλκόνια είναι συνήθως ορθογώνια - πολύ συνηθίζονται επίσης μπαλκόνια με μικρή επέκταση στα δύο άκρα - άλλοτε κυκλική και άλλοτε τετράγωνη - που προέκυψε από την ανάγκη να ανοιγοκλείνουν τα εξωτερικά φύλλα της πόρτας. Το στοιχείο που παρουσιάζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, είναι τα φουρούσια. Η ποικιλία τους είναι μεγάλη και είναι εύκολο να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη τους. Αρχικά ήταν ξύλινα, αν και σπανίζουν παραδείγματα αυτού του τύπου στην Ερμούπολη. Πολλά όμως από τα πρώιμα μαρμάρινα φουρούσια μιμούνται τις παλιότερες ξύλινες κατασκευές.

Πολύ συνηθισμένα είναι επίσης τα τελείως απλά φουρούσια: λεπτές μαρμάρινες πλάκες χωρίς διάκοσμο ή με μικρή ανάγλυφη ροζέτα ή άγκυρα στο μέτωπό τους. Τέτοια απλά φουρούσια χρησιμοποιούνται στα πρώτα σπίτια, αλλά και ως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Δε λείπουν επίσης φουρούσια με πλούσια διακόσμηση ή σε μορφή λιονταριού: πολλά απ' αυτά θυμίζουν ανάλογα αθηναϊκά και πειραιώτικα παραδείγματα. Κοσμήματα, όπως το κέρασ της Αμάλθειας, διπλές τρίανες, κηρύκειο, σχηματοποιημένα άνθη και άλλα φυτικά σχέδια είναι πολύ αγαπητά στους Συριανούς μαρμαράδες. Οι μπαλκονοποδιές δεν έχουν ιδιαίτερα πλούσιο διάκοσμο.

εικ.24

εικ.25

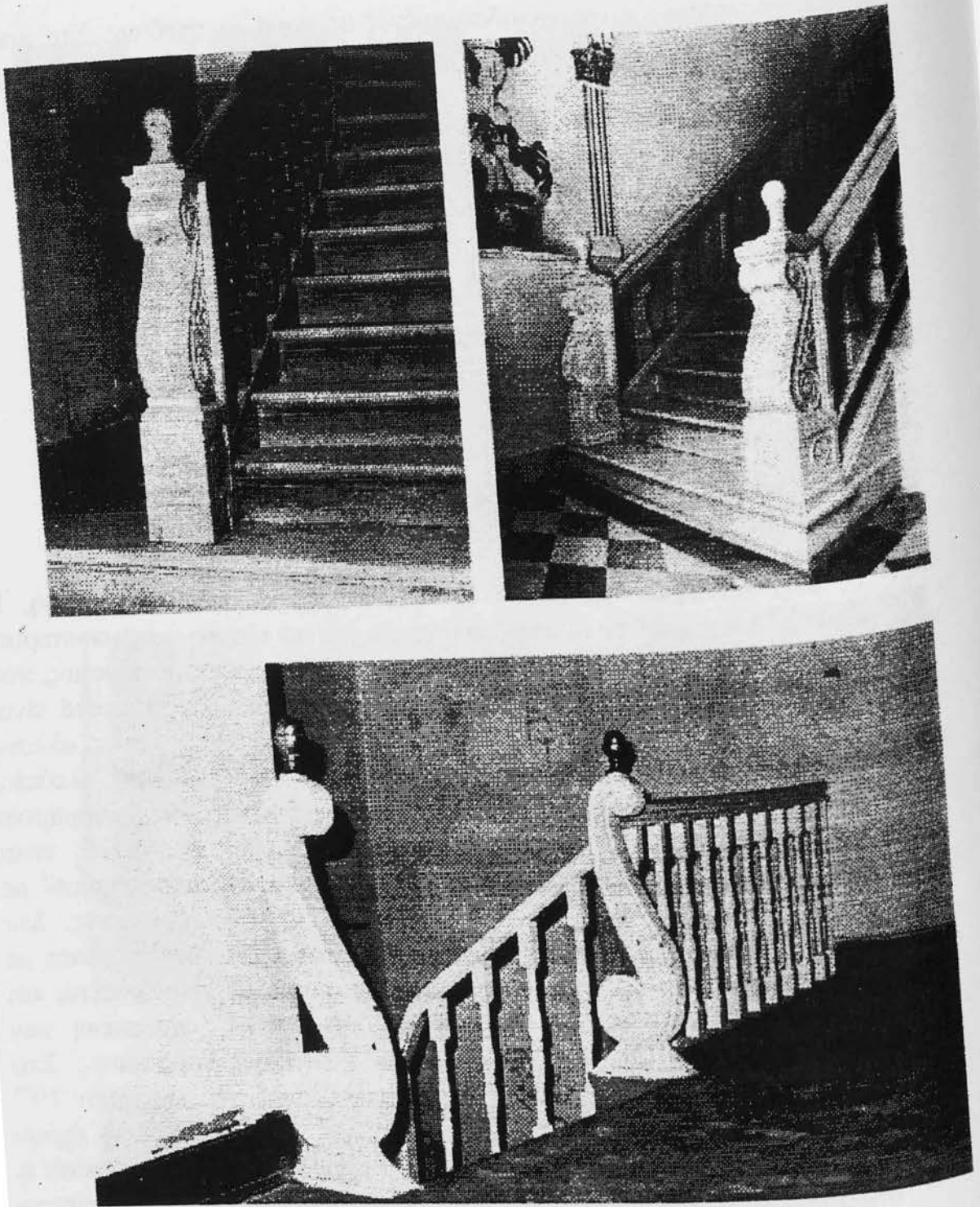
Τις περισσότερες φορές είναι τελείως απλές και σπανιότερα έχουν φαντώματα απλά ή διακοσμημένα με ανάγλυφες ροζέτες. Οι σιδεριές όχι μόνο στα μπαλκόνια, αλλά και στους φεγγίτες, στα παράθυρα και πάνω

από τις πόρτες, είναι καλοδουλεμένες με ποικιλία σχεδίων. Στα πρώιμα σπίτια είναι απλές, ενώ αργότερα συναντάμε κατασκευές πιο σύνθετες, με γεωμετρικά και φυτικά κοσμήματα, λύρες και άλλα θέματα.

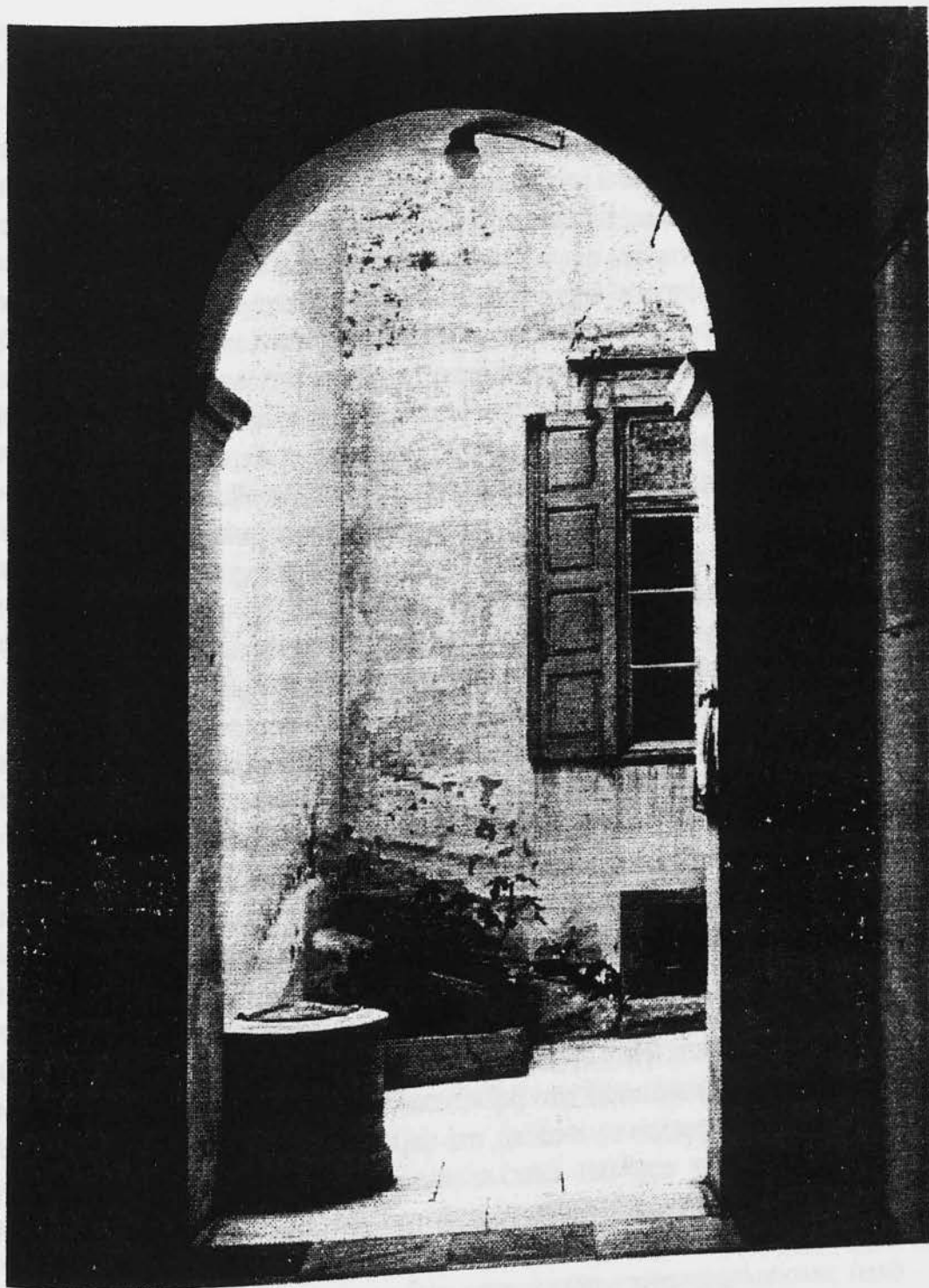

εικ.26

Στο εσωτερικό τα σπίτια έχουν πολύ προσεγμένη κατασκευή. Η διάταξη των χώρων είναι απλή. Αμέσως μετά την είσοδο ή την εσωτερική σκάλα -όταν πρόκειται για πρώτο όροφο- υπάρχει μακρύς διάδρομος, που οδηγεί στα δωμάτια και τους βοηθητικούς χώρους. Τα πατώματα είναι ξύλινα, ενώ στους διαδρόμους, στους προθαλάμους και στους άλλους βοηθητικούς χώρους είναι συνήθως με μαρμάρινες πλάκες, λευκές, μαύρες ή γκρι - μπλε. Στα πλουσιότερα σπίτια έχουμε στα μαρμάρινα δάπεδα διακοσμητικά σχέδια με μαρμαροθετήματα. Οι οροφές είναι συνήθως σοβατισμένες - σπανιότερα ξύλινες- και διακοσμούνται με τοιχογραφίες. Πολύ καλοδουλεμένες είναι οι εσωτερικές πόρτες. Στα πλούσια αρχοντικά έχουν παραστάδες με κύματα. Που επιστέφονται με ωραία επίκρανα, ενώ στα υπέρθυρα υπάρχουν επιχρυσωμένες ροζέτες και άλλα κοσμήματα. Το ίδιο προσεγμένη είναι και η κατασκευή των παραθύρων. Οι εσωτερικές σκάλες είναι ξύλινες ή μαρμάρινες. Στα πλούσια σπίτια, όσα χρονολογούνται κυρίως μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, είναι μαρμάρινες με κουπαστές και κολονάκια και έχουν μνημειακό χαρακτήρα (εικ.27). Κόγχες για την τοποθέτηση αγαλμάτων ή στολισμένες με τοιχογραφίες και πλαστικά κοσμήματα συμπληρώνουν το διάκοσμο της εισόδου. Εκείνο όμως που λείπει από τα συριανά σπίτια είναι οι αυλές (εικ.28) Και όταν ακόμη υπάρχουν, είναι μικρές συνήθως πλακόστρωτες και

εικ.27

εικ.28

σπανιότερα με άσπρα και μαύρα βότσαλα. Οι δεξαμενές, απαραίτητες σε κάθε σπίτι -μια και είναι τόσο σπάνιο το νερό στην Ερμούπολη- είναι στα υπόγεια και

Αν και γνωρίζουμε πολλούς από τους αρχιτέκτονες που δούλεψαν στη Ερμούπολη και ενώ για τα περισσότερα δημόσια κτίρια, τα στοιχεία, που έχουν σωθεί, μας επιτρέπουν να συνθέσουμε το ιστορικό της οικοδομής τους, για τα σπίτια οι γνώσεις μας είναι πολύ περιορισμένες, για λίγα απ' αυτά ξέρουμε τον αρχιτέκτονα. Μια σειρά σχεδίων του αρχιτέκτονα Ι. Βλυσίδη -Δε μπορούμε, δυστυχώς, να τα ταυτίσουμε όλα- είναι ιδιαίτερα διδακτικά για τη εσωτερική διάταξη και τη λειτουργία των σπιτιών. Πολύ πιο τυχεροί είμαστε σ' ό,τι αφορά το χρονικό της οικοδομής. Στα περισσότερα σπίτια υπάρχει στο μπαλκόνι ή στο υπέρθυρο η χρονολογία και το όνομα ή τα αρχικά του ιδιοκτήτη. Στα πλουσιότερα αρχοντικά τα στοιχεία αυτά είναι λαξευμένα σε μαρμάρινες πλάκες, διακοσμημένες με ανάγλυφα κοσμήματα, που είναι εντοιχισμένες στην είσοδο ή σε άλλη περίοπτη θέση.

Τα περισσότερα σπίτια είναι ενδιαφέροντα για την αρχιτεκτονική τους. Δε θα ήταν όμως δυνατό να τα περιγράψουμε όλα, το καθένα χωριστά. Θα προσπαθήσουμε να τα παρουσιάσουμε, κατά χρονολογική σειρά, τα πιο χαρακτηριστικά και αντιπροσωπευτικά απ' αυτά, που μας δίνουν ταυτόχρονα και τη εξέλιξη της αστικής αρχιτεκτονικής στην Ερμούπολη.

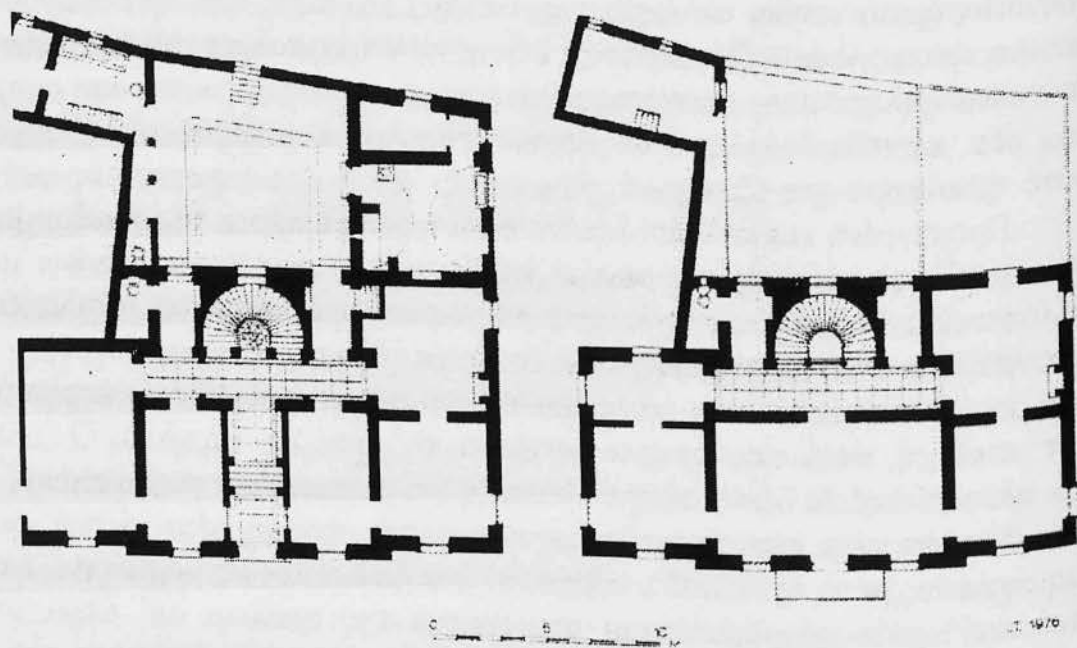
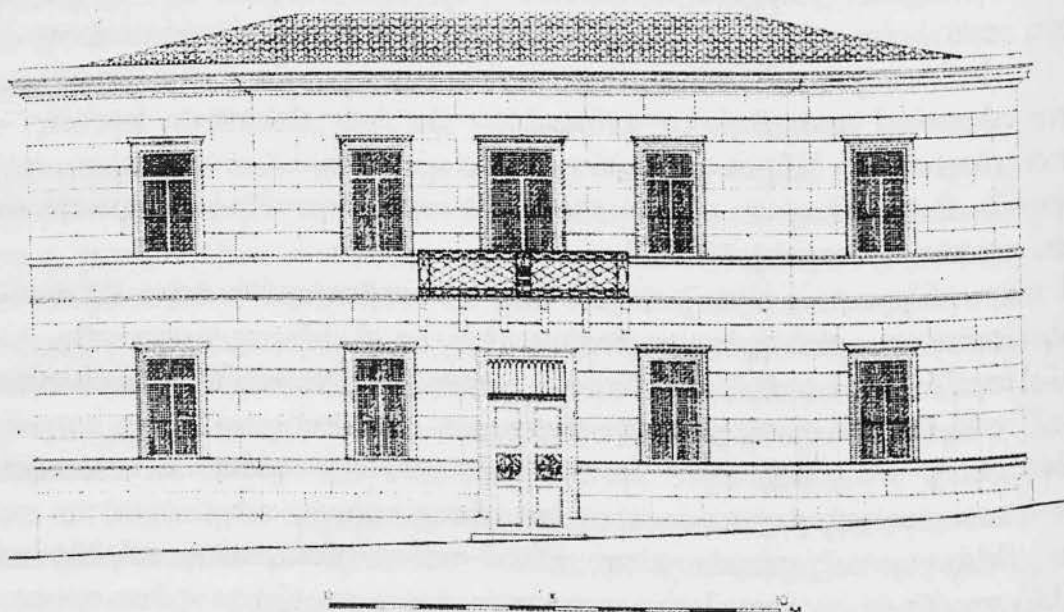
Ένα από τα πρώτα χρονολογημένα σπίτια είναι το αρχοντικό του Χιώτη προύχοντα Νικόλαου Πρασσακάκη, που χρημάτισε για πολλά χρόνια δήμαρχος στην Ερμούπολη και αργότερα μέλος της Ελληνικής Γερουσίας. Ο πρίγκιπας Puckler-Muskau, που επισκέφτηκε τη Σύρο στα 1836, όχι μόνο μας έχει διασώσει την πληροφορία ότι το σπίτι του Πρασσακάκη ήταν έργο του Γερμανού αρχιτέκτονα J. Eglacher, αλλά και μιλάει με θαυμασμό στο βιβλίο του για τη συμμετρική αρχιτεκτονική του, για τις μαρμάρινες σκάλες, τα ψηλοτάβανα δωμάτια με τις πολύχρωμες οροφές, τα αγγλικά έπιπλα και τους μεγάλους καθρέφτες. Σημειώνει χαρακτηριστικά ότι άλλο όμοιό του δεν είχε δει ακόμη σε καμία άλλη ελληνική πόλη.

Αν και στα χρόνια που πέρασαν, το αρχοντικό του Πρασσακάκη άλλαξε ιδιοκτήτες -στους νεώτερους είναι γνωστό ως αρχοντικό του Βοκοτόπουλου- και χρησιμοποιήθηκε για πολλές άλλες ανάγκες, ως Αγροτική Τράπεζα και σήμερα ως Βιομηχανικό Κέντρο Κυκλάδων,

διατηρεί την αρχική μορφή του. Η χρονολογία 1836 στο μπαλκόνι και η ανάγλυφη πλάκα με την επιγραφή «Νικόλαος Πρασσακάκης, 1834 Φεβρουαρίου 7» στην πίσω πλευρά, μαρτυρούν την παλαιότητα του. Αμέσως προκαλεί το ενδιαφέρον με την απλότητα και τις ωραίες αναλογίες. Κύρια όμως όψη βλέπει σ' ένα πολύ στενό δρόμο, στην οδό Δ. Βαφιαδάκη και η άλλη στο μικρό κήπο με το Ηρώο, μπροστά από την εκκλησία του Αγ. Νικολάου.

Εξωτερικά είναι ένα απλό διώροφο σοβατισμένο σπίτι. Τα ανοίγματα, αραιά τοποθετημένα, αφήνουν μεγάλες ελεύθερες επιφάνειες. Μαύρες οριζόντιες και κάθετες γραμμές, χαραγμένες στο σοβά -διακρίνονται λίγο ακόμη- έδιναν αρχικά την εντύπωση κανονικής ισόδομης τοιχοδομίας. Όπου ο σοβάς έχει πέσει, βλέπουμε τον τρόπο της κατασκευής: ακανόνιστες μαρμαρόπετρες και στους αρμούς πετραδάκια και τούβλα. Μάρμαρο χρησιμοποιείται μόνο στα πλαίσια, στις πόρτες και τα παράθυρα, στο μπαλκόνι, στο κυμάτιο που χωρίζει τους δυο ορόφους και στην ταινία που περιτρέχει το κτίριο κάτω από τα παράθυρα του ισογείου. Παρόμοια ταινία, αλλά πώρινη, υπάρχει και κάτω από τα παράθυρα του πρώτου ορόφου. Πώρινο είναι επίσης το γείσο, που αποτελείται από τρεις επάλληλες σειρές μόνο στις γωνίες του ή πάνω σειρά είναι από μάρμαρο. Τα παραθυρόφυλλα ήταν αρχικά εσωτερικά σκούρα, αλλά αργότερα πρόσθεσαν και εξωτερικά γερμανικού τύπου, με ξεχωριστούς φεγγίτες. Προσεγμένη και καλοδουλεμένη είναι η ξύλινη πόρτα της εισόδου με δύο μεγάλους ρόδακες στο κέντρο και με φύλλα άκανθας στο πάνω μέρος. (εικ29). Το μπαλκόνι έχει απλά μαρμάρινα φουρούσια και η σιδεριά του, απλή κι αυτή με ρόμβους, καλύπτεται με ξύλο στο πάνω μέρος.

Η μεγαλοπρέπεια όμως του παλιού αρχοντικού γίνεται περισσότερο αισθητή, όταν περάσεις το κατώφλι της εισόδου (σχεδ.6). Ο Eglacher κατόρθωσε να δώσει αξονική διάταξη και συμμετρία στο εσωτερικό, παρ' όλο ότι είχε ένα οικοπέδο με ακανόνιστο σχήμα. Μια πλατιά σκάλα, αμέσως μετά την είσοδο, οδηγεί σ' ένα διάδρομο- με μαρμάρινο δάπεδο και ωραίο μαρμαροθέτημα στο φανάρι της σκάλας- απ' όπου φτάνει κανείς στα δωμάτια του ισογείου και στην αυλή. Απέναντι από την κεντρική είσοδο αρχίζει η μαρμάρινη σκάλα για τον πρώτο όροφο στο σημείο που καταλήγει, υπάρχουν δυο μαρμάρινοι τοσκανικοί κίονες (από εκεί και πάνω αρχίζει μια στενή ξύλινη σκάλα, που οδηγεί στο εσωτερικό της στέγης). Ένας μακρύς διάδρομος, αντίστοιχα μ' αυτόν του ισογείου, οδηγεί στα δωμάτια του πρώτου

σχεδ.6

εικ.29

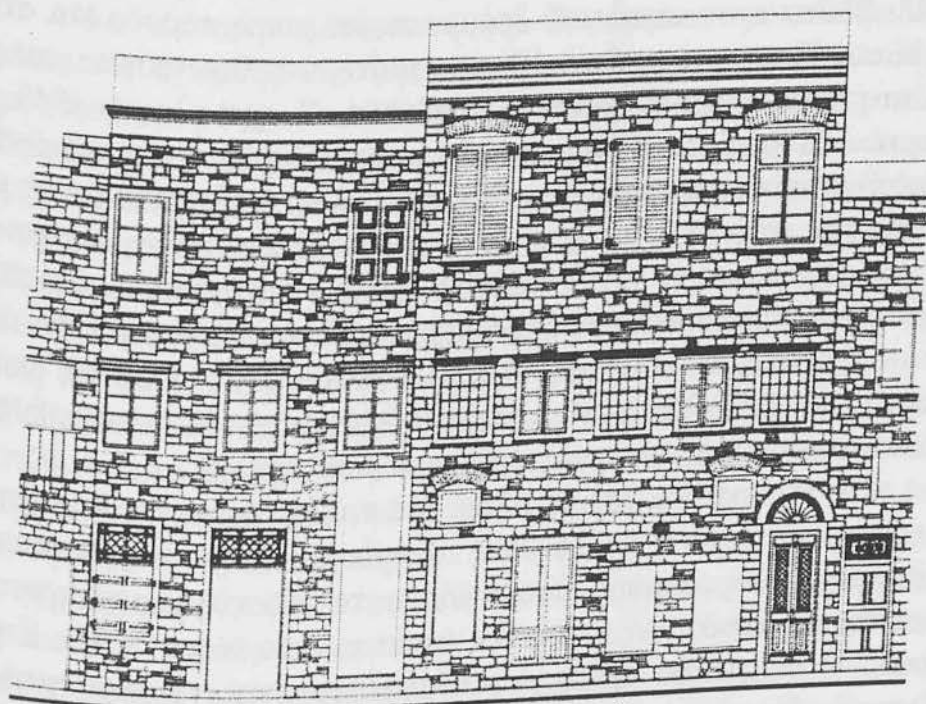
ορόφου. Τοιχογραφίες στους διαδρόμους και τα δωμάτια και μαρμάρινα τζάκια - τα πλαίσια τους δεν είναι από την αρχική φάση- συμπληρώνουν το διάκοσμο του σπιτιού.

Αλλά η έκπληξη στο αρχοντικό του Πρασσακάκη είναι η μικρή αυλή στην πίσω πλευρά, που βρίσκεται στον άξονα της οικοδομής φτάνει κανείς εκεί από το ισόγειο, αλλά και απευθείας από το δρόμο, από την οδό Δ. Βαφιαδάκη. Στη δυτική πλευρά της αυλής μαρμάρινοι τοσκανικοί κίονες δημιουργούν είδος στοάς, που καλύπτεται με σταυροθόλια από λεπτά τούβλα. Στο άκρο της στοάς αυτής, που κρύβει το μεσότοιχο της ξένης ιδιοκτησίας, υπάρχουν πλυντήρια και άλλοι βοηθητικοί χώροι. Τέλος, στην απέναντι πλευρά της, βρίσκεται η κουζίνα, καλυμμένη με θολωτή οροφή, και κάτω απ' αυτή μεγάλη θολωτή δεξαμενή, όπου συγκεντρώνονταν τα νερά της βροχής. Ένας μαρμάρινος λουτήρας με ανάγλυφα στεφάνια στη μια του όψη, αφημένος σήμερα στην αυλή, δείχνει πόσο φροντισμένη ήταν και η κατασκευή των βοηθητικών χώρων.

Μετά το αρχοντικό του Πρασσακάκη αξίζει να σταματήσουμε σε τρία άλλα σπίτια, που χρονολογούνται στις αρχές της τέταρτης δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα, όταν αρχίζει σιγά-σιγά να επικρατεί η μαρμαρόχτιστη λαξευτή τοιχοδομία στην αστική αρχιτεκτονική της Ερμούπολης. Το πρώτο σπίτι είναι διαμπερές σε δύο δρόμους, στην οδό Αντιπάρου αριθ.13 και στην οδό Πρωτοπαπαδάκη αριθ.12, στον κύριο δηλαδή δρόμο της πόλης. Η χρονολογία και τα αρχικά του ονόματος του ιδιοκτήτη υπάρχουν στο μπαλκόνι της οδού Πρωτοπαπαδάκη «Δ.Α. 1840». Είναι τριώροφο κτίριο με στενή πρόσοψη, χτισμένο με λαξευτή ισόδομη τοιχοδομία -μόνο στους αρμούς παρεμβάλλεται λίγο κονίαμα. Η αρχιτεκτονική του είναι απλή, η τυπική στην Ερμούπολη. Ταινίες χωρίζουν τους ορόφους, το γείσο είναι βαρύ λίθινο και πάνω απ' αυτό υπάρχει χτιστό στηθαίο. Τα πλαίσια στα παράθυρα είναι μαρμάρινα χωρίς καμία ιδιαίτερη επεξεργασία, τα παραθυρόφυλλα εσωτερικά και τα φουρούσια στα μπαλκόνια απλά, μαρμάρινα, χωρίς διακόσμηση. Περισσότερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εσωτερική όψη προς την οδό Αντιπάρου, με τα τρία τοξωτά ανοίγματα στο ισόγειο -δύο πόρτες και ένα παράθυρο- που τα πλαίσιά τους είναι μαρμάρινα και τα τόξα από τούβλα και σοβατισμένα.

Την ίδια περίπου εποχή, στα 1841, χρονολογείται και το δεύτερο σπίτι, διαμπερές κι αυτό σε δύο δρόμους, στις οδούς Στ. Πρωίου αριθ.5 Ταλάσιο της Καππαδοκίας, ξέρουμε ότι ήταν πλούσιος κτηματίας και ότι,

όταν στα 1856 ήταν έφορος του Δημοτικού Νοσοκομείου, έχτισε με

σχεδ. 7 (Το αρχοντικό των αδελφών Μιέσερ, 1841)

έξοδα του δεξαμενή στο Νοσοκομείο. Το σπίτι του είναι μια ακόμη απόδειξη της οικονομικής του άνεσης. Είναι τριώροφο με μαρμάρινη πρόσοψη. Διακρίνεται για τις ωραίες αναλογίες και θυμίζει τη μνημειακή αρχιτεκτονική της Αναγέννησης. Όλες οι αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες, ταινίες, παραστάδες, υπέρθυρα και τόξα, είναι πολύ προσεγμένες, δουλεμένες στο μάρμαρο με συνέπεια. Χτιστό είναι μόνο το γείσο, καθώς και το επιστύλιο κάτω απ' αυτό, που διακοσμείται με πηλίνα κοσμήματα: γιρλάντες, γεισίποδες και ένα κάνθαρο στο κέντρο. Το μπαλκόνι έχει καταστραφεί, η θέση του όμως είναι φανερή από τα σημάδια που έχουν αφήσει τα φουρούσια. Αλλοιωμένο είναι και το ισόγειο του σπιτιού από τις βιτρίνες των καταστημάτων. Υπάρχουν όμως αρκετά λείψανα κάτω από τις νεώτερες προσθήκες, που επιτρέπουν τη σωστή αναπαράσταση του σχεδίου. Αν όμως η κύρια όψη παρουσιάζει μνημειακή αρχιτεκτονική, η πίσω πλευρά, στην οδό Πάρου, είναι απλή και ασήμαντη κατασκευή είναι χτισμένη με ακανόνιστες, λίγο επεξεργασμένες πέτρες και με άφθονο κονίαμα στους αρμούς. Τα πλαίσια των παραθύρων είναι ξύλινα και δεν υπάρχει καμία διάκριση ανάμεσα στους ορόφους (σχεδ.7).

Το τρίτο σπίτι, σήμερα ξενοδοχείο «Ακταίων», χρονολογείται στα 1843, Βλέπει στον παραλιακό δρόμο, σε μια μικρή πάροδο και στην οδό Θυμάτων Σπερχειού αριθ.19. Έχει καταστήματα στο ισόγειο και μόνο ο πρώτος όροφος προοριζόταν για κατοικία. Η χρονολογία 1843 και τα αρχικά Π.Τ. από το όνομα του ιδιοκτήτη υπάρχουν στο μπαλκόνι της οδού Θυμάτων Σπερχειού. Το κτίριο προβάλλει επιβλητικό με τις μεγάλες διαστάσεις του, 16.85 x 14 μ. Η τοιχοδομία είναι απλή με ακανόνιστες πέτρες και με μικρά οριζόντια πετραδάκια ανάμεσά τους. Το επιστύλιο και το γείσο είναι σοβατισμένα υπάρχει μάλιστα στο επιστύλιο, όπως και στο αρχοντικό του Μιέσερ, πλαστική διακόσμηση. Όλα τα ανοίγματα, πόρτες και παράθυρα, έχουν ξύλινα πλαίσια, ενώ τα παραθυρόφυλλα είναι εσωτερικά ή εξωτερικά του γερμανικού τύπου.

Από τη δεκαετία του 1840 έχουμε πολλά σπίτια, χρονολογημένα με ακρίβεια. Χτισμένα με λαξευτή τοιχοδομία ή με μαρμαρόπετρες και κονίαμα στους αρμούς, ακολουθούν τα γενικά χαρακτηριστικά της αστικής αρχιτεκτονικής, για την οποία μιλήσαμε πιο πάνω. Στα πρώτα ιστορικά σπίτια θα πρέπει να αναφέρουμε και το αρχοντικό του Ν. Γιαγτζή, δήμαρχου της Ερμούπολης από το 1850-1853, που βρίσκεται στην οδό Αιγαίου, δίπλα στο αρχοντικό του Κεχαγιά. Είναι απλό διώροφο

σοβατισμένο σπίτι. Η πρόσοψη του χαρακτηρίζεται από το μεγάλο αέτωμα στην επίστεψη και από το μπαλκόνι με τα σιδερένια φουρούσια.

Μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα η αρχιτεκτονική του σπιτιού στην Ερμούπολη παίρνει πολύ πιο μνημειακό χαρακτήρα. Ένα από τα πρώιμα και πολύ ενδιαφέροντα σπίτια είναι το γνωστό σαν σπίτι του «Χατζή Ανδρέα Κριαρά» στην οδό Απόλλωνος αριθμ.4-8. Σ' ένα από τα μπαλκόνια υπάρχει η χρονολογία 1854 και τα στοιχεία Α.Ο. από το όνομα του πρώτου ιδιοκτήτη. Δύο νεότερες επιγραφές, εντοιχισμένες στην πρόσοψη, μιλούν για την ιστορία του «Ακίνητον Κληροδοτήματος Άννης Λ. Κουτσοδόντη αριθμ. 1 προς προίκησιν απόρων κορασίδων συσταθέν εν έτει 1931. Εν το οίκο τούτο έζησε και απέθανε, 1830-1872, Χατζή Ανδρέας Κριαράς ο εκ Σφακίων Πρόεδρος της Καγκελαρίας, ήτις εκήρυξε την επανάστασιν εν Κρήτη το 1821. Ενταύθα διέμεινε Όθων, ο πρώτος βασιλεύς, προσέφυγε Δε νήπιο το 1866 ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος». Στους νεώτερους είναι γνωστό το παλιό αυτό αρχοντικό ως Γυμνάσιο, γιατί από το 1935 ως το 1963 περίπου στέγασε το Γυμνάσιο Θηλέων Σύρου. Σήμερα ένα μεγάλο μέρος του είναι εγκαταλελειμμένο και μόνο μερικά διαμερίσματα κατοικούνται από ιδιώτες ή χρησιμοποιούνται από διάφορες υπηρεσίες.

Αλλά και στην κατάσταση που διατηρείται προκαλεί εντύπωση η ενιαία και ογκώδης οικοδομή του και στις τρεις όψεις (εικ.30). Στην πρόσοψη, προς την οδό Απόλλωνος, που το μήκος της φτάνει τα 28.23 μ., είναι διώροφο και μόλις διακρίνονται τα μικρά παράθυρα του υπογείου. Στην πάροδο, μήκος 25 μ., το υπόγειο γίνεται ισόγειο, γιατί είναι αρκετή η υψομετρική διαφορά σ' αυτό το σημείο, ενώ προς την πλευρά της θάλασσας, όπου το έδαφος πέφτει ακόμη περισσότερο, το υπόγειο αποτελεί τον πρώτο όροφο: έχουμε δηλαδή στην πλευρά αυτή ισόγειο και τρεις ορόφους. Είναι μάλιστα η όψη αυτή πιο επιβλητική του κτιρίου, καθώς προβάλλει από μακριά, χτισμένη δίπλα στη θάλασσα. Το σπίτι του Χατζή Ανδρέα Κριαρά θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πολυκατοικία, γιατί από την αρχή είχαν γίνει διαμερίσματα με διαφορετικές εισόδους από την πρόσοψη και την πάροδο.

Η αρχιτεκτονική του παλιού αυτού αρχοντικού είναι απλή, αλλά παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον η κατασκευή. Η τοιχοδομία είναι με μαρμαρόπετρες και κονίαμα στους αρμούς, χαραγμένο με οριζόντιες γραμμές. Μαρμάρινες ταινίες χωρίζουν τους ορόφους, ενώ μαρμάρινο κοιλόκυρτο κυμάτιο τονίζει τη βάση, όπου το υπόγειο. Το κτίριο

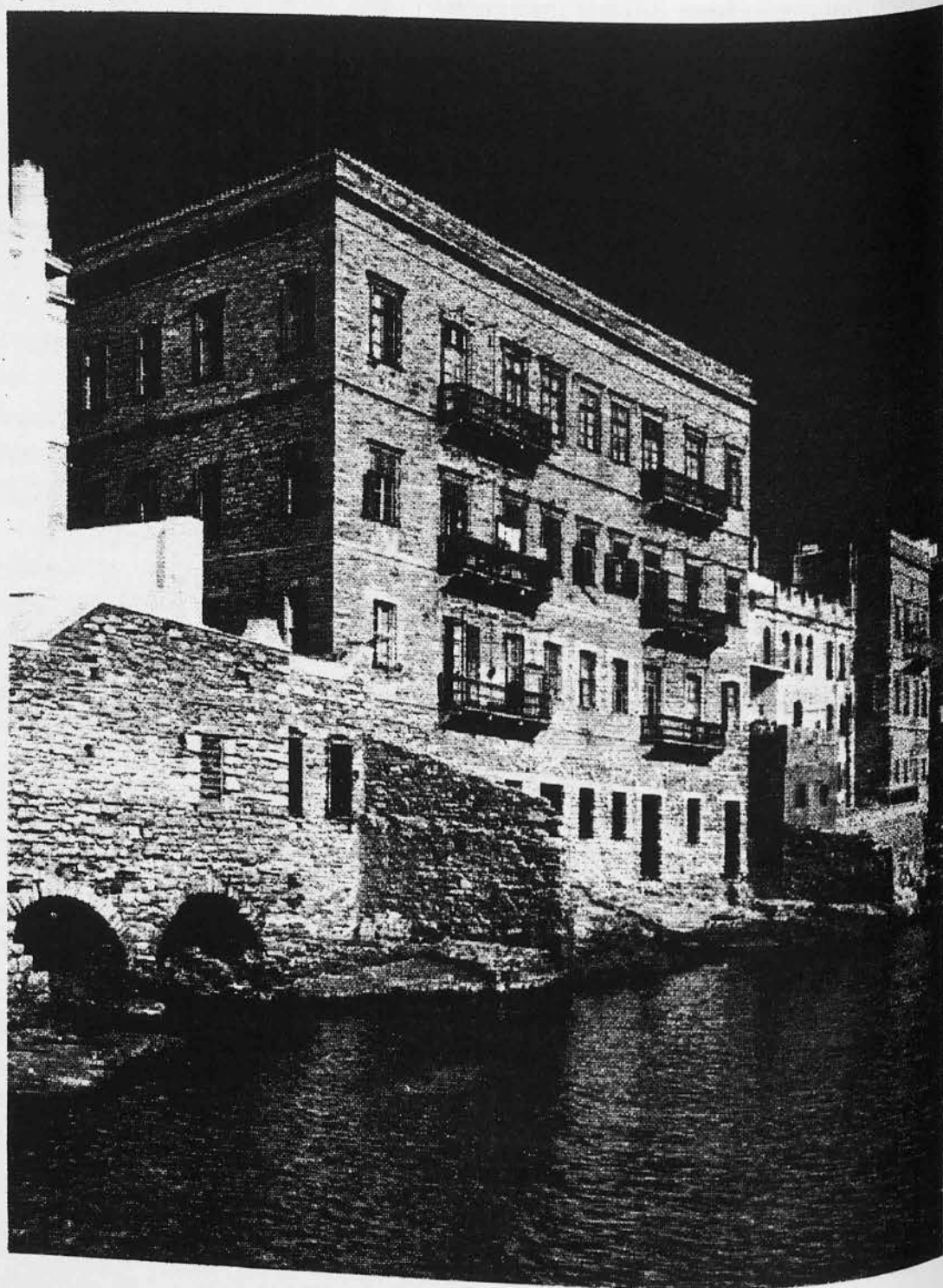
απολήγει σε καλοδουλεμένο μαρμάρινο γείσο και μια συνεχής σειρά από ακροκέραμους, που είναι διαμορφωμένοι με κονίαμα, επιστέφει το στηθαίο. Τα ανοίγματα πόρτες και παράθυρα είναι πυκνά διατεταγμένα σ' όλους τους ορόφους. Έχουν ξύλινα πλαίσια και παραθυρόφυλλα γερμανικού τύπου με φεγγίτες καθώς και εσωτερικά σκούρα, που ανήκουν στην αρχική φάση. Τα μπαλκόνια και τα φουρούσια είναι μαρμάρινα, απλά, χωρίς διακόσμηση, όπως απλή είναι και η σιδεριά. Διαφορετική κατασκευή έχουμε μόνο στην κεντρική είσοδο: είναι ολομάρμαρη, ισοδομικά χτισμένη με δύο τοξωτές πόρτες που πλαισιώνονται με παραστάδες και επιστέφονται με συνεχές επιστύλιο και γείσο. Η διάταξη όμως αυτή δεν ανταποκρίνεται στη μορφή του σπιτιού. Παρουσιάζει εξεζητημένη αρχιτεκτονική, που τονίζεται ακόμη περισσότερο με τους μικρούς δόμους και τους πολύ τονισμένους, λοξότμητους, αρμούς στις παραστάδες.

Στο εσωτερικό υπάρχουν φωταγωγοί σαν μικρές αυλές, για να φωτίζονται και να αερίζονται καλύτερα οι βοηθητικοί χώροι στα διάφορα διαμερίσματα. Οι κατόψεις των ορόφων, παρ' όλες τις αλλαγές που έχει υποστεί το κτίριο από την εποχή που χρησιμοποιήθηκε ως γυμνάσιο, είναι κανονικές. Ενδιαφέρουσα είναι και η κατασκευή του υπογείου: σε αψιδωτά ανοίγματα στηρίζονται χαμηλοί κυλινδρικοί θόλοι. Από την εσωτερική διακόσμηση διατηρούνται τοιχογραφίες σε ορισμένα δωμάτια και τους διαδρόμους, καθώς και οι κόγχες με πλαστική διακόσμηση στην είσοδο, προορισμένες για την τοποθέτηση αγαλμάτων και άλλων διακοσμητικών στοιχείων.

Απέναντι ακριβώς από το αρχοντικό του Χατζή Ανδρέα Κριαρά, στην γωνία των οδών Απόλλωνος και Χαρίτων, υψώνεται ένα ακόμη παλιό αρχοντικό. Η χρονολογία 1853, σε μια από τις τοιχογραφίες στο εσωτερικό, μας δίνει ένα *terminus ante quem* για τη χρονολόγησή του. Ο Α. Χούμης μας έχει διασώσει μια ενδιαφέρουσα πληροφορία, ότι δηλαδή το σπίτι του Ζερβουδάκη ανήκε αρχικά στον Αμβρόσιο Δαμαλά, δήμαρχο της Ερμούπολης από το 1853-1862. Αν πραγματικά είναι αυτό το αρχοντικό του Δαμαλά, όπου είναι γνωστό ότι φιλοξενήθηκαν ο Όθωνας και η Αμαλία στα 1846 και 1850, Δε μπορούμε να το υποστηρίξουμε με βεβαιότητα. Σήμερα έχει επισκευαστεί ένα μέρος του, ενώ ένα μεγάλο τμήμα μένει εγκαταλελειμμένο. Πρόκειται για ένα καλοχτισμένο τριώροφο κτίριο όπου ο σοβάς έχει πέσει, διακρίνουμε την τοιχοδομία: αργολιθοδομή με κονίαμα. Τα υπέρθυρα των παραθύρων γεφυρώνονται

με επίπεδους θόλους από τούβλα, που ήταν αρχικά σοβαντισμένα, όπως σοβαντισμένο ήταν και το γείσο, χτισμένο από τούβλα σε βαθμιδωτή διάταξη.

Ενδιαφέροντα είναι και τα μπαλκόνια με τις πλούσιες σιδεριές, καθώς και η μαρμάρινη κεντρική είσοδος από την οδό Χαρίτων, διακοσμημένη στο υπέρθυρο με ανάγλυφα στεφάνια. Οι πλούσιες και οι καλοδουλεμένες τοιχογραφίες στο εσωτερικό μαρτυρούν τη γενικότερα προσεγμένη κατασκευή του.

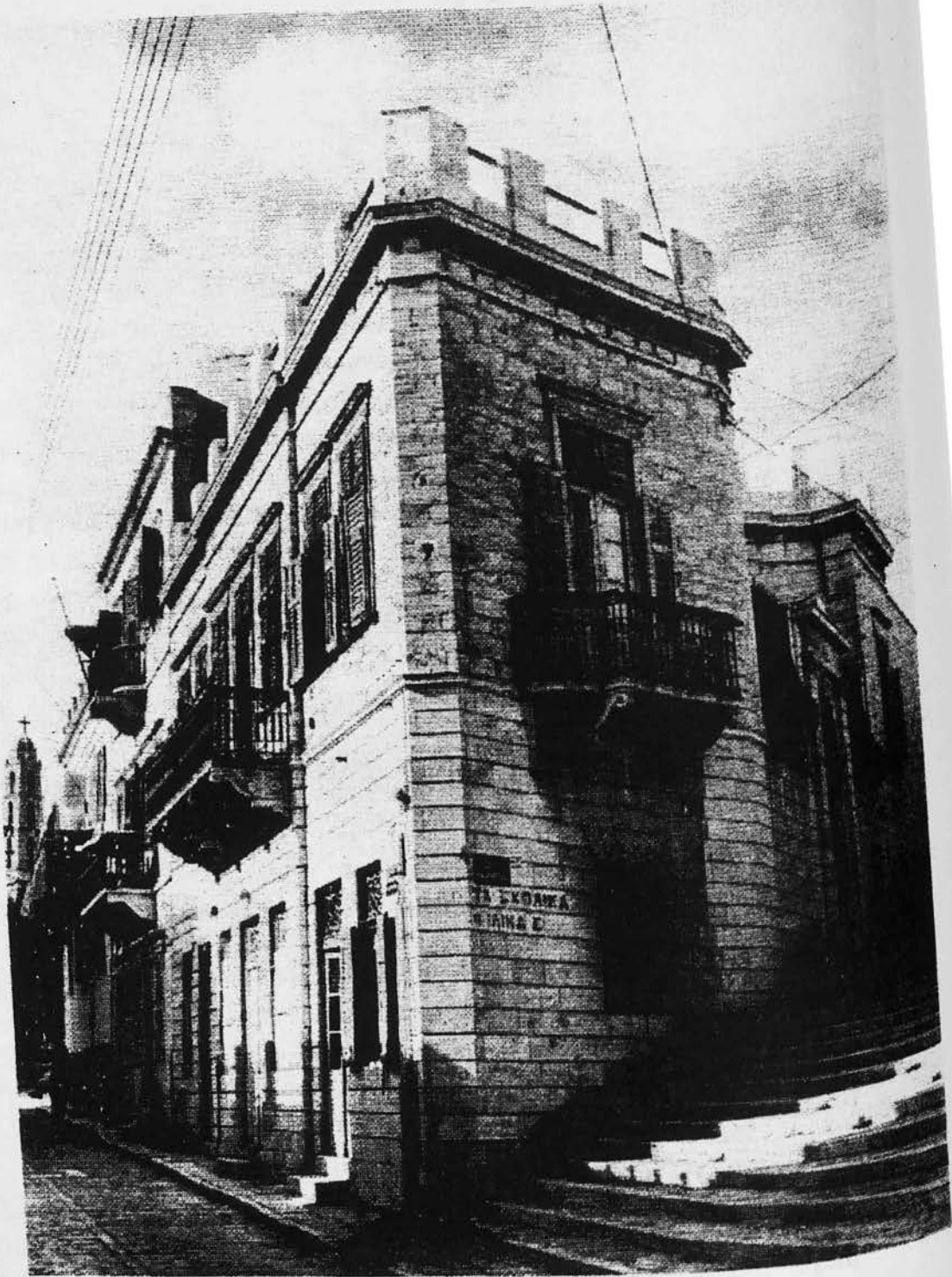

εικ.30 (Η πίσω πλευρά του μεγάρου Χατζή Ανδρέα Κριαρά, 1854)
Από τη δεκαετία 1850-1860 έχουμε πολλά με ακρίβεια
χρονολογημένα σπίτια. Ενδιαφέρον ένα σπίτι του 1857 -σήμερα

οικονομική εφορία- στην οδό Φρ. Ρούσβελτ αριθ.12, καθώς και μια σειρά σπιτιών στη νότια πλευρά της κεντρικής πλατείας Μιαούλη.

Είναι διώροφα και τριώροφα κτίρια με στοές στην πρόσοψη, που ακολουθούν τα γνωστά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των συριανών σπιτιών αυτής της εποχής. Το ίδιο πνεύμα ακολουθούν και τα περισσότερα σπίτια στη δυτική και βόρεια πλευρά της πλατείας. Αξίζει να αναφέρουμε ιδιαίτερα το μαρμαρόχτιστο σπίτι της οικογένειας Ελπ. Λαδοπούλου, δίπλα ακριβώς στο Δημαρχείο, στη δυτική πλευρά του.

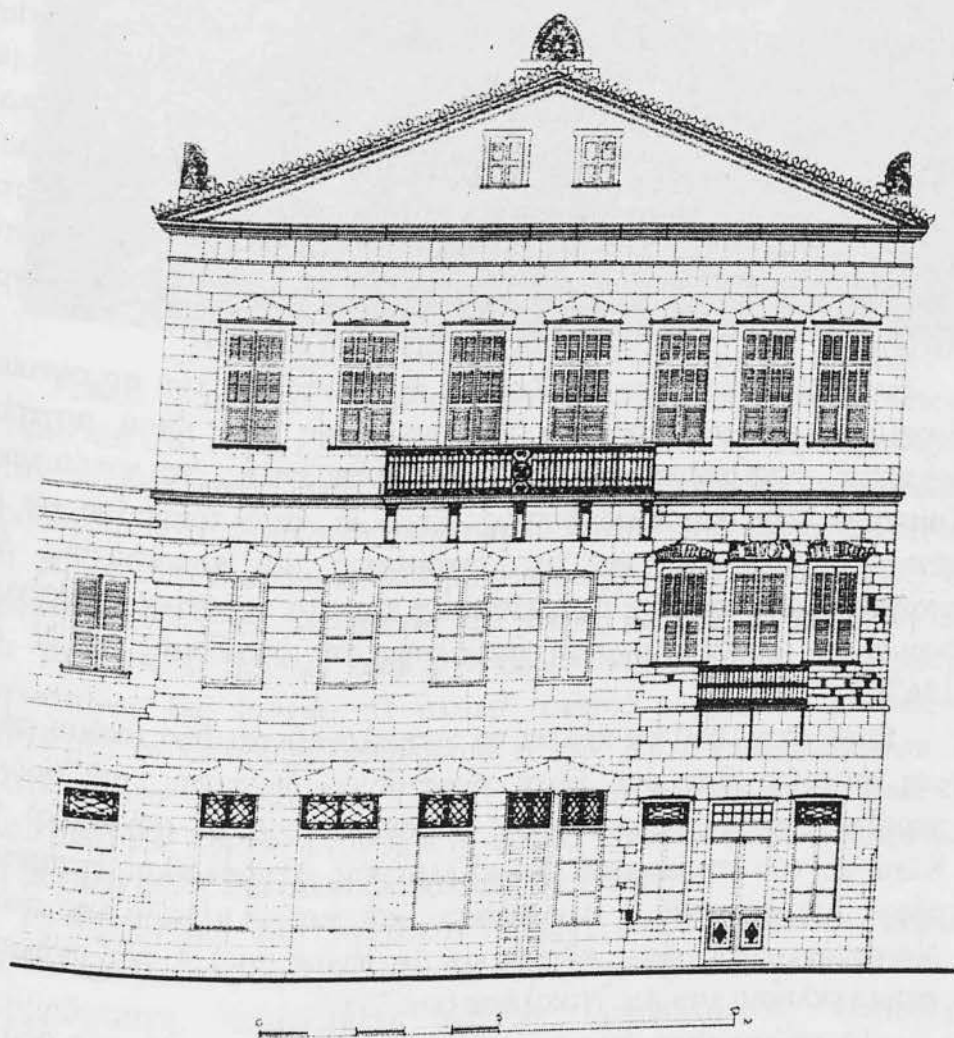
Μετά το 1860 αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των σπιτιών με πλούσιο διάκοσμο και με αρχιτεκτονική που δείχνει ικανούς αρχιτέκτονες και μαστόρους. Το σπίτι του Ι. Πέτσα στη γωνία των οδών Κωνσταντινουπόλεως και Αρχιεπισκόπου Αλ. Λυκούργου χρονολογείται στα 1860. Ποιος ήταν ο πρώτος ιδιοκτήτης, δεν το γνωρίζουμε. Έχουν σωθεί μόνο τα αρχικά του ονόματος του στο μπαλκόνι μαζί με τη χρονολογία: «Λ.Χ.Γ., 1860». Η χρονολογία 1860 υπάρχει και στο υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου. Η βαριά κατασκευή και το στηθαίο με τους ισχυρούς πεσσούς δίνουν στο σπίτι αυτό φρουριακό χαρακτήρα (εικ.31). Η υψομετρική διαφορά έγινε αιτία να δημιουργηθεί ισόγειο στη μια πλευρά του, όπου τα καταστήματα, ενώ στην άλλη, από την οδό Κωνσταντινουπόλεως, φτάνει κανείς απ' ευθείας στον πρώτο όροφο, που αποτελεί τη κατοικία. Ενδιαφέρουσα είναι η τοιχοδομία, στο ισόγειο είναι μαρμαρόχτιστη, ισοδομική, με λοξότμητους τους οριζόντιους αρμούς, που δημιουργούν έντονες φωτοσκιάσεις. Ο πρώτος όροφος είναι με μαρμαρόπετρες και Παχύ κονίαμα στους αρμούς, χαραγμένο με οριζόντιες γραμμές. Μαρμάρινη ταινία χωρίζει τους ορόφους και μαρμάρινο γείσο επιστέφει το κτίριο. Τα πλαίσια στις πόρτες και τα παράθυρα είναι ξύλινα και τα παραθυρόφυλλα του γερμανικού τύπου, με φεγγίτες στο πάνω μέρος, ενώ υπάρχουν και τα εσωτερικά παραθυρόφυλλα. Τα φουρούσια στα μπαλκόνια έχουν πλούσιο διάκοσμο και θυμίζουν τα φουρούσια των αθηναϊκών και πειραιώτικων σπιτιών, ενώ αντίθετα οι σιδεριές είναι πολύ απλές. Αξιοπρόσεχτη είναι επίσης η κύρια είσοδος από την οδό Κωνσταντινουπόλεως. Η πόρτα είναι τοξωτή και περιβάλλεται από παραστάδες με λοξότμητους τους οριζόντιους αρμούς. Επιστύλιο, διακοσμημένο με ανάγλυφα κοσμήματα, γείσο και μικρό αέτωμα συνθέτουν την αρχιτεκτονική της. Στο εσωτερικό η διάταξη είναι απλή. Το εμβαδόν όμως του χώρου, σε σύγκριση με την εντύπωση που προξενεί

εικ.31 (Το Σπίτι του Πέτσα, 1860)

η εξωτερική όψη, είναι πολύ μικρό. Τοιχογραφίες κοσμούν μόνο την είσοδο και την αίθουσα υποδοχής.

Σύγχρονο με το σπίτι του Πέτσα είναι και το παλιό αρχοντικό του Χρ. Νικολαΐδη -σήμερα Α.Κοή- γνωστού έμπορου από την Κάρυστο που έζησε και σταδιοδρόμησε στην Ερμούπολη. Επιβλητικό με το μεγάλο αέτωμα που καταλαμβάνει ολόκληρη την πρόσοψη, βλέπει σε τρεις δρόμους, στην οδό Θυμάτων Σπερχειού αριθ.14-16 και στις οδούς Μήλου και Οδυσσέως (σχεδ.8). Η υψομετρική διαφορά το κάνει διώροφο από τη μία πλευρά (οδός Οδυσσέως) και τριώροφο απ' την άλλη (οδός Θυμ. Σπερχειού). Η τοιχοδομία στις δύο όψεις είναι επιμελημένη με μαρμάρινες πλάκες, ενώ στην πλάγια όψη, από την οδό Μήλου, είναι απλή, με πέτρες και κονίαμα στους αρμούς.

σχεδ.8

Τα ανοίγματα γεφυρώνονται με οριζόντια υπέρθυρα τριγωνικής μορφής, που σχηματίζονται από θολίτες. Η τοιχοδομία διακόπτεται μόνο από μια στενή ταινία στην αρχή του δεύτερου ορόφου. Το κτίριο επιστέφεται με μαρμάρινο επιστύλιο, γείσο και μεγάλο αέτωμα (τα γείσα του αετώματος είναι σοβαντισμένα). Μεγάλα πήλινα ακρωτήρια διακοσμούν, τέλος, το αέτωμα. Πέντε λεπτά φουρούσια με ανάγλυφους ρόδακες στο μέτωπό τους στηρίζουν το μπαλκόνι, που το κάτω μέρος του είναι διακοσμημένο με φατώματα και ρόδακες. Η σιδεριά του είναι απλή: στο κέντρο υπάρχουν τα αρχικά Χ.Ν. και η χρονολογία 1861. Τα ίδια αρχικά και η χρονολογία 1860 είναι χαραγμένα στο υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου από την οδό Οδυσσέως. Αρχικά φαίνεται ότι χτίστηκε το δώροφο τμήμα και το μικρό μπαλκόνι στη γωνία των οδών Θυμάτων Σπερχειού και Μήλου και ότι αργότερα έγινε το μεγάλο κτίριο που σώζεται ως σήμερα. Το ισόγειο και ο πρώτος όροφος χρησιμοποιούνται για καταστήματα και αποθήκες. Πολύ προσεγμένη είναι η εσωτερική διαρρύθμιση του δεύτερου ορόφου, που αποτελεί την κυρίως κατοικία. Μαρμάρινη σκάλα οδηγεί στον όροφο αυτό και ωραιότατες τοιχογραφίες διακοσμούν τους διαδρόμους και την κεντρική αίθουσα.

Ένα άλλο σπίτι, που θυμίζει την αρχιτεκτονική του αρχοντικού του Νικολαΐδη και που πιθανόν να είναι έργο του ίδιου αρχιτέκτονα, βρίσκεται στην απέναντι ακριβώς πλευρά της πόλης, στη γωνία των οδών Τριανταφύλλου και Κλεισθένους. Είναι κι αυτό τριώροφο με μεγάλο αέτωμα. Διακρίνεται για τις λεπτομέρειες της κατασκευής. Από τα στοιχεία που υπάρχουν στο μπαλκόνι και στο υπέρθυρο μαθαίνουμε το όνομα του ιδιοκτήτη και τη χρονολογία της οικοδομής: «Κ.Ν. Ζαννής, 1862».

Γύρο στα 1860 θα πρέπει να χρονολογούνται δύο ακόμη αρχοντικά στη συνοικία Βαπόρια. Είναι γνωστοί οι ιδιοκτήτες, όχι όμως και ο ακριβής χρόνος της οικοδομής. Πρόκειται για το αρχοντικό του Ηλ. Κεχαγιά, του δημιουργού της «Ελληνικής Ατμοπλοϊκής Εταιρίας», στις οδούς Αθηνάς αριθ. 3 και Αιγαίου, και για το μέγαρο της οικογένειας Νεγρεπόντη στις οδούς Αθηνάς και Διογένους αριθ. 4, που ανήκει σήμερα στην εκκλησία του Αγ. Νικολάου (εικ.32).

Το πρώτο είναι δώροφο κτίριο, με υπόγειο από την οδό Αθηνάς. Χαρακτηρίζεται από το αέτωμα στο κέντρο της πρόσοψης. Η τοιχοδομία του είναι ολόλιθη, κονίαμα υπάρχει μόνο στους αρμούς του ισογείου και

στις πλάγιες όψεις. Τέσσερα φουρούσια κάτω από το αέτωμα και τέσσερα άλλα στη δυτική όψη δηλώνουν ασφαλώς την πρόβλεψη τρίτου ορόφου.

εικ.32 (Διακρίνονται (1) Αρχοντικό Κεχαγιά και (2) Αρχοντικό Νεγρεπόντη)

Ταινία μαρμάρινη χωρίζει τους δυο ορόφους, γείσο επιστέφει το κτίριο και στα άκρα έχουμε μαρμάρινες παραστάδες. Τα παραθυρόφυλλα ήταν αρχικά εσωτερικά σκούρα με ξύλινα πλαίσια, αργότερα όμως πρόσθεσαν και εξωτερικά γερμανικού τύπου, που διατηρούνται ακόμη. Τα φουρούσια διακοσμούνται με μια ροζέτα στο μέτωπό τους, ενώ οι μπαλκονοποδιές με φατνώματα και μικρές ροζέτες. Η κεντρική είσοδος για τον πρώτο όροφο, από την οδό Αιγαίου, είναι ολομάρμαρη με παραστάδες και θριγκό. Η σκάλα, επίσης μαρμάρινη με κουπαστή, καταλήγει σε φουρούσι αθηναϊκού τύπου. Καλοδουλεμένη είναι και η ξύλινη πόρτα της εισόδου. Πολύ επιμελημένη είναι η κατασκευή στο εσωτερικό και κυρίως στον πρώτο όροφο, όπου σώζονται τοιχογραφίες στη μεγάλη σάλα και στον προθάλαμο της εισόδου.

Το αρχοντικό του Νεγρεπόντη είναι δώροφο επίσης κτίριο με υπόγειο και βλέπει, όπως είπαμε, σε δύο δρόμους. Η τοιχοδομία του είναι μαρμαρόχτιστη, επιμελημένη και οι αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες καλοδουλεμένες. Το μπαλκόνι, από την οδό Διογένους, έχει μαρμάρινο πλαίσιο στη θέση της σιδεριάς και μπαλκονοποδιά με μικρά φατνώματα και ροζέτες. Αξιοπρόσεχτο είναι το τρίλοβο τοξωτό άνοιγμα από την

πλευρά της οδού Αθηνάς, που καλύπτει σε ύψος το υπόγειο και ισόγειο. Αλλά και εδώ, όπως και στο αρχοντικό του Κεχαγιά, ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η διαρρύθμιση στο εσωτερικό. Αμέσως μετά την κύρια είσοδο από την οδό Διογένους, που ήταν κοινή και για τους δύο ορόφους, αρχίζει η μνημειακή ολομάρμαρη σκάλα για τον πρώτο όροφο. Δεξιά της ανοίγεται η πόρτα της εισόδου για το ισόγειο: έχει παραστάδες με κορινθιακά επίκρανα και ανθεμωτή, αετωματική, επίστεψη, όπου ο θυρεός της οικογένειας. Στο εσωτερικό η διάταξη είναι κανονική. Χαρακτηριστικός είναι ο διάδρομος στον πρώτο όροφο με οπαίο στην οροφή του. Και στους δύο ορόφους ωραιότατες τοιχογραφίες διακοσμούν τις αίθουσες υποδοχής.

Από το 1870 θα πρέπει να αναφέρουμε τρία ακριβώς χρονολογημένα σπίτια, που το καθένα τους έχει διαφορετική αρχιτεκτονική μορφή. Αρχίζουμε από του Ισίδωρου Ανδρουλή στην οδό Π. Πρωτοπαπαδάκη αριθ.35. Το όνομα «Ισίδωρος Ανρουλής» και η χρονολογία 1870 είναι χαραγμένα σε ανάγλυφη πλάκα, εντοιχισμένη στην πρόσοψη, κάτω από το μπαλκόνι του πρώτου ορόφου: λύρα στο κέντρο, φύλλα δάφνης δεξιά και αριστερά και μια ταινία, που συνδέει το σύνολο, είναι η διακόσμησή της.

Το αρχοντικό του Ι. Ανδρουλή είναι τριώροφο με πολύ επιμελημένη, ολομάρμαρη, ισόδομη λαξευτή τοιχοδομία (σχεδ.9,εικ.33.). Μόνο στο ισόγειο οι παραστάδες, που περιβάλλουν τις πόρτες και τα παράθυρα, είναι έντονα τονισμένες με λοξότμητους αρμούς. Όλες οι αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες, ταινίες, γείσα, επιστύλια, παραστάδες και επίκρανα, καθώς και τα πλαίσια στις πόρτες και τα παράθυρα είναι μαρμάρινα και τα κλασικά κυμάτια αποδίδονται με ακρίβεια. Τα φουρούσια, πλούσια διακοσμημένα, και οι μπαλκονοποδιές με φατνώματα και ανάγλυφες ροζέτες θυμίζουν τα αντίστοιχα πειραιώτικα αρχιτεκτονικά μέλη. Οι πόρτες και τα παράθυρα έχουν εσωτερικά παραθυρόφυλλα, ενώ στην εξωτερική όψη υπάρχουν σιδερένια ανάγλυφα στόρια. Πήλινοι ακροκέραμοι -κάτι σπάνιο για την Ερμούπολη- είναι τοποθετημένοι στο γείσο που επιστέφει το κτίριο. Ψηλό στηθαίο κρύβει την κεραμωτή στέγη. Πολύ πιο απλή είναι η κατασκευή της πλάγιας όψης στην πάροδο. Είναι μαρμάρινη μόνο ως το ύψος του ισόγειου από εκεί και πάνω είναι χτισμένη με μαρμαρόπετρες και Παχύ κονίαμα στους αρμούς και όλα τα ανοίγματα έχουν ξύλινα πλαίσια και εξωτερικά παραθυρόφυλλα.

0 5 10 M I.T. 1975

σχεδ.9

εικ.33

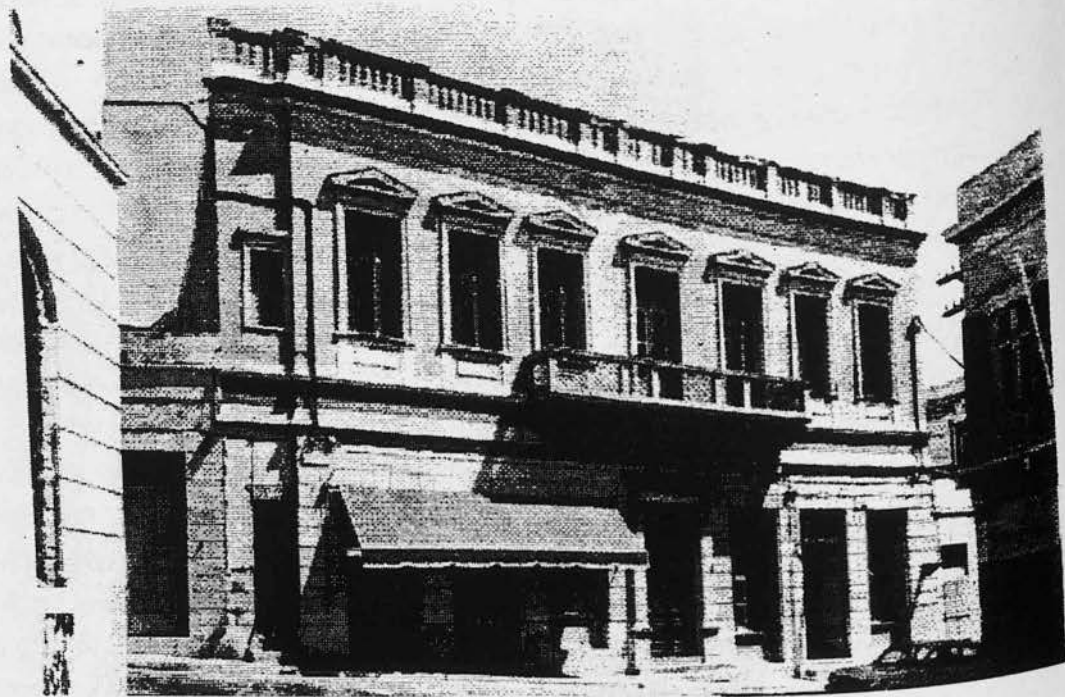
Πολύ πλούσια είναι η εσωτερική διακόσμηση. Μαρμάρινη σκάλα ως το μέσο και ξύλινη από εκεί και πάνω, με δύο μαρμάρινα λιοντάρια στην

αρχή της, οδηγεί στον πρώτο όροφο, όπου διακόπτεται και ξανασυνεχίζεται για το δεύτερο όροφο και την ταράτσα (από τον πρώτο όροφο και πάνω ενώνεται με το κύριο κλιμακοστάσιο). Και στους δύο ορόφους τα δωμάτια είναι διατεταγμένα γύρω από ένα μακρύ διάδρομο που φωτίζεται από φωταγωγό. Στο δεύτερο όροφο υπάρχει άπλετο φως στο διάδρομο από το υαλόφρακτο οπαιό στην οροφή του. Όλες οι κατασκευές, ιδιαίτερα οι ξύλινες, είναι πολύ προσεγμένες. Τοιχογραφίες διακοσμούν τα περισσότερα δωμάτια, τους διαδρόμους και τη σκάλα. Ενδιαφέρουσα είναι και η διαρρύθμιση του μεγάλου καταστήματος στο ισόγειο: δύο μαρμάρيني ιωνικοί κίονες κοσμούν το εσωτερικό της αίθουσας και στηρίζουν ταυτόχρονα το δάπεδο του πρώτου ορόφου.

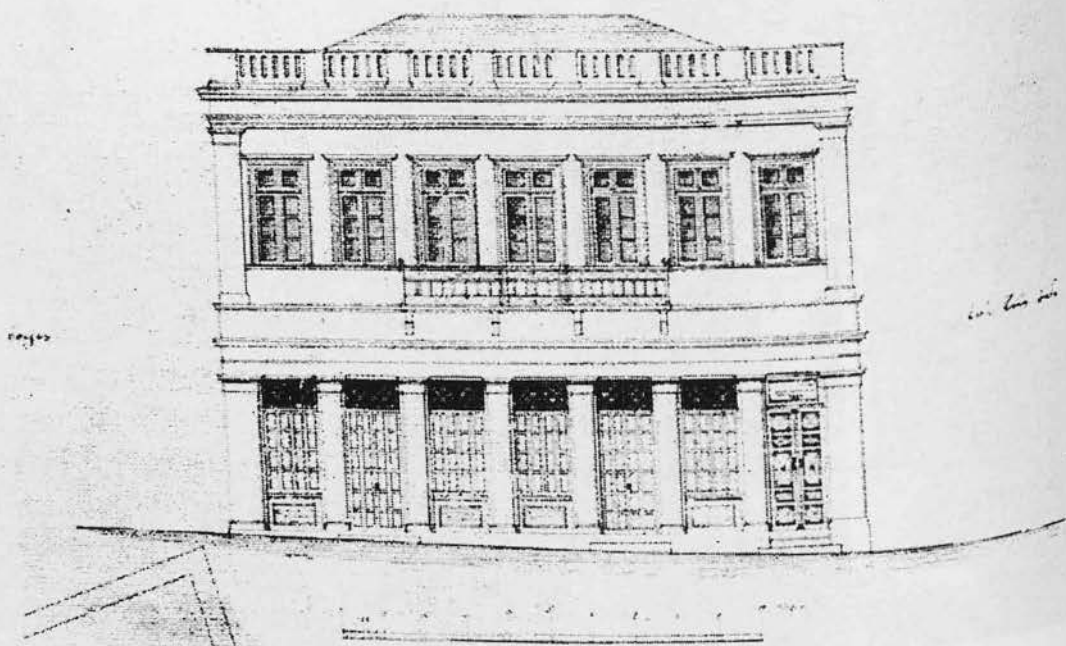
Το δεύτερο σπίτι, της ίδιας εποχής, είναι το αρχοντικό του Κωνσταντίνου Ε. Πετρίτζη, όπως μας πληροφορεί η επιγραφή, η λαξευμένη στο υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου: «Κωνσταντίνος Ε. Πετρίτζης, αω'». Βρίσκεται κοντά στο θέατρο «Απόλλων», στην οδό Εμμ. Ροΐδη αριθ.26 (εικ.34-35, σχεδ10). Είναι διώροφο κτίριο με μορφή επηρεασμένη περισσότερο από την αθηναϊκή νεοκλασική αρχιτεκτονική. Επιβάλλεται με την απόλυτη συμμετρία και την αρμονική διάταξη των ανοιγμάτων.

εικ.34

α. Το μέγιστο Κ. Πετρίτζη, 1870.

εικ. 35 και σχεδ. 10

Η βάση του, οι ταινίες που χωρίζουν τους ορόφους, τα πλαίσια της κεντρικής εισόδου και το μπαλκόνι είναι από μάρμαρο, ενώ όλο το άλλο

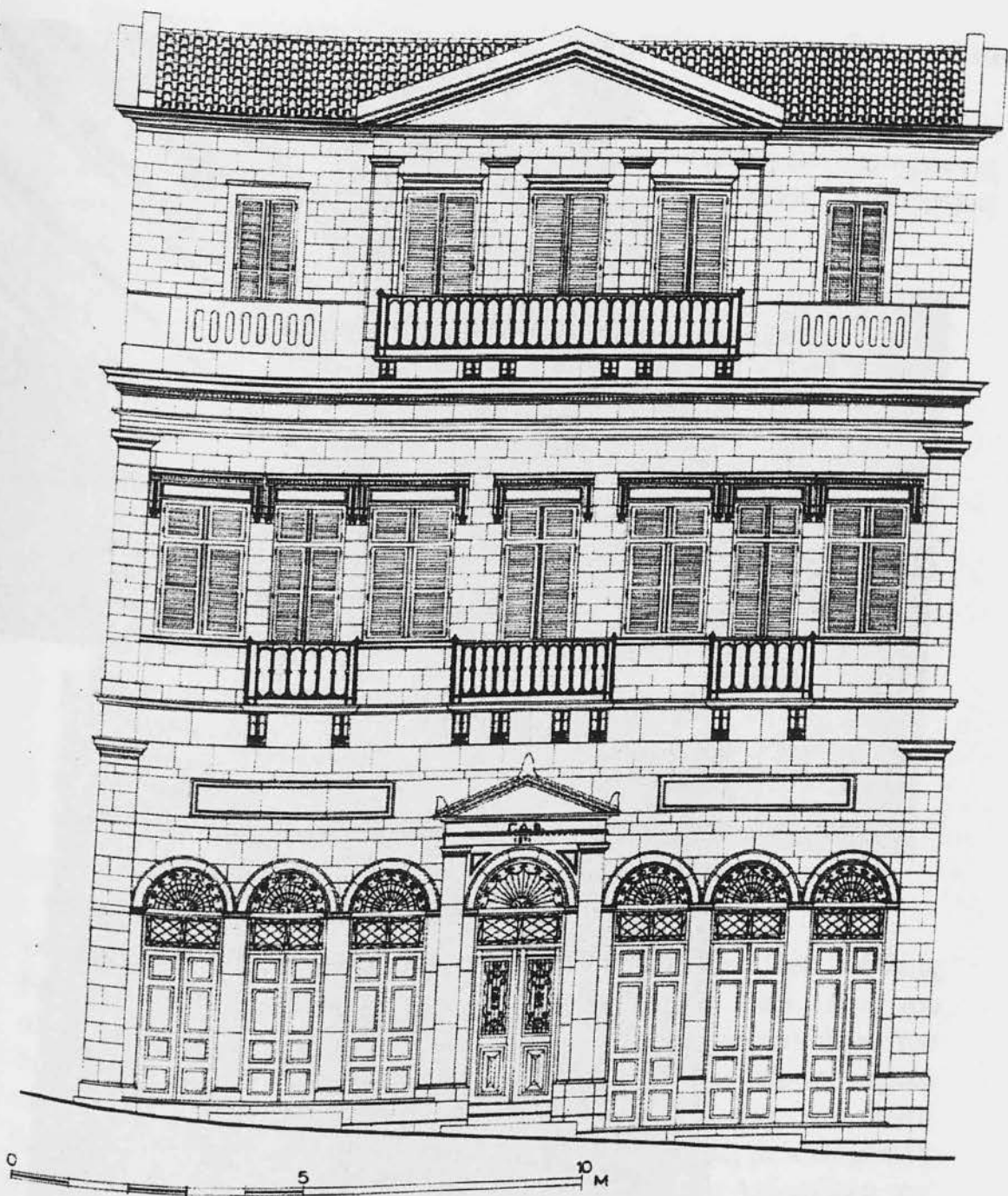
κτίριο είναι σοβατισμένο με έντονα χαραγμένους οριζόντιους αρμούς στο ισόγειο. Οι αετωματικές επιστέψεις στα παράθυρα, το μπαλκόνι με τους μαρμαρίνους πεσσίσκους και τα πήλινα κολονάκια στο σθηθαίο συνθέτουν τον αρχιτεκτονικό του διάκοσμο. Το παλιό αυτό αρχοντικό θα πρέπει να χτίστηκε με σχέδια του αρχιτέκτονα Ι. Βλυσίδη. Σ' αυτό το συμπέρασμα μας οδηγεί ένα σχέδιο του Βλυσίδη, όψη σπιτιού, που θα πρέπει να είναι, όπως φαίνεται από τη γενική διάταξη, μια πρώτη πρόταση του αρχιτέκτονα για το ίδιο σπίτι (σχεδ.10).

Το τρίτο σπίτι, του 1870 επίσης, είναι τυπικό παράδειγμα των συριανών σπιτιών του περασμένου αιώνα. Βρίσκεται κοντά στην εκκλησία του Αγ. Νικολάου, στο δρόμο των Βαποριών, στην οδό Μπαμπαγιώτου αριθ.3 (εικ.36). Σήμερα ανήκει στο «Ισιδώρειον Ορφανοτροφείο Αρρένων». Τριώροφο, χτισμένο με μαρμαρόπετρες και κονίαμα στους αρμούς, τονισμένο με οριζόντιες γραμμές, απολήγει στο κέντρο σε χτιστό αέτωμα. Τα φουρούσια και οι σιδεριές στα μπαλκόνια είναι απλά, τα πλαίσια όλων των ανοιγμάτων ξύλινα και τα παραθυρόφυλλα του γνωστού γερμανικού τύπου. Χαρακτηριστικοί είναι και οι ψηλοί με ωραίες σιδεριές φεγγίτες, που υπάρχουν πάνω από τις δύο πόρτες της εισόδου, όπου οδηγούν μαρμάρινα σκαλοπάτια. Από τις δύο ενεπίγραφες πλάκες, τις εντοιχισμένες πάνω από τις δύο εισόδους, μαθαίνουμε όχι μόνο το χρόνο της οικοδομής, αλλά και τον αρχιτέκτονα. Στη μια υπάρχει η επιγραφή «Ιούλιος Α' 1870» και στην άλλη «Μ.Ν.Γ. Σχεδιασθέν υπό Κ. Κοκκίνη, 1870».

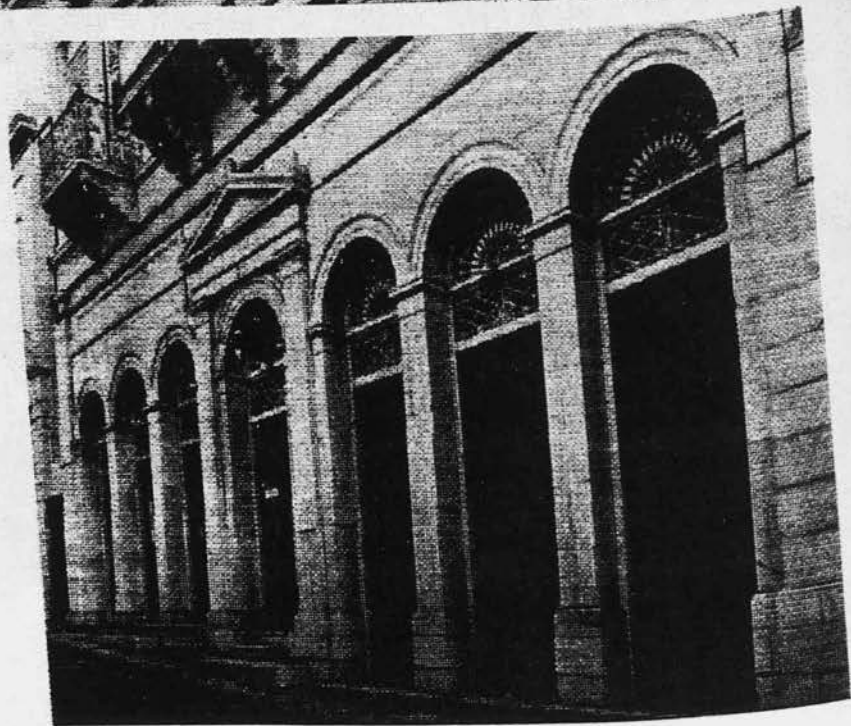
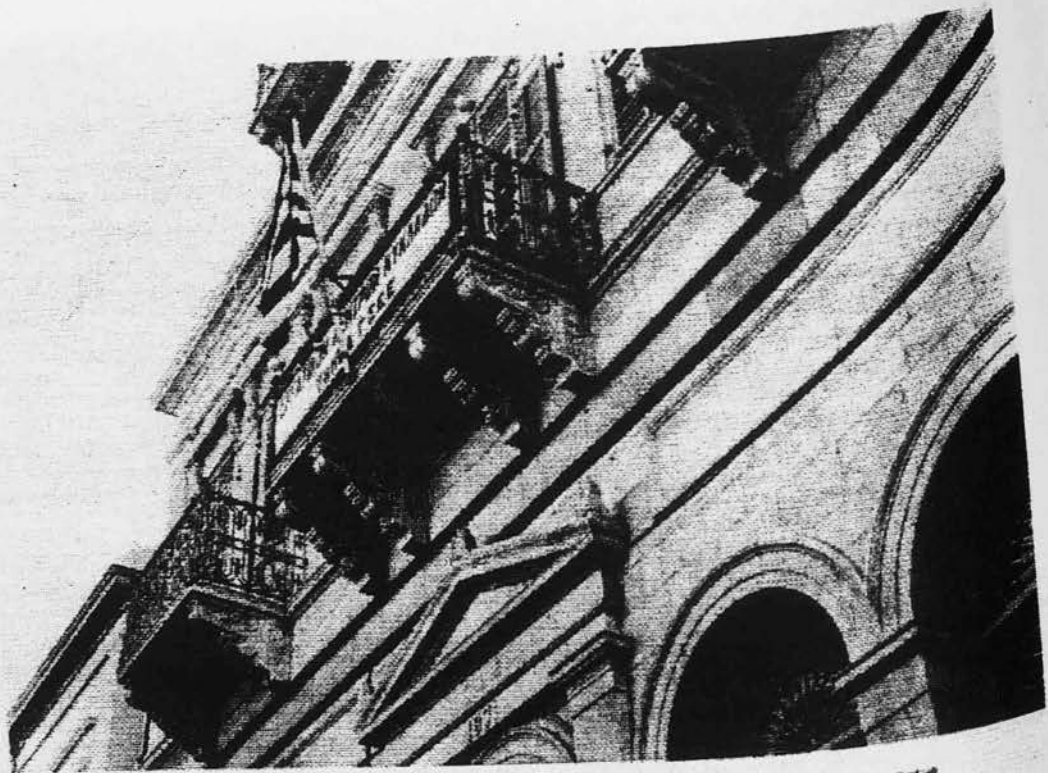
Αμέσως μετά τα τρία χρονολογημένα αυτά σπίτια ακολουθεί το αρχοντικό του Γ.Δ. Βελισσαρόπουλου στην οδό Αγ. Νικολάου αριθ.3, κοντά στο θέατρο. Αρχικά ανήκε στην οικογένεια Αναργύρου και σήμερα στεγάζει το Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Κυκλάδων. Στο υπέρθυρο της εισόδου υπάρχουν τα αρχικά Γ.Δ.Β. και η χρονολογία 1871. Είναι τριώροφο, ολομάρμαρο κτίριο με αέτωμα στο κέντρο του τελευταίου ορόφου, χτισμένο με λαξευτή ισόδομη τοιχοδομία (σχεδ.11). Χαρακτηριστικά είναι τα καλοδουλεμένα τοξωτά ανοίγματα των καταστημάτων στο ισόγειο και ο αρχιτεκτονικός διάκοσμος σ' όλους τους ορόφους: οι μπαλκονοποδιές και τα

Σπίτι στα Βαποριά. Αρχιτέκτονας Κ. Κοκκίνης, 1870
εικ.36

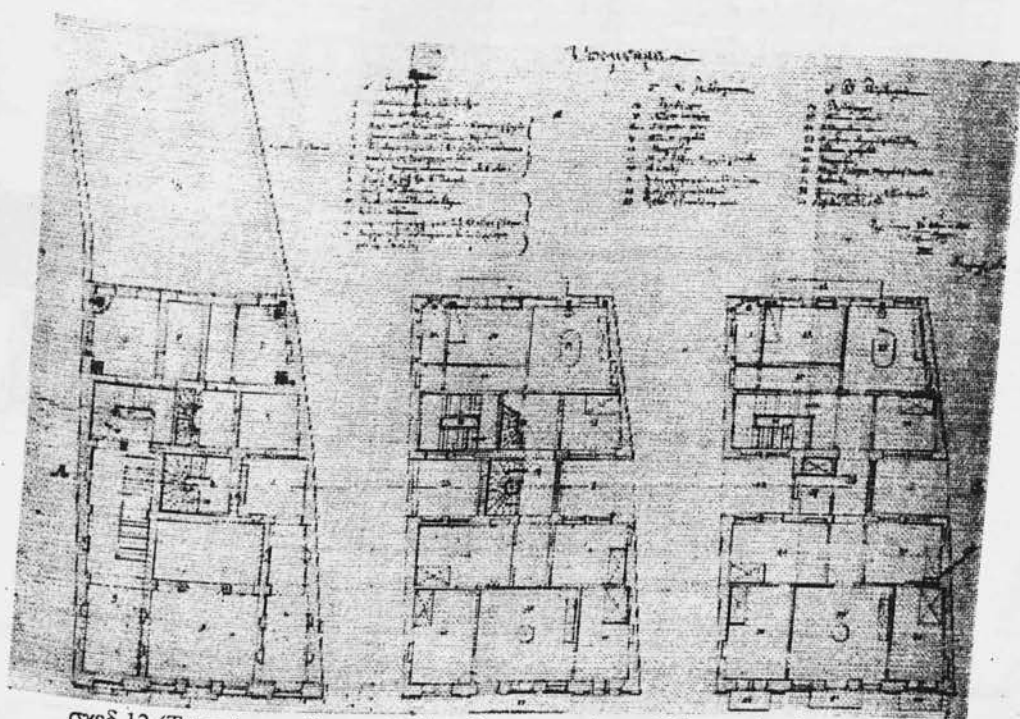
σχεδ.11

εικ.37 (Λεπτομέρειες από την πρόσοψη του μεγάρου Βελισσαρόπουλου)
φουρούσια στα μπαλκόνια και πάνω από τα παράθυρα είναι πλούσια
διακοσμημένα (εικ.37). Τα πυκνά ανοίγματα και ο βαρύς αρχιτεκτονικός

διάκοσμος χαρακτηρίζουν την πρόσοψη καθώς όμως ο δρόμος είναι στενός, δεν αναδεικνύεται η αρχιτεκτονική της.

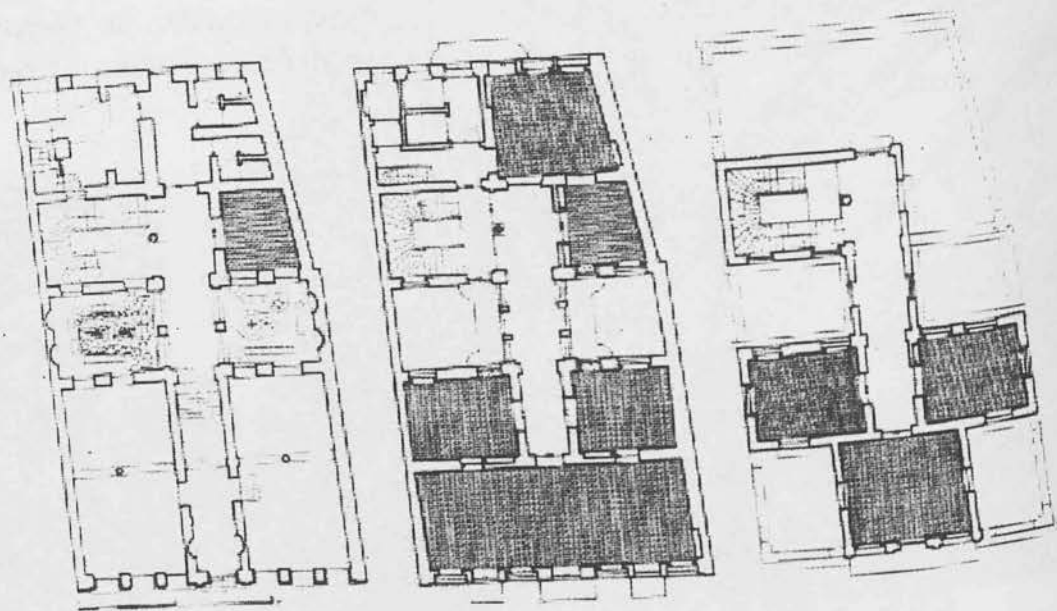
Πολύ ενδιαφέρουσα είναι και η εσωτερική διάταξη και διακόσμηση (σχέδ.12-13). Ένας μακρύς διάδρομος διακοσμημένος με τοιχογραφίες, οδηγεί στη σκάλα για τον πρώτο και δεύτερο όροφο. Ο διάδρομος αυτός

σχέδ.12 (Τα πρώτα σχέδια του Ι. Βλυσίδα για του μέγαρο Βελισσαρόπουλου, 1870)

επικοινωνεί με τα καταστήματα του ισογείου και τους άλλους βοηθητικούς χώρους, καθώς και με την αυλή στο πίσω μέρος του σπιτιού. Στο σημείο όπου αρχίζει η σκάλα, στο αριστερό άκρο του διαδρόμου, δημιουργείται δίλοβο άνοιγμα μ' ένα μαρμάρινο δωρικό κίονα. Όμοια ανοίγματα υπάρχουν και στους άλλους ορόφους: στο πρώτο όροφο έχουμε ιωνικό κίονα, ενώ στο δεύτερο Κορινθιακό, με καλαμοειδή φύλλα στο κιονόκρανο, όπως ακριβώς στο ωρολόγιο του Ανδρονίκου του Κυρρήστου στην Αθήνα. Η ξύλινη σκάλα -μόνο τα δύο πρώτα σκαλοπάτια είναι μαρμάρινα- προχωρεί με το ίδιο πλάτος ως τον τελευταίο όροφο και έχει στην οροφή της οκταγωνικό οπαιό. Πλούσια είναι και η ζωγραφική της διακόσμηση με μορφές, ανθέμια και άλλα διακοσμητικά θέματα. Τα δωμάτια και στους δύο ορόφους είναι, όπως

συνήθως, κανονικά διατεταγμένα γύρο από ένα μακρύ διάδρομο. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο πρώτος όροφος,

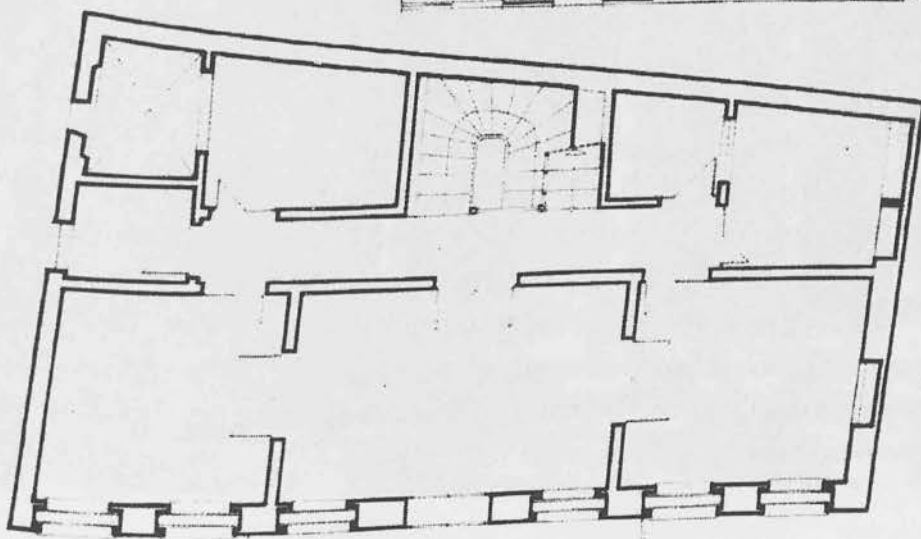
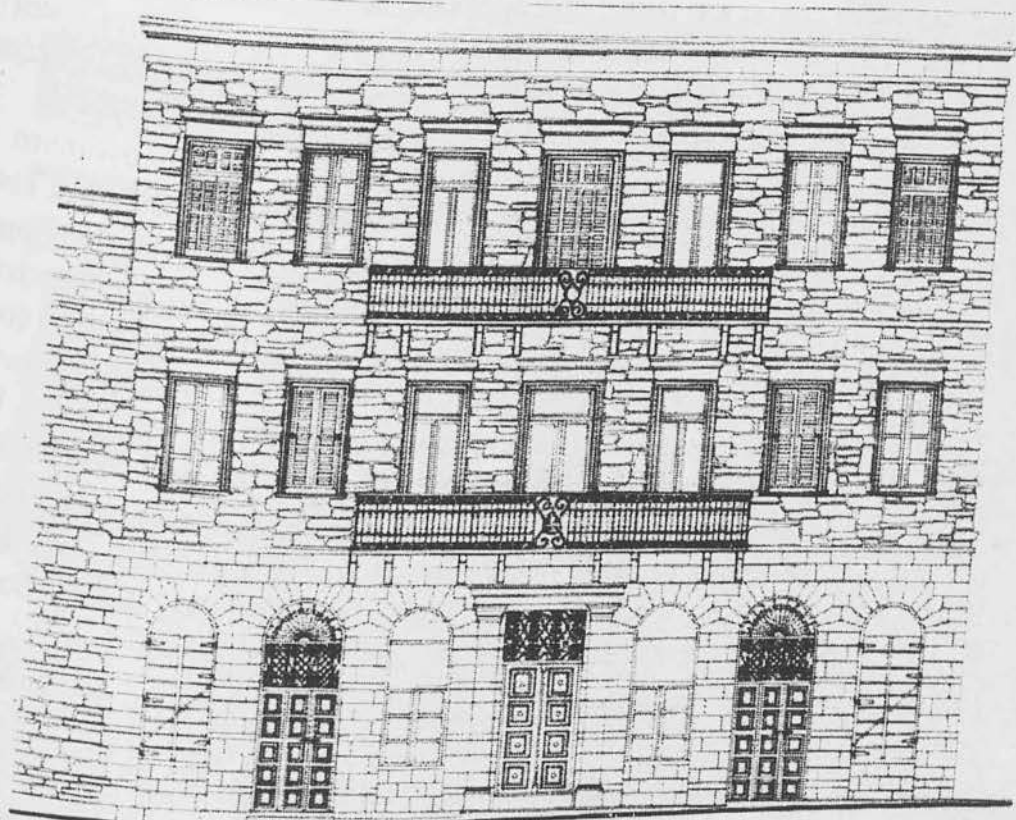
σχεδ.13 (Κατόψεις του μεγάρου Βελισσαρόπουλου όπως είναι σήμερα)

όπου διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση οι τοιχογραφίες σ' όλα τα δωμάτια και στο διάδρομο.

Το αρχοντικό του Βελισσαρόπουλου είναι ένα ακόμη δείγμα της δουλειάς του Συριανού αρχιτέκτονα Ι. Βλυσίδη, που δούλεψε για πολλά χρόνια στην Ερμούπολη. Και εδώ ένα σχέδιό του, με τρεις κατόψεις και με την ένδειξη «οδός Θεάτρου», μας επέτρεψε να κάνουμε την ταύτιση και να το αποδώσουμε στον Βλυσίδη (σχεδ.12). Οι κατόψεις έχουν ορισμένες διαφορές από τις σημερινές. Ωστόσο, το σχήμα του οικοπέδου, η ίδια γενικά διάταξη των κατόψεων και η ένδειξη «οδός Θεάτρου» δεν αφήνουν καμία αμφιβολία ότι πρόκειται για το σπίτι του Βελισσαρόπουλου.

Πριν αναφέρουμε και άλλα με μνημειακή αρχιτεκτονική σπίτια, ας σταματήσουμε σ' ένα σπίτι του 1874, στην οδό Δ. Βοκοτοπούλου αριθ. 3, που ακολουθεί την απλή συριανή αρχιτεκτονική (σχεδ.14). Είναι τριώροφο και στο μπαλκόνι υπάρχουν τα αρχικά Σ. Α. και η χρονολογία 1874. Το ισόγειο, με τοξωτά ανοίγματα, εκτός από την κεντρική είσοδο, είναι ισοδομικά χτισμένο με μαρμάρινες πλάκες, ενώ στους δύο άλλους

ορόφους η τοιχοδομία είναι με ορθογωνικές πέτρες και με παχύ κονίαμα στους αρμούς, χαραγμένο με οριζόντιες και κάθετες γραμμές. Μαρμάρινες

σχεδ. 14 (Σπίτι στην οδό Δ. Βοκοτοπούλου αριθ.3, 1874)

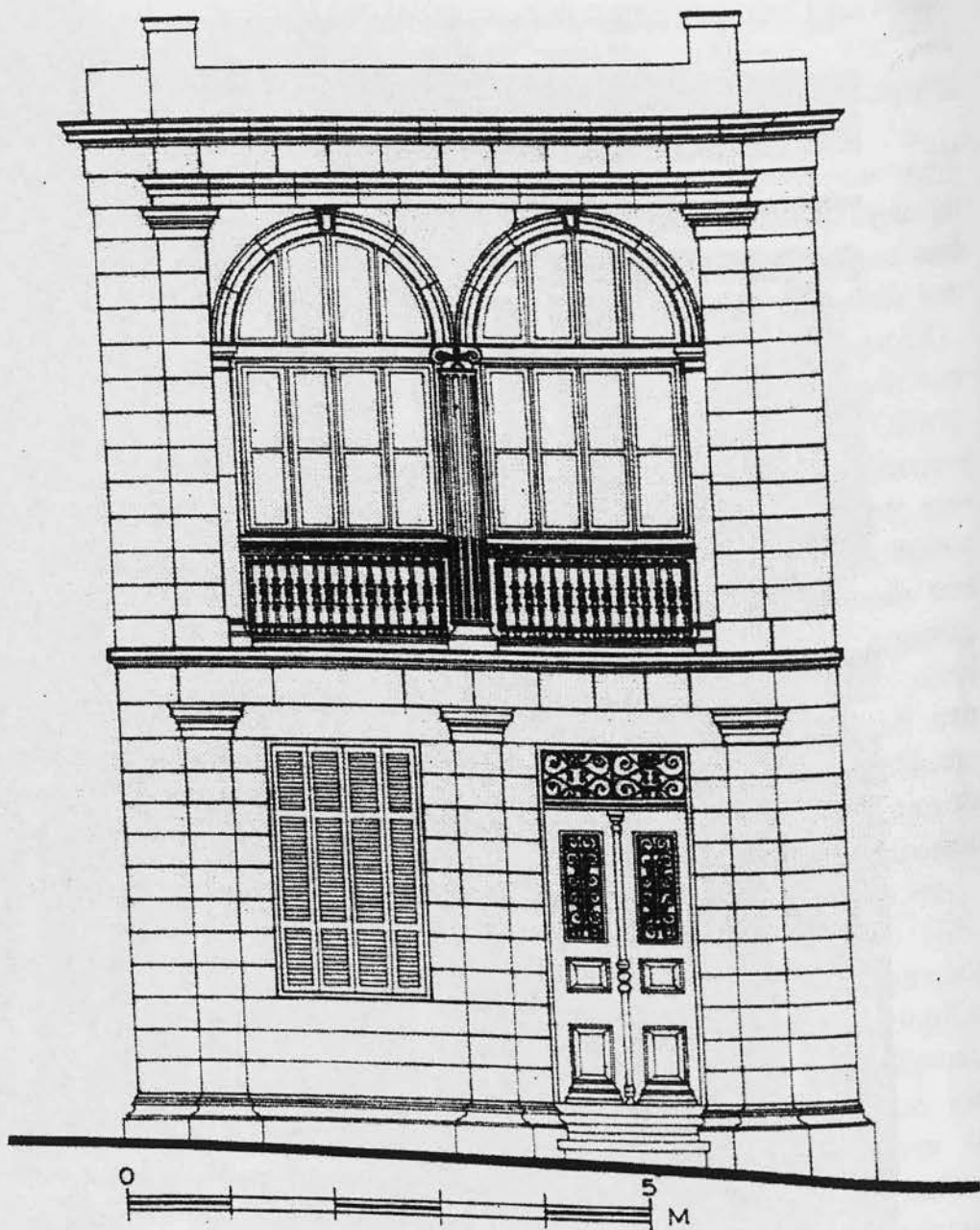
απλές ταινίες χωρίζουν τους ορόφους και μαρμάρινες γείσο με καλά αποδομένα κυμάτια επιστέφει το κτίριο. Δύο επιμήκη μπαλκόνια, με απλά, χωρίς διάκοσμο, φουρούσια και με απλές σιδεριές, καταλαμβάνουν το κεντρικό τμήμα και στους δύο ορόφους, που ο καθένας τους έχει επτά ανοίγματα, πυκνά τοποθετημένα, με ξύλινα πλαίσια και με παραθυρόφυλλα γερμανικού τύπου. Οι δύο όροφοι είχαν γίνει εξ αρχής για κατοικίες, ενώ το ισόγειο για γραφεία και καταστήματα.

Πολλά είναι τα σπίτια στην Ερμούπολη που χρονολογούνται στην περίοδο από το 1870 ως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Πολλά απ' αυτά είναι με ακρίβεια χρονολογημένα, ενώ άλλα μπορούμε να τα χρονολογήσουμε από την κατασκευή και την αρχιτεκτονική τους μορφή. Ένα από τα σπίτια του Στ. Κ. Πρωίου, αν και απλό, παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον (εικ.38).

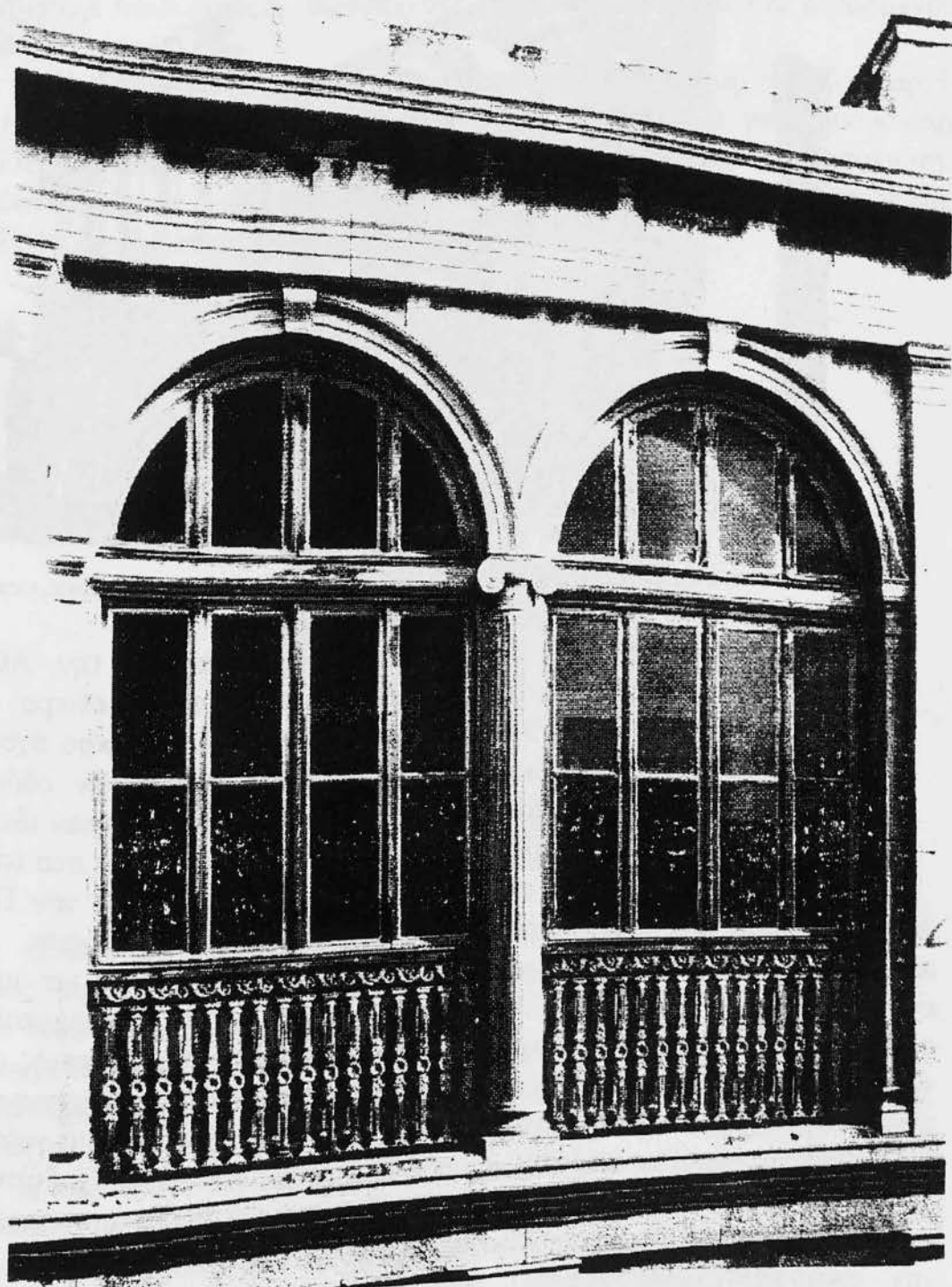
Βρίσκεται κοντά στην εκκλησία της Μεταμόρφωσης, στην γωνία των οδών Αλ. Λυκούργου Αρχιεπισκόπου, Ιω. Φωτίου και Βασ. Όλγας. Σήμερα ανήκει στο «Κληροδότημα Στ. Κ. Πρωίου προς προικοδότησιν Απόρων κορασίδων συσταθέν εν έτει 1887». Η υψομετρική διαφορά, που υπάρχει στην περιοχή αυτή, κάνει το κτίριο διώροφο στους δύο δρόμους και τριώροφο από την πλευρά της οδού Βασ. Όλγας. Η τοιχοδομία του στο ισόγειο είναι με μαρμαρόπετρες και άφθονο κονίαμα στους αρμούς, χαραγμένο με οριζόντιες γραμμές, ενώ στους ορόφους είναι σοβαντισμένο. Τα ανοίγματα, πυκνά τοποθετημένα το ένα δίπλα στο άλλο, έχουν ξύλινα πλαίσια και παραθυρόφυλλα γερμανικού τύπου. Ωραίο είναι το πλέγμα της σιδεριάς στο μπαλκόνι και σ' ορισμένα από τα παράθυρα. Εκείνο όμως που χαρακτηρίζει το αρχοντικό του Πρωίου είναι οι εξωτερικές ζωγραφιστές κόγχες στην όψη της οδού Ιω. Φωτίου. Ένα άλλο σπίτι, στην οδό Εμμ. Ροΐδη αριθ. 12, ιδιοκτησία του Ν.Κ. Δεσύπρη (αρχικά της οικογένειας Βοτάρου), έχει πολύ μνημειακή πρόσοψη (σχεδ.15). Είναι ολομάρμαρη, ισοδομικά χτισμένη και θυμίζει πρόσοψη Αθηναϊκού αρχοντικού. Οι αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες, παραστάδες, κίονες, επίκρανα και κυμάτια, διαγράφονται καθαρά και αντιγράφουν πιστά αρχαία πρότυπα. Ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτο είναι το δίλοβο τοξωτό άνοιγμα στον πρώτο όροφο, που στηρίζεται σε ραδινό ιωνικό κίονα. Αρχικά αποτελούσε ανοιχτό εξώστη, αλλά αργότερα κλείστηκε με τζαμαρία (εικ.39).

εικ. 38

σχεδ.15

εικ. 39

εικ.40

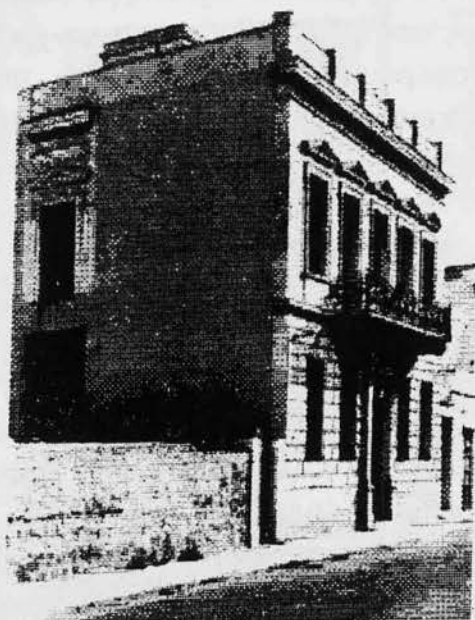
(Σπίτια στη λεωφόρο Βασ. Κωνσταντίνου, δεξιά το σπίτι του Νοστράκη. Κατεδαφίστηκαν στα 1976)

Τρία ακόμη σπίτια, που θυμίζουν περισσότερο την Αθηναϊκή νεοκλασική αρχιτεκτονική, θα πρέπει να αναφέρουμε ιδιαίτερα. Το ένα βρίσκεται στη συνοικία Βαπόρια και τα άλλα δύο στο άκρο σχεδόν της πόλης. Το πρώτο σωζόταν ως το 1976 στη γωνία των οδών Βασ. Κωνσταντίνου αριθ. 20 και Πλουτάρχου (εικ.40). Αρχικά ήταν ιδιοκτησία του Α. Νοστράκη, από το 1913 -όπως ήταν χαραγμένο και στο υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου- στέγασε το ίδρυμα «Περίθαλψης του Παιδός». Αργότερα περιήλθε στην ιδιοκτησία του Νεωρίου Σύρου, που το κατεδάφισε το 1976. Ήταν ένα διώροφο σπίτι με υπόγειο και με ωραία αυλή στο πίσω μέρος. Εκτός από τη βάση, την ταινία ανάμεσα στους ορόφους, το γείσο και την αετωματική επίστεψη της κεντρικής εισόδου, που ήταν από μάρμαρο, όλο το άλλο κτίριο ήταν σοβαντισμένο. Τα πήλινα κολονάκια στο στηθαίο, τα μικρά φουρούσια και τα γείσα πάνω από τα παράθυρα έδιναν μια ποικιλία στην πρόσοψη. Η διάταξη ήταν εσωτερικό ήταν απλή, ή τυπική στα Συριανά σπίτια. Όλες οι οροφές ήταν ξύλινες, και μόνο στο πάνω μέρος των τοίχων, σαν σε ζωφόρο, υπήρχε ζωγραφιστή διακόσμηση.

Τοιχογραφία υπήρχε επίσης στο κλιμακοστάσιο όπου εικονίζονταν ερωτιδείς μέσα από ανοιχτό ζωγραφιστό οπαιο. Η εξωτερική μορφή του παλιού αυτού αρχοντικού θα μας οδηγούσε να το χρονολογήσουμε στις

τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, ενώ η εσωτερική του διάταξη έμοιαζε πολύ πρώιμη, οπωσδήποτε όμως μετά τα μέσα του περασμένου αιώνα.

Κοντά στο σπίτι του Νοστράκη, στην οδό Βασ. Κωνσταντίνου αριθ. 11, υψώνεται ένα άλλο αρχοντικό, που άνηκε παλιά στην οικογένεια Γάγκου. Στα 1926 το αγόρασε το Ορφανοτροφείο Θηλέων Μπαμπαγιώτη, ύστερα από τη καθίζηση που είχε υποστεί το κτίριο του Ορφανοτροφείου. Είναι διώροφο σπίτι με βαριά αρχιτεκτονική (εικ.41).

εικ.41 (Το «Ορφανοτροφείο Θηλέων»)

Εκτός από τη μαρμάρινη βάση και το μπαλκόνι, το υπόλοιπο κτίριο είναι σοβαντισμένο και οι αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες διαμορφώνονται με σοβά. Η σιδεριά με τους γρύπες στο μπαλκόνι, τα μαρμάρινα φουρούσια και τα μικρά αετώματα πάνω από τα παράθυρα είναι ο χαρακτηριστικός του διάκοσμος, που θυμίζει τα κτίρια του Τσίλλερ στην Αθήνα. Στο εσωτερικό, στον πρώτο όροφο, σώζονται ακόμη τοιχογραφίες σ' ορισμένα από τα δωμάτια, καθώς και ένα πήλινο πλαίσιο σε τζάκι με πλούσιο διάκοσμο.

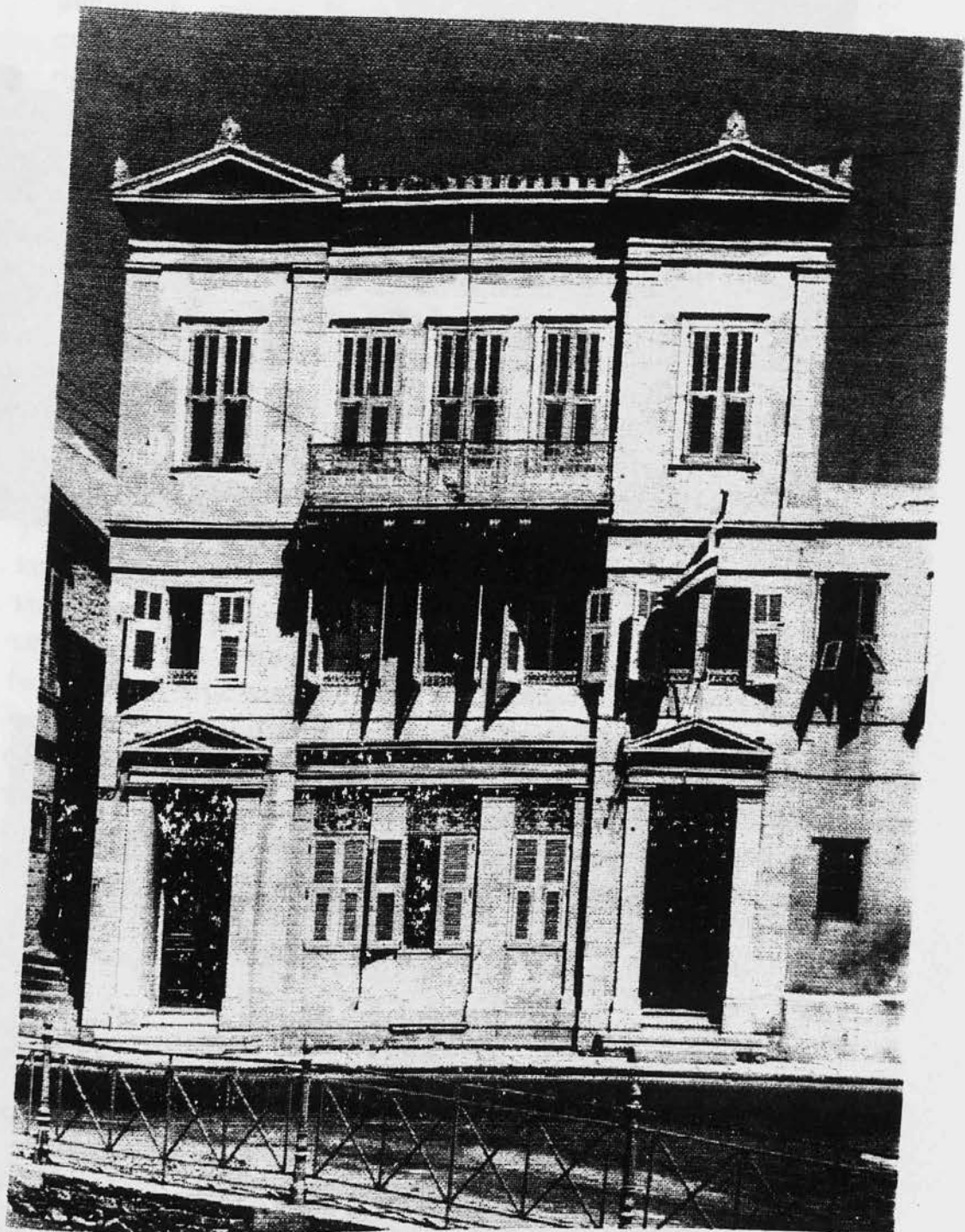
Το τρίτο σπίτι στα Βαπόρια, στην οδό Μπαμπαγιώτου αριθ. 19, έχει πολύ πιο μνημειακή αρχιτεκτονική (εικ.42). Είναι τριώροφο και καταλήγει σε δύο μικρά αετώματα στα άκρα. Το ισόγειο και ο πρώτος όροφος είναι ολομάρμαρα, ισοδομικά χτισμένα, ενώ ο τελευταίος όροφος είναι σοβαντισμένος και μόνο τα επίκρανα και οι βάσεις των

παραστάδων, καθώς και το γείσο και τα δύο αετώματα, που τον επιστέφουν, είναι μαρμάρινα. Εκτός από τους μαρμάρινους ακροκέραμους στα αετώματα, μικροί πήλινοι ακροκέραμοι υπάρχουν στην πρόσοψη, ανάμεσα στα αετώματα. Μικρά αετώματα υπάρχουν επίσης πάνω από τα υπέρθυρα στις δύο κεντρικές εισόδους, στο ισόγειο. Εντύπωση προκαλεί η αυστηρή αξονική διάταξη του κτιρίου, καθώς και η διαμόρφωση του ισογείου -έχει υποστεί μικρή αλλοίωση στο κεντρικό τμήμα- κι ακόμη το μπαλκόνι με τα βαριά, εντελώς αθηναϊκά μαρμάρινα φουρούσια και με τις μπαλκονοποδιές με φατνώματα και ρόδακες.

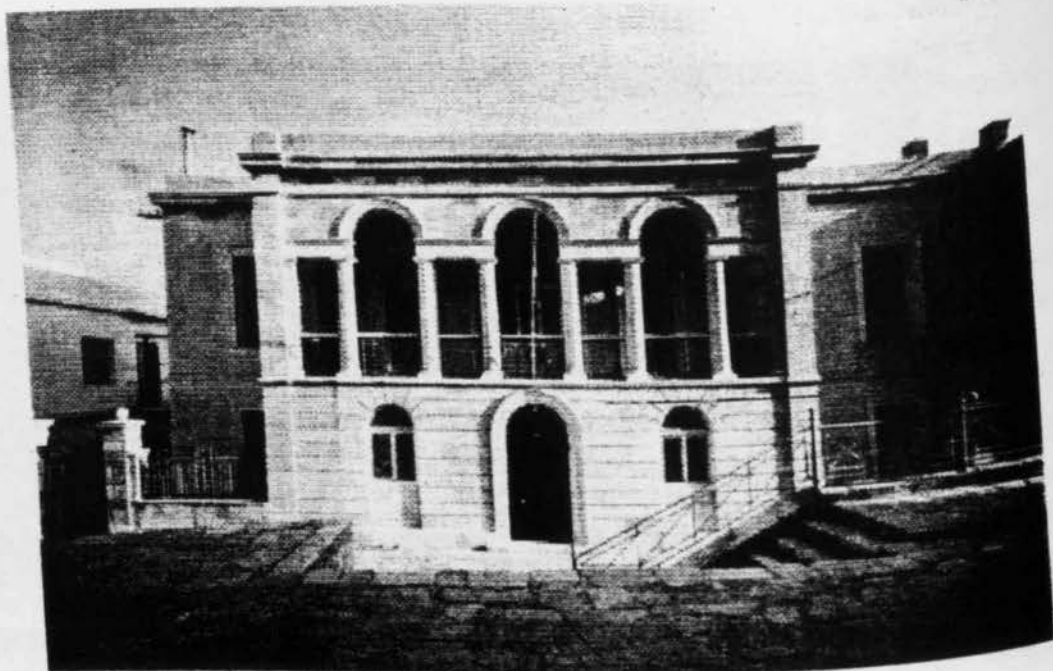
Δύο ακόμη σπίτια, που θα πρέπει να χρονολογηθούν μετά το 1870, αξίζει να αναφέρουμε. Το πρώτο, που ανήκει στην οικογένεια Ν. Ρεθύμνη, βρίσκεται στην οδό Κάσου αριθ.10, στην συνοικία Βαπόρια. Είναι αξιοσημείωτο για τη μαρμάρινη ανοιχτή στοά, που κοσμεί την πρόσοψη του πρώτου ορόφου: τοσκανικοί κίονες γεφυρώνονται με ευθύγραμμα επιστύλια και τόξα (εικ.43). Η διάταξη αυτή θυμίζει την πρόσοψη του Υδραγωγείου του Ανδριανου στην Αθήνα, κατασκευή που μιμήθηκαν πολλοί νεοκλασικοί αρχιτέκτονες.

Το άλλο σπίτι είναι το αρχοντικό του Δ. Βαφιαδάκη, που χρημάτισε για πολλά χρόνια δήμαρχος της Ερμούπολης. Βρίσκεται δίπλα στην εκκλησία του Αγ. Νικολάου, στην οδό Βαφιαδάκη αριθ.2 και στεγάζει σήμερα το Τμήμα Κοινωνικών Υπηρεσιών της Νομαρχίας Κυκλάδων. Είναι τριώροφο κτίριο με υπόγειο· ο τελευταίος όροφος φαίνεται ότι είναι μεταγενέστερη προσθήκη. Όλο το κτίριο είναι σόβατισμένο, εκτός από τη βάση που είναι λίθινη, ισοδομικά χτισμένη. Η κατασκευή του είναι απλή - γείσα από σοβά, πλαίσια ανοιγμάτων ξύλινα- η συνηθισμένη στα συριανά σπίτια. Εκείνο που αξίζει να προσέξει κανείς ιδιαίτερα, είναι τα πρόπυλα με τους τοσκανικούς κίονες, το ένα στην οδό Βαφιαδάκη και το άλλο στην πλευρά της πλατείας Αγ. Νικολάου. Το τελευταίο μάλιστα - τόξο γεφυρώνει τους δύο κίονες στην όψη- είναι πολύ χαρακτηριστικό (εικ.44). Το αρχοντικό του Βαφιαδάκη παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και στο εσωτερικό, παρ' όλες τις αλλοιώσεις που έχει υποστεί από τις διάφορες υπηρεσίες που εγκαταστάθηκαν εκεί.

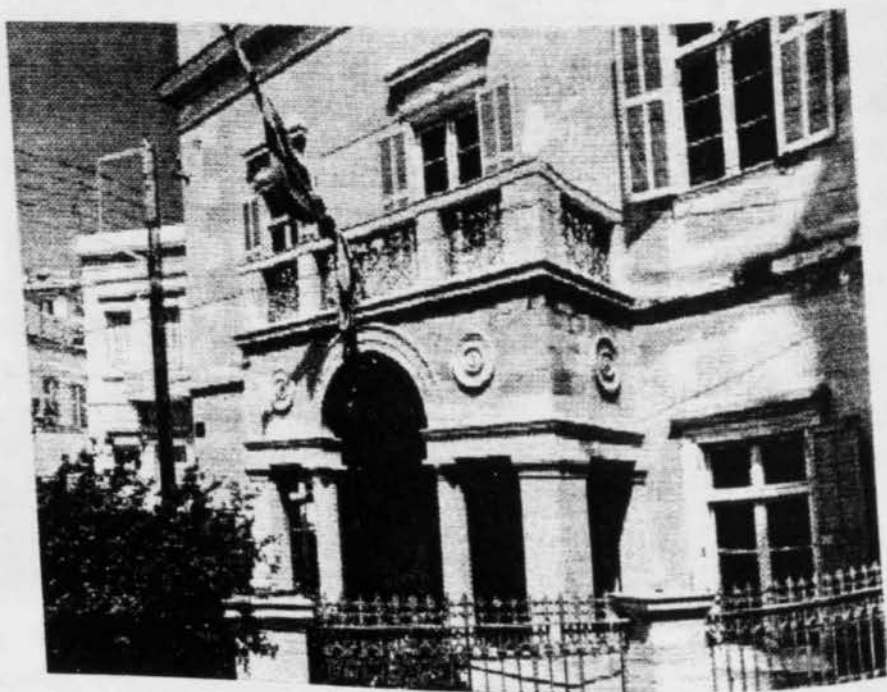
Ιδιαίτερα αξιοπρόσεχτες είναι οι τοιχογραφίες, όσες σώζονται ακόμη. Από τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα έχουμε μερικά ακόμα ωραία δείγματα νεοκλασικής αρχιτεκτονικής. Το αρχοντικό του Ι. Δομεστίνη, γνωστό στους νεώτερους ως «Οικονομικό Γυμνάσιο», στη γωνία των οδών Φιλίνη αριθ.8 και στη Στ. Πρωίου, είναι από τα πιο

εικ.42 (Σπίτι στα Βαπόρια)

εικ.43 (Το μέγαρο Ρεθύμνη)

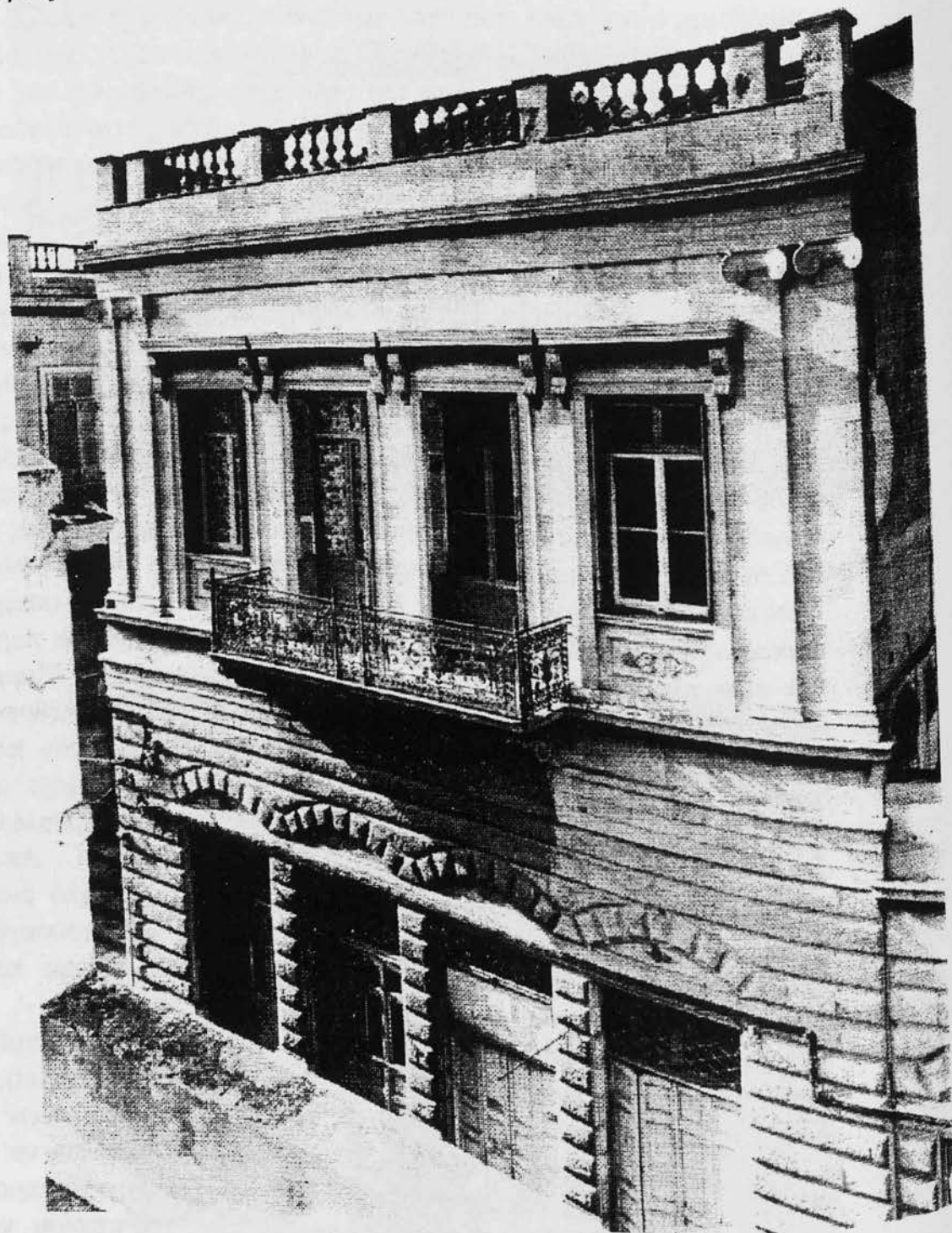

εικ.44 (Το μέγαρο Βαφιαδάκη)

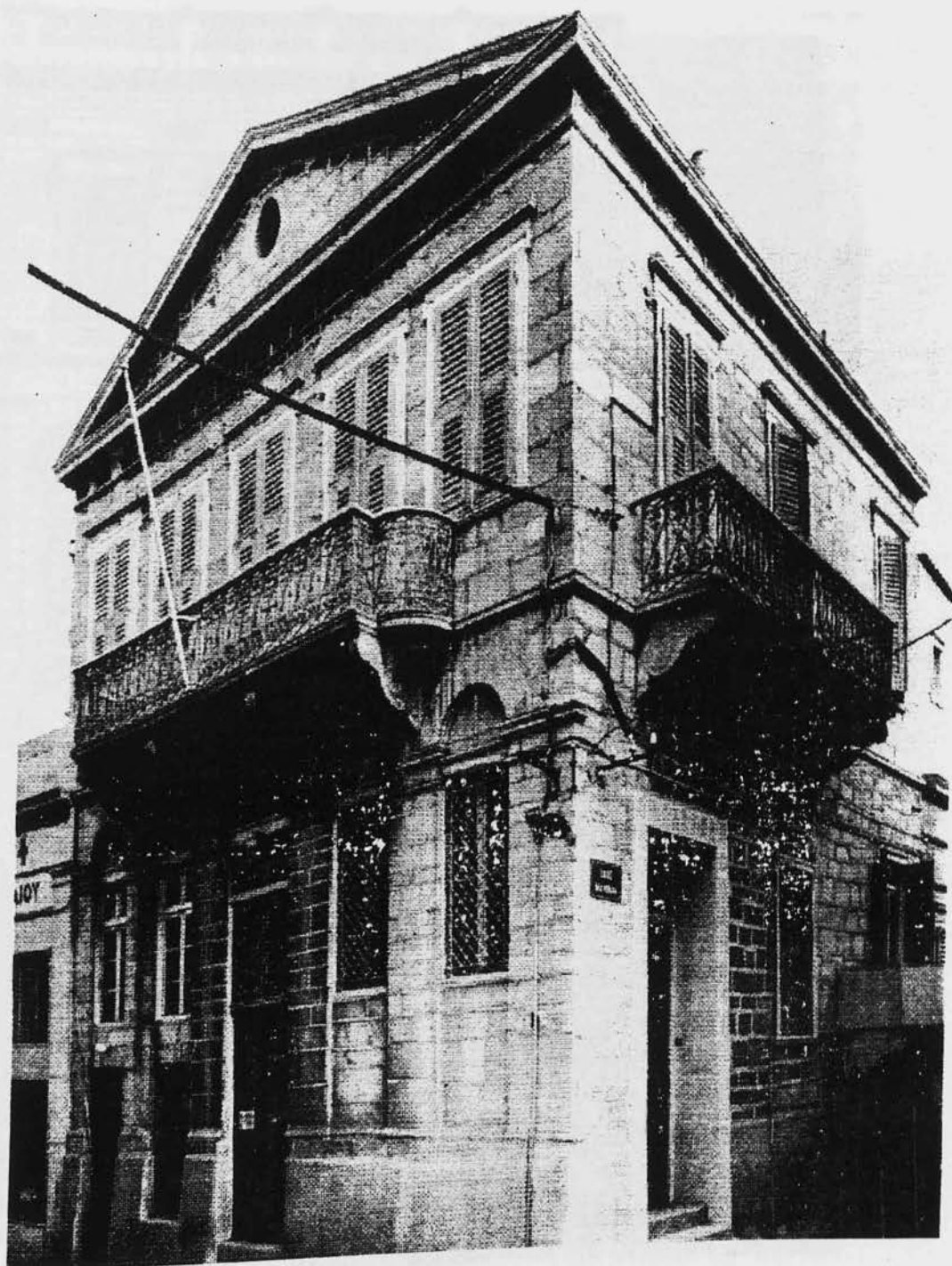
μνημειώδη σπίτια. Το όνομα του ιδιοκτήτη και η χρονολογία της οικοδομής είναι χαραγμένα στο υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου από την οδό Ν. Φιλίνη: «αωπζ', Ιωάννης Γ. Δομεστίνης, αωπζ'». Είναι διώροφο ολομάρμαρο κτίριο. Η πλαϊνή του όψη, προς την οδό Φιλίνη, δεν έχει πλούσια αρχιτεκτονική της πρόσοψης. Είναι απλή, λίγο μονότονη και ασύμμετρη, με την κεντρική είσοδο στο ένα άκρο του ισογείου και μ' ένα μπαλκόνι στο άλλο άκρο του πρώτου ορόφου. Αντίθετα, η όψη της οδού Πρωίου παρουσιάζει όχι μόνο ποικιλία στην τοιχοδομία, αλλά και επιμελημένο και πλούσιο αρχιτεκτονικό διάκοσμο (εικ.45). Το ισόγειο, όπου ανοίγονται τέσσερις πόρτες καταστημάτων, είναι χτισμένο με αδρά δουλεμένες πέτρες, που στα άκρα περιβάλλονται με ταινίες. Πάνω από τα επίπεδα υπέρθυρα των καταστημάτων δημιουργούνται ανακουφιστικά τόξα με θολίτες, που είναι δουλεμένοι με τον ίδιο τρόπο, όπως και οι μαρμαρόπετρες του ισογείου. Ο πρώτος όροφος είναι ολομάρμαρος, χτισμένος ισοδομικά με μαρμαρόπετρες, που έχουν επίπεδες καλοδουλεμένες επιφάνειες. Μαρμάρινα είναι και τα πλαίσια στις πόρτες και τα παράθυρα μαρμάρινος θριγκός και στηθαίο με πήλινα κολονάκια επιστέφει το κτίριο. Γείσα ολομάρμαρα με μικρά φουρούσια, διακοσμημένα με ανθέμια, είναι τοποθετημένα πάνω από τα παράθυρα και σχηματίζουν οπτικά μια συνεχή ευθεία γραμμή. Μαρμάρινο ανάγλυφο κόσμημα υπάρχει και κάτω από τις ποδιές των παραθύρων, ενώ τα φουρούσια στο μπαλκόνι και οι μπαλκονοποδιές είναι πλούσια διακοσμημένα και λεπτά δουλεμένα. Στο εσωτερικό υπήρχε αρχικά ζωγραφικός διάκοσμος. Τίποτε Δε σώζεται πια σήμερα αβεστώθηκε, όταν το σπίτι χρησιμοποιήθηκε ως «Οικονομικό Γυμνάσιο». Απέναντι ακριβώς από το αρχοντικό του Δομεστίνη υπάρχει ένα άλλο διώροφο σπίτι, που θα πρέπει να είναι αρκετά προγενέστερο. Αξιοπρόσεχτο για την αρχιτεκτονική του, εντυπωσιάζει με το μεγάλο αέτωμα που το επιστέφει (εικ.46).

Ένα άλλο σπίτι, που θυμίζει πολύ στις αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες το αρχοντικό του Δομεστίνη, είναι το μέγαρο της οικογένειας Πετρίτση, που βρίσκεται κοντά στην Νομαρχία, στη γωνία των οδών Χρ. Ευαγγελίδη και Γ. Σουρή και σε μια μικρή πάροδο. Θα πρέπει να είναι σύγχρονο με το σπίτι του Δομεστίνη (1887) ή λίγο προγενέστερο και πιθανόν έργο του ίδιου αρχιτέκτονα. Το μεγάλο ύψος του κτιρίου και οι

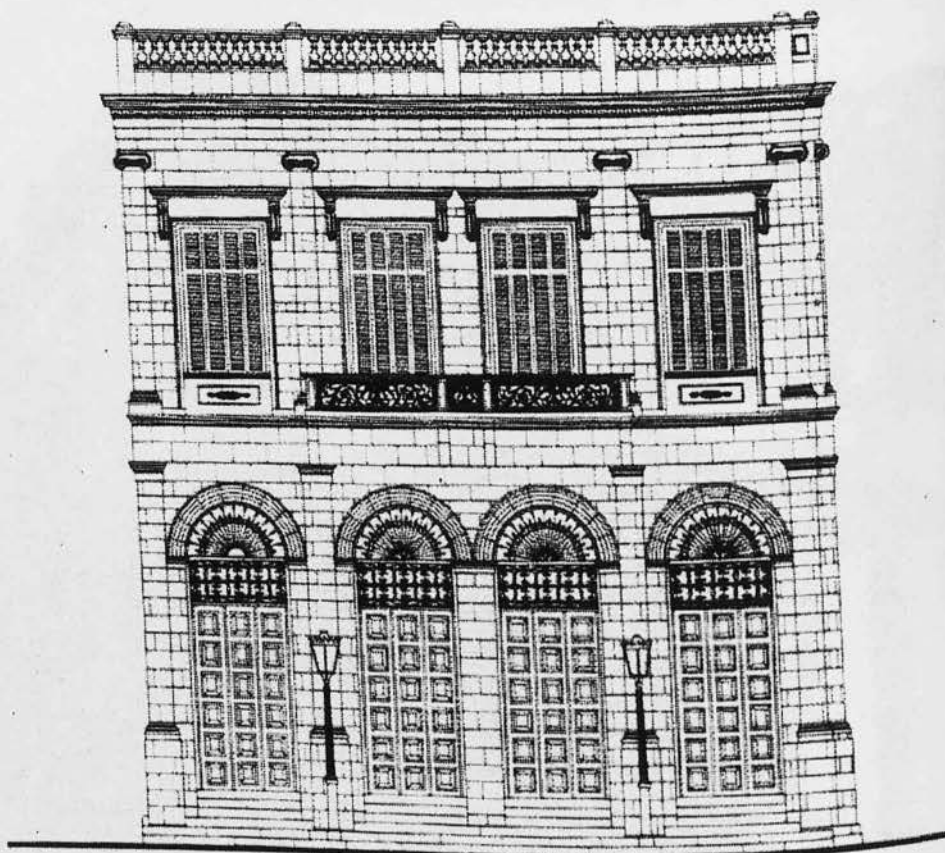
στενοί δρόμοι δημιουργούν απότομη προοπτική, που δε σ' αφήνει να το χαρείς. Το σπίτι

εικ.45 (Το μέγαρο Ι. Δομεστίη, 1887)

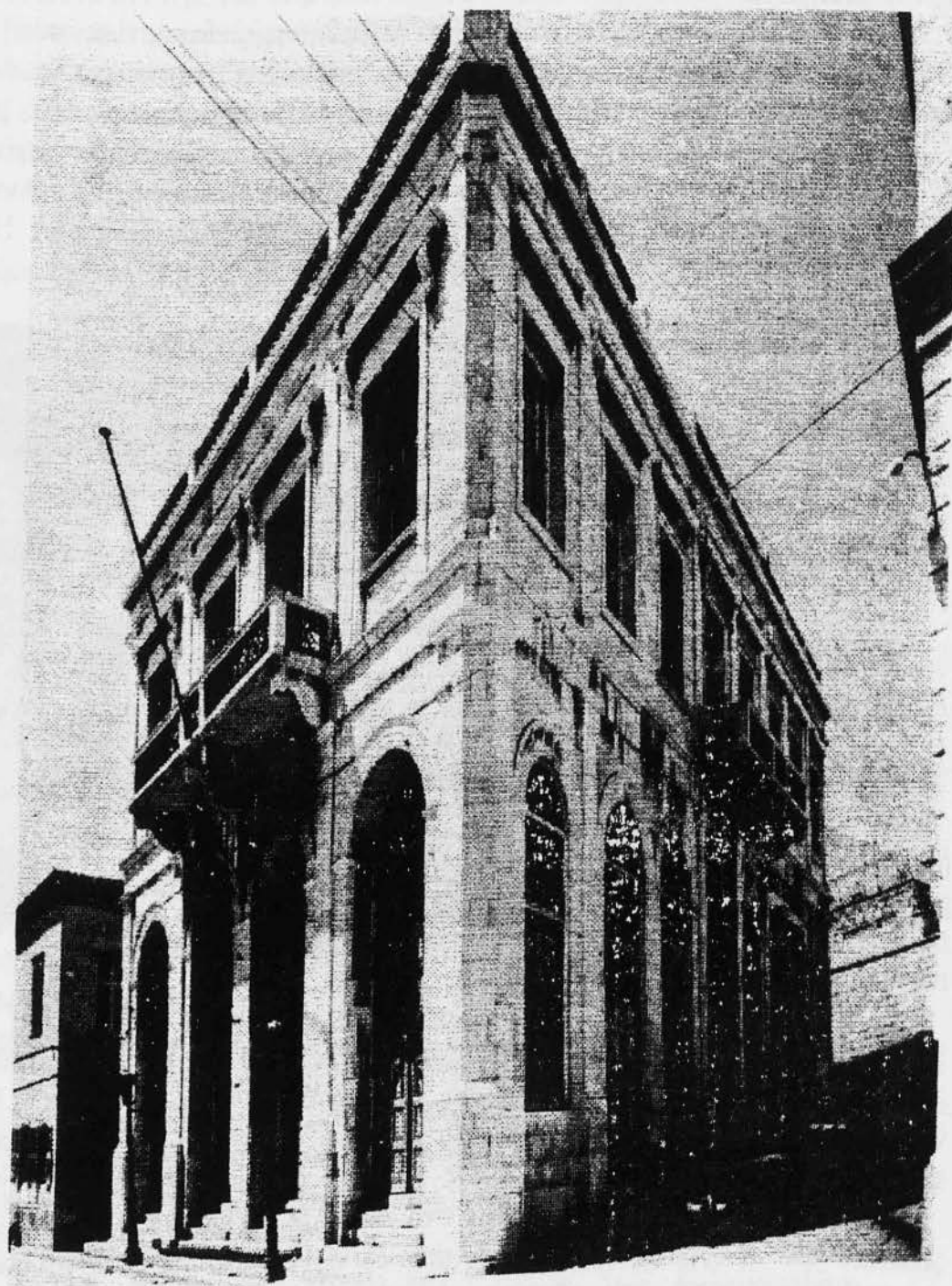
εικ.46 (Σπίτι στην οδό Στ. Πρωίου και Ν. Φιλίνη)

σχεδ.16 (Το μέγαρο Πετρίτση, όψη στην οδό Γ. Σουρή)

είναι ολομάρμαρο ισοδομικά χτισμένο (σχεδ.16, εικ.47.). Οι επιφάνειες του διακόπτονται κατακόρυφα με παραστάδες, που στο ισόγειο έχουν απλά επίκρανα, ενώ στον πρώτο όροφο ιωνικά κιονόκρανα, σαν αυτά στο σπίτι του Δομεστίνη. Την ίδια διάταξη και κατασκευή με το σπίτι του Δομεστίνη έχουν επίσης τα γείσα και τα μικρά φουρούσια στα παράθυρα, το γείσο στην επίστεψη, τα ανάγλυφα κοσμήματα κάτω από τις ποδιές των παραθύρων και το στηθαίο με τα πήλινα κολονάκια. Το μπαλκόνι, σε αντίθεση με το σπίτι του Δομεστίνη, έχει απλά τελειώς φουρούσια και μαρμάρινους πεσίσκους που συγκρατούν το κιγκλίδωμα. Γενικά η τοιχοδομία είναι επιμελημένη, η απόδοση όμως των κλασικών μορφών στα κυμάτια όχι και τόσο πετυχημένη.

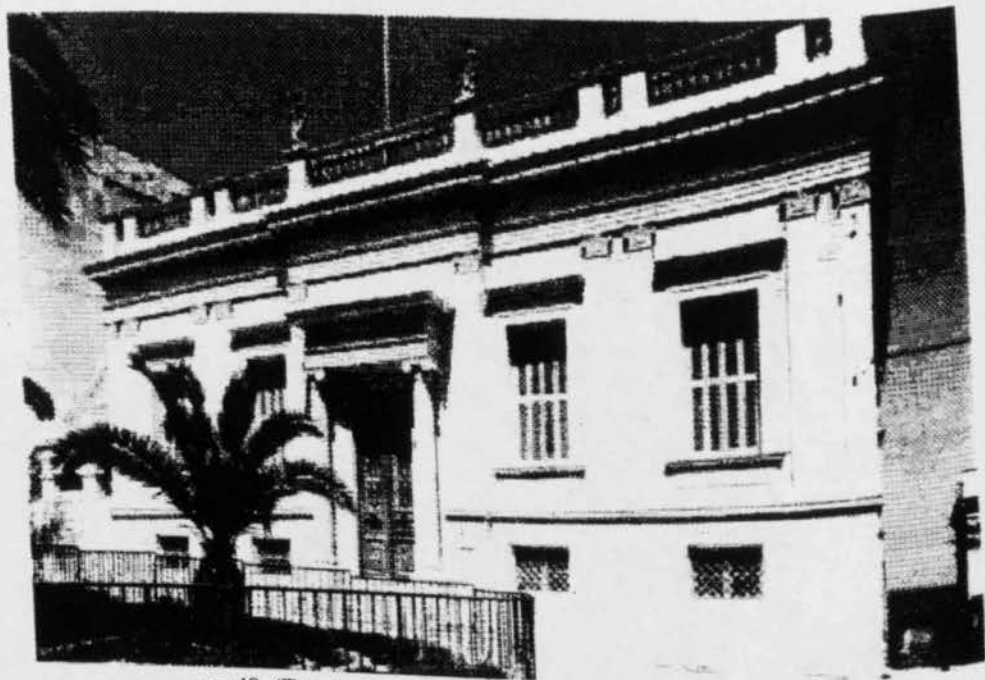
Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούν τα ψηλά τοξωτά ανοίγματα στο ισόγειο. Στο εσωτερικό, στον πρώτο όροφο, υπάρχουν εννέα δωμάτια, εκτός από τους βοηθητικούς χώρους, διατεταγμένα γύρω από ένα μακρύ διάδρομο σε σχήμα Γ. Τοιχογραφίες δεν υπάρχουν, σε δύο όμως από τα

εικ.47

δωμάτια διατηρείται ακόμη ωραία φατνωματική διακόσμηση με πλαστικά κοσμήματα.

Την ίδια εποχή, στα τέλη δηλαδή της δεκαετίας του 1880, χρονολογείται και το αρχοντικό του Κ. Τσιροπινά στην ομώνυμη πλατεία (εικ.48). Σήμερα στεγάζει τη Νομαρχία Κυκλάδων σύμφωνα με την επιθυμία του δωρητή Α. Τσιροπινά, γιου του πρώτου ιδιοκτήτη. Στη πρόσοψη υπάρχει εντοιχισμένη η επιγραφή: «Δωρεά Αντωνίου Τσιροπινά». Η αρχιτεκτονική στην κύρια όψη είναι νεοκλασική. Η βάση του κτιρίου είναι χτισμένη με δοκούς από μάρμαρο

εικ. 48. (Το μέγαρο Τσιροπινά, σήμερα Νομαρχία Κυκλάδων)

και με παχύ κονίαμα στους αρμούς, χαραγμένο με μια κάθετη γραμμή, ενώ το υπόλοιπο κτίριο είναι σοβατισμένο. Με κονίαμα έχουν διαμορφωθεί επίσης τα κυμάτια, το επιστύλιο και το γείσο. Μόνο τα επίκρανα των παραστάδων, τα μικρά φουρούσια στο γείσο και τα κολονάκια στο στηθαίο είναι πήλινα, καθώς και τα δύο γυναικεία αγάλματα που είναι στημένα στο στηθαίο. Η είσοδος διακοσμείται με ιωνικό μαρμάρινο πρόπυλο, που δε συνδέεται όμως οργανικά με την αρχιτεκτονική του κτιρίου. Αλλά και γενικότερα, η πρόσοψη δεν ανταποκρίνεται στο μέγεθος και στη μεγαλόπρεπη διάταξη του εσωτερικού. Η πίσω πλευρά του αρχοντικού βλέπει στη θάλασσα και έχει δύο ορόφους, γιατί είναι μεγάλη η υψομετρική διαφορά. Το ισόγειο στην

πίσω πλευρά, που αντιστοιχεί με το υπόγειο της πρόσοψης, έχει γίνει με τοξωτά ανοίγματα, ενώ στον πρώτο όροφο υπήρχε αρχικά μεγάλη ανοιχτή βεράντα, που σήμερα έχει κλειστεί με τζαμαρία. Στο εσωτερικό τα δωμάτια είναι διατεταγμένα γύρω από ένα διάδρομο σε σχήμα Π. Σώζονται επίσης ακόμη σε ορισμένα δωμάτια οι πλούσιες πλαστικές διακοσμήσεις στις οροφές.

εικ.49 (Σπίτι στα Βαπόρια)

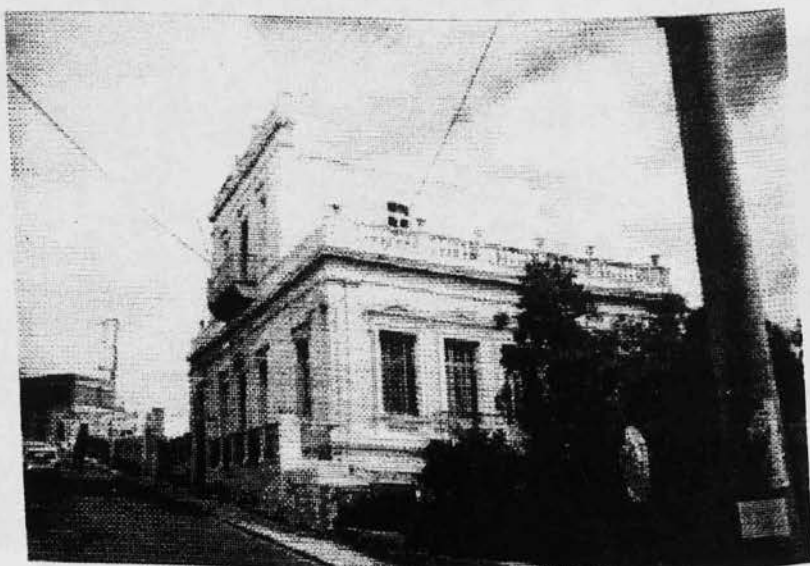
Όσο ο 19^{ος} αιώνας πλησιάζει προς το τέλος του, η νεοκλασική αρχιτεκτονική συνεχίζεται (εικ.49-50), αλλά με φανερά τα σημάδια της παρακμής. Τα τελευταία σπίτια του 19^{ου} αιώνα ακολουθούν τα περισσότερα την απλή, συριανή αρχιτεκτονική, ενώ Δε λείπουν και μερικά δείγματα της όψιμης φάσης του Κλασικισμού.

Τα τελευταία αυτά σπίτια βρίσκονται κυρίως στη συνοικία Βαπόρια. Είναι ογκώδη κτίρια με βαριές αναλογίες. Σοβατισμένα τα περισσότερα, έχουν από μάρμαρο μόνο τη βάση, τους ακρογωνιαίους λίθους -όταν υπάρχουν- τα πλαίσια στις πόρτες και τα παράθυρα, τα μπαλκόνια, τα φουρούσια και τις σκάλες.

Αλλά, για να έχει κανείς μια ολοκληρωμένη εικόνα της αστικής αρχιτεκτονικής στην Ερμούπολη, θα πρέπει να επισκεφτεί τις εξοχές της Σύρου, όπου σώζονται ακόμη μερικές από τις επαύλεις του περασμένου

αιώνα. Το σπίτι στην εξοχή ήταν για τον Συριανό απαραίτητο, μια και η πόλη είναι τόσο φτωχή σε πράσινο και τα σπίτια χωρίς κήπους και αυλές.

Η αρχιτεκτονική ανάλυση των επαύλεων είναι ένα άλλο κεφάλαιο έξω από το θέμα μας. Σημειώνουμε μόνο ότι η αρχιτεκτονική τους θυμίζει πολύ περισσότερο τις αθηναϊκές επαύλεις στην Κηφισιά, παρά τα σπίτια της Ερμούπολης. Είναι συνήθως χτισμένες σε μεγάλα κτήματα με

εικ.50 (Το ίδιο σπίτι με την εικόνα 49 όπως βρίσκεται σήμερα)

ωραίους κήπους εκτός από την κυρίως κατοικία, υπάρχουν και πολλά βοηθητικά κτίσματα. Οι κήποι είναι επίσης στολισμένοι με πίδακες, πέργολες, δεξαμενές, περίπτερα και αγάλματα. Τα σπίτια, διώροφα τα περισσότερα, είναι καλοχτισμένα μια μεγάλη βεράντα καταλαμβάνει συνήθως όλη την πρόσοψη, εκεί που προσφέρεται η ωραιότερη θέα. Επιμελημένη είναι και η εσωτερική διάταξη και διακόσμηση: όχι σπάνια τοιχογραφίες κοσμούν τους χώρους υποδοχής, όπως και στα σπίτια της Ερμούπολης.

Ο σημερινός ταξιδιώτης δε θα πρέπει να παραλείψει να επισκεφτεί το καταπράσινο Επισκοπείο, όπου οι επαύλεις των οικογενειών Κρίνου, Πετρίτζη, Πνευματικού, κ.α., την Παρακοπή στο εσωτερικό του νησιού, όπου τα εξοχικά σπίτια των Κουλούρη, Ζησιμάτου, Κωνσταντινόπουλου, κ.α., τη Δελλαγράτσια δίπλα στη θάλασσα, όπου τα αρχοντικά των Ψιακή, Τσιροπινά, Λαδόπουλου, Ν. Γεωργιάδη και πολλά άλλα, τα

πευκόφυτα Χρούσα με τις επαύλεις των Βαφιαδάκη, Καλαμάρη, Κουτσοδόνη, Ζερβουδάκη και Τσούρου κι ακόμη τα καταπράσινα χωριά Μάνα και Τάλαντα με ωραία παλιά εξοχικά σπίτια και κτήματα. Ένας απλός και μόνο περίπατος στο «μαγευτικό κτήμα» του Βαφιαδάκη στα Χρούσα, όπως το αποκαλούσαν οι ίδιοι οι Ερμουπολίτες -όσο κι αν είναι εγκαταλελειμμένο σήμερα- μαρτυρεί τα παλιά μεγαλεία και φανερώνει την ευημερία της συριανής κοινωνίας στον περασμένο αιώνα.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ

Με την επικράτηση της νεοκλασικής στην Ευρώπη γύρω στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, η τοιχογραφία γίνεται και πάλι, όπως στην αρχαιότητα και στα χρόνια της Αναγέννησης και του Μπαρόκ, απαραίτητο στοιχείο για την εσωτερική διακόσμηση των δημοσίων και ιδιωτικών κτιρίων. Οι ανασκαφές της Πομπηίας και του Herculaneum στα 1738 και 1748, όπου ήρθαν στο φως μοναδικά δείγματα τοιχογραφιών, οι δημοσιεύσεις των ελληνικών αγγείων και η μελέτη αργότερα της πολυχρωμίας των αρχαίων ναών συνέβαλαν ουσιαστικά στην ανάπτυξη και την καθιέρωσή της.

Στην Ελλάδα η τέχνη της τοιχογραφίας συμβαδίζει με την εξέλιξη της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής, που επικράτησε από την Απελευθέρωση ως τις αρχές του αιώνα μας. Πιο μνημειακή στα δημόσια κτίρια, Δε λείπει κι από τα σπίτια, απλή στα πιο φτωχικά, πλούσια και καλοδουλεμένη στα μεγάλα αρχοντικά. Αξίζει να επαναλάβουμε τα όσα έγραψε στα 1872 για το διάκοσμο των αθηναϊκών σπιτιών στην Ελλάδα: «Πάσα οροφή από της του εστιατορίου μέχρι της του κοιτώνος είναι πεποικιλμένη δια διαφόρων ζωγραφιών, η Δε αίθουσα τυγχάνει πολλάκις να είναι τόσον ζωηρώς εξωγραφισμένη, ώστε ευκόλως δύναται τις να νομίσει, ότι ο τάτης κατά λάθος εστρώθη επί της οροφής αντί του πατώματος...».

Τα ίδια λόγια, με πολύ περισσότερη ίσως έμφαση, ισχύουν και για την Ερμούπολη. Είναι η μόνη πόλη στην Ελλάδα, όπου διατηρούνται ακόμη τόσες πολλές και τόσες καλοδουλεμένες τοιχογραφίες. Τα ονόματα των ζωγράφων και τοιχογράφων, που δούλεψαν στα συριανά σπίτια, δεν είναι γνωστά. Σώζονται μόνο χρονολογημένα έργα του Ιταλού ζωγράφου Giuseppe Tammi. Γνωστό είναι, πάντως, ότι στην Ερμούπολη εργάστηκαν για χρόνια πολλοί Ιταλοί ζωγράφοι, όσοι είχαν καταφύγει στο νησί μετά την αποτυχία της Ιταλικής Επανάστασης του 1848. Ότι πολλές τοιχογραφίες είναι δουλεμένες από Ιταλούς, γίνεται φανερό και από της Ιταλικές επιγραφές, αλλά και από τα ορθογραφικά λάθη στις Ελληνικές επιγραφές, που υπάρχουν κάτω από ορισμένες μορφές, π.χ. Δημοστένης ριτ. αντί Δημοσθένης ρητ., Φερακίδης αντί Φερεκύδης.

Γεγονός, πάντως, είναι ότι οι τοιχογραφίες της Σύρου είναι με προσοχή δουλεμένες, έχουν και ζωηρά χρώματα και διατηρούνται οι περισσότερες ανέπαφες, χωρίς ρήγματα. Η καλή τους διατήρηση οφείλεται στην ικανότητα των τοιχογράφων, στα καλά χρώματα και στην προσεγμένη επεξεργασία, αλλά και γενικότερα στην καλή κατασκευή των σπιτιών. Οι τοίχοι είναι στέρεα χτισμένοι, ώστε να μην εισχωρεί η

υγρασία, καταστρεπτική για τις τοιχογραφίες, και τα κονιάματα είναι ισχυρά, καλοστρωμένα και με την κατάλληλη σύνθεση. Ιδιαίτερα προσεγμένη στα πλούσια αρχοντικά είναι και η τεχνική της ζωγραφίσεως, πράγμα που οφείλεται στους Ιταλούς ζωγράφους. Από τα μέσα του 18^{ου} και κυρίως του 19^{ου} αιώνα οι Ευρωπαίοι καλλιτέχνες είναι γνωστό ότι μελέτησαν την τεχνική των αρχαίων τοιχογραφιών και κυρίως τις τοιχογραφίες της Αναγέννησης και προσπάθησαν να εφαρμόσουν τις ίδιες μεθόδους και στα δικά τους έργα. Επινόησαν μάλιστα, εκτός από τη νωπογραφία και τους άλλους γνωστούς τρόπους, ένα νέο είδος τοιχογραφίας, τη «στερεοχρωμιά», για να ξεπεράσουν τις δυσκολίες της νωπογραφίας. Έγραφε στα 1902 ο A. Lys. Baldry, ότι στην Ιταλία υπήρχαν ακόμη τότε ζωγράφοι που ήξεραν να δουλεύουν την τοιχογραφία, όπως σημειώνει, η έμπνευσή και το ανάλογο καλλιτεχνικό πνεύμα.

Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα κυκλοφορούσαν επίσης ειδικές εκδόσεις με πολλά σχέδια για την εσωτερική διακόσμηση των κτιρίων, καθώς και σχέδια για έπιπλα και άλλα αντικείμενα, όλα σε «νεοκλασικό» ρυθμό. Οι δημοσιεύσεις των τοιχογραφιών της Πομπηίας και του Herculaneum στάθηκαν μια ακόμα πηγή για τους νεώτερους καλλιτέχνες. Έτσι, οι περισσότεροι τοιχογράφοι αντέγραφαν τα σχέδια και τις μορφές που ήθελαν να χρησιμοποιήσουν και ανάλογα με τις καλλιτεχνικές τους ικανότητες τα χρησιμοποιούσαν στα κτίρια που επρόκειτο να διακοσμήσουν. Υπήρχαν βέβαια και ικανοί ζωγράφοι που ανελάμβαναν να δημιουργήσουν μια νέα πρωτότυπη σύνθεση. Τέτοια έργα γνωστών ζωγράφων έχουν σωθεί στην Αθήνα, σε δημόσια κτίρια, όπως στο Πανεπιστήμιο, στην Ακαδημία, στα Παλιά ανάκτορα και στο Ιλίου Μέλαθρον. Στις άλλες Ελληνικές πόλεις, όπως στον Πειραιά, στην Πάτρα, στη Χαλκίδα, στα νησιά, κ.α., διατηρούνται τοιχογραφίες κυρίως στα σπίτια.

Η Ερμούπολη όμως, σε σύγκριση με τις άλλες Ελληνικές πόλεις, έχει πολύ πιο πλούσιες τοιχογραφίες, επηρεασμένες συνήθως από δυτικά πρότυπα. Η διακόσμηση καλύπτει την οροφή, αλλά, πολλές φορές, και ολόκληρη την επιφάνεια των τοίχων. Όταν το ταβάνι είναι ξύλινο, έχουμε μια στενή ζωγραφισμένη ζωοφόρο στο πάνω μέρος των τοίχων, στολισμένη με ανθέμια ή άλλα διακοσμητικά θέματα. Σπανιότερα από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, απαντώνται και οροφές με πλούσια πλαστική διακόσμηση.

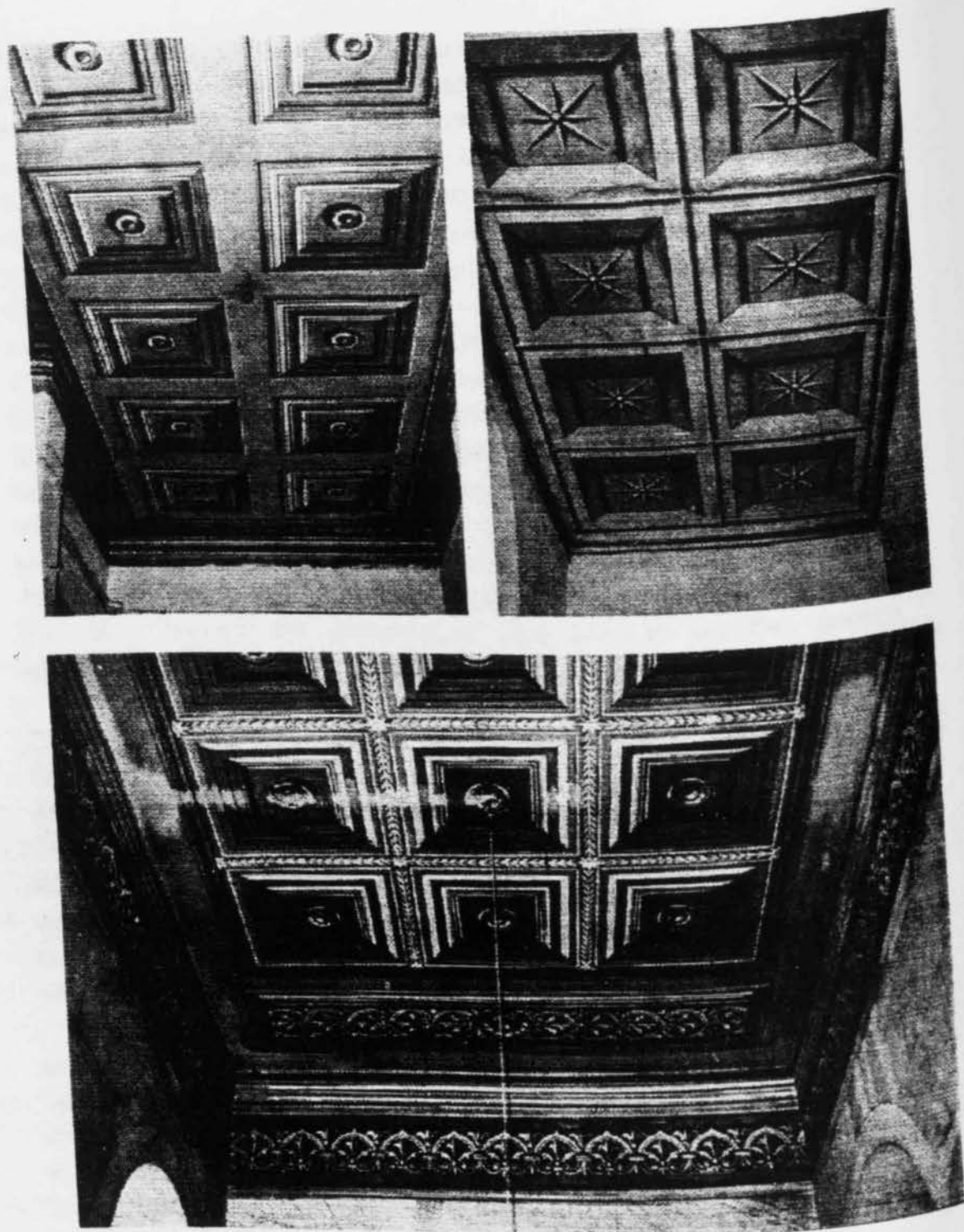
Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ποικιλία στα θέματα των τοιχογραφιών. Οι καλλιτέχνες εμπνέονται κυρίως από τη μυθολογία και την Ελληνική ιστορία, αρχαία και νεώτερη, αλλά και από τη φύση. Διακοσμητικά σχέδια, όπως ανθέμια, ρόδακες και άλλα φυτικά κοσμήματα, στολίζουν συνήθως τις φατνωματικές οροφές στα δωμάτια, στους διαδρόμους και τους άλλους βοηθητικούς χώρους (εικ.51-53). Ο αρχαίος κόσμος είναι η πηγή των περισσότερων θεμάτων. Οι θεοί του Ολύμπου, οι εννέα μούσες, οι τέσσερις εποχές, μορφές των αρχαίων ποιητών και ρητόρων, μυθολογικές παραστάσεις, μυθικά όντα και γρύπες, καθώς και απεικονίσεις αρχαίων μνημείων, είναι τα πιο προσφιλή θέματα. Οι Συριανοί όμως παλιοί αγωνιστές οι περισσότεροι, δεν ξεχνούν τους ήρωες του Αγώνα. Μαζί με τα αρχαία θέματα-πολλές φορές στην ίδια οροφή- ζωγραφίζονται και παραστάσεις από τη νεώτερη Ελληνική ιστορία, σκηνές μαχών, ήρωες της επανάστασης και άλλα ιστορικά πρόσωπα. Ο κόσμος της φύσης προσφέρει εξίσου πλούσιο υλικό: τοπία, πουλιά, ζώα και ψάρια διακοσμούν συχνά τις οροφές και τους τοίχους. Ένα άλλο αγαπητό και συνηθισμένο θέμα είναι τα καράβια, φυσικό, άλλωστε, σ' ένα νησί με τόσο μεγάλη ναυτιλιακή και εμπορική κίνηση.

Στα δημόσια κτίρια της Ερμούπολης δεν έχουμε τοιχογραφίες. Ο ζωγραφικός διάκοσμος του θεάτρου καταστράφηκε πριν πολλά χρόνια. Σώζονται μόνο ορισμένες φωτογραφίες στην αίθουσα του χορού της Λέσχης, που δεν είναι, οπωσδήποτε, από τις πιο αντιπροσωπευτικές. Τοιχογραφίες είχε προβλέψει ο αρχιτέκτονας Ε. Τσίλλερ και στη διακόσμηση του δημαρχείου, όπως φαίνεται στα σχέδιά του. Δεν έγιναν όμως για λόγους οικονομίας. Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε και μια νεώτερη σχετικά τοιχογραφία, που εικονίζει το Παρθενώνα και κοσμεί το τοίχο της μεγάλης κεντρικής αίθουσας στον πρώτο όροφο του γυμνασίου.

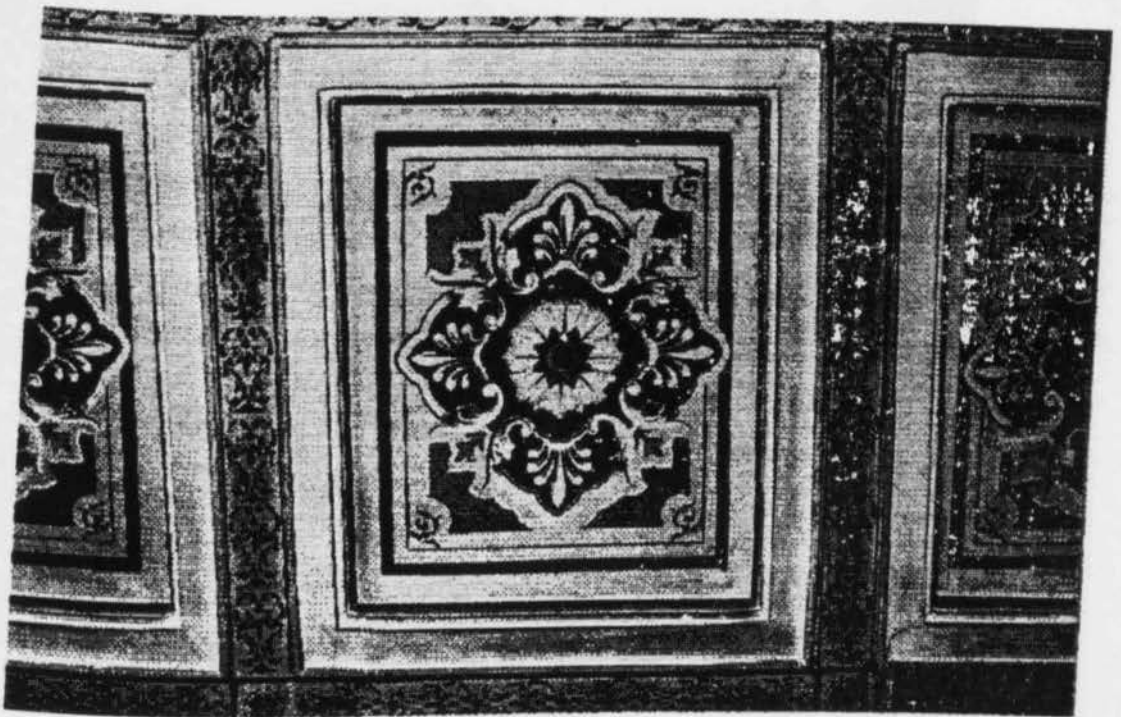
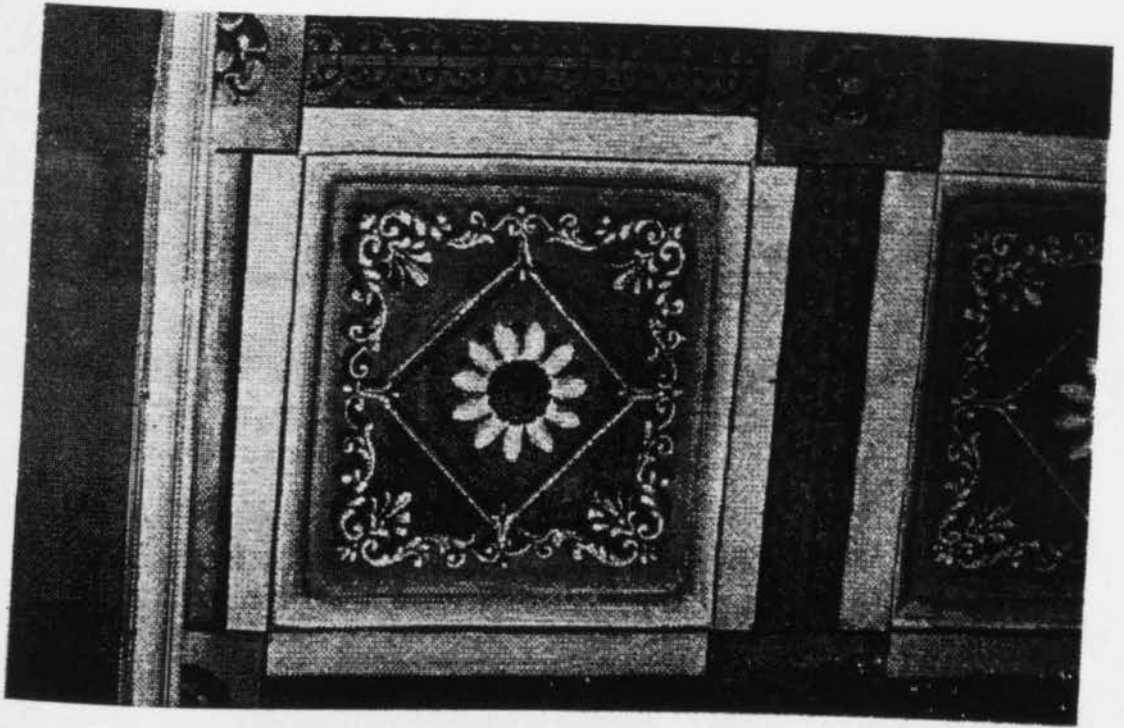
Οι τοιχογραφίες της Σύρου παρουσιάζουν ενδιαφέρον ως μεμονωμένα θέματα, αλλά και ως συνθέσεις γενικότερα. Θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε μερικά από τα σπίτια με τις πιο ενδιαφέρουσες τοιχογραφίες, που μας δίνουν ταυτόχρονα και τον κύκλο των θεμάτων.

Σε δύο σπίτια, στα παλιά αρχοντικά του Κεχαγιά και του Νεγρεπόντη, που θα πρέπει, όπως είδαμε, να χτίστηκαν γύρω στα 1860, έχουν διασωθεί από τις πιο πλούσιες και πιο καλές σε σχέδιο και εκτέλεση τοιχογραφίες. Στο αρχοντικό του Κεχαγιά ζωγραφικός διάκοσμος υπάρχει στο Χολ της εισόδου και στην αίθουσα υποδοχής. Η διακόσμηση της εισόδου είναι

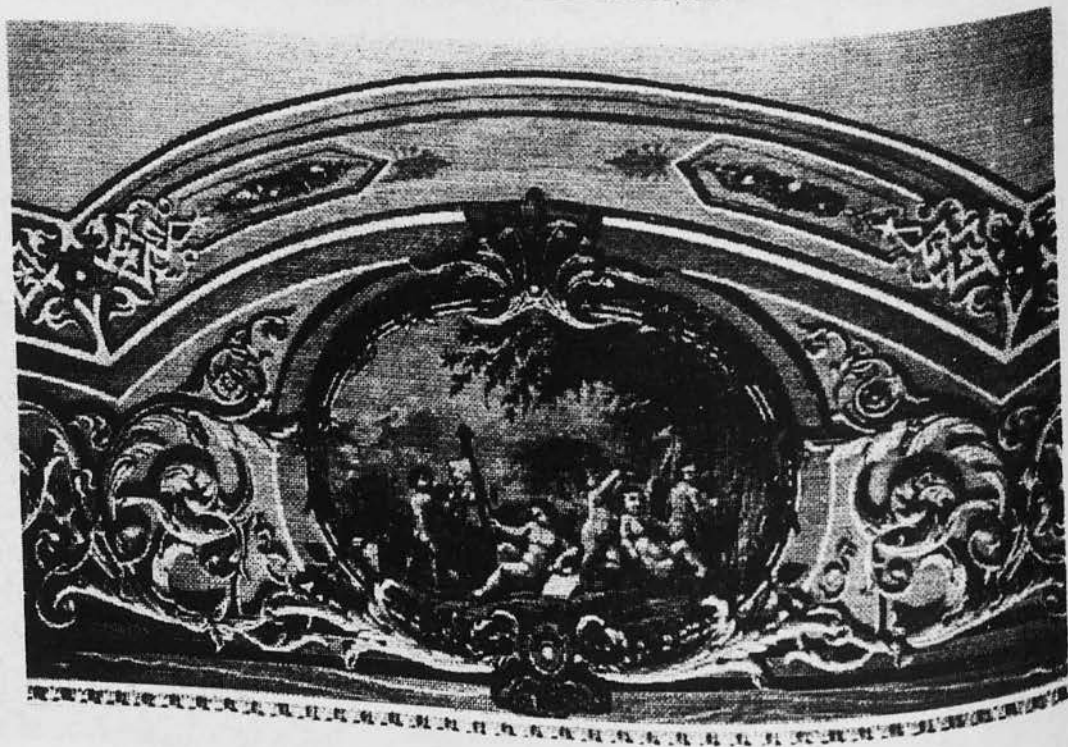
απλή, αλλά εντυπωσιακή (εικ.54α). Η οροφή είναι χωρισμένη σε φατνώματα: άστρα και πλοχοί διακοσμούν τα χωρίσματα των φατνωμάτων, ενώ στο βάθος τους υπάρχουν ανάγλυφοι επιχρυσωμένοι

εικ.51

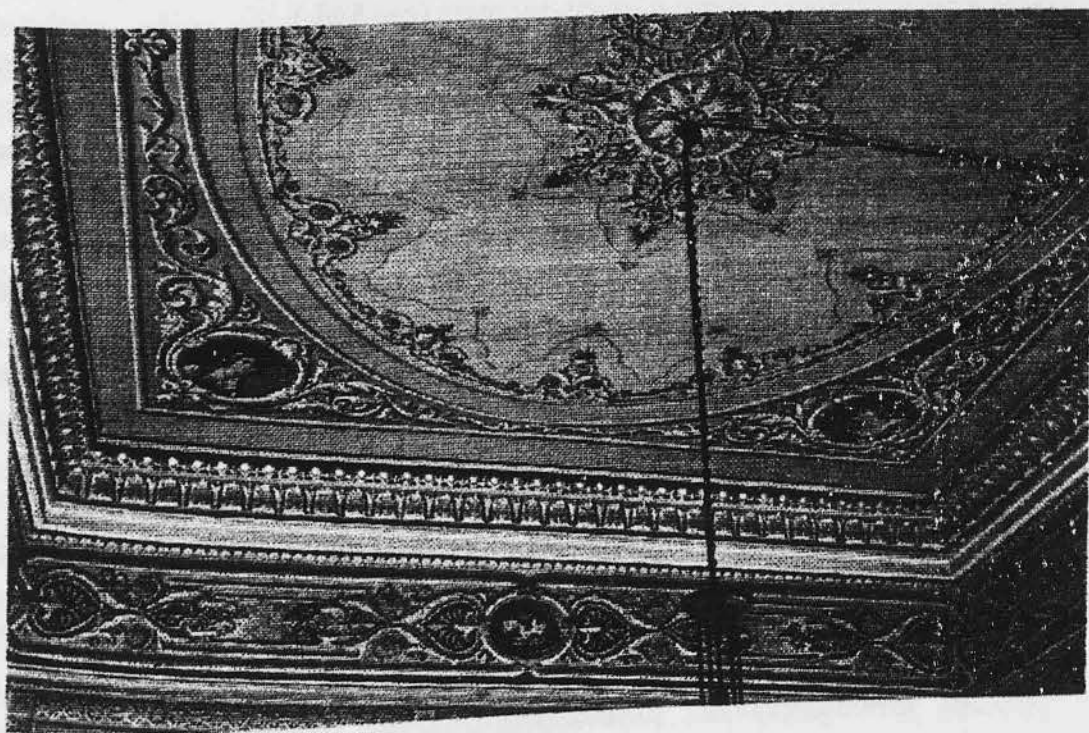
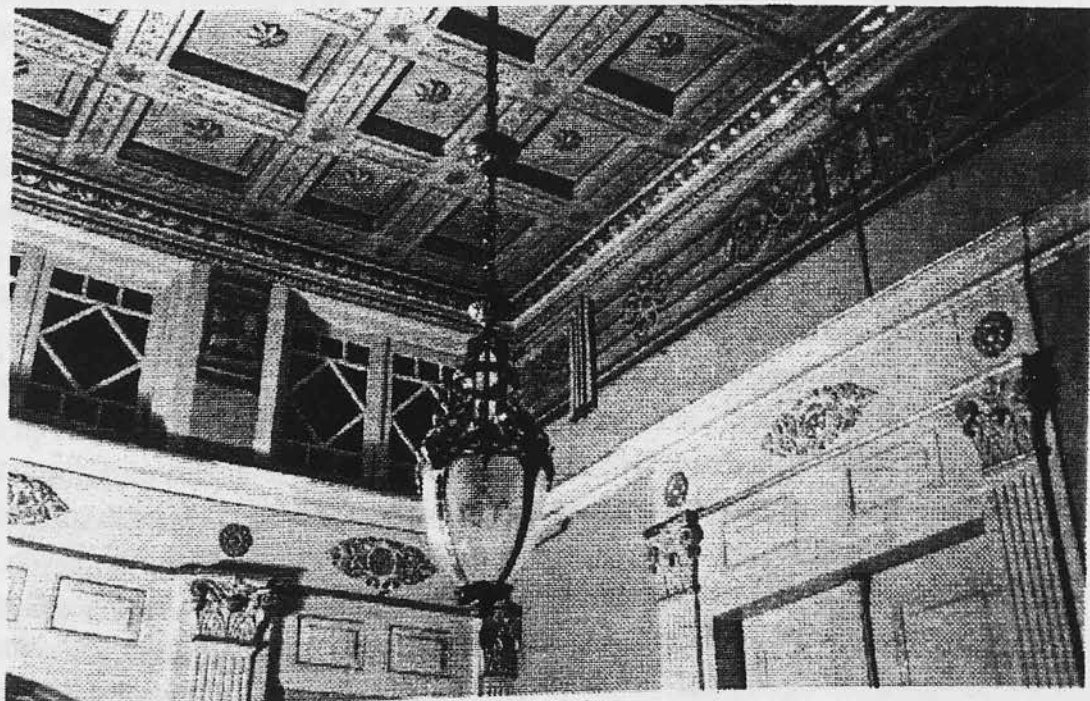

εικ. 52

εικ.53

ΕΙΧΝ 112

εικ. 54

ρόδακες. Μια ταινία με ανθεμωτή διακόσμηση, που επιστέφεται με λέσβιο και ιωνικό κυμάτιο, εκτείνεται σαν ζωοφόρος και στις τέσσερις πλευρές, ακριβώς κάτω από την οροφή

Στην αίθουσα υποδοχής, διαστ. 5.33*6.16 μ., υπάρχει διάκοσμος στην οροφή καθώς και στους τοίχους, όπου ζωγραφίζονται μεγάλα πλαίσια σαν τα πομπηνά, με πλοχμούς. Στο κάτω τμήμα των τοίχων ζωγραφίζεται επίσης ορθομαρμάρωση σε πράσινο χρώμα, ενώ επάνω, ακριβώς κάτω από την οροφή, υπάρχει ζωγραφιστή ζωοφόρος: διακοσμείται με φυτικά πλέγματα και στο κέντρο της κάθε πλευράς υπάρχει από ένα μπουκέτο με άνθη, ζωγραφισμένο μέσα σε πλαίσιο, σαν σε κάδρο. Πάνω από τη ζωοφόρο προεξέχει γείσο με καλοδουλεμένα τα κυμάτιά του: στο κάτω τμήμα λέσβιο κυμάτιο, από πάνω ταινία λευκή και φύλλα άκανθας και ως επίστεψη ιωνικό κυμάτιο με ωά και λόγχες. Η διακόσμηση των τοίχων ολοκληρώνεται με τη ζωγραφιστή ανθεμωτή αετωματική επίστεψη πάνω από τις πόρτες. Στην οροφή ζωγραφίζεται μια μεγάλη έλλειψη, με ροζέτα στο κέντρο και με λεπτή φυτική διακόσμηση γύρω-γύρω. Το γαλάζιο χρώμα σ' όλη της την έκταση την κάνει να μοιάζει με ανοιχτό οπαίο, απ' όπου προβάλλει ο καταγάλανος ουρανός (εικ.54β).

Έξω από την έλλειψη, στις τέσσερις γωνίες, υπάρχουν μέσα σε ζωγραφιστά πλαίσια, με έντονες φωτοσκιάσεις, τέσσερις όμορφες κοπέλες. Η καθεμιά είναι η προσωποποίηση μιας εποχής του χρόνου: η Άνοιξη έχει στο κεφάλι λουλουδένιο στεφάνι, το καλοκαίρι στάχυ, το Φθινόπωρο σταφύλια και ο χειμώνας φοράει βαρύ κάλυμμα, σε σύγκριση με τα αραχνούφαντα πέπλα του καλοκαιριού και του φθινοπώρου (εικ.55).

Στο αρχοντικό του Νεγροπόντη έχουμε επίσης πλούσιες τοιχογραφίες και στο ισόγειο και στον πρώτο όροφο. Η είσοδος, που ήταν αρχικά κοινή και για τους δύο ορόφους, έχει φατνωματική όροφο: σε μπλε φόντο είναι ζωγραφισμένες άσπρες ροζέτες με χρυσό στο κέντρο.

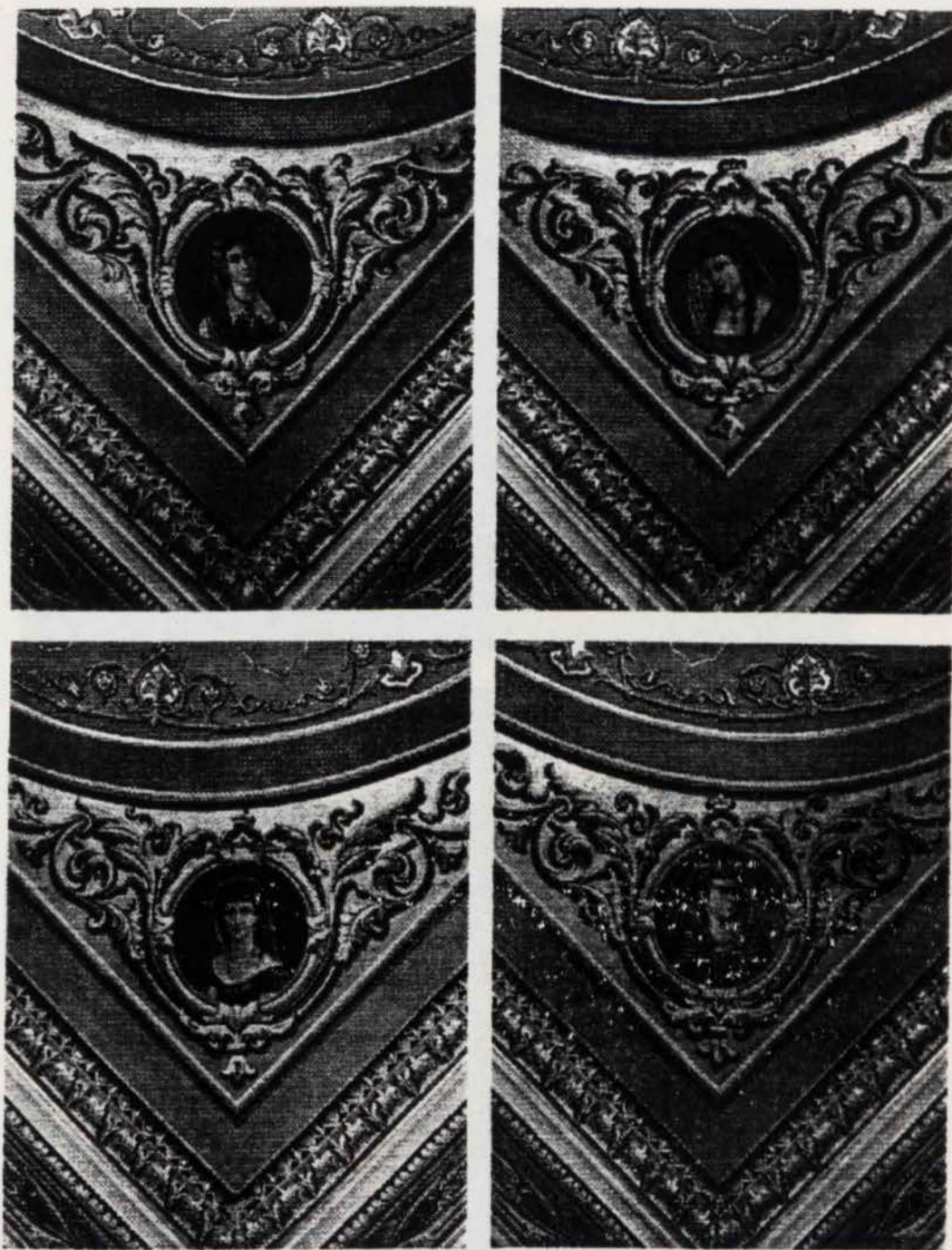
Παλιά ήταν ορατή από το χώλ η ξύλινη πόρτα με την ανθεμωτή αετωματική επίστεψη και τον ανάγλυφο θυρεό. Η πόρτα αυτή οδηγούσε στη μεγάλη κεντρική σάλα του ισογείου, διαστ. 4.50*7.17 μ., που βλέπει σε τοξωτή βεράντα με θέα τη θάλασσα. Η ζωγραφική διακόσμηση αυτής της αίθουσας είναι μεγαλόπρεπη. Στους τοίχους υπάρχουν μεγάλα πλαίσια, όπως και στα αρχοντικό του Κεχαγιά, που τονίζονται με χρυσούς μαιάνδρους: στο εσωτερικό τους ζωγραφίζονται φυτικά κοσμήματα, άνθη, μάσκες και μυθικά όντα. Πάνω από τις πόρτες, μέσα σε ξεχωριστά

πλαίσια, ζωγραφίζονται επίσης πολύχρωμα άνθη και μυθικά πτερωτά όντα. Ταινία με ιωνικό ανθέμιο περιτρέχει όλο το δωμάτιο και αμέσως μετά αρχίζει το γείσο, με πλούσια ζωγραφιστά κυμάτια. Η οροφή είναι χωρισμένη σε οχτώ μεγάλα φατνώματα. Πλοχμοί, μαϊανδροί, λέσβιο και ιωνικό κυμάτιο, μαζί και με αστέρια, διακοσμούν τα χωρίσματα των φατνωμάτων, ενώ στο βάθος τους είναι τοποθετημένοι πίνακες, που δουλεύτηκαν ξεχωριστά στο εργαστήριο του ζωγράφου και μετά πήραν τη θέση τους στην οροφή. Τα θέματά τους είναι μυθολογικά: ο Ποσειδώνας, η Αθηνά, ο Άρης, η Άρτεμις, η Αφροδίτη και άλλοι θεοί εικονίζονται -οι περισσότεροι πάνω στα άρματά τους- σε γνωστές μυθολογικές σκηνές (εικ.56,57).

Εξίσου πλούσιες και εντυπωσιακές είναι οι τοιχογραφίες που διατηρούνται στο μεγάλο σαλόνι του πρώτου ορόφου, διαστ. 4.92*6.30 μ. Στο κέντρο της οροφής υπάρχει ζωγραφιστή ροζέτα σε ανοιχτό μπλε φόντο και γύρω-γύρω κύκλοι ομόκεντροι, στολισμένοι με γιρλάντες από άνθη και άλλα φυτικά κοσμήματα. Σε τέσσερα σημεία του εξωτερικού κύκλου είναι τοποθετημένα χρυσά μενταγιόν. Μικρά, χρυσά, ζωγραφιστά αστέρια είναι διάσπαρτα σ' ολόκληρη την οροφή, που είναι ζωγραφισμένη σε ανοιχτό ροζ χρώμα. Η κύρια όμως διακόσμηση εκτείνεται στο χαμηλότερο τμήμα της οροφής, κοντά στους τοίχους, και δημιουργεί είδος ζωοφόρου στις τέσσερις πλευρές. Δώδεκα μορφές, οι εννέα μούσες και τέσσερις αρχαίοι ποιητές, συνθέτουν το διάκοσμό της.

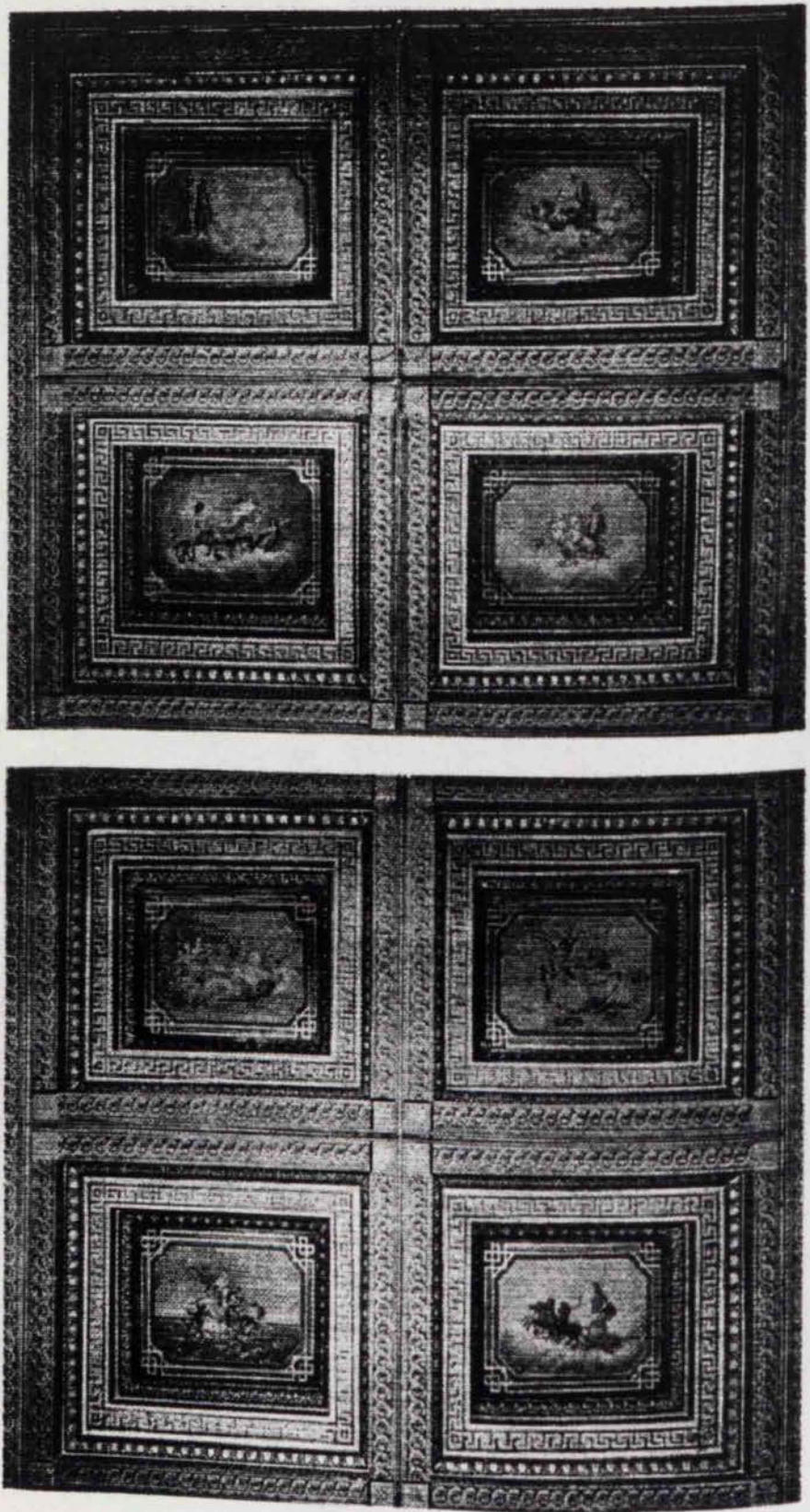
Σε κάθε γωνία ζωγραφίζονται αντιμέτωπα από δύο επιμήκη πλαίσια που τονίζονται με το βαθύ γαλάζιο φόντο τους, τα χρυσά πλαίσια και την πλούσια φυτική διακόσμηση, στο κενό ανάμεσά τους εικονίζονται κάνιστρα με πολύχρωμα άνθη. Σε κάθε ένα από τα επιμήκη αυτά πλαίσια υπάρχει από μία μούσα και μόνο στο όγδοο πλαίσιο έχουμε δύο μορφές μαζί, για να συμπληρωθεί ο αριθμός των εννέα μουσών (εικ.58). Τέσσερις ανδρικές μορφές, στεφανωμένες με δάφνινα στεφάνια -και πάλι μέσα σε πλαίσια, που περιβάλλονται από χρυσά αστέρια- εικονίζονται ανάμεσα σε επιμήκη πλαίσια με τις μούσες. Ο ένας απ' αυτούς, που εικονίζεται τυφλός, είναι αναμφίβολα ο Όμηρος, ενώ οι άλλοι τρεις ταυτίζονται με τους τρεις κορυφαίους Έλληνες τραγικούς ποιητές, τον Αισχύλο, τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη. Στη βάση της οροφής υπάρχουν χρυσές μάσκες κάτω από τους ποιητές και χρυσά μενταγιόν κάτω από τις μούσες. Και η διακόσμηση του δωματίου ολοκληρώνεται με τέσσερα τοπία -απόψεις ιταλικών πόλεων και παράσταση με λουόμενες

γυναίκες- που είναι ζωγραφισμένα πάνω από τις τέσσερις αρχικά πόρτες του δωματίου. Καθώς περιβάλλονται με χρυσά πλαίσια, μοιάζουν οι τοιχογραφίες αυτές με ζωγραφικούς πίνακες. Η διακόσμηση των εσωτερικών χώρων με τοιχογραφίες είναι πολύ συνηθισμένη και στις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα.

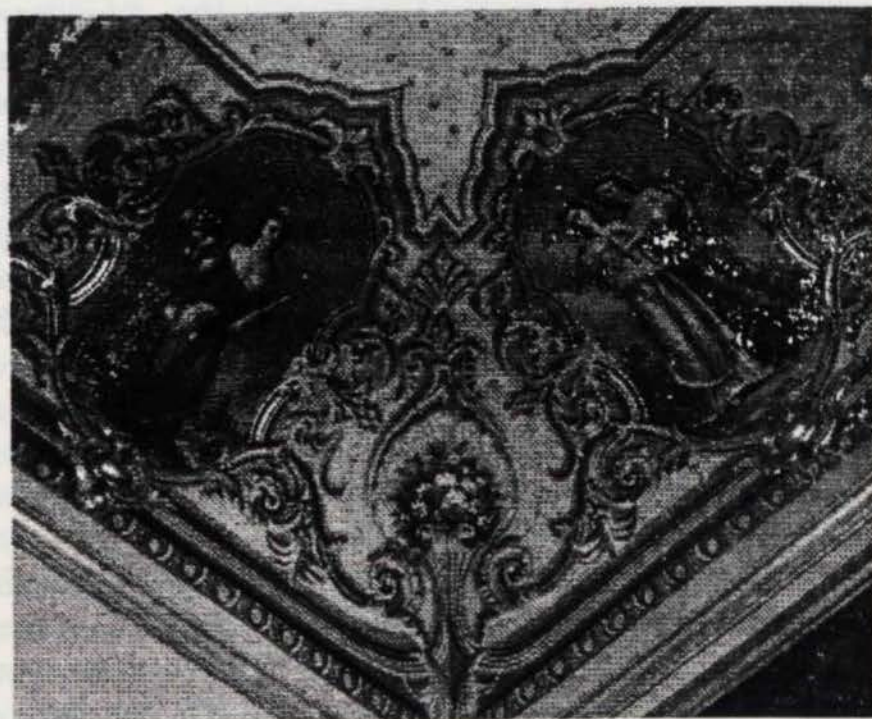
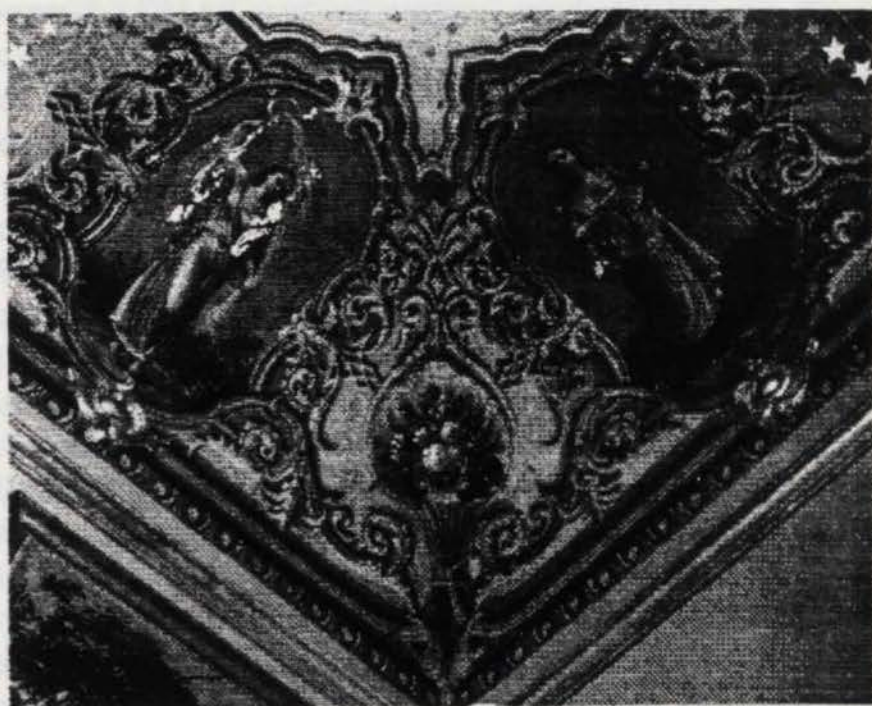

α-δ. Τοιχογραφαίς από το μέγαρο Κεχρονιά: Οι τέσσερις εποχές

εικ.55

εικ. 56-57

εικ58

Σε μερικά ακόμη σπίτια, που χτίστηκαν το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, διατηρούνται αξιόλογες τοιχογραφίες. Σ' ένα μεγάλο σπίτι με μνημειακή αρχιτεκτονική στην οδό Απόλλωνος αριθμ. 11-13, κοντά στην

εκκλησία του Αγ. Νικολάου -σήμερα ξενώνας ΕΛΜΟΤ Σύρου- σώζονται τοιχογραφίες στον πρώτο όροφο. Τα χρώματά τους, όπως έγραφε και ο Βικέλας, είναι «υπέρ το δέον ζωηρά», τα θέματά τους όμως παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον. Είναι έργα Ιταλού ζωγράφου όπως γίνεται φανερό από τις ιταλικές επιγραφές. Στο ένα δωμάτιο, πρόσωπα, ελάφια και άλλα ζώα συνθέτουν το διάκοσμο. Στη μεγάλη όμως τετράγωνη σάλα, πλευράς 5.85 μ., ο καλλιτέχνης έχει συνδυάσει την ελληνική ιστορία με μνημεία και τοπία της Ιταλίας. Στην πυκνά ζωγραφισμένη οροφή με πολύχρωμα άνθη, πλοχμούς και φύλλα, εκτός από τους ερωτιδείς και τα πουλιά στο κέντρο, κυριαρχούν στις τέσσερις γωνίες οχτώ μορφές από την αρχαία και νεώτερη ιστορία. Τα ονόματά τους είναι γραμμένα ιταλικά κάτω από τα κυκλικά πλαίσια. Τα ιταλικά τοπία και μνημεία -περιβάλλονται από ζωγραφιστά πλαίσια- διακοσμούν το χώρο πάνω από τις πόρτες του δωματίου: Grotte in valle Brembana, Sepolcro Foscarì, Borgolyngo in valle Serianna, Il Vesuvio.

Στο παλιό διώροφο αρχοντικό της οικογένειας Ράλλη, στην οδό Α. Ράλλη αριθ. 4, όπου σήμερα τα γραφεία της Μητρόπολης Σύρου, διατηρούνται επίσης αξιοπρόσεχτες τοιχογραφίες. Τέσσερα ιστοφόρα στις γωνίες, μέσα σε κυκλικά ανθεμωτά πλαίσια και ο Ποσειδώνας με το άρμα του στο κέντρο της οροφής, διακοσμούν ένα από τα δωμάτια του ισόγειου. Αξιοσημείωτες είναι και οι τοιχογραφίες σε δύο από τα δωμάτια του πρώτου ορόφου. Στο ένα η διάταξη των τοιχογραφιών είναι όπως στο ισόγειο, μόνο τα θέματα αλλάζουν: σκηνές με πουλιά υπάρχουν στις τέσσερις γωνίες της οροφής, μέσα σε κυκλικά και πάλι πλαίσια, και στο κέντρο της οροφής το άρμα του Ήλιου. Στο δεύτερο δωμάτιο διαστ. 4,63x6,12 μ., η οροφή χωρίζεται σε ορθογώνια και καμπυλόγραμμα γεωμετρικά σχήματα, διακοσμημένα με πλοχμούς, φυτικά κοσμήματα και μυθικά όντα. Πουλιά μαζί με διακοσμητικά μοτίβα και άνθη, σε πολύ απαλά και ωραία χρώματα, έχουμε και σ' ένα άλλο αρχοντικό, στη οδό Βαφιαδάκη αριθ.15.

Οι τέσσερις εποχές, θέμα τόσο αγαπητό στους τοιχογράφους, που συναντάμε στα αρχοντικά του Κεχαγιά και του Πέτσα, συνθέτουν το διάκοσμο στην οροφή δυο ακόμη σπιτιών. Το ένα, σήμερα ιδιοκτησία Α. Ρούσσου, βρίσκεται στην οδό Ομήρου αριθ.6 στην πόρτα της αυλής υπάρχουν αρχικά Α.Ι.Ρ. και η χρονολογία 1873. Οι κοπέλες, που παριστάνουν τις τέσσερις εποχές, είναι ζωγραφισμένες στις γωνίες της οροφής ενός δωματίου, μέσα σε κυκλικά πλαίσια με πλούσιο διάκοσμο.

Τα διακριτικά της κάθε εποχής -λουλουδένιο στεφάνι για την Άνοιξη, στάχυα για το καλοκαίρι, σταφύλια για το φθινόπωρο και βαρύ κάλυμμα για το χειμώνα- είναι κι εδώ ιδιαίτερα τονισμένα. Εκείνο που εντυπωσιάζει και σε κάνει να προσέξεις περισσότερο τις κοπέλες αυτές, είναι η εκφραστικότητα και τα αδρά χαρακτηριστικά τους, που θυμίζουν πορτραίτα σύγχρονων ζωγράφων. Στο μεγάλο διώροφο σπίτι της οδού Χρ. Ευαγγελίδη αριθ. 8, οι τέσσερις εποχές είναι καλοδουλεμένες, αλλά άτονες, χωρίς εκφραστικότητα. Πολύ περισσότερο προσέχει κανείς τη διάταξη της οροφής σαν σύνολο. Δύο μεγάλα επιμήκη ορθογώνια φατνώματα, βάθους περίπου 0.20μ, δημιουργούνται στα δύο άκρα της και ένα μεγάλο κυκλικό στο κέντρο. Οι τέσσερις εποχές είναι ζωγραφισμένες σε μικρή κλίμακα στις τέσσερις γωνίες του τετραγώνου, όπου εγγράφεται το κυκλικό φάτνωμα. Φυτικά και διάφορα άλλα κοσμήματα υπάρχουν γύρω από τις μορφές, καθώς και στα φατνώματα.

Στο ορφανοτροφείο Θηλέων, αρχικά «οικία Γάγκου», σώζονται ακόμη μερικές τοιχογραφίες. Στην οροφή της σκάλας έχουμε μια παράσταση, γνωστή και από άλλα συριανά σπίτια: στο γαλανό ουρανό, που προβάλλει από ζωγραφιστό οπαίο, εικονίζεται μαύρο γεράκι. Πλούσια είναι και η τοιχογραφία στο μεγάλο δωμάτιο του πρώτου ορόφου, που βλέπει προς το δρόμο: μυθολογικά όντα και φυτικά κοσμήματα καλύπτουν ολόκληρη την οροφή.

Αφήσαμε τελευταία δύο παλιά αρχοντικά, του Δ. Βαφιακάκη και του Δ. Ροδοκανάκη όχι γιατί οι τοιχογραφίες τους είναι καλύτερες από τις άλλες, αλλά γιατί τα θέματά τους δεν συνηθίζονται στον ελληνικό χώρο. Στο αρχοντικό του Βαφιαδάκη, εκτός από τις τοιχογραφίες στους διαδρόμους -διακοσμούνται, όπως συνήθως, με φατνώματα- διατηρούνται τοιχογραφίες και σε δύο από τα δωμάτια του πρώτου ορόφου. Στο ένα πουλιά και άνθη συνθέτουν τη διακόσμησή του. Το αξιοπρόσεχτο είναι η λευκή δαντέλα που σκεπάζει, όπως είδαμε και στο αρχοντικό του Βελισσαρόπουλου, το κεντρικό τμήμα της οροφής. Πολύ πιο ενδιαφέρουσα για το θέμα, αλλά και για τη σύνθεση γενικότερα, είναι η τοιχογραφία στο δεύτερο δωμάτιο, που καλύπτει ολόκληρη την οροφή και μια στενή ζωφόρο στο πάνω μέρος των τοίχων. Η μακρινή Κίνα και η ιστορία της εμπνέουν αυτή τη φορά τον καλλιτέχνη. Εκτός από τα λουλούδια, τα εξωτερικά πουλιά, τα ανθέμια, τις γιρλάντες και τις μάσκες, ζωγραφίζονται μορφές Κινέζων, άνδρες και γυναίκες, μέσα σε κυκλικά πλαίσια, στις γωνίες της οροφής και στη ζωφόρο. Κινέζικες

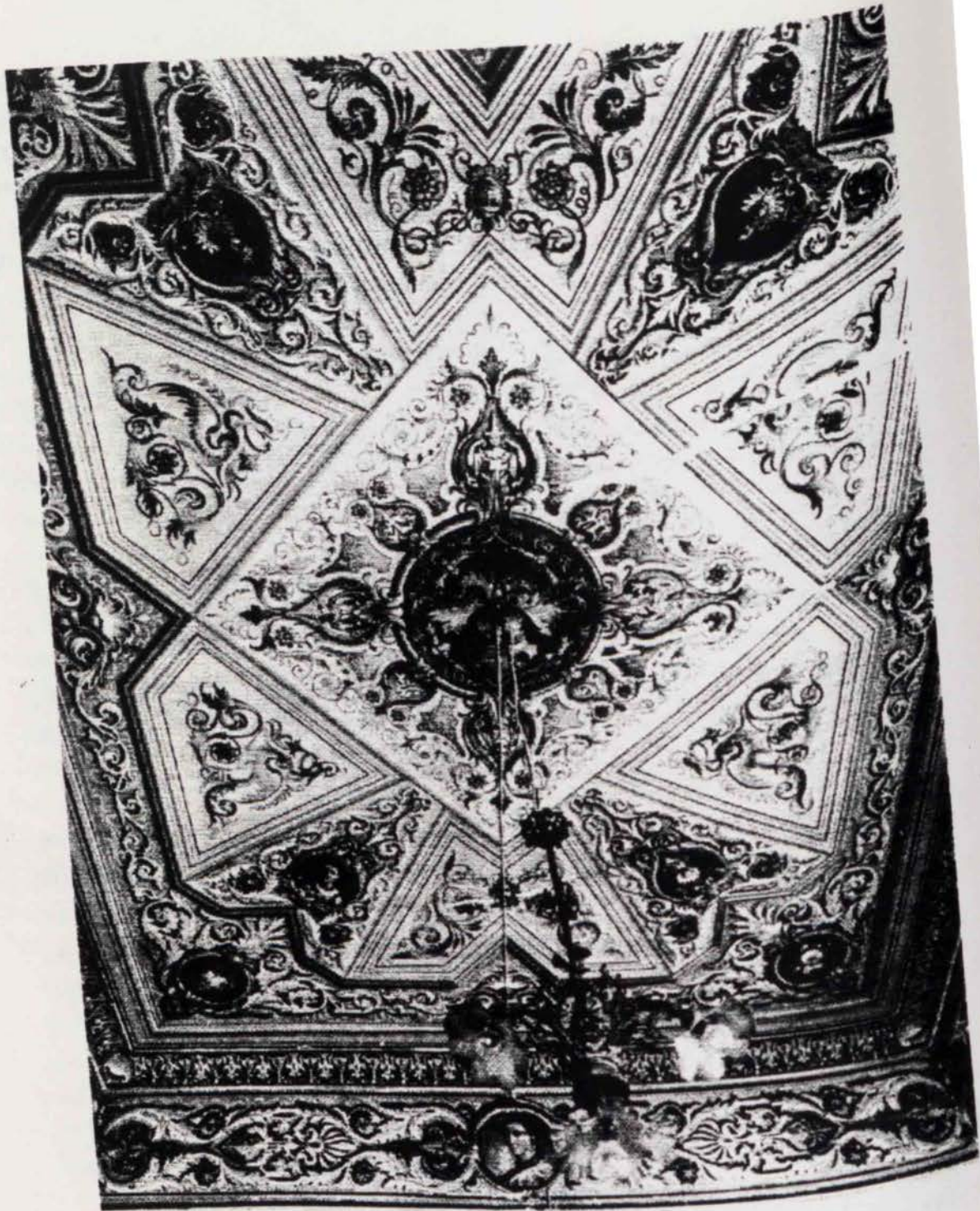
επιγραφές και μονογράμματα στο κέντρο της οροφής και κάτω από τις μορφές συμπληρώνουν τη διακόσμηση του «Κινέζικου δωματίου» (εικ.59).

Το παλιό αρχοντικό του Ροδοκανάκη, σήμερα ιδιοκτησία Ανδριωτάκη, στις οδούς Δ. Βοκοτοπούλου και Άνδρου, Δε διακρίνεται για την μνημειακή αρχιτεκτονική του. Οι τοιχογραφίες του όμως ξαναζωντανεύουν την ιστορία του ιδιόρρυθμου ιδιοκτήτη. Ο Δημήτριος Ροδοκανάκης, γεννημένος στη Χίο στα 1840, έζησε τα περισσότερα χρόνια στην Ερμούπολη, όπου και πέθανε στα 1903. Σπούδασε θεολογία και φιλολογία στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας και αργότερα συνέχισε τις σπουδές του στην Αγγλία. Στα 1870 πήρε την αγγλική υπηκοότητα μαζί και με τον τίτλο του «πρίγκιπα». Αυτός ήταν, άλλωστε, ο λόγος που τον έκανε να παραιτηθεί από την ελληνική υπηκοότητα στα 1869, μια και το ελληνικό σύνταγμα δεν επέτρεπε τίτλους ευγενείας. Η απόδειξη της ευγενικής καταγωγής του έγινε από τότε σκοπός της ζωής του. Έγραψε και δημοσίευσε συγγράμματα για την οικογένεια των Ροδοκανάκηδων, που η αρχή της, όπως υποστήριζε, έφτανε στη βυζαντινή οικογένεια των Δουκών και μάλιστα στον Νικηφόρο Δούκα, που πρώτος, για να διακρίνεται από τους άλλους Δούκες, πήρε την επωνυμία Ροδοκανάκης, όταν αναγορεύτηκε βασιλιάς της Ρόδου.

Αυτό το πάθος του μαρτυρεί και η διακόσμηση του σπιτιού του. Στη μεγάλη αίθουσα υποδοχής τα οικόσημα της οικογένειας του διακοσμούν την οροφή και μια στενή ζωφόρος στο πάνω τμήμα των τοίχων. Η οροφή, που μιμείται το χρώμα και την κατασκευή των ξύλινων οροφών, χωρίζεται σε δυο μεγάλα ορθογωνικά τμήματα, που περιβάλλονται με ταινίες σε καφέ σκούρο χρώμα, διακοσμημένες με ανθεμωτά κοσμήματα και οικόσημα. Στο κέντρο κάθε ορθογωνίου, μέσα σε κυκλικά πλαίσια, με φόντο γκρι-σιέλ χρώμα, ζωγραφίζονται οι δυο θυρεοί, που μόνο ο πρωτογέννητος της οικογένειας των Ροδοκανάκηδων είχε δικαίωμα να χρησιμοποιεί: ο ένας ήταν του βυζαντινού θρόνου και άλλος της οικογένειας των Ροδοκανάκηδων.

Στον πρώτο υπάρχουν τα εμβλήματα των βυζαντινών αυτοκρατόρων: μέσα σ' αυτοκρατορικό μανδύα εικονίζεται μαύρος δικέφαλος αετός και στο κέντρο του το έμβλημα της οικογένειας των Ροδοκανάκηδων, δηλαδή σταυρός με τέσσερα ιουστινιάνεια διαδήματα στα άκρα. Η Επιγραφή «Βασιλεύς βασιλέων βασιλεύων βασιλευόντων» είναι γραμμένη πάνω στην ταινία όπου πατάει ο δικέφαλος αετός. Το δεύτερο οικόσημο είναι

της οικογένειας των Ροδοκανάκηδων: μέσα σε μανδύα και πάλι υπάρχει το γνωστό έμβλημα της οικογένειας, που το υποβαστάζουν ασημένιος Πήγασος και χρυσή Σφίγγα. Μια ταινία με την επιγραφή «Εν Ρόδω ανθώ» κρέμεται στη βάση του, κάτω από τα μυθικά όντα. Τα οικόσημα των πιο σπουδαίων οικογενειών, που συνδέονταν με τον «οίκο των Ροδοκανάκηδων», είναι ζωγραφισμένα επίσης, το ένα δίπλα στο άλλο, στη στενή ζωοφόρο κάτω από την οροφή (εικ.60).

εικ. 59

εικ.60

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ- ΓΛΥΠΤΙΚΗ

Η πνευματική καλλιέργεια των Συριανών και ο πλούτος, που είχε συγκεντρωθεί από τις τόσο πετυχημένες εμπορικές και βιομηχανικές δραστηριότητες, συνετέλεσαν στο να αναδειχτεί η Ερμούπολη σ' ένα από τα μεγαλύτερα καλλιτεχνικά κέντρα μέσα στον ελληνικό χώρο. Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα ήρθαν στο νησί πολλοί Έλληνες και ξένοι καλλιτέχνες, γλύπτες και ζωγράφοι, άλλοι εγκαταστάθηκαν μόνιμα και άλλοι έμειναν για ορισμένο μόνο διάστημα, όσο χρειάζονταν για να τελειώσουν τις εργασίες που είχαν αναλάβει.

Η ζωγραφική και η γλυπτική θα γνωρίσουν ξεχωριστή άνθηση όχι μόνο σαν τέχνες αυτοτελείς, αλλά και ως συμπλήρωμα της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής. Ο ζωγραφικός διάκοσμος στο εσωτερικό των σπιτιών, τα καλοδουλεμένα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη, οι ανάγλυφες αφιερωτικές πλάκες στην εξωτερική όψη των κτιρίων, καθώς και τα αγάλματα, συνήθως προτομές, που ήταν στημένα σε διακοσμητικές κόγχες, μας δίνουν, μαζί και με τα μεμονωμένα καλλιτεχνήματα, υλικό πλούσιο για τη μελέτη της νεοελληνικής τέχνης.

Δυστυχώς, πολλοί λίγοι από τους ζωγραφικούς πίνακες, που κοσμούν τα συριανά αρχοντικά, υπάρχουν σήμερα στην Ερμούπολη. Καθώς ήταν οικογενειακά κειμήλια, ακολούθησαν τις τύχες των κατόχων τους, άλλα μεταφέρθηκαν στην Αθήνα ή σ' άλλες πόλεις, άλλα στην Ευρώπη, όπου εγκαταστάθηκαν πολλοί από τους πλούσιους Συριανούς και πολλά κατέληξαν στα παλαιοπωλεία. Το υλικό αυτό δεν είναι εύκολο να το αναζητήσει κανείς. Πολλά από τα παλιά αρχοντικά, όπου πιθανόν να υπάρχουν ακόμη αξιόλογα οικογενειακά κειμήλια, είναι κλειστά και οι ιδιοκτήτες τους μένουν στην Αθήνα ή το εξωτερικό.

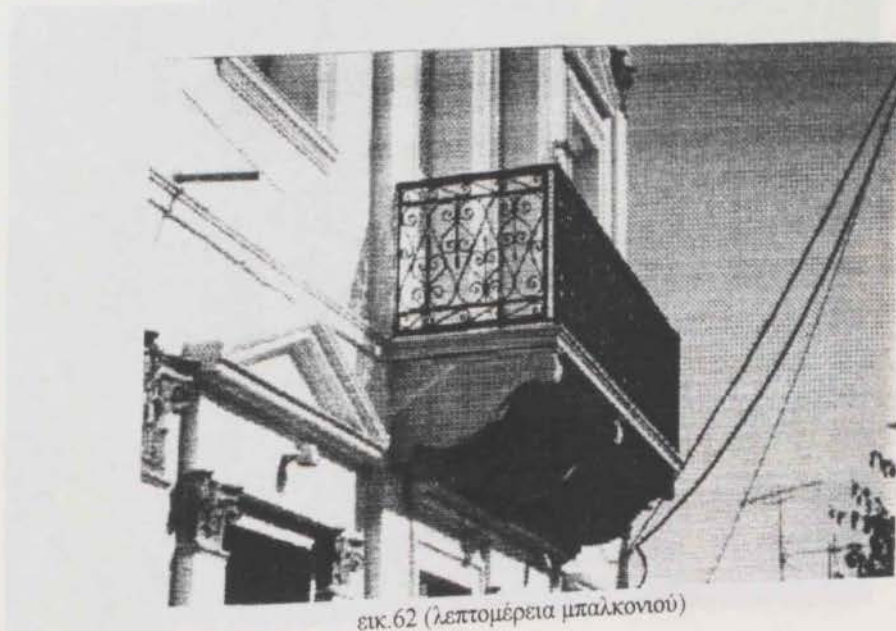
ΚΤΙΡΙΟ- ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΦΙΛΙΝΗ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΤΙΡΙΟΥ

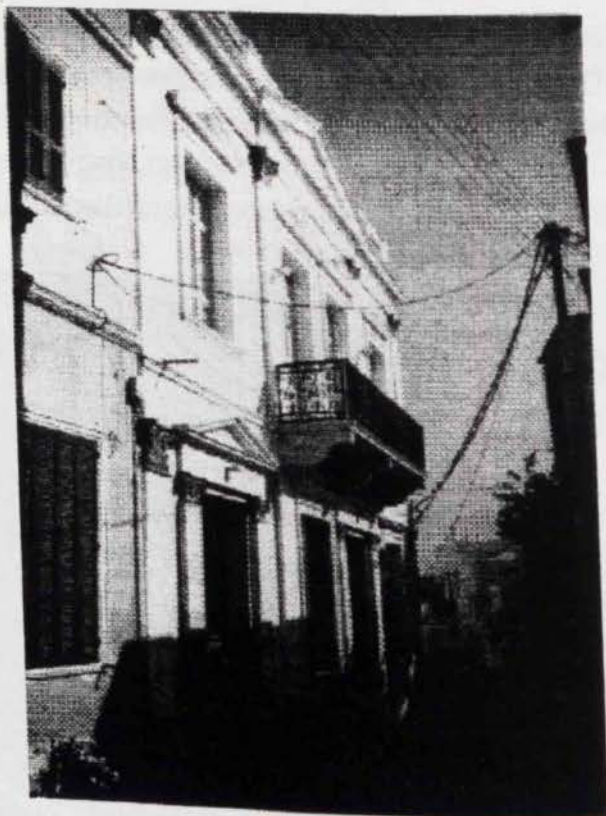
Το αρχοντικό Φιλίνη βρίσκεται στην πλαγιά του λόφου στην οδό Ψαρών αριθ.37 (εικ. 61-63). Η υψομετρική διαφορά έγινε κι εδώ αιτία να είναι διώροφο στη μια πλευρά και τριώροφο στην άλλη. Εκτός από την βάση, την ταινία που χωρίζει τους ορόφους και τις παραστάδες στις εισόδους -στο μισό μόνο ύψος τους- που είναι από μάρμαρο, όλο το άλλο κτίριο είναι σοβατισμένο (εικ.65).

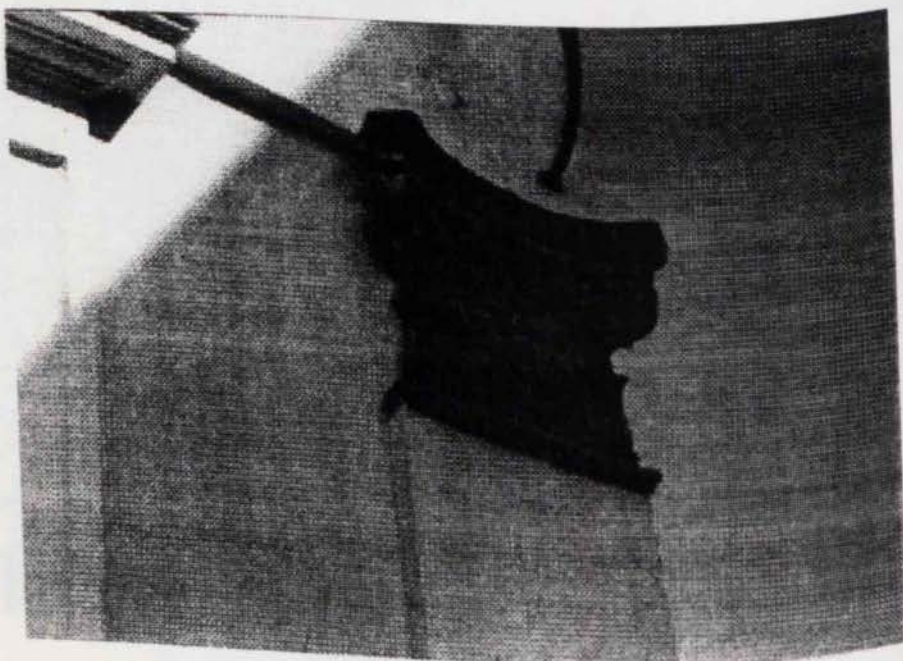
εικ.61 (πίσω όψη)

εικ.62 (λεπτομέρεια μπαλκονιού)

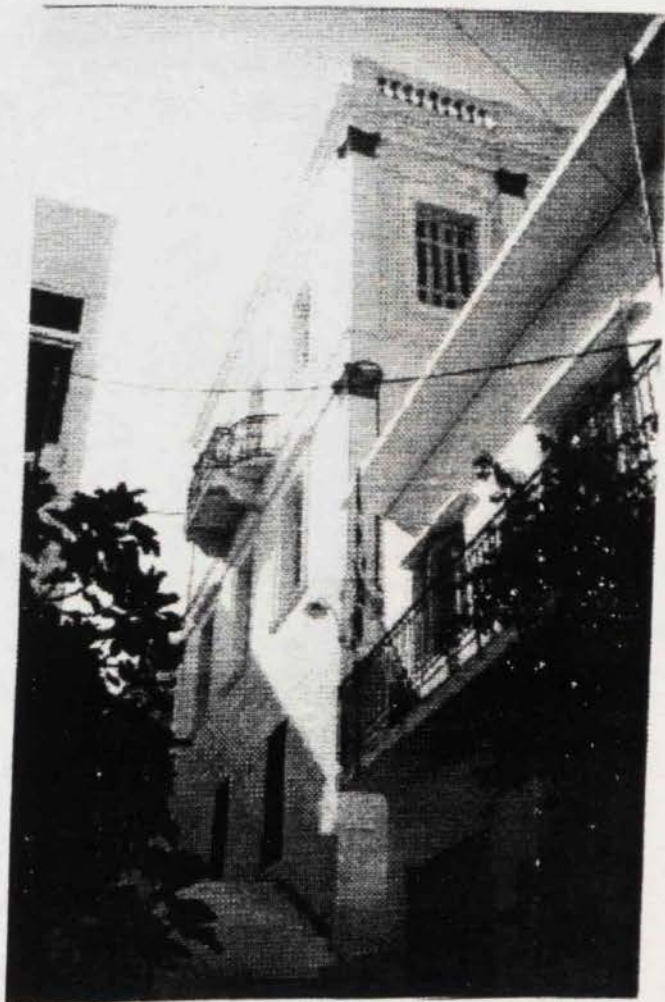
εικ.63 (όψη από την Ψαρρών)

εικ.64

Με σοβά είναι διαμορφωμένα και τα πλαίσια των παραθύρων, οι παραστάδες, τα μικρά αετώματα πάνω από τα ανοίγματα, καθώς και το μεγάλο αέτωμα στο κέντρο του πρώτου ορόφου. Πήλινα επίκρανα παραστάδων και κολωνάκια στην επίστεψη συμπληρώνουν το διάκοσμο του σπιτιού, που διακρίνεται για τις αναλογίες του (εικ.64). Το κτίριο όπως φαίνεται και από τις εικόνες βρίσκεται σε άριστη κατάσταση μετά από την επισκευή που του έγινε το 1991.

Οι ιδιοκτήτες του σήμερα είναι η Ιωάννα Χατζή και ο Ρομπέρτο Γκουλινέλη.

εικ.65 (πλάγια όψη)

ΣΧΕΔΙΑ ΚΤΙΡΙΟΥ

Στις επόμενες σελίδες που ακολουθούν παρουσιάζονται οι κατόψεις του ισόγειου δηλαδή του τμήματος που δεν έχει πρόσβαση από την Ψαρρών αλλά από το στενό που φαίνεται στην (εικ. 65), διότι το ισόγειο τις Ψαρρών όπως και ο όροφος (αφού ανήκει στον ίδιο ιδιοκτήτη), είναι κλειστό λόγο του ότι ο ιδιοκτήτης λείπει στο εξωτερικό. Επίσης παρουσιάζονται οι τρεις όψεις του κτιρίου αφού τέταρτη δεν υπάρχει λόγο του ότι το κτίριο εφάπτεται από την ανατολική πλευρά με άλλο γειτονικό (εικ.63).

ΑΠΟΣΠ. ΣΧΕΔΙΟΥ
ΠΟΛΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- *ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ* -Ι. ΤΡΑΥΛΟΥ & Α.ΚΟΚΚΟΥ
- *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΥΡΟΥ* - ΑΝΔΡΕΑ ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ
- *ΝΥΦΟΥΛΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ* - ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΠΕΡΩΝΥΜΟΥ
- *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ* - Τ. ΑΜΠΕΛΑΣ
- *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ*
(1840-1940) - ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
- *ΤΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ* - Κ.ΓΕΡΑΣΙΜΙΔΗΣ -Ε.
ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ
- *Η ΣΥΡΟΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ* - Α. ΔΡΑΚΑΚΗΣ
- *ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ*-
Ι. ΤΡΑΥΛΟΣ